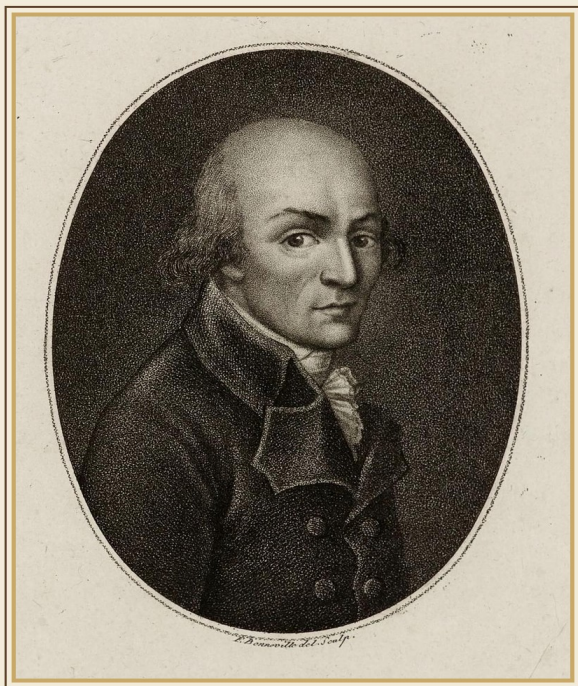

JEAN-BAPTISTE LOUVET (1760–1797)

PAMĚTI LOUVETA DE COUVRAY

VYPRÁVĚNÍ O MÝCH NEBEZPEČÍCH OD 31. KVĚTNA 1793

Girondista psancem: Caen, Bretaň, Saint-Émilion, Paříž, Jura

S přílohou: Obžaloba Maximiliena Robespiera (29. října 1792)

ČESKÝ PŘEKLAD S VYSVĚTLIVKAMI · podle vydání F.-A. Aularda, Paříž 1889

1789 • 1794

Jean-Baptiste Louvet de Couvray

Paměti

Mémoires de Louvet de Couvrai sur la Révolution française

Girondista psancem (1789–1794)

S úvodní studií F.-A. Aularda

a s Louvetovou Obžalobou Maximiliena Robespiera

Úplný český překlad s vysvětlivkami
podle prvního úplného vydání F.-A. Aularda
(Paříž, Librairie des bibliophiles, 1889)

A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'J. B. Louvet', with a long, sweeping horizontal stroke underneath.

Autograf Louveta de Couvray (podpis „J. B. Louvet“)

Staré texty

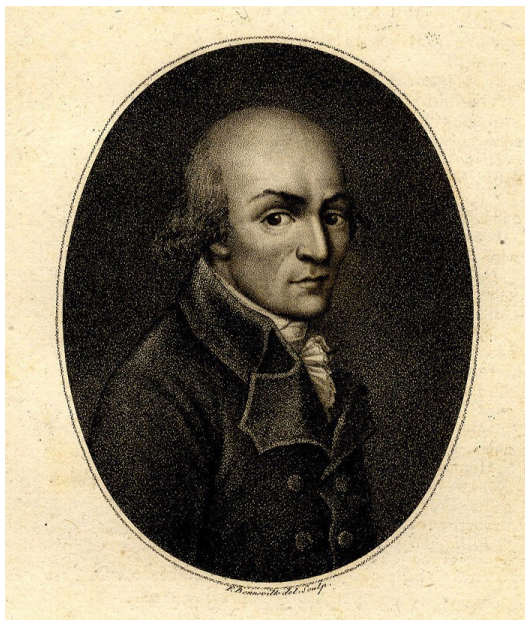
2026

Obsah

Poznámka k tomuto vydání	4
Louvet a jeho paměti. Úvodní studie F.-A. Aularda (1889)	10
I. Počátky Revoluce: od roku 1789 ke sporu o válku (1789–1792)	32
II. Jakobíni, Sentinelle a žaloba na Robespiera (1792)	59
III. Proces s králem, 10. březen a pád girondistů (leden – červen 1793)	76
IV. Caen: povstání departementů a porážka u Vernonu (červen – červenec 1793)	99
V. Ústup s bretonskými prapory (červenec – srpen 1793).	112
VI. Pěšky Bretaně do Quimperu; úkryty ve Finistère (srpen 1793).	129
VII. Z Finistère po moři do Gironde (srpen – září 1793)	150
VIII. Štvanci v Gironde: Saint-Émilion (září – listopad 1793)	166
IX. Sám přes Périgord k Limoges: pěšky a na vozkově káře (listopad 1793)	181
X. Z Limoges k branám Paříže (listopad – prosinec 1793).	203
XI. Skrýš v Paříži (prosinec 1793 – únor 1794)	221
XII. Jeskyně v pohoří Jura (únor – červenec 1794); dopis Konventu	240
Příloha I. Obžaloba Maximiliena Robespiera (řeč v Konventu 29. října 1792)	255
Příloha II. Louvetovy polemické spisy z let 1792–1793 (shrnutí)	271
Tiráž.	292

Poznámka k tomuto vydání

Kdo byl Louvet

Jean-Baptiste Louvet (1760–1797), rytina Françoise Bonnevilla z doby, kdy Louvet zasedal v Radě pěti set (1796–1797). Volné dílo.

Jean-Baptiste Louvet se narodil 12. června 1760 v Paříži jako syn obchodníka s papírem. Před Revolucí se podepisoval Louvet de Couvray. Proslavil ho galantní román *Les Amours du chevalier de Faublas* (Lásky rytíře de Faublas, 1787–1790). Za Revoluce se stal řečníkem Jakobínského klubu a vydavatelem plakátového listu *La Sentinelle* a v září 1792 byl za departement Loiret zvolen do Národního konventu. Tam patřil k přátelům Rolandových a ke girondistům. Dne 29. října 1792 vystoupil na tribunu a obvinil Robespiera, že usiluje o diktaturu. Tato řeč z něho udělala jednoho z nenáviděnějších protivníků Hory.

Po převratu 31. května a 2. června 1793 nařídil Konvent zatčení devětdvaceti girondistických poslanců a Louvet byl mezi nimi. Kdo uprchl, byl brzy nato postaven mimo zákon. Kdo byl mimo zákon, mohl být po zjištění totožnosti popraven bez soudu. Louvet uprchl do Caen, kde se girondisté pokusili zvednout departementy proti Paříži. Po porážce povstání prošel s několika druhy pěšky Bretaní, přeplavil se z Brestu do ústí Gironde a skrýval se v Saint-Émilionu. V listopadu 1793 se sám vydal přes púl Francie do Paříže za svou ženou, které říkal Lodoiška. Dva měsíce žili ve skrýši, kterou mu v pařížském bytě postavila, a v únoru 1794 odešel do hor Jury u švýcarských hranic. Většina jeho druhů zahynula: Guadet, Salle a Barbaroux pod gilotinou v Bordeaux, Pétion a Buzot vlastní rukou v polích u Saint-Émilionu.

Po Robespierrově pádu se Louvet vrátil do Paříže a v březnu 1795 do Konventu. Zasedal potom v Radě pěti set, vedl knihkupectví a znovu vydával *Sentinelles*. Zemřel 25. srpna 1797, v sedmatřiceti letech. Podrobně jeho život líčí Aulardova úvodní studie, která následuje hned za touto poznámkou.

Co je tato kniha

Paměti psal Louvet jako psanec a ve dvou místech. První část sepsal na podzim 1793 v podzemním úkrytu v Saint-Émilionu a nechal ji u paní Bouquey, která psance schovávala a zaplatila za to životem. Pokračování psal od dubna do července 1794 v Juře. Dokončil je 22. července 1794, pět dní před Robespierrovým pádem. Protože první sešit neměl u sebe, shrnul v Juře jeho obsah znovu a stručně.

Roku 1795 vydal Louvet paměti sám ve svém knihkupectví pod názvem *Quelques notices pour l'histoire et le récit de mes périls depuis le 31 mai 1793* (Několik zpráv pro dějiny a vyprávění o nebezpečích, jimiž jsem prošel od 31. května 1793). Kniha měla velký úspěch, ještě téhož roku vyšla ve třech vydáních a hned byla přeložena do angličtiny. První, saint-émilionský sešit v ní chyběl. Zachoval se v opise, který pořídil člen Konventu Charles Duval a který později získala pařížská Národní knihovna. Poprvé jej otiskl historik François-Alphonse Aulard roku 1889 v čele svého vydání. To je první úplné vydání pamětí a z něho překládáme.

První polovina knihy je politická: počátky Revoluce, jakobíni, spor o válku, zápas girondistů s Horou a jejich pád. Druhá polovina je vyprávění o útěku. Louvet byl romanopisec a píše rychle, vzrušeně a s citem pro scénu. Proto se jeho paměti čtou jako dobrodružný román, ačkoli líčí skutečné události a skutečné lidi.

Co kniha obsahuje

Paměti jsou přeloženy celé, bez zkracování. Před nimi stojí úplný překlad Aulardovy předmluvy z roku 1889, která podává Louvetův životopis a dějiny rukopisu a vydání. Za pamětmi následuje Louvetův dopis Konventu z 10. prosince 1794, jímž žádal o návrat do svého křesla.

Aulard připojil ke druhému svazku Louvetovy politické spisy z let 1792 a 1793. **Příloha I** přináší v úplném překladu nejslavnější z nich, *Obžalobu Maximiliena Robespierra* z 29. října 1792. **Příloha II** shrnuje dva dlouhé polemické spisy, *Maximilienu Robespierrovi a jeho royalistům* (1792) a *Národnímu konventu a mým voličům o spiknutí z 10. března a o orléánské frakci* (1793), a překládá z nich charakteristické pasáže. Krátký třetí spis, *Několik slov dvěma podřadným pomlouvačům*, je v příloze přeložen celý. Shrnutí je naše a je tak také označeno.

Dělení na kapitoly

Starší vydání pamětí kapitoly nemají. Deset kapitol zavedl Aulard. Jeho dělení zachováváme s jedinou změnou: desátou kapitolu, která je u Aularda dvakrát delší než ostatní, jsme rozdělili do tří (X, XI a XII). Kapitola I je saint-émilionský sešit, který před Aulardem nevyšel. Od kapitoly II jde o text, který Louvet vydal roku 1795. Názvy kapitol, mezititulky a úvodní odstavce v hranatých závorkách pocházejí od nás.

Jak Louveta číst

Louvet je svědek, a zároveň strana sporu. Píše ve skryši, bez knih a bez novin, a o smrti přátel se dovídá z doslechu. V datech a jménech se proto někdy mýlí. Na takových místech nechává překlad jeho znění a omyl opravuje vysvětlivka.

Důležitější je jeho přesvědčení, které prostupuje celou knihu. Louvet věřil, že Hora a pařížská Komuna pracovaly pro vévodu Orleánského a pro cizí mocnosti a že Marat, Danton a Robespierre byli nástroji tohoto spiknutí. Dnešní historiografie tento výklad nesdílí. Zářijové masakry roku 1792, 10. březen 1793 ani převrat 31. května nebyly dílem orleánského ani zahraničního spiknutí. Vysvětlivky to na příslušných místech krátce připomínají. Stejně je třeba číst i jeho soudy o protivnících a o lidu pařížských sekcí.

Předloha a překlad

Předlohou je Aulardovo vydání (*Mémoires de Louvet de Couvrai sur la Révolution française*, Paříž, Librairie des bibliophiles, 1889, dva svazky) v digitální kopii Francouzské národní knihovny (Gallica). Francouzský text jsme získali strojovým čtením skenů a opravili jsme jej stranu po straně podle obrazu tisku. Pro kontrolu jsme jej srovnali s vydáním Bervilla a Barriera (Paříž, Baudouin frères, 1823), které otiskuje znění z roku 1795. Kde se obě vydání liší, držíme se Aularda. Aulard zachovává pravopis 18. století.

Louvet několikrát nahrazuje jméno hvězdičkami nebo tečkami, aby neohrozil lidi, kteří mu pomohli, a někdy i ty, které viní ze zrady. Tato místa necháváme tak, jak jsou. Kde osobu určila pozdější literatura, říká to vysvětlivka.

Na jednom místě Aulardovo vydání vypouští autorovu poznámku, kterou starší vydání mají (kapitola IX, o Guadetovi a Sallovi u Montpontu). Tu jsme přeložili podle vydání z roku 1823 a ve vysvětlivce to uvádíme.

Český překlad vznikl s pomocí umělé inteligence. Úplnost překladu byla ověřena odstavec po odstavci proti předloze. V druhém kroku byl celý text větu po větě srovnán s francouzským originálem, opraveny byly významové chyby, čísla a jména a vysvětlivky byly věcně ověřeny. Je to pracovní čtenářský překlad, nikoli vědecká edice. Nejistá místa předlohy jsou označena ve vysvětlivkách.

Vysvětlivky

Louvet psal pro současníky, kteří jeho přátele i nepřátele znali. Dnešní čtenář je nezná, a proto je vysvětlivek mnoho. Každá osoba je při prvním výskytu v kapitole krátce představena. Vysvětleny jsou také události, úřady, narážky a místa.

Poznámky pod čarou jsou v Aulardově vydání dvojí. Louvetovy vlastní poznámky jsou přeloženy celé a uvozeny slovy „Poznámka Louvetova:“. Co přebíráme z poznámek vydavatele, je uvozeno slovem „Aulard:“. V úvodní studii, kde mluví Aulard sám, jsou jeho poznámky uvozeny slovy „Poznámka Aulardova:“. Ostatní vysvětlivky jsou naše. Nejisté údaje jsou označeny slovem „patrně“.

Jména, míry a kalendář

Autorovo jméno píšeme Louvet de Couvray. Aulard píše Couvrai, starší vydání Couvray. Louvet sám se za Revoluce podepisoval jen Jean-Baptiste Louvet. Jeho žena se jmenovala Marguerite Denuelle. Louvet jí v pamětech říká Lodoiška podle hrdinky svého románu a toto jméno ponecháváme.

Francouzská jména necháváme v původní podobě a skloňujeme je. Ženská jména nepřechylujeme, s výjimkou paní Rolandové, jak je v češtině zvykem a jak ji píšeme i v jejích pamětech. Jméno poslance Delacroixe, zvaného častěji Lacroix, píšeme tak, jak je píše Louvet.

„Reprezentant na misi“ je poslanec Konventu vyslaný s neomezenou mocí do departementu nebo k armádě. „Sekce“ jsou městské obvody Paříže a jejich shromáždění, „Komuna“ je pařížská obecní rada. „Hora“ je levice Konventu, jejíž členové se nazývají montagnardi.

Míle je francouzská *lieue*, asi čtyři kilometry. Libra (*livre*) je základní peněžní jednotka, tolar (*écu*) má tři libry, sou je dvacetina libry. Asignáty jsou revoluční papírové peníze. Data republikánského kalendáře uvádíme tak, jak je má předloha, a v hranatých závorkách nebo ve vysvětlivce připojujeme datum gregoriánské.

Související knihy ve Starých textech

Tytéž události z jiné strany líčí **Paměti paní Rolandové**, psané ve vězení roku 1793. Louvet v nich vystupuje jako přítel domu a Rolandová o něm podává portrét. Počátky Revoluce z lavic šlechty v Ústavodárném shromáždění popisují **Paměti markýze de Ferrières**. Obě knihy jsou ke stažení na www.stare-texty.cz.

Louvet a jeho paměti. Úvodní studie F.-A. Aularda (1889)

[François-Alphonse Aulard (1849–1928), první profesor dějin Francouzské revoluce na Sorbonně a zakladatel jejího soustavného studia podle pramenů, napsal tuto studii jako předmluvu ke svému vydání Louvetových pamětí z roku 1889, prvnímu úplnému podle rukopisu. Oddíly I–III líčí Louvetův život a hodnotí ho jako spisovatele, řečníka a politika; oddíl IV pojednává o rukopisu a o dřívějších vydáních pamětí.]

I. Mládí, Faublas a první kroky v politice

Autor těchto důmyslných pamětí, které roku 1795 tak živě vzrušily Pařížany a jejichž úplné znění podáváme poprvé, se jmenoval Jean-Baptiste Louvet. Před Revolucí se podepisoval Louvet de Couvrai, ať už proto, že přijal jméno po nějakém pozemku jako Pétion de Villeneuve nebo Brissot de Warville, anebo proto, že si chtěl dodat šlechtického vzezření. Jeden z jeho životopisců dokonce tvrdí, že opravdu pocházel ze šlechtické rodiny původem z Poitou. Ať je tomu jakkoli, narodil se v Paříži 12. června 1760 jako syn obchodníka s papírem v ulici Saint-Denis. Otec u něho viděl přirozený vtíp a jeho vzdělání nezanedbal, dával však prý přednost staršímu synovi, a mladý Jean-Baptiste tím velmi trpěl. Podle Merciera¹ to byl otec „tvrdý a hrubý, jehož všední ustrojení nemohlo vytušit ustrojení synovo“². Syn ještě jako jinoch miloval docela mladičkou dívku, která jeho lásku opětovala a kterou přinutili ke sňatku z rozumu. Toto neštěstí, jež nemělo zůstat nenapravitelné, podnítilo Louvetovu citlivost a roznítilo jeho romantického ducha.

V sedmnácti letech se stal tajemníkem mineraloga P.-F. de Dietricha; tehdy podle jednoho z jeho vydavatelů, pana Barriera, vymohl pamětním spisem, který sám sepsal, jedné chudé služce cenu za ctnost, krátce předtím založe-

1. Louis-Sébastien Mercier (1740–1814), autor proslulého *Tableau de Paris* (Obraz Paříže), poslanec Konventu blízký girondistům a jeden z poslanců vězněných za protest proti 2. červnu 1793. Jeho *Le Nouveau Paris* (Nová Paříž) z konce devadesátých let líčí hlavní město za Revoluce.

2. Poznámka Aulardova: *Nouveau Paris*, II, 47.

nou panem de Montyon³. Brzy nato nastoupil jako příručí u knihkupce Praulta. Tam, praví dobrák Jules Janin, prodával tak dlouho necudné knihy, až nakonec sám napsal *Faublase* (1787–1788)⁴, který mu vynesl nějaké peníze. Mohl žít nezávisle a uzavřel se, jak říká, v zahradě několik mil od Paříže (v Nemoursu); tam na jaře 1789 psal poslední část svého románu, *Fin des amours du chevalier de Faublas*, když za ním přišla hrdinka jeho jinošské lásky, paní Cholet, která opustila manžela, bohatého klenotníka z Palais-Royal, aby se oddala skvělému spisovateli. Koncem roku 1792 se rozvedla a Louvet se s ní oženil v srpnu 1793 ve Vire, v době své proskripce. Právě ji nazýval ve svých spisech Lodoïskou, podle jedné z hrdinek *Faublase*⁵.

3. Philippe-Frédéric de Dietrich (1748–1793), mineralog a v letech 1790–1792 starosta Štrasburku, v jehož salonu poprvé zazněla *Marseillaisa*; roku 1793 byl popraven. – Jean-François Barrière (1786–1868) vydával velké sbírky pamětí k dějinám Revoluce; v nich vyšly i Louvetovy paměti roku 1823 a 1848 (viz oddíl IV). – Cenu za ctnost založil roku 1782 lidumil baron de Montyon (1733–1820); Francouzská akademie ji udílela chudým lidem za příkladný skutek.

4. *Les Amours du chevalier de Faublas* (Lásky rytíře de Faublas), galantní román o mladíkovi, který v dívčím přestrojení proniká do ložnic vdaných paní. Vycházel ve třech částech: *Une année de la vie du chevalier de Faublas* (Rok ze života rytíře de Faublas, 1787), *Six semaines de la vie du chevalier de Faublas* (Šest týdnů ze života rytíře de Faublas, 1788) a *La Fin des amours du chevalier de Faublas* (Konec lásek rytíře de Faublas, 1790). Lodoïska je věrná a statečná polská šlechtička z vloženého příběhu; roku 1791 se stala hrdinkou dvou oper, Cherubiniho a Kreutzerovy. Z *Faublase* čerpal i Hugo von Hofmannsthal pro libreto Straussova *Růžového kavalíra* (1911). – Jules Janin (1804–1874) byl obávaný pařížský literární a divadelní kritik.

5. Poznámka Aulardova: Tyto podrobnosti přejímáme z nevydané Louvetovy korespondence, jejíž rozbor podal pan Étienne Charavay ve svém *Catalogue d'une précieuse collection de lettres autographes*, Paris, 1886, in-8. – „Znal jsem Lodoïsku,“ praví pan Barrière; „tehdy už nebyla mladá, ale její rysy byly stále ještě pravidelné. Její vystupování bylo prosté a zároveň ušlechtilé. V obvyklém klidu její tváře bylo lze snadno vytušit vznešenou duši a silnou vůli.“

LES AMOURS
DU CHEVALIER
DE FAUBLAS,

PAR LOUVET DE COUVRAY.

Ornée de huit superbes gravures, dessinées par Collin, élève de
Girodet, gravées par les premiers artistes de Paris, et précédée
d'une Notice sur Louvet, par M. ***

TOME PREMIER.

A PARIS,
CHEZ AMBROISE TARDIEU, LIBRAIRE,
RUE DU BATTOIR, N° 12.

Titulní list Faublase ve vydání Ambroise Tardieua (Paříž 1821) s osmi rytinami podle kreseb Collina, žáka Girodetova, a se životopisnou zprávou o Louvetovi. Volné dílo (Wikimedia Commons).

Bylo by omylem představovat si Louveta jako spisovatele skeptického, necudného a zlopověstného, který se Revoluce účastní proto, aby udělal štěstí a aby popularitou očistil své jméno. Naopak: jeho kniha, spíše lehkovážná než nemravná, v níž se politika mísí s láskou, ho stejně jako jeho věhlas připravovala na úlohu čestnou a zároveň hlučnou, kterou hrál až do smrti.

Faublas a Sophie: „Bon dieu! que vois-je?“ („Dobrý bože, co to vidím?“). Rytina ke třetímu svazku Faublase z vydání 19. století (foto Flx147, Wikimedia Commons, CC0).

Byl s Lodoïskou ještě v Nemoursu, nucen bezpochyby svou lásku skrývat, když se dověděl o dobytí Bastily a v tom městečku si připjal trojbarevnou kokardu.

Od té chvíle ho Revoluce přitahovala a usadil se v Paříži. Jeho prvním politickým spisem byl *Paris justifié* (Ospravedlněná Paříž), odpověď na Mounierův manifest proti dnům 5. a 6. října⁶. Tato brožura mu otevřela dveře k jakobínům. Zprvu však jako řečník nevynikl; mluvil jen ve svém distriktu a pozoroval jako filozof.

6. Ve dnech 5. a 6. října 1789 přitáhl pařížský lid do Versailles a přiměl krále i Národní shromáždění přesídlit do Paříže. Jean-Joseph Mounier (1758–1806), vůdce umírněných stoupenců silné královské moci, který shromáždění v těch dnech předsedal, poté složil mandát, události veřejně odsoudil a roku 1790 emigroval. – Paříž byla tehdy rozdělena na šedesát distriktů; roku 1790 je nahradilo osmačtyřicet sekcí.

Roku 1791 vydal sociální román *Émilie de Varmon, ou le Divorce nécessaire, et les Amours du curé Sévin* (Émilie de Varmon aneb Nezbytný rozvod a Lásky faráře Sévina), v němž rozvedl tezi, kterou už několikrát naznačil ve *Faublasovi*. Émilie, provdaná, a to špatně, se pokládá za vdovu; pronásledována odporným bratrem, uchýlí se na faru k dobrému faráři Sévinovi. Ten ji utěšuje, zamiluje se do ní a svou vášeň statečně tají. Émilie se má znovu vdát. Farář div neumře žalem a pomate se na rozumu. První Émiliin manžel však není mrtev. Je to situace bez východiska a Louvet ji nerozuzluje. Stačí mu, že ukázal na nezbytnost rozvodu a na nezbytnost kněžských sňatků. Ačkoli tento román zůstává slohem i poutavostí za *Faublasem*, měl přece úspěch. Nad farářem Sévinem se plakalo a lidé si opakovali refrén, k němuž se ten romantický kněz ve svých hovorech stále vracel: „Kněze by přece měli ženit!“

Émilie de Varmon se *Faublasovi* nepodobá: je to sentimentální teze, podaná tónem lyrickým a deklamačním, má však krásné stránky a snad by si zasloužila, aby byla vyrvána zapomnění.

V těchto prvních dobách Revoluce Louvet nepřestal dávat své pero do služeb politických myšlenek, které mu byly drahé. Psal aristofanovské komedie, o nichž čtenář najde podrobnosti v jeho *Pamětech*. Potom vstoupil do bojovné politiky a 25. prosince 1791 předložil jménem sekce Lombards u zábradlí Zákonodárného shromáždění petici, která žádala obžalovací dekret proti princům⁷. Všechny zraky se bezpochyby zvědavě obrátily k autoru *Faublase*. Mělo se za to, že v jinošských letech byl sám hrdinou příhody, kterou vypráví v první části svého románu: v sedmnácti letech prý v ženském přestrojení zmařil opatření žárlivého manžela. Čekali hezkého hocha, divadelního milovníka. Uviděli mužíka dosti chatrného vzezření, hubeného, plešatého, krátkozrakého, v nedbalém kabátě a neobratného v držení těla⁸. Jakže! Tohle že je vítězný Faublas!

7. Sekce Lombards ležela v obchodním středu Paříže, kolem stejnojmenné ulice; Louvet k ní patřil a nazývá ji v pamětech svou sekci. – „U zábradlí“ (*à la barre*), tedy u přepážky oddělující sál od veřejnosti, mluvili ke shromáždění ti, kdo nebyli poslanci: předkladatelé petic, deputace a předvolaní. – Princové jsou emigrovaní bratři Ludvíka XVI., hrabě z Provence a hrabě d'Artois, a princ de Condé, kteří za hranicemi sbírali vojsko; Zákonodárné shromáždění je počátkem ledna 1792 skutečně obžalovalo.

8. Poznámka Aulardova: Mme Roland, *Mémoires*, a Louise Fusil, *Souvenirs d'une actrice*, t. II, p. 68.

Ženy byly zklamány, ale toto zklamání dobré pověsti začínajícího politika neuškodilo. Jeho skromnost a rozpaky dost výmluvně svědčily o jeho ctnosti a prozrazovaly moralistu. Brzy si lidé povšimli „ušlechtilosti jeho čela a ohně, jímž se rozněcovaly jeho oči a tvář“. Ten objev učinila paní Rolandová. Louvetovo nadšení a jeho romantický duch jej v jejích očích proměnily ve výmluvného žáka jejího drahého Jeana-Jacqua. „Není možné,“ říkala, „spojit více ducha s menší domýšlivostí a s větší dobrosrdečností; statečný jako lev, prostý jako dítě, citlivý člověk, dobrý občan, rázný spisovatel, dokáže na tribuně rozechvět Catilinu, obědvat s Gráciemi a večeřet s Bachaumontem.“⁹

Avšak u zábradlí Zákonodárného shromáždění 25. prosince 1791 v něm zajisté nic neprozrazovalo stolovníka Grácií a Bachaumonta. Byl vážný, tragický. Opětovaný potlesk provázel jeho řeč, po způsobu doby vyzdobenou klasickými figurami a římskými narážkami, ale oživenou opravdovým hněvem a revolučním nadšením: odvážil se žádat Shromáždění, aby vyhlásilo válku monarchické Evropě. Úspěch, kterého při této příležitosti dosáhl, ho předurčil pro důležitou funkci člena korespondenčního výboru jako-bínů.

Vzal ten úkol vážně a věnoval všechnu svou horlivost korespondenci, která už tehdy vládla Francii. Všechna dřina této bezejmenné práce doléhala, jak nám sám sděluje, na několik ochotných mužů: na něho, na Duchosala, Bosca, Lanthenase, Bonnevilla a Boisguyona¹⁰. Ti slavní – Vergniaud, Condorcet, Camille Desmoulins, Robespierre – tam byli jen čestně, nečinní z povahy nebo z vypočítavosti.

9. Catilina, římský spiklenec, proti němuž vystoupil Cicero, zde zastupuje nepřátele republiky; Grácie jsou antické bohyně půvabu. Bachaumont je patrně François de Bachaumont (1624–1702), duchaplný požitkář a spoluautor žertovného cestopisu, vzor vtípného společníka u stolu.

10. Korespondenční výbor udržoval styk pařížského klubu se stovkami přidružených společností v departementech a šířil mezi ně jeho pokyny; odtud Aulardova slova o korespondenci, která „vládla Francii“. – Louis-Augustin Bosc (1759–1828), přírodovědec, a lékař François Lanthenas (1754–1799), později poslanec Konventu, patřili k důvěrným přátelům Rolandových; Nicolas de Bonneville (1760–1828) byl publicista a zakladatel společnosti Cercle social; důstojník Boisguyon byl koncem roku 1793 popraven. O Duchosalovi Louvet sám píše, že o něm později už neslyšel.

Od té chvíle vystupuje Louvet s velkým ohlasem na tribuně jakobínů, pod Brissotovou záštitou. Jeho počínání na schůzi 17. ledna 1792¹¹ ukázalo, že lehkomyšlně přijal úlohu, jejíž riziko i všechnu nenávist s ní spojenou mu vůdcové strany prozíravě přenechali.

V prvním období své řečnické dráhy málokdy uhodí na správnou strunu a ne vždy se vyhne směšnosti. Tak 30. ledna téhož roku přiměl jakobíny k přísaze, že se obejdou bez cukru, dokud jej skupovači nezlevní na dvacet sou za libru. Přisahat nestačilo: přijatý návrh podepsal každý jakobín jednotlivě a byl vylepen po Paříži.

Jakobíni první pocítili, že Louvet, když takto zdramatizoval úsporné opatření, k němuž už dali s větší prostotou příklad Američané¹², je svedl k směšnému činu. Napříště mu naslouchali, neboť mluvil dobře; velký vliv mu však unikl. Předsedou klubu byl vždy jen v zastoupení. Jestliže 10. února navrhl a prozatímně prosadil vyloučení žen, které rušily schůze Společnosti, 26. mu bylo v poslední rozpravě o válce odňato slovo; a jestliže 18. března úspěšně hájil návrh na amnestii pro avignonské viníky, hrál u jakobínů od února do prosince 1792 jen bezvýznamnou úlohu. Chlad, s nímž se setkával, dokonce dovolil jednomu členovi, aby ho 28. března obvinil, že emigroval a že je ve styku s Koblencí¹³. Ospravedlnil se ovšem a sklidil potlesk; bylo však vážné, že obvinění vůbec došlo sluchu.

Svou popularitu poněkud napravil na jiném jevišti, u zábradlí Zákonodárného shromáždění, kam se 30. května 1792 dostavil znovu jménem sekce Lombards, aby žádal, aby policie měla „více síly a více činnosti“ proti royalistickým spiklencům a aby bylo povoleno krajně revoluční opatření, nepřetržitě zasedání sekcí. Tomuto návrhu, přijatému velkým potleskem, se dostalo té cti, že byl přikázán zákonodárnému výboru.

11. V zimě 1791–1792 se jakobíni přeli o válku: Brissot a jeho přátelé ji žádali, Robespierre před ní varoval. Louvet se postavil za Brissota a napadl Robespierrea; odtud se datuje jejich nepřítelství. Válka byla Rakousku vyhlášena 20. dubna 1792.

12. V lednu 1792 cena cukru v Paříži prudce stoupla (následkem povstání otroků na Saint-Dominigue a spekulace) a lid plenil hokynářské krámy. Američané před válkou za nezávislost bojkotovali britské zboží, zejména čaj.

13. V Avignonu, do té doby papežském a v září 1791 připojeném k Francii, povraždili v říjnu 1791 stoupenci Revoluce v paláci papežů asi šedesát vězňů; Zákonodárné shromáždění viníky v březnu 1792 amnestovalo. – V Koblenci sídlili emigrovaní princové; jméno města znamenalo tolik co zahraniční kontrarevoluce.

V té době bylo Louvetovo jméno ve všech ústech, a to ani ne tak pro jeho vystupování na tribuně jakobínů a u zábradlí Shromáždění jako pro jeho novinářskou smělost a výmluvnost. Dvakrát týdně pokrývaly pařížské zdi velké růžové plakáty nadepsané *La Sentinelle* (Stráž), podepsané Louvetem a vytištěné velkými písmeny. Tento periodický plakát obsahoval jen málo zpráv; nebyly to, přesně řečeno, noviny, nýbrž řada proslovů k lidu, drobných řečí duchaplných nebo prudkých, které shlukovaly kolemjdoucí, vyvolávaly debaty a oživovaly veřejného ducha. Když tento plakátový list v březnu 1792 začal vycházet, měl za cíl popudit lid proti dvoru a připravit republiku. Paní Rolandová, která se té myšlenky ujala, nám vypráví, že náklady na *Sentinelle* hradil Dumouriez z fondů ministerstva zahraničí.

Po 10. srpnu se tón listu změnil: stal se orgánem rolandovců proti montagnardům, jitřil spor, který měl být rozhodnut 31. května, a svým bojechtivým a nevraživým duchem způsobil Republice největší škodu, třebaže jej psal republikán. Paní Rolandová si prý Louveta pro tento úkol vybrala jako člověka „schopného ukázat události v pravém světle“ – jeho, který naopak viděl všechno očima romanopisce! Ve skutečnosti dal do služeb hněvu jedné ženy všechen oheň své obraznosti a všechnu sílu své upřímnosti. Hora byla dovedně očerňována a všechny nenávisti byly umně rozdmýchávány. Tato *Sentinelle* vycházela od 1. března 1792 do konce listopadu téhož roku, pak zanikla a nakonec počátkem roku 1793 znovu ožila; byla jednou z křivd, které robespierovci Girondě nikdy nezapomněli.

Je však třeba přiznat, že z literárního hlediska Louvet tímto smělým podnikem zahájil nový druh výmluvnosti¹⁴, výmluvnost plakátu, a hned se v něm stal mistrem. Právě blouznivost jeho ducha ho činila přístupným prostému lidu: ať už lid četl ty politické romány, ty nehorázné výmysly s důvěrou, anebo růžový plakát s odporem strhával, vždy jím pohnula podivuhodná jiskra autora *Faublase*. Úspěch *Sentinelle* proslavil Louveta po celé Francii a v září 1792 ho voliči departementu Loiret na Brissotovo doporu-

14. Poznámka Aulardova: Plakátový list vynalezl roku 1791 Tallien. Jeho *Ami des citoyens* (Přítel občanů) měl však malý úspěch. – Dodatek překladatele: Aulardův údaj, že *Sentinelle* začala vycházet 1. března 1792, je mylný. První číslo vyšlo až 16. května 1792, za girondistického ministerstva (Dumouriez a Roland byli ministry od března 1792); poslední plakát první řady nese datum 21. listopadu 1792.

čení zvolili do Konventu místo Condorceta, který se rozhodl pro departement Aisne.

II. Smýšlení a řečník v Konventu

Nyní je na místě říci, jaké náboženské a politické myšlenky tuto skvělou výmluvnost podněcovaly. Louvet, žák Rousseaua, jehož nazývá vznešeným spisovatelem, převzal, jak se zdá, z teorií savojského vikáře¹⁵ to, co z nich uznávala většina jeho politických přátel girondistů, totiž neurčitý deismus. Mluví-li v tištěné části svých *Notices* (Zpráv, tj. paměti) třikrát o Bohu a o Prozřetelnosti, začíná zato jejich nevydané stránky tímto téměř skeptickým doznáním: „Neřeknu všechno, ale co řeknu, bude nejpřesnější pravda. Beru za svědka Boha... *Přírodu, nebo Boha, co na tom?*... беру за svěдka Boha, který mě zkouší, atd....“ Dne 17. srpna 1793¹⁶ se postavil proti návrhu, aby Konvent uznal existenci Nejvyšší bytosti, aniž bylo možno zcela rozeznat, co si o té existenci sám myslí.

V posledních letech života však, jak se zdá, přilnul k Rousseauovým náboženským myšlenkám pevněji, soudíme-li podle jednoho místa řeči, kterou pronesl v Radě pěti set 23. ventôsu roku IV [13. března 1796] proti neomezené svobodě tisku. Podle něho to byly nemravné deklamace novin, co dalo prolít tolik krve a zalidnilo mrtvými hřbitov Madeleine¹⁷ – a ty mrtvé nechává promlouvat: „Mně,“ praví jeden z nich, „byl cit odměňující Prozřetelnosti jedinou uzdou, která dokázala zadržet mé od přírody prudké vášně; přišel Hébert a vložil mi do srdce ateismus: spáchal jsem nesčetné zločiny, zahubil jsem tisíce obětí, zahynul jsem.“

15. *Vyznání víry savojského vikáře*, součást Rousseauova *Emila* (1762): výklad přirozeného náboženství srdce a svědomí, které se obejde bez dogmat i bez církve.

16. Datum nemůže být správné: v srpnu 1793 byl Louvet psancem na útěku a v Konventu nezasedal. O tom, zda v úvodu Deklarace práv vyzývat Nejvyšší bytost, jednal Konvent na jaře 1793, když projednával girondistický návrh ústavy; míněn je nejspíš duben 1793 (rozhlas o Deklaraci práv začala 17. dubna), takže v tisku patrně stojí omylem „août“ místo „avril“.

17. Rada pěti set byla dolní komora zákonodárného sboru za Direktorია (1795–1799). – Na hřbitově u kostela Madeleine se pohřbívali popravení z nedalekého náměstí Revoluce, mezi nimi Ludvík XVI., Marie Antoinetta i girondisté. – Jacques-René Hébert (1757–1794), vydavatel hrubozrného listu *Père Duchesne* a jeden z původců odkřesťanšťovacího hnutí, byl popraven v březnu 1794.

Politicky byl „republikánem do posledního dechu“, jak napsal jeden z jeho kolegů z Konventu¹⁸. Po 9. thermidoru ho vidíme bojovat za Revoluci proti reakcionářům, v jejichž čele stáli přeživší girondisté. Držel se zpříma a pevně a změnil se méně než muži pokládání za neochvějně, jako Lanjuinais. Tento exaltovaný a lehkovážný romanopisec byl vzorem politické stálosti.

Lační po spravedlnosti a po bratrství. Tyto pudy jsou celou jeho politikou. Nežádejte na něm ani kombinace, ani výhledy do budoucna, ba ani plán, jak si počínat v okolnostech dne. Ať říká co chce, není to muž činu. Dne 10. srpna ho není nikde vidět. Jeho úlohou je stavět na odív ušlechtilé city, které jím zmítají: základním tónem jeho výmluvnosti je rozhořčení. – Před thermidorským obdobím nemá žádný vliv na lidi ani na události. Vášně, které vzbuzuje, nejsou vášně činné: opadají a usínají, jakmile řečník sestoupí z tribuny, jakmile romanopisec zavře svůj román.

Neboť jeho řeči mají v sobě cosi z románu a v politice je romanopiscem právě ve chvíli, kdy se pokládá za nejvážnějšího. Skutečné kombinace, které se kolem něho tvoří, nevidí; sám si, aniž o tom ví, vytváří jiné, složitější, které pak upřímně odhaluje, jejichž nepravděpodobnost však udivuje jeho přátele a uklidňuje jeho protivníky. Tak v jeho očích nejsou muži Komuny a Hory jen politikové násilní a panovační: uzavřeli s cizinou smlouvu, že ve Francii obnoví království. Pache a Hassenfratz byli Dumouriezovi nepřátelští, dokud Dumouriez jednal jako republikán; rozvrátili jeho armádu prostřednictvím orleanistických agentů. Dantonovci jsou do spiknutí zapleteni. Hérault de Séchelles je agentem mocností. Chaumette hraje touž úlohu. A konečně Marat je notorický royalista: Přitele lidu živí rakouské peníze¹⁹. Kde bylo smlouveno povstání z 10. března? V Koblenci. Čím to, že jakobíni čtyřikrát po sobě žádají stále týž počet dvaadvaceti girondistic-

18. Poznámka Aulardova: Mercier, *Nouveau Paris*, II, 47.

19. Jean-Nicolas Pache (1746–1823) byl od října 1792 do února 1793 ministrem války a potom starostou Paříže; chemik Jean-Henri Hassenfratz (1755–1827) byl jeho předním úředníkem na ministerstvu. Hérault de Séchelles (1759–1794), člen Výboru pro veřejné blaho, byl popraven s Dantonem; Pierre-Gaspard Chaumette (1763–1794), prokurátor Komuny, o několik dní později. „Přítel lidu“ je Marat, zvaný tak podle svého listu *L'Ami du peuple*. Pro Louvetovo přesvědčení o tajné dohodě Hory s cizinou a s royalisty nejsou doklady a historici je nesdílejí; Aulard je, jak je vidět, odmítal už roku 1889.

kých obětí²⁰? „Tato podivná shoda počtu ve čtyřech různých dobách dává tušit, že počet dvaadvaceti hlav, vždy dodržovaný, byl nejspíš ten, který se Hora zavázala dodat jedním z prvních článků své tajné smlouvy s cizími mocnostmi.“

Tyto divy nevyráběl jen v horečce boje. Později, ve svém útulku v „jeskyních Jury“, je přepracovával do podoby pamětí, věřil, že jejich zápletky je skutečná a nepopíratelná, a roku 1795 je bez rozpaků a bez výčitek vydal znovu, takže nad tím krčili rameny všichni soudní girondisté, dokonce i dobrák Dusaulx²¹, který mu případně odpověděl:

„Zajisté, dokud Hora obviňovala vaši stranu z vymyšleného zločinu federalismu, dokud užívala všech možných prostředků, aby své soustavě dodala pravděpodobnosti a tomu stínu těla, tehdy jsem vás v duchu chválil, že napínáte svůj důvtip na skřipec a že užíváte toho romanopiseckého nadání, které u vás známe, abyste dokázal, že vaši protivníci chtějí obnovit království. Byla to válka lstí. Ale dnes, kdy jsou vaši nepřátelé sraženi, který rozumný člověk by vám mohl promínout, že píšete druhý díl toho románu?...“

Dusaulx však Louvetovi křivdil, když podezíral jeho dobrou víru. Autor *Faublase* nebyl schopen, ať si paní Rolandová říkala cokoli, vidět svět takový, jaký je, a žil v přeludu.

Řeči, které pronesl v Národním konventu, si přesto zaslouží, abychom se u nich zastavili. Nebyl-li Louvet mužem činu, ba ani přesným svědkem Revoluce, měl přece některé z vlastností řečníka. Na tribuně si vedl dobře; nechyběl mu žár ani síla, strhoval k potlesku svým pohnutím i svým uměním. Nikdy nenechával Shromáždění lhostejným, a obracel-li se spíše k jeho nervům než k jeho rozumu, měl aspoň onen tak vzácný dar zaujmout a rozvášnit.

20. V noci z 9. na 10. března 1793 rozbil dav tiskárny girondistických listů a chystal se udeřit na girondistické poslance; pokus o povstání ztroskotal. – Vyloučení dvaadvaceti girondistických poslanců z Konventu žádala petice pařížských sekcí z 15. dubna 1793 a s tímto počtem se vracely i pozdější požadavky sekcí a Komuny.

21. Jean Dusaulx (1728–1799), překladatel Juvenala, roku 1789 pařížský volitel a dějepisec dobytí Bastily, poslanec Konventu blízký girondistům, za hrůzovlády vězněný.

To jsou, zdá se, vlastnosti improvizátora. A přece své řeči přednášel z paměti. Příliš dbal o stavbu, o sloh, o svou pověst literáta, než aby se vydával napospas náhodám tribuny. Především chtěl přemoci Robespierra jeho vlastními zbraněmi, velkými a krásnými řečmi, důkladně promyšlenými, uslechtilé uspořádanými, psanými pro potomstvo.

V Konventu, před posluchačstvem příznivějším jeho myšlenkám, se totiž znovu ujal úlohy, o kterou se už s pochybným úspěchem pokusil v Jakobínském klubu. Déle než měsíc, až na dvě či tři bezvýznamné příležitosti, kdy řekl pár nezajímavých slov, mlčel a připravoval, piloval svou *Robespierride* (Robespierridu)²². Představuji si, že ji předčítal paní Rolandové a také Brissotovi a Guadetovi, svým osobním přátelům. Byla známá, slavná dřív, než ji pronesl. Když byla hotova, číhal na Robespierra, připraven zdrtit ho svou filipikou, s uličnickou radostí a s opovážlivostí krasoducha, která se nelíbila rozvázným mužům Girondy, Vergniaudovi a Condorcetovi.

Konečně 29. října 1792, když Robespierre řekl, že se nikdo neodváží obvinít ho do očí, Louvet zvolal: „Žádám o slovo, abych obvinil Robespierra“; a Barbaroux a Rebecqui se přidali. Po řeči Dantonově, řeči plné vážných myšlenek a vysoké politiky, dostal slovo romanopisec. Jeho řeč, která posluchače strhla, není školská deklamace, jakou byly petice, které předkládal jménem sekce Lombards. Její sloh je vesměs střední, rychlý, elegantní. Je to Louvet nejlepší, Louvet duchaplný. Zaznamenávám jediný nabubřelý rys: když dojde na to, že má jmenovat Marata, přeruší se výkřikem: „Bohové! Vyslovil jsem jeho jméno!“ Je to však spíše politický úskok než literární přetvářka: očerňuje Marata, aby očernil Robespierra, který ho hájí.

Taková je ostatně tendence i postup celé této Robespierridy: řečník spíše spílá, než dokazuje, a aby zahanbil protivníky, spoléhá ještě více na své nadání než na pravdu.

22. Řeč z 29. října 1792, v níž Louvet obvinil Robespierra, že si po 10. srpnu podrobil pařížskou Komunu a volební shromáždění, že pomlouvá nejlepší vlastence a že míří k nejvyšší moci. Robespierre odpověděl 5. listopadu a Konvent věc uzavřel přechodem k dennímu pořádku. – François-Trophime Rebecqui (1744–1794), poslanec z Marseille a přítel Barbaroux, se za hrůzovlády utopil v marseilleském přístavu.

Robespierrovi bylo dáno osm dní na odpověď: jeho odpověď, velmi obratná, měla tím větší sílu, že proti ní Shromáždění nemohlo postavit jediný skutek. Byl odhlasován přechod k dennímu pořádku přes zuřivý protest Barbaroux a samého Louveta, jimž dekret zavřel ústa.

Tyto okolnosti, které v dějinách Revoluce zůstaly proslulé, odhalily v duchaplném spisovateli muže srdnatého a odvážného, řečníka, který dovede pohnout.

Dne 16. prosince 1792 se znovu skvěle uvádí v rozpravě o návrhu na vypo-
vězení Philippa Égalité a vrací se přitom ke svému prvnímu způsobu, k ré-
torice prošípané antickými narážkami. Přinesl na tribunu celou stránku
z Tita Livia, aby podepřel Buzotův návrh: „Zástupci lidu,“ pravil, „to ne-
přicházím Buzotův návrh podpořit já, nýbrž nesmrtelný zakladatel slavné
republiky, otec římské svobody, Brutus... (*Reptání.*) Ano, Brutus... (*Bré-
ard: Žádám o slovo k pořádkovému návrhu. Předseda: Slovo má Louvet.*)
Ano, Brutus, a jeho řeč, pronesená před více než dvěma tisíci lety, se tak
dobře hodí na naše nynější postavení, že by se zdálo, že jsem ji složil
dnes.“ A cituje výtky, s nimiž se u Tita Livia obrací Brutus k Tarquinii
Collatinovi²³. Nadarmo Duhem ironicky volá: „Louvet nás nesmí drtit
despotismem svého nadání!“ A Goupilleau: „U zábradlí čeká dvě stě peten-
tů!“ Slovo je Louvetovi ponecháno a ten neochvějně pokračuje ve svém
srovnání Collatina s Philippem Égalité.

Louvetovo chování v králově procesu zvýšilo jeho neoblíbenost. Dne 14.
ledna 1793 prohlásil, že nebude-li přijato odvolání k lidu, nebude moci
Ludvíka XVI. soudit, protože by pak vynášel rozsudek, který by byl nena-
pravitelný. Hlasoval tedy pro odvolání. Potom se vyslovil pro smrt, avšak s
podmínkou, že rozsudek bude smět být vykonán teprve tehdy, až bude
ústava hotova a lidem schválena, a hlasoval pro odklad, když předtím sám

23. Louis-Philippe-Joseph, vévoda Orleánský (1747–1793), bratranec Ludvíka XVI., přijal jméno Philippe Égalité a seděl v Konventu s Horou. Buzot navrhl 16. prosince 1792 vypoovědět z Francie všechny Bourbony; návrh, mířený proti Hoře, byl nakonec odložen. – Podle Livia (II, 2) přiměl Brutus, zakladatel římské republiky, svého spolukonzula Tarquinia Collatina, aby dobrovolně odešel z Říma, protože jeho jméno připomínalo vyhnané krále. – Bréard, Duhem a Goupilleau byli poslanci Hory.

vyvolal rozpravu, která se o té věci konala²⁴. Den předtím prudce přerušil Dantona tímto romanopiseckým výkřikem: „Ještě nejsi králem, Dantone!“ Dantona se nebojí o nic méně než Robespiera, třebaže téměř všechnu svou nenávisť chová pro Robespiera.

Až do 31. května hraje nevýraznou úlohu a v těchto čtyřech tak tragických měsících nepronese jedinou delší řeč. Sepíše však o událostech z 10. března a proti Robespierovi dva velmi pozoruhodné pamflety, které uveřejňujeme za *Paměťmi*.

III. Psanec, návrat do Konventu a poslední léta

Louvet, skrytý v Paříži v bezpečném útulku, z něho přes prosby své Lodoisky vyšel, aby se koncem roku 1793²⁵ připojil ke girondistům usazeným v Caen. Sdílel všechny útrapy jejich útěku až do chvíle, kdy v návalu zoufalství opustil v okolí Périgueux Salla a Guadeta, aby se vrátil k ženě do Paříže. Měl štěstí, že tuto strašnou cestu vykonal nepoznán; vyličil ji ve vyprávění, které je jedinečným dokladem o smýšlení venkova po 31. květnu. Je z něho vidět, že Francie, i Francie vesnická a selská, stála při Konventu. Tato věrnost, prokázaná doznáními girondisty, je pro Gironda zdrcující. – V Paříži pobyl Louvet jen několik dní. Uchýlil se do hor Jury, dva kroky od hranice, ale ještě ve Francii. Kladl si za čest, že neemigroval.

Kdo přečetl paměti, v nichž vypráví o své proskripci, zná ho celého a má ho rád přes jeho omyly a přeludy. Je to velké srdce, vybraný duch, Francouz lehkomyšlný a hrdinský. Sloh je nabubřelý jen místy, když autor přerušuje vyprávění, aby rozumoval, proklínal lidi a zbožňoval Lodoisku. Ale i tato láska je ve své sentimentální řeči ušlechtilá a dojemná. Je cítit, že Louvet žil jen proto, aby miloval. Tento malíř galantních dobrodružství, vášní pomíjivých a smyslných, podřídil svou duši citu vznešenému a váž-

24. Konvent hlasoval v polovině ledna 1793 postupně o králově vině, o odvolání k lidu, o trestu a o odkladu popravy. Odvolání k lidu i odklad, pro něž byla většina girondistů, byly zamítnuty; pro smrt se vyslovila těsná většina a Ludvík XVI. byl 21. ledna 1793 popraven.

25. Zjevný omyl, snad tiskový (místo „koncem června 1793“): Louvet odjel z Paříže do Caen 24. června 1793, jak sám píše v pamětech. Po porážce normanského povstání v červenci prošli uprchlí poslanci Bretaně, po moři se dostali do Gironde a skrývali se v Saint-Émilionu; Louvet se odtud na sklonku roku 1793 vydal sám pěšky do Paříže. Z těch, kdo v Saint-Émilionu zůstali, byli Guadet, Salle a Barbaroux v červnu 1794 popraveni v Bordeaux, Pétion a Buzot si vzali život.

němu, který podnítil a zkrášlil jeho život i jeho smrt, který ho především uchránil myšlenek na zášť a pomstu, jimiž byly zkaleny poslední dny psanců ze Saint-Émilionu, a který rozšířil jeho srdce a ponechal je v den odvety otevřené spravedlnosti a soucitu.

Tato láska, která ho podpírala ve zkouškách, mu také zabránila, aby se vzdal svého nadání a své výmluvnosti. Zůstal sám sebou v oněch jeskyních Jury, kde si svou Lodoïsku bez ustání představoval v podobě Rousseauovy Julie. Když se znovu objevil na tribuně, byl opět takový, jakého ho vídali v jeho skvělých dnech, jen vážnější a jakoby uzrálý utrpením. Tak prošel po Thermidoru druhou řečnickou dráhou, delší a slavnější než první, a poctil Gironda skutkem krásným postojem psance, který se nechce mstít těm, kdo ho proskribovali.

Po Robespierrově pádu se vrátil do Paříže a žádal, aby směl znovu vstoupit do Konventu. Dne 17. frimairu roku III [správně 27. frimairu, tj. 17. prosince 1794] ho dekret spolu s Isnardem, Lanjuinais a jinými chrání před soudním stíháním, nedovoluje mu však vrátit se do lavic. – Neměl jmění: 22. pluviôsu [10. února 1795] dal v novinách oznámit, že otvírá knihkupectví v Palais-Royal²⁶. Lodoïska mu statečně pomáhala v tomto podniku, kterému se zprvu dařilo díky přízni, již se tehdy těšili přeživší girondisté. – Když byl konečně dekretem z 18. ventôsu roku III (8. března 1795) povolán zpět do Konventu, vstoupil tam se vztyčenou hlavou a hned 21. se odvážil žádat, aby bylo dekretem prohlášeno, že girondisté, kteří po 31. květnu povstali, se dobře zasloužili o vlast. Shromáždění přešlo k dennímu pořádku.

Často se stávalo, že hájil památku svých přátel útokem na Horu, ale od toho, co zbývalo z jeho skupiny, se odloučil, když viděl, jak se s lidmi,

26. Poznámka Aulardova: Zde je toto oznámení, jak je zopakoval na konci prvního vydání svých *Pamětí*: „Od 31. května jsem bloudil a po návratu nalézám své literární vlastnictví, bezmála jediné, které jsem měl, uchvácené lidmi, kteří byli povinni aspoň trochu úcty k nešťastí. Omezují se na prohlášení, že nová vydání *Faublase*, už nějaký čas ohlašovaná, jsou patisky. – Ostatně stávám se knihkupcem v Palais-Égalité. Můj krám je v Galerie Neuve č. 14, za Théâtre de la République. Najdete tam má různá díla a některé novinky. Přijímá se předplatné na noviny.“

jako byli Isnard, Lesage a Larivière²⁷, kloní k royalismu. Téměř jediný z navrátilců Girondy zůstal republikánem a revolucionářem.

Rozumí se samo sebou, že nemohl být a nebyl shovívavý k výstřelkům terorismu, zejména ke Carrierovi a jeho spoluviníkům. Dne 2. floréalu [21. dubna 1795] pronesl k otázce, zda mají být členové pařížského revolučního tribunálu²⁸ znovu postaveni před soud, řeč střízlivou, sevřenou a působivou. Pařížský revoluční tribunál mohl soudit jen delikt kontrarevoluce: musel ponechat stranou obecné trestné činy, jichž se obvinění mohli dopustit, a Louvet připomněl nejtěžší z těch činů se strojenou lhostejností, která tím lépe dávala vyniknout jejich obludnosti.

Tato obratná řeč, v níž Louvet, jako by si toho ani nevšiml, uvaluje hanbu jak na nantské soudce, tak na tribunál, který je osvobodil, je pozoruhodným dokladem pružnosti nadání, které si v nových okolnostech dovede osvojit nový způsob, bližší onomu umírněnému slohu, jaký máme rádi dnes. – Nantští soudci byli poslání před tribunál distriktu Angers.

Dne 4. floréalu [23. dubna 1795] je Louvet jmenován členem komise „pověřené přípravou organických zákonů Ústavy“. Dne 11. [30. dubna] vystupuje proti Thibaudeauovu návrhu soustředit vládu v rukou Výboru pro veřejné blaho. Leká se despotické moci, kterou chtějí dát Výboru, jehož bezjejmenné tyranie se obává, a dosáhne toho, že věc je přikázána Komisi je-

27. Maximin Isnard (1755–1825), za Zákonodárného shromáždění ohnivý řečník Girondy, po Thermidoru na misi na jihu přihlížel bílému teroru a skončil jako royalista. Denis-Toussaint Lesage (1758–1796), poslanec za Eure-et-Loir, a Pierre-François Henry-Larivière (1761–1838), někdejší člen Komise dvanácti, patřili po návratu do Konventu k nejhorlivějším stoupencům reakce.

28. Jean-Baptiste Carrier (1756–1794), reprezentant na misi v Nantes, tam v zimě 1793–1794 dával vězně hromadně topit v Loire; v prosinci 1794 byl odsouzen a popraven. Pařížský revoluční tribunál však zároveň osvobodil většinu členů nantského revolučního výboru, Carrierových pomocníků, protože prý nejednali s kontrarevolučním úmyslem. O nich, a nikoli o členech pařížského tribunálu, jak stojí zjevným nedopatřením v tisku, se 2. floréalu jednalo; Aulard je dále nazývá „nantskými soudci“.

denácti, aby příštího tridi²⁹ podala zprávu o tom, jak vládu soustředit a neohrozit přitom veřejnou svobodu.

Je vidět, jak Louvetova politická úloha od jeho návratu vzrostla. Už to není ten vášnivý, lehkomyšlný autor tolika hezkých řečnických kousků, jemuž se spíše tleskalo, než naslouchalo. Na tribuně teď představuje thermidorského ducha, ne v jeho postranních royalistických úmyslech, ne v jeho pokrytectví, nýbrž v tom, co v něm bylo upřímného a čestného. Louvet znamenitě vyjadřuje bolest a stud, které opravdovým republikánům způsobila ona hrůzovláda, jejíž výstřelky Revoluci vysílily; tvrději se však vzpírá royalistické milosti, která tehdy obracela na víru tolik republikánů.

Dne 13. floréálu roku III [2. května 1795] dobývá nejkrásnějšího triumfu své řečnické dráhy ve věci navrácení majetku odsouzených, které Hora odmítala jako zapření Revoluce a které Louvetovi přátelé chtěli dopřát jedině girondistům. Tehdy zvolal: „Nikdo nebyl souzen ani tribunály 22. prairialu, ani tribunály 31. května, nikdo: všichni byli zavražděni.“³⁰

Konvent zachoval zásadu konfiskace, nařídil však navrátit majetek těch, kdo byli odsouzeni od 10. března 1793, s výjimkou majetku emigrantů, Bourbonů, penězokazů atd.

Uprostřed reakce rozpoutané proti jakobínům se Louvet nebál hájit prairialové povstalce³¹ před thermidorským hněvem. Nikdy v průběhu těch krvavých týdnů nepozvedl hlas spolu s těmi, kdo proskribovali.

Louvet nebyl s to zastavit výstřelky thermidorské reakce, a přece viděl, jak jeho mravní autorita den ode dne roste. Autor *Faublase* se stával působi-

29. Komise jedenácti, zvolená v dubnu 1795, měla původně jen doplnit „organickými zákony“ nikdy neprovedenou ústavu z roku 1793; nakonec vypracovala ústavu novou, ústavu roku III, která zavedla Direktorium. – Antoine-Claire Thibaudeau (1765–1854), umírněný thermidorián, později napoleonský prefekt a autor pamětí. – Tridi je třetí den dekády, desetidenního týdne republikánského kalendáře.

30. Zákon z 22. prairialu roku II (10. června 1794) zbavil obžalované před revolučním tribunálem obhájce a připustil jen dvojí výrok, osvobození nebo smrt; jím začal takzvaný velký teror. „Tribunály 31. května“ míní Louvet revoluční soudy z doby vlády Hory po pádu girondistů. Dne 10. března 1793, od něhož Konvent navrácení majetku počítal, byl revoluční tribunál zřízen.

31. Ve dnech 1.–4. prairialu roku III (20.–23. května 1795) naposled povstal pařížský lid s heslem „chléb a ústava z roku 1793“. Dav vnikl do Konventu, zabil poslance Jeana Férauda a jeho hlavu nesl na píce před předsedu. Po porážce povstání byla předměstí odzbrojena a několik posledních poslanců Hory odsouzeno k smrti.

vým tlumočníkem myšlenek spravedlnosti, pravého revolučního ducha. Pro smuteční slavnost 14. prairialu roku III [2. června 1795] na počest mrtvých z 1. prairialu byl určen za řečníka Konventu a jménem Republiky pronesl pohřební chvalořeč na zástupce lidu Férauda, zabitého při jakobínském povstání.

Dne 1. messidoru [19. června 1795] byl Louvet zvolen předsedou a 4. měl v této hodnosti odpovědět batávským vyslancům: jeho řeč hrdě pohrozila Anglii. Dne 15. [3. července] vstoupil do Výboru pro veřejné blaho. To je vrchol jeho politické dráhy.

Za jeho předsednictví potřeť ožila jeho *Sentinelle*. Nebyl to však už onen rýpavý plakát, onen vášnivý pamflet, který tlumočil nevraživost paní Rolandové. Tentokrát Louvet káže svornost mezi republikány. Dne 19. thermidoru roku III [6. srpna 1795] žádal, aby byli republikáni uklidněni, a protestoval proti jménu teroristů, jímž pomýlené veřejné mínění bez rozdílu tupilo všechny vlastence.

Zvolen departementem Haute-Vienne do Rady pěti set, bojoval tam ze všech sil proti reakci, která se valila přes břehy. Částečná obnova z 1. prairialu roku V (20. května 1797) ho z Rady pěti set vyřadila.

Byl členem Institutu (od založení tohoto sboru), ve třídě literatury a krásných umění, v sekci gramatiky.

Už dlouho byl terčem royalistických úšklebků. Emigrantské noviny ho den co den vláčely blátem a osmělovaly se tím víc, čím více se soudy royalizovaly. Brzy už nemohl ani odpovídat. Isidore Langlois, royalistický redaktor listu *Messenger du Roi* (Královský posel)³², si v *Sentinelle* ze 7. nivôsu roku V [27. prosince 1796] přečetl, že je „jedním z původců vražd z 13. vendémiairu roku IV..., kontrarevolucionář od hlavy k patě, potřísněný nevinnou krví“, a měl tu smělost, ač byl notorickým přeběhlíkem od Republiky, Louveta žalovat; rozsudek z 5. ventôsu roku V [23. února 1797] ho odsoudil k 500 librám náhrady škody. Zlatá mládež, osmělená tímto výrokem, chodila řečníka a jeho ženu urážet ke dveřím jejich knihkupectví. Jednoho

32. Isidore Langlois (1770–1800) redigoval royalistický večerník *Messenger du soir* (Večerní posel); název uvedený v tisku je zjevně omyl. – Dne 13. vendémiairu roku IV (5. října 1795) povstaly royalisty vedené pařížské sekce proti Konventu; povstání rozprášila děla generála Bonaparta.

dne na něho posměšně křičeli, ať zazpívá *Marseillaisu*. „Tu,“ praví jeden ze současníků³³, „v návalu vzteku tím prudším, že jej dlouho dusil v sobě, otevře dveře a s pohrdáním zvolá: ‚Co chce ta horda otroků...?‘“³⁴ Dav na okamžik strnul. Louvet však musel svůj závod přestěhovat do paláce Sens.

Urážky, jimiž muscadini zahrnovali jeho drahou Lodoïsku, ho připravily o zdraví. Lze se také domnívat, že tomuto řečníkovi chyběla tribuna. Vláda ho právě jmenovala konzulem v Palermu, když 8. fructidoru roku V (25. srpna 1797) zemřel, už zapomenut, a u jeho lože stál jediný Marie-Joseph Chénier³⁵. Jeho žena spolkla opium; zachránili ji však a žila dál pro své dítě.

IV. Rukopis a vydání pamětí

První vydání Louvetových pamětí vyšlo roku 1795 pod tímto názvem:

Quelques notices pour l'histoire et le récit de mes périls depuis le 31 mai 1793, par Jean-Baptiste Louvet, l'un des représentants proscrits en 1793 (Několik zpráv pro dějiny a vyprávění o nebezpečích, jimiž jsem prošel od 31. května 1793, sepsal Jean-Baptiste Louvet, jeden ze zástupců lidu proskribovaných roku 1793). Paris, Louvet, veuve Gorsas et Bailly, an III, in-8°, 190 stran.

Za titulem následuje toto motto:

Spravedlivé nebe! Osvět' tento nešťastný lid, jemuž přeji svobodu... Svoboda!... Ta je pro hrdé duše, které pohrdají smrtí a dovedou ji v pravý čas zasadit. Není pro ty zkažené lidi, kteří vstávají z lože prostopášnosti nebo z bahna bídy a běží se koupat v krvi, jež se řine z popravišť. Je pro moudrý lid, který miluje lidskost, koná spravedlnost, pohrdá svými lichotníky, zná své pravé přátele a ctí pravdu. Dokud

33. Poznámka Aulardova: Louise Fusil, II, 68.

34. „Zlatá mládež“ (*jeunesse dorée*) neboli „muscadini“ (tak zvaní podle pižmové voňavky) byly po Thermidoru tlupy vyfintěných mladíků z majetných rodin, které v ulicích a divadlech napadaly jakobíny a republikány. Louvet jim odpověděl *Marseillaisou* samou: „Que veut cette horde d'esclaves“ je první verš její druhé sloky.

35. Marie-Joseph Chénier (1764–1811), dramatik a autor revolučních hymnů (*Chant du départ*), poslanec Konventu a Rady pěti set; mladší bratr básníka Andrého Chéniera, popraveného roku 1794.

takovým lidem nebudete, ó moji spoluobčané, budete o svobodě mluvit nadarmo; budete mít jen zvlůi, již padnete za oběť jeden po druhém; budete žádat chléb, a dají vám mrtvoly, a nakonec budete zotročení.

Doslovně vyňato z rukopisné obhajoby občanky Rolandové, zavražděné revolučním tribunálem 19. brumairu roku II (9. listopadu 1793)³⁶.

Druhé vydání vyšlo v roce III; neviděli jsme je však.

Třetí je nadepsáno:

Quelques notices pour l'histoire et le récit de mes périls depuis le 31 mai. 3. vydání, Paris, Louvet, an III, 3 sv. in-12.

Zde jsou tituly tří dalších vydání:

*Collection des mémoires relatifs à la Révolution française. – Mémoires de Louvet de Couvray*³⁷, député à la Convention nationale, avec une notice sur sa vie, des notes et des éclaircissements historiques. Paris, Baudouin frères, 1823, in-8°.

Bibliothèque des mémoires relatifs à l'histoire de France pendant le XVIIIe siècle, avec avant-propos et notices par M. F. Barrière, sv. XII. – *Suite des Mémoires du général Dumouriez; Mémoires de Louvet, et Mémoires pour servir à l'histoire de la Convention nationale par Daunou*. Paris, 1848, in-12.

Mémoires de Louvet, avec une introduction par E. Maron. – Mémoires de Dulaure, avec une introduction par L. de La Sicotière. Paris, Poulet-Malassis, 1862, in-12.

Tato vydání neobsahuje první část Louvetových pamětí, kterou sepsal v Saint-Émilionu a kterou zanechal v rukou paní Bouquey. Když se později v Juře znovu dal do psaní, napsal tuto první část znovu, avšak jen zběžně a s vynecháním zajímavých podrobností. Opis těchto nevydaných stránek, pocházející od člena Konventu Charlese Duvala, koupila asi před pětadvaceti

³⁶. Paní Rolandová byla ve skutečnosti popravena o den dříve, 8. listopadu 1793 (18. brumairu roku II). Obhajobu si napsala ve vězení pro přelíčení, u něhož ji tribunál nenechal domluvit.

³⁷. Poznámka Aulardova: Louvet se však podepisoval de Couvrai, a nikoli de Couvray. Pokládali jsme za nutné obnovit v našem vydání pravou podobu jeho jména.

lety Národní knihovna. Upozornili na něj a popsali jej pánové Dauban a Vatel³⁸. Sám jsem podal jeho rozbor v *La Révolution française, Revue historique*, v čísle ze 14. ledna 1884. Dnes jej uveřejňujeme poprvé, v čele *Louvetových pamětí*, místo oněch stručných stránek, které napsal dodatečně.

Toto vydání *Pamětí* je tedy vskutku první úplné³⁹.

Připojili jsme k němu text tří Louvetových pamfletů proti Robespierrovi a montagnardům:

1. *Accusation contre Robespierre, par Jean-Baptiste Louvet* (Obžaloba Robespierri, sepsal Jean-Baptiste Louvet). Vytisknuto z nařízení Národního konventu. Paris, Impr. nationale, 1793, in-8°, 15 stran.

2. *À Maximilien Robespierre et à ses royalistes, Jean-Baptiste Louvet, député de France à la Convention par le Loiret* (Maximilienu Robespierrovi a jeho royalistům Jean-Baptiste Louvet, poslanec Francie v Konventu za Loiret). Paris, Impr. du Cercle social, 1792, in-8°, 55 stran.

3. *À la Convention nationale et à mes commettants sur la conspiration du 10 mars et la faction d'Orléans, Jean-Baptiste Louvet, député de France par le Loiret* (Národnímu konventu a mým voličům o spiknutí z 10. března a o orleánské frakci Jean-Baptiste Louvet, poslanec Francie za Loiret). (Paris), impr. Gorsas, bez data, in-8°, 30 stran.

Tyto velmi ostré pamflety jsou málo známé a text posledních dvou se dost těžko shání. Kdo je nečetl, těžko porozumí některým místům pamětí, kde Louvet naráží na podrobnosti svého zápasu s Robespierrem.

38. Thérèse Bouquey, Guadetova švagrová, ukrývala v Saint-Émilionu psance ve svém domě a v podzemní skrýši přístupné studnou na zahradě; roku 1794 byla za to v Bordeaux popravena. – Charles Duval (1750–1829), poslanec Hory za Ille-et-Vilaine a novinář. – C.-A. Dauban a Charles Vatel byli historikové, kteří v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století vydávali písemnosti girondistů a pátrali po stopách jejich útěku.

39. Poznámka Aulardova: Pokládali jsme za nutné obnovit všude dnešní pravopis, až na jeden či dva případy: *oi* místo *ai* u sloves, *ans* a *ens* místo *ants* a *ents* v množném čísle podstatných a přídavných jmen. Tuto výjimku jsme připustili jen proto, abychom se přizpůsobili typografickým zvyklostem vydavatele této sbírky. Snažili jsme se také psát vlastní jména nikoli libovolným pravopisem doby, nýbrž pravopisem pravým, totiž tak, jak se jejich nositelé podepisovali. – Konečně jsme pokládali za nutné rozdělit do kapitol tento velmi hustý text, v němž se pro nedostatek operních bodů velmi těžko hledá.

F.-A. Aulard

I. Počátky Revoluce: od roku 1789 ke sporu o válku (1789–1792)

*[Louvet píše tuto první část pamětí na podzim 1793 v úkrytu v Saint-Émilionu, postaven mimo zákon a stíhán jako girondista. Vrací se v ní do let 1789–1792: líčí, jak dopisoval Faublaise, jak ho strhla Revoluce, své první politické spisy a divadelní hry, vstup mezi jakobíny, petici proti princům a spor s Robespierrem o válku s Rakouskem; cestou odbočuje k pozdějším osudům lidí, o nichž mluví. V dřívějších vydáních pamětí tato kapitola chyběla.]*¹

Nechť tu nikdo nečeká stručnost, řád ani jakýkoli půvab slohu, ba ani podrobné vyprávění. Co slibuji, jsou prosté poznámky, rychlé a věrné. Neřeknu všechno, ale všechno, co řeknu, bude nej přesnější pravda. Dosvědčuji to před Bohem... příroda, nebo Bůh? co na tom?... dosvědčuji to před Bohem, který mě zkouší a před nímž snad už zítra... Ano, zajisté, může se stát, že mě už zítra bezbožná frakce, která nás pronásleduje, objeví a zavraždí. Abych využil těchto chvil, z nichž každá může být poslední, musím si tedy pospíšet a z mnoha zajímavých skutečností vybrat ty nejpodstatnější; a to všechno ať pak slouží jen jako pamětní záznamy, stane-li se, že díky péči nejněžnější a nejvelkodušnější z žen a několika šlechtetných přátel uniknu pronásledování tyranů své vlasti a budu moci jednoho dne v osvobozené Francii... (a necht' vyteče všechna má krev, bude-li jí k jejímu osvobození třeba!), anebo, není-li už taková naděje dovolena, v jediné svobodné zemi, která na světě zbude;² stane-li se, pravím, že budu moci usku-

1. Aulard: Tato kapitola je dosud nevydaná. V úvodu k edici Aulard vysvětluje, že jde o první část pamětí, kterou Louvet sepsal v Saint-Émilionu a zanechal v rukou paní Bouquey; když se později v pohorí Jura dal znovu do psaní, napsal tuto část podruhé, ale jen stručně a s vynecháním zajímavých podrobností. Opis oněch nevydaných stran, pocházející od člena Konventu Charlese Duvala, koupila pařížská Národní knihovna; Aulard jej roku 1889 otiskl poprvé, a to v čele pamětí na místě stručné verze napsané dodatečně. Dělení textu na kapitoly je Aulardovo.

2. Louvet psal tyto řádky na podzim 1793 v Saint-Émilionu u Libourne, kde se s několika druhy skrýval v domě paní Bouquey. Dekretem Konventu z 28. července 1793 byl prohlášen za zrádce vlasti a postaven mimo zákon, takže ho po zjištění totožnosti čekala poprava bez soudu. „Bezbožnou frakci“ a „tyrany“ míní Horu (montagnardy), která po převratu 31. května – 2. června 1793 ovládla Konvent. „Jedinou svobodnou zemí“ jsou patrně Spojené státy americké.

tečnit rozsáhlý plán, který jsem pojal: sblížit všechna období, shromáždit všechna fakta, napsat konečně stručné dějiny prvních časů Revoluce a podrobné dějiny onoho Konventu, jehož vinou zahynula Republika, kterou měl upevnit.

Právě ti, kdo ji zahubili, mě budou vinit, že jsem pracoval proti ní. Ukáže se, že jsem byl jedním z jejích zakladatelů. Oni chtěli založit jen svou ohavnou tyranii... Uklidněme se. Ale jak má člověk stále držet na uzdě své rozhořčení, když se v myšlenkách vrací k prvním pracím, které Republiku připravily, a vzpomene si, jak křehké už bylo dílo jejího ustavení právě v době, kdy je jejich zločinná ctižádost zmařila?

Přiznávám dále, že když házím tyto poznámky na papír, je jedním z mých cílů především položit vedle sebe – aniž je ovšem rozvádím, neboť se mi nedostává času – hlavní skutečnosti, z nichž vysvitne pravda, že dantonovci, nynější spojenci Rakouska a dlouho tajní spojenci Vendée,³ nás ustavičně pomlouvali, aby zahubili mne i všechny mé důstojné přátele; a že jim k tomu stačilo přisvojit si všechny naše ctnosti a nám přičíst všechny své zločiny. Ať si ostatně nikdo nemyslí, že mé pero vede planá samolibost. Ne; v naději, že rozehřeji několik šlechtetných duší a že tak dříve či později vzbudím svobodě mstitele, chci mužům hodným toho, aby ji vzkřísili, zanechat zprávu o pracích, které ji, jak se zdálo, zakládaly. Čest republikánů 18. století nepatří jim, patří stoletím, která přijdou. Je to užitečný svěření státek, který je třeba odevzdat bez poskvrny i těm nejzazším z našich potomků. Vzpomínka na nešťastnou ctnost plodí zase ctnost; a doufejme aspoň, že ve věčném zápase republikánství s tyranii nebudou svobodní lidé vždycky podléhat.

Faublas, Lodoiška a pád Bastily

Psal se počátek roku 1789. Zavřel jsem se u přítele na venkově, dvě míle⁴ od Paříže. Dokončoval jsem *Faublase*, dílo lehkovážné, na jehož dokonče-

3. Dantonovci míní Louvet vůdce Hory vůbec. Jeho přesvědčení, že Danton, Robespierre a Marat pracovali pro vévodu Orleánského a ve srozumění s Rakouskem i s royalistickým povstáním ve Vendée (od března 1793), bylo mezi girondisty běžné; dnešní historici je nesdílejí. Stejně nepodložené bylo ostatně obvinění z royalismu, které Hora vznášela proti girondistům.

4. Francouzská míle (lieue), asi 4 km.

ní mi však záleželo, protože mi mělo zajistit onu nezávislost, která mi byla tak drahá, a opatřit mi prostředky, abych mohl v některém koutku země ukrýt svou šťastnou lásku s tou, které jsem říkal Lodoiška.⁵ Pracoval jsem tedy na *Konci lásek*, a pracoval jsem po svém, to jest naprosto osaměle, vzdálen všeho styku se světem, jaksi vyškrtnut z počtu živých, aniž jsem si dopisoval třeba jen s ní, cele oddán svým vybájeným postavám. Nikdy jsem totiž nedokázal jako tolik jiných několikrát za den odložit dílo obraznosti a zase se ho chopit. Musím se mu oddat nedílně, bez rozptýlení. Vytrhne-li mě nějaký vetřelec ze snění, stěží se do něho vracím; kdyby mě chodili vyrušovat často, dostavila by se nechuť; zato však, ponechán zcela sám sobě, skládám s největší rychlostí.

Tak jsem na podzim 1788 napsal první polovinu *Konce lásek*, nechal dílo po celou zimu odpočívát a na jaře 1789 napsal jeho druhou polovinu.

Když jsem vyšel ze svého venkovského ústraní, kam za mnou nikdo nemohl přijít a vyprávět mi, co se děje, octl jsem se rázem v novém světě. To už nebyla loňská Francie: déle než šest týdnů zasedaly generální stavy. Pln občanské zvědavosti vyrážím do Versailles. Vcházím do sálu; bylo to 14. nebo 15. června. Mluvil Target.⁶ Target, jak každý ví, nebyl nejvýmluvnější z poslanců obcí; ale měl jakýsi cit, ale prokazoval tehdy jakousi odvahu; ale já poprvé slyšel veřejně mluvit o právech lidu. Má duše byla uchvátena. Vracel jsem se zaujat myšlenkou, že nemohu-li věci lidu sloužit jinak, musím začít vydávat noviny.

Avšak jestliže se v mém srdci náhle rozhořela žhavá láska k Revoluci, nalezla tam jinou lásku, která byla sice starší, ale o nic méně živá. Budu moci jednou v ústraní napsat příběh svého mládí, svého soukromého života? Pak ji všichni poznají celou, tu vzácnou ženu, obdařenou všemi přednostmi du-

5. *Les Amours du chevalier de Faublas*, galantní román, který Louveta proslavil; vycházel po částech v letech 1787–1790 a jeho poslední díl se jmenuje *La Fin des amours du chevalier de Faublas* (Konec lásek rytíře de Faublas). Lodoiška je jméno jedné z hrdinek románu; Louvet jím nazýval Marguerite Denuelle, lásku svého mládí, kterou rodina provdala za bohatého klenotníka Choleta z Palais-Royal. Podle Aularda se rozvedla koncem roku 1792 (rozvod uzákonilo Zákonodárné shromáždění 20. září 1792) a Louvet se s ní oženil v srpnu 1793 ve Vire, už jako psanec.

6. Generální stavy se sešly ve Versailles 5. května 1789; poslanci třetího stavu, kteří si říkali „obce“ (Communes), se 17. června prohlásili Národním shromážděním (od července Ústavodárným). Guy-Jean-Baptiste Target (1733–1806), pařížský advokát a člen Francouzské akademie, byl jedním z nich. Aulard: na zasedání 14. června 1789 podával Target zprávu o ověřování mandátů.

cha, duše i srdce; a nebyl jsem hoden její lásky, nebudou-li ji ti, kdo mě dočtou, zbožňovat. Pět měsíců jsem byl zbaven štěstí vidět svou Lodoïsku; nechal jsem všeho a spěchal k ní, dvacet mil od Paříže. Nemohla se v té době odloučit od manžela ani od matky, a abych v Paříži založil noviny, byl bych musel žít odloučen od ní; záměr s novinami byl tedy opuštěn, aniž jsem se o něm své přítelkyni vůbec zmínil. Zajisté mě omlouvá živá a stálá vášeň, kterou smíme nazvat svatou. A přece: jsem před vlastní bez viny?

Zatím zpupný odpor šlechty a duchovenstva dával Revoluci uzrát; nevěřil jsem ostatně, že je už tak docela blízko. Byl jsem v N****, u své drahé Lodoïsky, když tam dorazila nejúžasnější ze zpráv. Říkalo se, že Bastila je dobytá, ale že to vítězství stálo vlastence nejméně sto tisíc mužů.⁷ V tu chvíli jsem si jako první, či lépe řečeno jako jediný v N****, připjal onu trojbarvnou kokardu, o níž se říkalo, že byla vydobyta za cenu tolika krve. Lodoïska nastříhala stuhy, aby mi ji zhotovila. Jak vyličít vytržení, s nímž byla ta kokarda dána a přijata? Klečel jsem u nohou své něžné přítelkyně. Skrápěl jsem slzami její ruku a pak ji tiskl k srdci, které tlouklo tak prudce! Byla to směs vlastenectví a lásky, kterou je těžko dobře vystihnout. Pyšný na novou ozdobu, jež krásnila můj klobouk, šel jsem se projít městem, kde ta odvážná novota upoutala všechny pohledy. Někteří z těch, jimž se tehdy říkalo lid, tleskali. Běda! jak jsem tehdy mohl tušit, že mě pomluvami zoškliví právě té třídy lidí, jejíž štěstí jsem si vždy tak vroucně přál! Co se týče těch z lepší společnosti, v N**** ještě všemocné, ti na mě hleděli s hrůzou, a není pochyb, že kdyby se zpráva hned nazítří nepotvrdila se šťastnějšími podrobnostmi, byl bych ztracený člověk.

Nazítří se tedy potvrdila, ale stále ještě s okolnostmi nepravdivými nebo zveličenými. Tvrdilo se například, že Paříž je obležena. Chtěl jsem, slabý jedinec, běžet na pomoc svému rodnému městu. Vždy šlechtetná Lodoïska tomu nebránila. Jen mi poradila, abych počkal ještě den, až se o věcech ujistíme. Ten den nám přinesl jistotu, že Paříž, plně vítězná, se nemá čeho bát, a štěstí mého pobytu v N**** se prodloužilo.

7. Aulard: N**** je město Nemours (asi 80 km jižně od Paříže); tímto odstavcem začíná v rukopise druhý sešit. Bastilu dobyl pařížský lid 14. července 1789; ve skutečnosti při tom padlo asi sto útočníků – zpráva o sto tisících mrtvých ukazuje, jak novina cestou narostla.

Veto a říjnové dny ve Versailles

Když jsem se vrátil do té Paříže, která se mému srdci stala ještě dražší, zmítala Francií velká otázka barbarského veta. Já, který jsem se pohoršoval nad tím, že národ, o němž se říká, že je svobodný, má ještě krále, jsem nechápal, jak se kdo může vážně ptát, zda se sluší, aby jeden člověk směl pětadvaceti milionům lidí zabránit chtít. Sekce byly shromážděny. Běžel jsem do své, do sekce Lombards,⁸ která si od té doby až do 10. srpna včetně získala a uchovala velkou pověst občanské rozhodnosti, jež nevylučovala rozvahu; a mohu říci, že za svou slávu nejednou vděčila mé práci. Při této příležitosti jsem jí byl obzvlášť užitečný. Vládli tam aristokraté, samí lidé od soudu. Chtěli absolutní veto. Téměř sám s Blandinem, pozdějším smírčím soudcem, který má dnes to neštěstí, že náleží k revolučnímu tribunálu, jsem potíral ty soudní zástupce, velké stoupence absolutního veta. Mluvil jsem několikrát, dohromady skoro pět hodin, a s velkým úspěchem. Nakonec jsem prosadil usnesení, které veto zavrhuje, usnesení, k němuž se připojila většina sekcí; nebylo to nic platné, neboť bylo odhlasováno suspenzivní veto na pět let.⁹ Velice mě to zarmoutilo. Republikán méně horlivý, ale obratnější by se byl zaradoval. Byl by viděl, že má-li království ve Francii zahynout, může se to stát jen zneužitím příliš velké moci, která mu byla ponechána.

Koncem září má přítelkyně podlehla touze spatřit Ústavodárné shromáždění, tehdy tak vznešené. Společně jsme se ubytovali u mého přítele ve Versailles, kde jsme byli ještě 4. října, v den proslulý orgiemi dvorských vojá-

8. Aulard: Louvet se mylí; sekce Lombards roku 1789 ještě neexistovala, miní distrikt kostela Saint-Jacques-la-Boucherie. Paříž se tehdy dělila na šedesát distriktů; osmačtyřicet sekcí je nahradilo až roku 1790. Sekce Lombards ležela na pravém břehu Seiny kolem rue des Lombards. „10. srpna“ se rozumí povstání z 10. srpna 1792, které svrhlo monarchii.

9. O královském vetu rokovalo Ústavodárné shromáždění na přelomu srpna a září 1789; absolutní veto by králi dovolilo zákon navždy odmítnout, suspenzivní jen odložit. Aulard: Národní shromáždění se 21. září 1789 usneslo, že „králův odkladný nesouhlas pozbuje účinku ve druhém zákonodárném období následujícím po tom, které zákon navrhl“. Král tedy mohl zákon zdržet po dvě volební období; Louvetových „pět let“ je údaj přibližný.

ků.¹⁰ Právě toho večera jsme zašli k jisté paní Salle, vlastence ve Versailles známé. Naneštěstí měla v tělesné stráži synovce, na jehož jméno si nemohu vzpomenout. Ten mladík se náhle objeví, ještě celý rozpálený hrdinskými kousky z té hanebné hostiny. Vyprávěl nám o tom hodokvasu a vychvaloval všechny jeho ohavné podrobnosti. Dovolil si rouhat se Revoluci a vyhrožovat Paříži. Bylo tam dvacet vlastenců a mezi nimi tři nebo čtyři poslanci; a přece každý, jat panickou hrůzou, mlčel, a to mlčení bylo tím poškořující, že před příchodem toho šlechtického panáčka celá společnost mluvila jeden přes druhého a v dobrém smyslu. Teď byla teta jediná, kdo se odvážil drzému synovci trochu odporovat. Jeho chvástání mě udivovalo méně než neslýchaná zbabělost těch poslanců, kteří bez jediného slova odpovědi trpěli, aby před nimi někdo vláčel Shromáždění blátem.

Několik minut jsem zůstal při své obvyklé úloze pozorovatele a měl jsem z té scény jakési zlomyslné potěšení. Bylo však takového druhu, že jsem se jím nemohl kochat dlouho. Zmocnilo se mě rozhořčení a stále rostlo. Přece se mi podařilo je ovládnout, a když mladík dopověděl, pustil jsem se do něho svým neklidnějším tónem a s obdivuhodnou chladnokrevností tak tvrdě, jak jen to šlo. Nikdy nebylo podivnějšího protikladu než naprostý klid mého držení a kypící žár mých slov. Nebylo už možné, aby mi ten otrok, ať byl jinak sebezbabělejší, odpověděl jinak než vyzváním na souboj. Učinil tak. V prvním hnutí jsem už vycházel ven. Lodoisčin pohled mi připomněl mé zásady a mou povinnost.

„Ne, ne, pane,“ řekl jsem mu, „všechny předsudky odumírají, čas soubojů minul. A odkdy si ostatně vy šlechtici vážíte lidí mé kasty natolik, abyste se s některým z nich zahazovali v souboji? Příliš dlouho jste se vy, lidé meče, církve a taláru, spolčovali k útisku lidu, který se nemohl bránit, protože jste ovládali umění jej rozdělovat. Dnes přišla řada na nás, dnes mají lidé drtit urozené pány svou masou. Mohl bych tedy spravedlivou odvetou využít výhody počtu. Přesto to nechci; chci si však zvolit chvíli a místo

10. Hostinu uspořádala královská tělesná stráž (gardes du corps) pro důstojníky flanderského pluku 1. října 1789 ve versailleské zámecké opeře, v menším se opakovala 3. října; za přítomnosti královské rodiny se tam prý šlapalo po trojbarevné kokardě. Zprávy o ní spolu s nouzí o chléb vyvolaly 5. října pochod pařížských žen a po nich i národní gardy na Versailles. Ráno 6. října vnikl dav do zámku, zabil dva gardisty a přiměl krále, aby se s rodinou přestěhoval do Paříže; Shromáždění ho následovalo.

boje. Vaše tělesná stráž,“ dodal jsem, jako by mi to vnukla jakási vyšší moc, „vaše tělesná stráž žádá občanskou válku. Bude ji mít. Volá naše Pařížany: naši Pařížané přijdou. Pane, toho dne opusťte svou eskadronu, odvážíte-li se; i já vystoupím z řad: dávám vám dostaveníčko mezi oběma vojsky, před mříží zámku.“ Mladík zmlkl, a když nazítří večer pařížské vojsko dorazilo, jako by se mé proroctví mělo vyplnit, volal jsem ho marně.

Večer 5. října [1789] je znám do podrobností. Mohu o něm říci jen tolik, že jsme má Lodoiška a já šli kolem zámku právě ve chvíli, kdy několik mužů tělesné stráže, kteří nás div neporazili, uhánělo tryskem se šavlí v ruce a svádělo šarvátky s prvními hloučky přicházejícími z Paříže; že jsme ona i já procházeli řadami flanderského pluku a vybízeli vojáky, aby nestříleli na své bratry; a že jsme se o dobrou hodinu později octli uprostřed prvních výstřelů, jimiž několik mužů tělesné stráže uvítalo první došlé prapory.

Zanedlouho nato vyšel Mounierův manifest proti dnům 5. a 6. října.¹¹ Vyvrátil jsem jej v brožůře nazvané *Paris justifié* (Ospravedlněná Paříž). Byl to můj první politický spis. Měl jakýsi úspěch. Hájl jsem v něm Pařížany a Revoluci. Nemluvil jsem v něm o orleánské frakci,¹² ačkoli nebylo nesnadné postřehnout, že na to hnutí měla nesmírný vliv. Nemluvil jsem o ní, neboť bych se nikdy nebyl dokázal přimět k chvále ctižádostivého prince, který se zřejmě chápal věci lidu jen proto, aby ukojil svou zášť vůči Antoinettě a dosedl na trůn Ludvíka XVI. Neměl jsem však ani podávat zbraně proti němu dvoru, už tak příliš mocnému. Bylo třeba se vystříhat oslabení strany, o kterou se věc lidu mohla opřít; strany zajisté nebezpečné, jakmile by jejím záměrům už nepřekážela žádná moc, ale prospěšné teď, kdy zjevně spiklenecký dvůr měl ještě tolik moci.

11. Jean-Joseph Mounier (1758–1806), poslanec z Grenoblu a vůdce umírněných monarchistů (zvaných „monarchiens“), 5. a 6. října Shromáždění předsedal; poté se vzdal mandátu, odešel do Dauphiné a roku 1790 emigroval. Aulard: jde o spis *Exposé de la conduite de M. Mounier dans l'Assemblée nationale et des motifs de son retour en Dauphiné* (1789).

12. Louis-Philippe-Joseph, vévoda Orleánský (1747–1793), bratranec Ludvíka XVI., od roku 1792 zvaný Philippe Égalité; podporoval opozici proti dvoru, v Konventu hlasoval pro smrt krále a 6. listopadu 1793 byl sám popraven. Že za říjnovými dny stáli jeho lidé a jeho peníze, tvrdili už současníci, prokázat se to nepodařilo. Louvet vidí v „orleánské frakci“ skrytého hybatele celé Hory; tento názor dnešní historici nesdílejí.

Lid a ti, kdo pro něj upřímně pracovali, sevření mezi těmito nepřátelskými frakcemi, museli usilovat o to, aby jednoho potírali druhým: tyrana, který vládl, i toho, který vládnout chtěl. Ale jakmile by byl první sražen, bylo třeba upřít všechnu pozornost na druhého, obrátit proti němu všechno úsilí a neopustit ho dřív, než bude zničen. Řekl jsem to přátelům hned nazítří po 10. srpnu; měli za to, že se plaším příliš snadno, a měli za to ještě i tehdy, když jsem jim v Konventu otevřel cestu obžalobou Robespiera.¹³ Pohrdli těmito nepřáteli Republiky; a odtud pocházejí všechny pohromy, které dnes stíhají mou nešťastnou vlast.

U jakobínů; romány a komedie

Když byl král přiveden do Paříže, byla založena Společnost jakobínů. Při jejím zrodu bylo těžké být do ní přijat, nebyl-li člověk poslancem. O kandidátovi se přísně rokovalo. Nejvroucnější vlastenectví nestačilo; bylo ještě třeba, ať už jako spisovatel nebo jako řečník, slibovat nějaké nadání. Ona brožura, *Paris justifié*, mi vynesla přijetí; společnost tehdy neexistovala ještě ani dva měsíce; a když v červenci 1791 došlo k onomu pověstnému rozkolu,¹⁴ neváhal jsem ani chvíli. Byl jsem zase jedním z prvních, kdo byli znovu zapsáni do rejstříků jakobínů, kteří si mě ponechali, neříkám bez obtíží, ale mohu říci s radostí; je pravda, že jsem tam tehdy neranil ničí samolibost a nevzbudil závist žádného druhu. Přišel jsem tam a zůstával jsem tam ne proto, abych se ukazoval, nýbrž abych se poučil, spokojen se svou úlohou pozorovatele; přesvědčen, že své zemi slouží na tribuně dost jiných řečníků, omezoval jsem se na to, že jsem posuzoval lidi a události. Ve své sekci jsem však mluvil, protože tam bývala aristokracie často v přesile a muži chyběli.

13. Dne 29. října 1792 obvinil Louvet v Konventu Robespiera z úsilí o diktaturu. Robespierre odpověděl 5. listopadu a Konvent přešel přes obžalobu k dennímu pořádku; girondističtí vůdci tehdy Louveta nepodpořili.

14. Společnost přátel ústavy, vzešlá z klubu bretaňských poslanců, se od podzimu 1789 scházela v pařížském klášteře jakobínů (dominikánů) v rue Saint-Honoré; odtud její jméno. Po králově útěku a po petici za jeho sesazení z ní 16. července 1791 odešla většina poslanců, umírnění stoupenci konstituční monarchie, a založila nový klub v klášteře feuillantů. U jakobínů zůstali Robespierre, Pétion a nemnozí další; klub se pak doplnil novými členy a přidružené společnosti v departementech mu většinou zachovaly věrnost.

Tak uplynuly téměř dva roky. Spokojen, že Revoluci sloužím v místech, kam se málokdo hrnul, a ani nepomýšleje na to, abych se ukazoval na oněch ctižádostivých tribunách, kde tolik mluvku až příliš překáželo hrstce řečníků hodných toho, aby tam stáli, přesvědčen, že má vlast má bezpočet obhájců schopnějších, než jsem já, s oblibou jsem po ten čas setrval v politické nepovšimnutosti, která mi ponechávala volnost žít uprostřed rodiny a přátel a oddávat se často na venkově, který byl mou rozkoší, a téměř vždy po boku Lodoisky oněm literárním pracím, k nimž mě táhla převládající záliba. Jejich předmětem však byla vždy Revoluce. Roku 1790 jsem dal vytisknout malý román ve třech svazcích nazvaný *Émilie de Varmont, ou le Divorce nécessaire, et les Amours du curé Sévin* (Émilie de Varmont aneb Nezbytný rozvod a Lásky faráře Sévina).¹⁵ Ten název dost zřetelně hlásá, že mravním cílem díla bylo ukázat nutnost rozvodu a manželství kněží. Roku 1791, když byl zveřejněn pilnický pakt, jsem za šestatřicet hodin spíchl jakousi komedii-frašku, velmi veselou, velmi satirickou a především velmi vlasteneckou; jmenovala se *La Grande Revue des armées noire et blanche* (Velká přehlídka černé a bílé armády).¹⁶ V Molièrově divadle měla pětadvacet představení. Nebyla vytištěna, protože jsem měl dvě další, o jejichž uvedení jsem usiloval, a hodlal jsem je vytisknout všechny najednou.

První z těch dvou jsem začal na jaře 1790. Měla zprvu pět dějství; později jsem ji zkrátil na tři. Nazval jsem ji *L'Anobli conspirateur, ou le Bourgeois gentilhomme du XVIIIe siècle* (Nobilitovaný spiklenec aneb Měšťák šlechticem 18. století). Hlavním hrdinou byl pod jiným jménem jistý Augéard, generální pachtýř, který byl obviněn, že pro dvůr vypracoval plán kontrare-

15. Aulard v úvodu klade vydání románu do roku 1791. Hrdinka, nešťastně provdaná, se pokládá za vdovu a najde útočiště na faře u dobrého faráře Sévina, který se do ní zamiluje. Louvet tu hájil rozvod a sňatky kněží – s vlastním osudem na mysli, neboť Lodoiska byla vdaná.

16. Pilnickou deklarací z 27. srpna 1791 (zámek Pillnitz u Drážďan) pohrozili císař Leopold II. a pruský král Fridrich Vilém II. zásahem ve prospěch Ludvíka XVI. „Černou a bílou armádou“ jsou patrně míněna emigrantská vojska za Rýnem: legie vikomta de Mirabeau nosila černé uniformy, bílá byla barva Bourbonů. Molièrovo divadlo (Théâtre Molière) otevřel roku 1791 v rue Saint-Martin herec Boursault a hrál v něm vlastenecký repertoár.

voluce a únosu krále, a kterého právě očistil úslužný Châtelet.¹⁷ Ostatní postavy bylo snazší poznat. Byli to abbé Maury, mladší Mirabeau¹⁸ a několik jiných téhož druhu. Zahrnul jsem je směšností snad nesmazatelnou; hlavní rány jsem však mířil především proti šlechtickému předsudku vůbec. Jsou mezi nimi tak silné, že by se zdály smělé i dnes; a přece si povšimněte, že hra byla hotova šest týdnů před dekretem, který zrušil šlechtictví [19. června 1790].

Když jsem své dílo četl hercům Comédie-Française, uvedl jsem je do velkých rozpaků. Byla to doba, kdy jim jejich dobře známé aristokratické smýšlení vyneslo krutou válku; báli se, že kdyby mě odmítli, přidělali by si dalšího nepřítele. Ale jak by na druhé straně mohli svolit, že budou hrát komedii tak prudce vlasteneckou! Pořádně ploché, pořádně nudné, pořádně bezvýznamné otřepané fráze a nějaká směšná pantomima jako *Dobytí Bastily*, to ještě ujde! Ale sarkasmy proti dvoru, prudká satira na vžitě předsudky, zkrátka *ridiculum acri* komedie,¹⁹ jak něco takového hrát! Ten, jehož trápení mě při čtení bavilo nejvíc, jehož netrpělivost se dala zastřít nejméně, kdo se ocitl ve stavu nesnesitelné úzkosti, byl Naudet, herec mizerný, občan ještě horší, zběsilý feuillant od té doby, co se už neodvažoval vystupovat jako zuřivý aristokrat.

A přece je to týž člověk, který později, vyslán Výborem pro veřejné blaho, přišel pod záminkou výzev k míru provozovat řemeslo špeha a sansculota v departementech Eure a Calvados, rozsévat v Évreux a Lisieux pomluvu a

17. Jacques-Mathieu Augéard (1731–1805), generální pachtýř (nájemce výběru nepřímých daní) a tajemník královnin; na podzim 1789 byl zatčen pro plán odvézt krále do Mét. Châtelet, starý pařížský soud pověřený tehdy stíháním „zločinů proti národu“, jej v březnu 1790 osvobodil. Titul hry naráží na Moliérova *Měšťáka šlechticem*.

18. Abbé Jean-Siffrein Maury (1746–1817), nejpohotovější řečník pravice v Ústavodárném shromáždění, později kardinál. „Mladší Mirabeau“ je vikomt André-Boniface-Louis de Mirabeau (1754–1792), pro svou tloušťku zvaný Mirabeau-Tonneau (Sud), royalistický poslanec a bratr slavného řečníka; roku 1790 emigroval a v Porýní postavil vlastní legii.

19. Horatius, *Satiry* I, 10, 14–15: *ridiculum acri fortius et melius magnas plerumque secat res* – žert rozetne velké věci často rázněji a lépe než příkrost. – Herci Comédie-Française (tehdy Théâtre de la Nation v předměstí Saint-Germain, dnešní Odéon) platili většinou za royalisty; vlastenecká menšina v čele s Talmou odešla roku 1791 do divadla v rue de Richelieu.

korupci a rozložit departementní armádu²⁰ asignáty, které národu ukradli ti montagnardi, jimž dělal lokaje. Je to týž člověk, který se opovážil přijít do Caen, právě když jsme odtamtud odcházeli, přemoženi miliony, které tam dal rozházet, a vinit nás z rozkrádání, z podvodu a z royalismu. Je to ten člověk, který se z kontrarevolucionáře stal montagnardem, dnes se prohlašuje za republikána a mne vydává za aristokrata. A budu-li mít někdy čas nahradit tyto zápisky o svém soukromém příběhu pamětmi k obecným dějinám Revoluce, uvedu mezi vůdci montagnardů a jejich hlavními zřízenci tisíc jedinců tohoto druhu. Co říkám? Budu je moci s důkazy v ruce uvést skoro všechny.

Odbočka: kým byli dnešní „republikáni“

Uvedu Chabota, který ještě roku 1790 s mošnou na zádech žebrol o chléb pro své kapucínské hnízdo a zakrátko po smrti nejschopnějšího, nikoli však nejctnostnějšího z našich ústavodárců kázal v Avignonu plytké kázání, jehož název říká vše: *Mirabeau, obnovitel náboženství a opora trůnu*; i jeho důstojného druha Châlese, který v téže době psal pro mnichy proti filozofům a pro císaře proti Belgičanům;²¹ Dubois-Crancého, který nedlouho před rokem 1789 vedl velký proces o zachování svého domnělého šlechtictví; Héraulta de Séchelles, pleticháře, jakého svět neviděl, jenž stále počítal, nakolik mu záleží na tom, aby se ukazoval vlastencem; Thuriota, prvního pokrytce Francie, který bez ustání pracoval na povýšení Philippovců; a pana de Châteauneuf-Randon z houfu přívrženců revizorů, dnes paliče

20. Naudet, herec Comédie-Française, patřil k royalistickému křídlu souboru, které se střetávalo s Talmou. – Po 2. červnu 1793 se řada departementů proti Konventu vzbouřila („federalistické“ povstání). Uprchlí girondisté sestavili v Caen z dobrovolníků z Normandie a Bretaně departementní armádu pod generálem Wimpffenem; 13. července 1793 se u Pacy-sur-Eure nedaleko Vernonu po první srážce rozprchla. Louvet její rozklad přičítá penězům a agentům Výboru pro veřejné blaho.

21. François Chabot (1756–1794), bývalý kapucín z Rodezu, pak konstituční kněz, poslanec za Loir-et-Cher a hlučný montagnard; zapleten do finanční aféry Indické společnosti byl 5. dubna 1794 popraven s dantonovci. „Nejschopnějším z ústavodárců“ je Mirabeau, zemřelý 2. dubna 1791. Pierre-Jacques-Michel Chasles (Louvet píše Châles; 1753–1826), před Revolucí duchovní a profesor rétoriky; v Konventu poslanec za Eure-et-Loir a montagnard. Belgičané povstali roku 1789 proti císaři Josefu II.

měst a vraha Lyoňanů;²² božského Lepeletiera, roku 1788 prezidenta parlamentu, který 23. června 1789 zůstal s většinou šlechty v horní komoře, roku 1791 byl revizorem pod velením Lamethů, v první polovině roku 1792 zapřisáhlým přítelem zákonů, potom roku 1793 anarchistou, moralistou, kazatelem plenění a vraždy, protože byl sám zavražděn a díky panu Barèrovi uložen do Pantheonu.²³

Přes hrůzu, kterou ve mně budí pouhé jeho jméno, uvedu jejich boha Marata, který v době útěku do Varennes žádal korunu pro Orléanse a žádal ji znovu hned nazítří po 10. srpnu; který o tři týdny později, uprostřed mrtvol v Abbaye, když už byly podepsány rozkazy k smrti Brissota a Rolanda, vyploval spolu s chvalořečí na Robespiera a Dantona žádost o triumvirát; který v těžké době moci dýk učinil sebe i Philippa zástupci lidu; který už v listopadu nato vykreslil téměř celý Konvent i nynější režim v nejošudnějších barvách a proti tolika zlům označil plenění za spasitelný prostředek a obnovení moci jediného muže za neomylný lék; a který konečně ještě večer 2. června 1793 vyzýval svůj lid, aby si dal vůdce.²⁴

22. Edmond-Louis-Alexis Dubois-Crancé (1747–1814), bývalý královský mušketýr, poslanec Ústavodárného shromáždění i Konventu, montagnard; roku 1793 řídil obléhání Lyonu. Marie-Jean Héault de Séchelles (1759–1794), za starého režimu generální advokát pařížského parlamentu, hlavní autor ústavy z roku 1793 a člen Výboru pro veřejné blaho; popraven s Dantonem 5. dubna 1794. Jacques-Alexis Thuriot (1753–1829), advokát, poslanec za Marne, montagnard; 9. thermidoru předsedal Konventu a nepustil Robespiera ke slovu. Alexandre-Paul de Châteauneuf-Randon, šlechtický poslanec Ústavodárného shromáždění, v Konventu montagnard a reprezentant na misi při obléhání Lyonu. „Revizory“ jsou poslanci, kteří roku 1791 prosazovali revizi ústavy ve prospěch krále; Châteauneuf-Randon podle Louveta patřil k jejich „sequelle“, tj. k houfu jejich přívrženců.

23. Louis-Michel Lepeletier de Saint-Fargeau (1760–1793), prezident pařížského parlamentu a šlechtický poslanec generálních stavů; po královském zasedání 23. června 1789 zůstal zprvu s většinou šlechty v odděleném zasedání svého stavu. V Konventu hlasoval pro smrt krále a v předvečer popravy, 20. ledna 1793, ho zavraždil bývalý tělesný strážce Pâris; Konvent ho dal jako „mučedníka svobody“ pohřbít v Pantheonu. Bratři Alexandre a Charles de Lameth vedli roku 1791 s Barnavem a Dupontem umírněné „revizory“ a potom feuillanty.

24. Jean-Paul Marat (1743–1793), lékař a vydavatel listu *L'Ami du peuple*, poslanec za Paříž; 13. července 1793 ho zavraždila Charlotte Corday. Marat opravdu opakovaně volal po diktátorovi či „tribunu lidu“, pro korunu vévody Orleánského však nepracoval. Abbaye je pařížské vězení, kde 2. září 1792 začaly zářijové masakry; dozorčí výbor Komuny, do něhož byl Marat přibrán, tehdy vydal zatykače na Rolanda a Brissota (Louvete jim říká „rozkazy k smrti“), které nebyly provedeny. Marat i Orléans byli v září 1792 zvoleni do Konventu za Paříž. Dne 2. června 1793 dal Konvent, obklíčený ozbrojenými sekci, zatknout girondistické vůdce.

Uvedu Robespiera, který počátkem roku 1792 napínal všechny síly, aby se nevedla válka s Rakouskem, už tehdy psal ve prospěch ústavy z roku 1789 a koncem července téhož roku svolával pomstu lidu na republikány Zákonomárného shromáždění, kteří nechtěli prostě a jednoduše dekretovat sesazení.²⁵ Prosté suspendování krále a svolání nového zastupitelského sboru, vedoucí nacisty ke zrušení království, totiž nemohlo ukojit ctižádost Robespiera a jeho přísluhovačů. Dekret o sesazení se jim hodil lépe: neboť v tom případě byl podle ústavy z roku 1789, která by zůstala nedotčena a za jejíhož obhájce se Robespierre vydával, královský princ nezletilým králem a Orléans regentem. To znamená, že by se vši pravděpodobností – hmatem, který je starším Bourbonům dosti běžný a který se dobře snáší s morálkou Maratových přátel – nedovolila vleklá choroba mladému princovi dosáhnout zletilosti; Orléans by kraloval. Mýlím se: stejně neschopný jako prostopášný, byl by vlácel svůj život v nejspínavějších rozkoších; za krále bychom pod jeho jménem měli hlavní strůjce jeho zločinů. A hle, takoví lidé namlouvají poštilému davu, že my jsme royalisté a oni republikáni.

Je ještě jeden, kterého bych měl uvést, ale ve zvláštním dlouhém článku, ale tak, že bych ho vykreslil vši silou svého štětce, neboť hanebnosti toho zrádce nejsou všechny dost známy. Vyličím ho, Barèra,²⁶ francouzského Narcise, toho Barèra, který roku 1790 hájil věc královských domén; roku 1791 se dal zapsat na ostudnou listinu feullantů; roku 1792, v hrozných zářijových dnech, vstoupil do Dantonovy justiční rady; Barèra, který byl v té době stejně jako v dobách dřívějších členem rady Orléansovy a jeho žoldněrem za dvanáct tisíc liber ročně a který se šplhá vzhůru tím, že podle svých zájmů ustavičně mění řeč i chování: zprvu obviňoval generální radu

25. Ústavou z roku 1789 nazývá Louvet ústavu, kterou král přijal v září 1791 a jejíž základy byly položeny roku 1789. Robespierre vydával od května 1792 list *Le Défenseur de la Constitution* (Obhájce ústavy). „Sesazení“ (déchéance) by podle této ústavy znamenalo nástup nezletilého dauphina a regentství; Shromáždění 10. srpna 1792 krále jen suspendovalo a svolalo Národní konvent. Robespierre koncem července 1792 sesazení opravdu žádal, žádal však zároveň i svolání Konventu. Narážka na „starší Bourbony“ míří patrně na regenta Filipa Orléanského (1674–1723), praděda Philippa Égalité, jehož pomluva vinila z otrávení dědiců Ludvíka XIV.

26. Bertrand Barère de Vieuzac (1755–1841), advokát z Tarbes, poslanec Ústavodárného shromáždění i Konventu; zprvu stál mezi stranami, od dubna 1793 byl členem Výboru pro veřejné blaho a jeho obvyklým zpravodajem v Konventu. Po Thermidoru byl odsouzen k deportaci, unikl jí a zemřel až roku 1841. Že byl členem rady vévody Orléanského a jím placen, tvrdili girondisté; doloženo to není.

pařížské Komuny, mluvil o potlačení buřičských sekcí, velebil odvahu Rolanda, jehož ctnost byla tehdy marně pomlouvána; podporoval návrh na vyhnání Philippova; zahrnoval Brissota zaslouženou chválou a Marata zaslouženým opovržením; podepsal s Vergniaudem, Barbaroux, Gensonné, Pétionem, Sieyèsem a Condorcetem krásný návrh opravdu republikánské ústavy,²⁷ v němž sám nevypracoval nic než jednu hlavu, jedinou špatnou, která se tam našla, totiž o soudnictví; často zachraňoval Robespiera, mnou obžalovaného, tím, že ho zesměšnil, pod záminkou, že za diktátory je třeba trestat jen ty, kdo mají poklady a armády.²⁸

Pak hájil generální radu, když zmocněla, ochraňoval sekce, když zctižádostivěly, a když Roland upadal, urychlil jeho pád; tleskal vzbouření, které donutilo Senát, aby si Philippa ponechal; několik dní před 31. květnem odložil všechn stud natolik, že se odvážil prohlásit z národní tribuny, „že mezi Brissotem a Maratem nerozhoduje“; a konečně v době 2. června, v době navěky poskvrněné triumfem lupičů, on, Barère, teď ze všech nejnestoudnější, rozvinul ve Výboru pro veřejné blaho všechnu tyranii králů; ohavnou směsicí zbabělé pomluvy a chladné krutosti obviňoval z royalismu a zasvěcoval popravišti Brissoty, Pétiony, Condorcety, všechny nejhrdější republikány a všechny jejich nejdůstojnější žáky; vyčerpával poklady i armády Francie: její poklady, aby úplatnými pletichami zastavil nejoprávněnější, běda! a nejnešťastnější z povstání, a její armády, aby je obrátil proti ní samé, aby v Marseille poštvál zloděje proti občanům; aby právem pobouřený Toulon vehnal v záchvatu zoufalství do rukou ciziny; aby prolil proudy francouzské krve v ulicích Bordeaux, toho Bordeaux, které přilíš

27. Návrh na vyhnání všech Bourbonů včetně Philippa Égalité podal 16. prosince 1792 Buzot; Konvent jej přijal, ale po bouřlivém odporu Hory a pařížských sekcí jeho provedení odložil. – Girondistický návrh ústavy předložil Konventu 15. února 1793 Condorcet jménem ústavního výboru, v němž zasedali mimo jiné Sieyès, Brissot, Pétion, Vergniaud, Gensonné, Barère a Danton; po 2. červnu byl zahozen.

28. Aulard: viz Barèrovu řeč z 5. listopadu 1792. Toho dne se Robespierre hájil proti Louvetově obžalobě a Barère přiměl Konvent přejít k dennímu pořádku.

plýtvalo hrozbami nebo příliš skrbilo činy; aby obrátil v popel město Lyon, napříště zvěčněné slavným odporem.²⁹

Vylíčím konečně toho Barèra, který s krasoduchem Saint-Justem, těžkopádným Héraultem, nevědomým Couthonem a žvanilem Jeanbonem Saint-André spíchl onu ohavnou ústavu, kterou nazývají vznešenou,³⁰ to dílo hluboké nepravosti, v němž je vláda anarchie připravena tak, že z ní musí nezadržitelně vzejít obnovení království; ten nový zákoník našeho otroctví, jemuž vskutku chybí už jen článek, který nám pod záštitou spolčené Hory a Rakouska dá za krále – nikdy jsem neřekl Marata, neboť taková zrůda musela bídně skončit; už neřeknu Orléanse, neboť teď, kdy se bez něho mohou obejít, budou ho moci popravit, i aby odklidili nepohodlného soupeře, i aby nás znovu pomluvili; neřeknu Robespierrea, neboť jsem dávno předpověděl a dnes opakuji, že v den dělení moci rozbijí spoluvníci toho krvežiznivého hlupáka svého druha jako křehkou sklenici; říkám však: nejlstivějšího ze spiklenců, nejúhlavnějšího nepřítele francouzské Republiky – Dantona.³¹ Ano, bude-li mi dáno napsat dějiny Konventu, vylíčím ho, toho Barèra, jemuž Guadet³² na jednom z našich prvních zasedání až příliš mírně předpověděl jeho osud. Ten nízký lichotník k němu přistoupil, blahopřál mu ke znovuzvolení a těšilo ho prý, že ho v Konventu nachází. „A mne,“ zvolal náš přítel, „mrzí, že vás tu vidím, neboť vás znám dost, abych si byl jist, že se tu zneucítíte“; že si tu zasloužíte hrůzu řádných lidí všech

29. „Povstáním“ míní Louvet vzpouru departementů proti Konventu po 2. červnu 1793. Marseille obsadila vojska Konventu 25. srpna 1793; Toulon se koncem srpna vydal Angličanům a Španělům a byl dobyt zpět až v prosinci; Bordeaux se podrobilo bez boje v říjnu; Lyon kapituloval po dvouměsíčním obléhání 9. října 1793 a Konvent na Barèrův návrh nařídil město zbořit („Lyon vedl válku proti svobodě, Lyon už není“).

30. Ústavu přijal Konvent 24. června 1793; vypracovali ji hlavně Hérault de Séchelles, Saint-Just a Couthon, k tomu účelu přibrání do Výboru pro veřejné blaho. Nikdy nevstoupila v platnost. Louis-Antoine Saint-Just (1767–1794) a Georges Couthon (1755–1794) byli popraveni s Robespierrem 10. thermidoru; André Jeanbon Saint-André (1749–1813), protestantský pastor z Montaubanu, spravoval ve Výboru námořnictvo.

31. Georges-Jacques Danton (1759–1794), po 10. srpnu ministr spravedlnosti, vůdčí řečník Hory. Podezření, že měl být dosazen na trůn, je výplod stranické vášně; Dantona dal 5. dubna 1794 popravit právě Robespierrův Výbor. Předpověď o Robespierrovi se naopak splnila 9. thermidoru (27. července 1794), kdy ho svrhli jeho dosavadní spojenci. Vévoda Orleánský byl popraven 6. listopadu 1793; Louvet tedy psal buď před tím dnem, nebo o popravě ještě nevěděl.

32. Marguerite-Élie Guadet (1758–1794), advokát z Bordeaux a rodák ze Saint-Émilionu, jeden z nejlepších řečníků Gironde; skrýval se v rodném městě stejně jako Louvet, v červnu 1794 byl dopaden a v Bordeaux popraven.

věků, byl by Guadet řekl, kdyby bylo lze předvídat, že podřadný pletichář strojeného ducha, úzké hlavy a zbabělé, nízké duše bude schopen jakési energie, byť i ve zločinu.

Komedianti a ředitelé; rozhodnutí z konce roku 1791

Nechť se mi tato odbočka promine, neboť se mi jich přihodí víc. Vracím se k svým hercům z Comédie-Française. Zbavili se mě velmi obratně. D'Azincour,³³ jejich hlavní vyslanec v této věci, mi přichází oznámit, že herci mou hru s radostí přijímají, ale upozorňují mě, že může být hrána, až na ni přijde řada. Jenže jejich repertoár byl jako obvykle zaplněn na pět let. Odkládat na tu dobu uvedení hry téměř zcela příležitostné byl výsměch. Poznamenal jsem to. Tu mě všichni obstoupili, zahrnuli mě zdvořilostmi a volali, že by s lítostí viděli, kdybych tu hru nesl jinam, že však dobře cítí, že nemohou žádat, abych ji u nich nechal; že ji ostatně, vezmu-li si ji zpět, budou stále pokládat za přijatou a že mě v tom případě, aby mě přiměli pro ně pracovat, prosí, abych přijal volný vstup na rok. Já, který jsem si nedovedl představit, že by jisté divadlo váhalo *Anobli* hrát, a který jsem přesto chtěl tyto herce šetřit, protože jsem se rozhodl vrhnout se na dráhu dramatika a pro shromáždění velkých talentů jsem jim musel dávat přednost, jsem ten volný vstup přijal – ostatně jsem ho málo užil – a běžel k ředitelům nového Théâtre-Français v rue de Richelieu.³⁴ Ti se o mou hru div nepřáli. Vinili z aristokratismu herce z předměstí Saint-Germain a prohlašovali se za jediné vlastence; můj *Anobli* bude uveden do čtrnácti dnů!...

Ale především si představte můj úžas, když jsem v den čtení neviděl žádného z herců, kteří měli dostat roli. Celý areopag tvořili ředitelé. A ti byli jen dva: pan Gaillard a pan Dorfeuille, s paní Dorfeuille a paní Gaillard. A kdyby se neshodli, kdo mezi nimi rozhodne? Přesto jsem začal číst. Byli jsme v malém, špatně zavřeném pokojíku, obklopeném dvaceti ohromnými místnostmi, kde zároveň pracovali sklenář, truhlář a zámečnick. Křičel jsem

33. Dazincourt (vlastním jménem Joseph-Jean-Baptiste Albouy, 1747–1809), oblíbený komik Comédie-Française, první představitel Beaumarchaisova Figara ve *Figarově svatbě*.

34. Divadlo Variétés-Amusantes v Palais-Royal, které vedli podnikatelé Gaillard a Dorfeuille, se roku 1790 přestěhovalo do nové budovy v rue de Richelieu (dnešní sídlo Comédie-Française). Roku 1791 k němu přešel Talma s vlasteneckou částí herců Comédie-Française a divadlo přijalo jméno Théâtre-Français de la rue de Richelieu, později Théâtre de la République.

z plných plic a sotva jsem se slyšel. Gaillard, to se mu musí přiznat, poslouchal tak, jak jsem já četl: ze všech sil. Co se týče Dorfeuille, ten toho slyšel víc, než chtěl. Celé držení jeho těla prozrazovalo největší nevolnost. Ten se tvářil! Tvářil se jako Naudet! Konečně kolem čtvrtého dějství to už nevydržel a řekl mi zhurta: „Pane, abych tuhle hru mohl hrát, potřeboval bych děla.“ Usoudil jsem, že je zbytečné číst dál; Gaillard na mě marně naléhal, abych dočetl.

Tato příhoda ve mně vzbudila zvědavost, abych si o vlastenectví toho Dorfeuille opatřil nějaké zprávy. Ti, kdo ho znali, se mi vysmáli do očí. Byl to čistokrevný aristokrat, který se do podniku vlasteneckého divadla pustil jen v naději, že na něm vydělá, a dodali, že civilní lista s tím člověkem nedávno uzavřela jakási tajná ujednání, aby se zavázal nehrát nic bez povolení. Nuže, tento Dorfeuille je roku 1793 jakobínem, a jakobínem zuřivým: i on je jedním z dnešních republikánů.³⁵ Ach, dobrý Bože!

Druhá komedie se jmenuje *L'Élection et l'audience du grand lama Sispi* (Volba a audience velkého lamy Sispiho) neboli, chcete-li raději, Pia šestého.³⁶ Jeden potulný Číňan přijde do Tibetu ve chvíli, kdy se tam právě rozšířila zpráva o smrti velkého lamy. Sispi je nebožtíkovi tak podobný, že ho po velkých debatách a dlouhém zkoumání zvolí jeho nástupcem. Tu přicházejí k jeho dvoru Evropané, kteří si přišli vyprosit kletby proti třetímu stavu Francie. Mezi emigranty si Sispi všimne Mirabeaua, ..., Calonna a zvláště vévodkyně de Polignac.³⁷ Každou změnu, na kterou si ti lidé stěžují, shledá Sispi zprvu velmi pěknou; když se však dozví, co tím sám ztrácí, rozhořčí se. Je znát, kolik kritiky a žertů musí takový rámec poskytnout. Zvláště království tam dopadlo špatně. Boursault z Molièrova divadla

35. Civilní lista: roční částka pětadvaceti milionů liber, kterou Shromáždění přiznalo králi; dvůr z ní platil i noviny a agenty. – Dorfeuille (vlastním jménem Pierre Poupard), herec a divadelní podnikatel, se roku 1793 skutečně stal horlivým jakobínem: na podzim 1793 předsedal v Lyonu komisi lidové spravedlnosti, která soudila obránce poraženého města, a v květnu 1795 byl v Lyonu zabit při vězeňském masakru.

36. Sispi je slovní hříčka: obrácené francouzské „Pie six“ (Six-Pie), tj. papež Pius VI. (1775–1799), který roku 1791 odsoudil civilní ústavu duchovenstva.

37. Aulard: na místě označeném tečkami je v rukopise nečitelné slovo. Mirabeauem je opět míněn vikomt, bratr řečníkův. Charles-Alexandre de Calonne (1734–1802), generální kontrolor financí v letech 1783–1787, byl v emigraci jakýmsi ministrem králových bratrů; vévodkyně de Polignac (1749–1793), důvěrnice Marie Antoinetty, uprchla z Francie hned po pádu Bastily.

usoudil, že nemá dost herců, aby tu komedii sehrál; a herci z Théâtre-Français shledali, myslím že ne zcela neprávem, že je příliš veselá, než aby se hrála u nich. Bude třeba vyžádat si ji zpět od Talmy,³⁸ v jehož rukou dosud je. Co se týče *Anobli*, ten se najde v mých papírech, podařilo-li se je zachránit.

Koncem roku 1791 všechno nasvědčovalo tomu, že francouzský lid je hanebně zrazován. Téměř všichni, kdo v Ústavodárném shromáždění zprvu hájili jeho věc, ji jeden po druhém opustili. V Zákonodárném shromáždění byli Brissot, Vergniaud,³⁹ Guadet a další vlastenci v děsivé menšině. Pisálkové, podvodníci, fanatičtí kněží, věrolomní generálové, buřičští emigranti, spiklenečtí princové, ctižádostiví despotové, uvnitř i venku, všichni naši nepřátelé se spolčovali, a francouzský dvůr všechny naše nepřátele platil, podporoval a chránil. Bylo stále zřejmější, že Ludvík XVI. přijal ústavu jen proto, aby ji zničil. Nadešly tedy dny vážné revoluce. Jestliže Ludvík porušoval své přísahy, vracel nám naše; jestliže zkoušel všechny zločiny, aby se vrátil k despotismu, museli jsme my zkusit všechny ctnosti, abychom dospěli k Republice. Žádný zápasník, byť sebeslabší, neměl v tomto posledním boji zůstat pouhým divákem. Přisahal jsem za sebe, že k němu přispěji všemi svými silami.

Lodoiška se o mých rozhodnutích dozvěděla a polekala se; na chvíli se jí zmocnila nerozhodnost. Viděla všechna zla, která mohla nová revoluce přivolat na mou zemi, i zla neméně strašná, která snad chystala svým původcům. Viděla všechny krále těsněji spojené k boji proti jedinému národu a celý svět zmítaný tou bouří. Viděla odměnu za mou práci v Revoluci, odměnu, kterou nám, jak se zdálo, konečně zajišťoval dekret o rozvodu, viděla ji nadlouho vydanou v sázku, naše sladké plány na ústraní odložené na nejistou dobu a naši šťastnou lásku ohroženou. A přece její velké srdce nemohlo odmítnout tolik slavných obětí. Plakala nad mými záměry a příká-

38. Jean-François Boursault, zvaný Malherbe (zemřel 1842), herec a divadelní podnikatel, zakladatel Molièrova divadla, později člen Konventu. François-Joseph Talma (1763–1826), největší tragéd své doby a vůdce vlastenecké části herců.

39. Zákonodárné shromáždění zasedalo od 1. října 1791 do 20. září 1792. Jacques-Pierre Brissot (1754–1793), novinář, vydavatel listu *Le Patriote français* a poslanec za Paříž, a Pierre-Victorien Vergniaud (1753–1793), advokát z Bordeaux a největší řečník Gironde, stáli v čele skupiny, jíž se říkalo brissotovci a později girondisté; oba byli popraveni 31. října 1793.

zala mi, abych v nich pokračoval. Až příliš dobře si dnes vybavuji její bolestné předtuchy, její šlechetné slzy a prorocká slova, jimiž je provázela. „Jdi,“ řekla mi, „pracuj pro ně, svoluji k tomu; obětujme se pro jejich štěstí, ale kéž aspoň nesklidiš nevděk.“

Předtuchy až příliš oprávněné! Ó bohové, stál jsem při nich, a oni uvěřili mým pomlouvačům; hájil jsem je, a oni se vrhají do rukou těch, kdo je zra-zují! Byl bych se obětoval pro jejich štěstí, a oni mě chtějí obětovat ke své zkáze. Mstil jsem zločiny na nich spáchané, a oni mě stíhají jako zločince! Zaručoval jsem jejich statky, jejich svobodu, jejich život; oni ničí mé skrovné jmění, nutí mě do otroctví, dohánějí mě k tomu, abych se staral jen o vlastní bezpečí! Den co den jsem vzdoroval dýkám, abych je uchránil zběsilosti lupičů lačných jejich krve; a jen hrubou prací, podivnými úskoky a pokořující opatrností unikám katům, jejichž spoluvíníky se stávají – já, který bych zahynul zbaven všeho, nebýt pomoci ženy, co říkám? anděla z nebes!

Ano, v těchto dnech zločinů už na zemi nejsou než jedinci zbabělí nebo krutí; z nebe jsou ty šlechetné bytosti, které ještě mají odvahu ujmout se řádného člověka... mne, jednoho z důstojných zástupců národa, který by měl být prvním na světě, uprchlíka, opuštěného, psance, skrytého na půdě, zbaveného světla, neboť tu píši jen při slabém paprsku dne, který sem stěží proniká škvírami krovu nade mnou.⁴⁰ A kde jsou zatím moji drazí rodiče? Přátelé mého dětství, kde jsou? A ty především, má Lodoisko, ty mé nejdrahocennější jmění, ty nejdražší části mne samého, co se s tebou stalo od chvíle, kdy jsem se dokázal od tebe odloučit, od chvíle, kdy jsem tě krutě zanechal ve Finistère?

Svolila, že mě uvidí na nebezpečné dráze; neotálel jsem na ni vstoupit. Dne 25. prosince 1791 jsem jménem sekce Lombards předstoupil před zábradlí Zákonodárního shromáždění s peticí, která žádala obžalovací dekret proti princům. Ten kus, rázu vpravdě republikánského, velmi rázný a na tu dobu velmi smělý, je ostatně i slohově velmi vypracovaný. Pokládám jej za své mistrovské dílo. Způsob, jakým jsem jej přednesl, zvýšil účinek,

40. Louvet píše v úkrytu v Saint-Émilionu; „andělem z nebes“ je nejspíš paní Bouquey, která psance ukrývala a v červenci 1794 za to zaplatila životem. Svou ženu Louvet opustil v září 1793 v Bretani, když se s druhy nalodil na loď do Gironde.

kteřý měl vyvolat; byl takový, že dekret málem prošel na místě. Byl odložen na 1. leden, a toho dne byl přijat. Ostatně není radno číst tu řeč ani v *Moniteuru*, ani v *Logographu*; pozměnily v ní několik míst. Sám jsem však četl korektury vydání, které z rozkazu Shromáždění pořídil Baudouin.⁴¹

Korespondenční výbor a spor s Robespierrem o válku

Zapomněl jsem říci, že nějaký čas předtím jakobíni, kteří začínali pociťovat nouzi o lidi – neboť mnoho mužů, kteří něco znamenali, odcházelo, protože kordeliérská frakce⁴² se už projevovala a dávala pocítit svou nadvládu –, prošli své rejstříky a hledali, kteří členové by byli schopni vytvořit jejich korespondenční výbor, jež bylo právě třeba obnovit. Náhoda chtěla, že tam vyhrabali jméno jednoho z nejstarších a nejneznámějších svých kolegů, totiž moje. Někoho napadlo zeptat se, zda je tenhle Louvet autorem románu o Faublasovi, a když se dozvěděli, že ano, zvolili mě. Nebyl jsem málo překvapen, když jsem dostal dopis s oznámením, že mě společnost učinila členem svého korespondenčního výboru. Tam jsem si po tři měsíce dopisoval s přidruženými společnostmi. Mými pilnými spolupracovníky byli poctivý Duchosal, o němž jsem od té doby neslyšel, dobrý Bosc, vpravdě hodný přátelství, které k němu choval Roland, Lanthenas, který se tehdy zdál toho přátelství zasluhovat, Bonneville, ohnivý republikán, a Boisguyon, ještě neoblomnější ve své nenávisti ke všem tyraniím.⁴³

Čestnými kolegy mi byli Vergniaud, příliš milovný klidu a příliš už znechucený tím klubem, tak nepodobným sobě samému, než aby mu přišlo na

41. Princové: královi bratři hrabě de Provence a hrabě d'Artois a princ de Condé, kteří v emigraci sbírali vojsko. Obžalovací dekret proti nim Shromáždění vydalo 1. ledna 1792. *Moniteur* a *Logographie* byly listy přinášející podrobné zápisy ze zasedání; Baudouin byl tiskař Národního shromáždění.

42. Klub kordeliérů (Společnost přátel práv člověka a občana), založený roku 1790 v bývalém františkánském klášteře na levém břehu Seiny, byl lidovější a radikálnější než jakobíni; patřili k němu Danton, Marat, Desmoulins a Hébert. Louvet tímto jménem označuje vůbec Robespierrovu a Dantonovu stoupence mezi jakobíny, pozdější Horu.

43. Duchosal, pařížský literát a satirik. Louis-Augustin Bosc (1759–1828), přírodovědec a věrný přítel Rolandových; za Hřízovlády ukryl rukopis paměti paní Rolandové. François Lanthenas (1754–1799), lékař a rodinný přítel Rolandových, člen Konventu; 2. června 1793 ho ze seznamu proskribovaných dal vyškrtnout Marat jako člověka neškodného. Nicolas de Bonneville (1760–1828), publicista, zakladatel Společenského kroužku (Cercle social). Boisguyon, důstojník a přítel girondistů, byl popraven v Paříži na podzim 1793.

mysl, že by snad bylo užitečné, kdyby si dal tu práci a působil na něj tím, že by se občas ukázal ve shromážděních a v jeho hlavním výboru; Condorcet, příliš zaměstnaný, snad příliš netečný nebo příliš bezstarostný, než aby nám věnoval několik hodin; a Antonelle, příliš roztěkaný, příliš mlsný, příliš oddaný nejhrubším orgiím Palais-Royal, než aby myslel na cokoli jiného.⁴⁴ Kolegy, kteří mi dělali hanbu, byli Léonard Bourdon, o jehož zločinnosti bude navěky svědčit devět orléanských obětí; Gaillard, který mě hodně oklamal, neboť jsem ho měl za poctivého člověka; Camille Desmoulins, po všechny časy vyložený darebák; a konečně jeho pán, Robespierre.⁴⁵

Jejich dvě jména vedle sebe mi připomínají dosti pikantní příhodu. Šel jsem do toho výboru podruhé, když jsem tam ty dva muže zastihl pohromadě. Desmoulins, zaslechnuv mé jméno, mi svým obvyklým breptáním složil sladké poklony. „Mirabeau,“ řekl mi (rád mluvil o Mirabeauovi), „byl s *Paris justifié* tak spokojen, že by mě byl rád poznal. Několikrát opakoval, že ten pokus slibuje muže, který se v Revoluci vyznamená, a tak dále, a tak dále.“ Při zvuku chvály, která nepatřila jemu, upřel Robespierre na Desmoulinse udivený pohled a pak svezl pohrdavý zrak na mne. Ten druhý však mluvil dál; zeptal se mě, co soudím o válce, kterou někteří lidé chtějí vyhlásit Rakousku. „Nemyslíte, že je nutná?“ řekl jsem mu. Odpověděl mi temnými a rozvláčnými úvahami. „A vy?“ řekl jsem Robespierrovi. Odpověděl mi suše: „Ne.“ – „Proč?“ – „Z mnoha důvodů.“ – „Řeknete mi je?“ – „Je jich tisíc.“ – „Neuznáváte, že je nevyhnutelná?“ – „Možná.“ – „Budeme čekat, až císař dokončí své přípravy?“ – „Uvidí se.“ – „Na jaře nebude ještě docela připraven; budeme na něj moci zaútočit s výhodou.“ – „Ještě není čas.“

44. Nicolas de Condorcet (1743–1794), matematik a filosof, poslanec obou shromáždění; po 2. červnu se skrýval a v březnu 1794 zemřel ve vězení v Bourg-la-Reine. Pierre-Antoine d'Antonelle (1747–1817), někdejší markýz, starosta v Arles a poslanec Zákonnodárného shromáždění; na podzim 1793 předsedal porotě revolučního tribunálu v procesu s girondisty.

45. Léonard Bourdon (1754–1807), pedagog a člen Konventu za Loiret, tedy za týž departement jako Louvet. V březnu 1793 byl při průjezdu Orléansem v potyčce lehce zraněn; revoluční tribunál za to poslal 13. července 1793 na popraviště devět orléanských občanů. Camille Desmoulins (1760–1794), novinář, Robespierrovův spolužák a Dantonův přítel; jeho pamflet *Histoire des Brissotins* (1793) pomohl girondisty zahubit. Popraven s Dantonem 5. dubna 1794. Gaillarda se nepodařilo určit.

Vznesl jsem mu takto dvacet námitek, na něž odpovídal jen krátkými, úsečnými a většinou bezobsažnými jednoslabičnými slovy. Přitom bloudil po posluchačích pyšnými a roztržitými pohledy; samolibě se pohupoval a pohazoval sem a tam hůlkou, skoro jako nějaký švihák, což ho činilo jen směšnějším. Ti, kdo toho člověka znali jen z novin, kde žurnalisté museli ve vlastním zájmu zkracovat jeho věčné deklamace, prořezávat jeho nesčetná opakování a odstraňovat jeho nesmyslné rozpory, mu mohli přičítat jakýsi zdravý rozum. Já však, který jsem ho slyšel stokrát, jsem už věděl, že je to žvanil bez ducha, bez taktu, bez vzdělání. Tento rozhovor, při němž jsem ho viděl zblízka, mě poučil, že je nadto nejdomyšlivější a nejješitnější z lidí. Ještě jsem si nebyl jist, že je z nich po Maratovi i nejzbabělejší, nejnenávislivější, nejpomlouvačnější a nejkrvežíznivější.

Musel být hodně překvapen, jestliže mě poznal, když jsem na něj v otázce války tak rázně dotíral, jakmile se o ní rozproudila rozprava. On i všichni jeho kordeliéři už mluvili proti. Několik jakobínů mluvilo pro. Dal jsem se poprvé zapsat na listinu řečníků. Přišla na mě řada. Kordeliéři viděli novou tvář, která nepatřila k jejich frakci, protože ji neznali. Chtěli mi procedurálními návrhy zabránit v přístupu na tribunu. Ale Lasource a další poslanci, kteří ve mně poznali toho, kdo nedávno před zábradlím Shromáždění žaloval na prince, prohlásili, že mě chtějí slyšet. Mluvil jsem s velkým úspěchem, a když jsem nakonec došel ke slovům: „Táhněme na Leopolda“,⁴⁶ bylo nadšení téměř všeobecné. Klobouky vylétly do vzduchu a několik hlasů sborem opakovalo: „Táhněme na Leopolda.“ Kordeliéři zuřili; jakobíni mi blahopřáli a divili se, že mě na své tribuně neviděli dřív. Řeč byla usnesením velké většiny vytištěna; po několik dní, jakmile chtěl některý orleanista mluvit proti válce, odpovídali mu jen dotěrným: „Táhněme na Leopolda.“

Přesto se do toho pustili znovu, a Robespierre zvlášť, s opovržlivostí a zaprputilostí, jež prozrazovaly tajné záměry, na nichž mu velice záleželo. Řekl

46. O válce se u jakobínů rokovalo od prosince 1791 do února 1792: Brissot a jeho přátelé ji žádali, Robespierre v řadě řečí varoval, že válka poslouží dvoru a generálům. Louvetova první řeč zazněla podle jeho vlastního líčení krátce po 25. prosinci 1791, tedy na přelomu let 1791 a 1792. Leopold II. (1747–1792), císař a bratr Marie Antoinetty, zemřel 1. března 1792; válku vyhlásila Francie 20. dubna 1792 jeho synu Františkovi. – Marc-David Lasource (1763–1793), protestantský pastor a poslanec za Tarn, girondista; popraven 31. října 1793.

jsem, že on a všichni jeho stoupenci na jedné straně a někteří z nás na straně druhé mluvili pro a proti. Potom tvrdil, že musí mluvit, aby nás všechny vyvrátil; pak nechtěl dopustit, aby nám byla dána replika. Brzy však zašel dál: na počátku každého zasedání pod různými záminkami, hned procedurálními návrhy, hned u příležitosti nějaké objednané petice, odsunul skutečný pořad dne a deklamoval dvě hodiny a někdy i déle proti té válce, kterou naprosto nechtěl. Ta hra trvala už déle než měsíc, všechna naše zasedání byla promarněna deklamacemi toho zběsilce; jeho strana se držela všemi prostředky taktiky zpravidla velmi nízké a někdy velmi násilné; většina, zaskočená a unavená, sténala.

Jednoho dne jsem si konečně dal tu práci, zapsal si jeho hlavní námitky a připravil na ně pádné odpovědi. Do rámce už zcela hotového jsem hodlal pojmut ještě některé úvahy toho hašteřivce a připojit ke svým důvodům argumenty neodolatelné. Uvidíte, že mi k tomu neponechal čas.

Jednoho večera přicházím; zasedání už začalo,⁴⁷ deklamátor deklamoval, a zase proti válce. Byla to myslím jeho čtrnáctá řeč. Netrpělivě jsem zůstal rázem stát a díval se z prostředka sálu. Přiznávám konečně, že jsem se musel přemáhat, abych zadržel velmi výmluvné projevy nudy, jíž nás tak dlouho sytil. On, vida z výše tribuny mé rozpažené ruce, hlavu poněkud zvrácenou nazad a ústa dokořán, se neudržel a oslovil mě; a jako by ho jeho zlý duch vždy musel ponoukat, aby mě vyzýval k boji právě tehdy, kdy měl podlehnout, nakonec skromně ujistil, že ti, kdo „pronášeli pěkné fráze proti jeho mínění, by byli ve velkých rozpacích, kdyby měli proti jeho posledním argumentům uvést něco pádného“. Mou odpovědí na výzvu bylo, že jsem ji přijal. Guadet, který předsedal, mi udělil slovo. Snad nikdy nedosáhly rozum a pravda krásnějšího vítězství nad lží a zuřivostí. Sám mě na tu tribunu povolal; sotva mě na ní spatřil, pokusil se mě jedním ze svých obvyklých procedurálních návrhů z ní sehnat; ale téměř celá společnost rozhodla, že budu pokračovat.

Sevřel jsem ho, šel jsem za ním krok za krokem a obnažoval jeho chudobu, přičemž jsem ho zahrnoval chválou, bez níž by mi jeho strana přes ohromnou většinu nedovolila domluvit. Nikdy nebyl člověk chválený s větší na-

⁴⁷. Aulard: bylo to, jak se zdá, zasedání jakobínů ze 17. ledna 1792.

bubřelostí zároveň dokonaleji poražen. Sám to cítil a dobře se střežil žádat po mně znovu o slovo; společnost nařídila vytisknout i tuto řeč, mnohem lepší než první; protože však v rozesílací kanceláři vládli kordeliéři, postarali se, aby se jí do departementů dostalo velmi málo. Ostatně nezapomenu, že toho večera, když jsem sestupoval z tribuny, mě Guadet přichází obejmout. Byl to mezi námi počátek přátelství, které, jak doufám, neskončí dříve než náš život. Jestliže mi však řádní lidé věnovali svou úctu, začali se i zlí na mě vrhat se zuřivostí, která stále rostla.

Proč nechtěli válku; čtyři strany ve Francii

Ale proč se s tak vytrvalou zarputilostí stavěli proti válce, kterou žádala celá Francie? Povím to. Většina jakobínů nepochybovala, že La Fayette⁴⁸ je zrádce; ale jen válka, která se ostatně stala nevyhnutelnou, mohla zároveň odhalit jeho věrolomnost i jeho neschopnost. A zajisté bylo lépe, aby nás La Fayette, jemuž nebylo lze zabránit, aby si podržel generálskou hodnost, zrazoval teď, kdy by nepřipravené Rakousko vytěžilo z jeho zločinné povolnosti jen velmi málo, než za šest měsíců, kdy by Rakousko mělo shromážděny všechny své síly a porážky, které by nám s pomocí zrady vrchního velitele ušetřilo, by byly nenapravitelné. Ostatně řada nezdarů, které by se přece jen daly napravit, by národ poučila, aniž by mu vzala odvalu. Ono množství dobrých občanů, dosud La Fayettem klamaných, by se ve škole neštěstí naučilo znát ho lépe. Konečně by téměř všeobecné rozhořčení vyvolalo velké hnutí; a v jednom z těch vzepětí energie, jež jsou zvlášť vlastní národu, který ke své pomstě stojí se zbraní v ruce, by byl dvůr, ten zvrhlý dvůr, svržen zároveň s věrolomnými generály; s krivopřísežným králem by padlo i království, které se stalo nenáviděným; na společných troskách všech našich tyranů by byla založena Republika.

Právě toho se obávali Robespierre a jeho kordeliéři. Robespierre už dvacetkrát opakoval, že „republikánská vláda se pro Francii nehodí“; a po všimněte si, že když psal proti onomu vyhlášení války Rakousku, psal také

48. Gilbert du Motier, markýz de La Fayette (1757–1834), hrdina americké války za nezávislost, do října 1791 velitel pařížské národní gardy, od prosince 1791 velitel jedné ze tří armád na hranicích. Hájil konstituční monarchii; po 10. srpnu 1792 se pokusil obrátit své vojsko proti Paříži, a když neuspěl, přešel 19. srpna hranice a Rakušané ho uvěznil.

pro ústavu z roku 1789. Ze všech pohrom bylo pro jeho kordeliéry nejobávanejší třeba jen chvilkové zvýšení moci onoho La Fayettea, zajisté nepřítele Republiky, ale ještě úhlavnějšího nepřítele Orléanse a jeho zločinné kličky. Není pochyb, že než by generál pomyslel na republikány, začal by tím, že by rozdrtil orleanisty, kdyby k tomu měl čas. Proto kordeliéri raději riskovali spásu říše a přiváděli Francii až na sám okraj propasti, jen aby mohli začít pokusem La Fayettea srazit. Raději prodlužovali, jak jen to šlo, mír, ať se mohl stát našim zbraním sebeosudnějším.

Řekli jste jim, že za šest měsíců Rakousko a Prusko, plně připravené, bez obtíží vpadnou přes naše hranice, které, udržovány v mírovém stavu, budou zcela obnažené: odpovídali klidně, že jim snad nebude třeba ani šesti měsíců, aby La Fayettea nadobro připravili o oblibu lidu a zničili. Řekli jste jim, že i kdyby se jim připustilo, že po těch šesti měsících míru dosáhnou sesazení svých nepřátel, přece se stane, že tehdy naše pevnosti, bez obrany, samy padnou do rukou zcela připravených Rakušanů; že se však naše pohromy budou přičítat jen Zákonodárnému shromáždění, které bude viněno z neprozíravosti; že nevěřícím nic nedokáže zločinné pletichy sesazeného generála; že tím jen bude dražší svým četným stoupencům, kteří, posedlí svou starou modloslužbou, uvěří, že by se porážkám bylo předešlo, kdyby byl ponechán v čele našich armád; že když jedni budou naše neštěstí přičítat dvoru, druhí zákonodárcům a třetí nepřátelům své modly, národ, takto rozdělený v názoru na původce svých běd, se nevzchopí k všeobecnému hnutí; že dosáhne-li se nějakého, bude jen částečné a že jeho největší úspěch, stěží dostačující ke svržení jednoho krále, jistě nesvrhne království: řekli jste jim to všechno, a odpověděli vám jen tím, že se k vám obrátili zády.

Měli se dobře na pozoru, aby vám to přiznali, ale já přece dobře viděl, v co doufají: že se jim příliš velké hnutí nehodí; že o nic nestojí méně než o naše obrození; že se jim zničení království nehodí do počtů; že se bojí nového shromáždění ustaveného jako Konvent; že potřebují Zákonodárné shromáždění, které by, zostouzené, trýzněné a všemožně mučené, dekretovalo pod jhem všemocné generální rady Paříže pouhé sesazení; že konečně nenávidí republikány i Republiku a chtějí, aby se králem stal Orléans. Dojde, že Leopold, jemuž se naše odklady velmi hodily, nasadil na neúnav-

ného řečníka jakobínů jednoho z nejlstivějších diplomatů vídeňského kabinetu, Pia.⁴⁹ Ten člověk si úskoky a zvláště nízkým pochlebováním našel cestu, jak se stále hlouběji vtírat do důvěry Robespiera, který se tak stal – zprvu snad aniž to tušil a v prosté víře, že je docela obyčejný orleanista, potom však zcela dobrovolně, přinejmenším od října 1792 do září 1793 – jedním z nejužitečnějších nástrojů Rakouska.

Ostatně, aby mi porozuměl i čtenář nejméně zasvěcený do skrytých příčin, které vyvolaly největší hnutí Revoluce, je načase dobře označit a od sebe odlišit rozličné frakce, které v té době Francii rozdělovaly.

Obecný lid viděl jen tři: dvůr, feuillanty a jakobíny. Je však skutečností, že byly čtyři, neboť sami jakobíni se dělili na dvě zcela zřetelné strany, které sice prozatím šly spolu, ale přesto měly jednoho dne svést mezi sebou krutou válku.

Musím tu začít poněkud zešíroka. Po smrti Mirabeaua Velikého se v lůně Ústavodárného shromáždění utvořila koalice, jejímž cílem bylo revidovat ústavu. Z Montmédy, kde se hodlal opevnit, měl Ludvík XVI., k němuž by se ihned připojilo množství jeho stoupenců z vnitrozemí a jež by v případě potřeby podpořila i rakouská armáda, připravená vytáhnout z Lucemburska, žádat odvolání větší části ústavních dekretů, obnovení šlechty a dvě komory. La Fayette a jeho přátelé, v Paříži všemocní, by nám byli dali anglickou vládu. Zatčení ve Varennes a návrat do Paříže zhatily všechny jejich plány, aniž je zničily.⁵⁰ Domněle přísná opatření, která La Fayette učinil, aby zajistil královo zajetí, neměla jiný cíl než zakrýt svazky, které pojily dvoukomorovou frakci s dvorem, ukolébat hněv lidu a upevnit na Ludvíkově hlavě vratkou korunu. Je sice pravda, že ústavu se podařilo revidovat jen napůl; ale tím, že ji dali Ludvíku XVI. přijmout, získali feuillanté čas k

49. Chevalier Louis Pio, původem Ital, byl patrně tajemníkem neapolského vyslanectví v Paříži; přidal se k Revoluci, získal francouzské občanství a sloužil v úřadech pařížské obce a ministerstva zahraničí. Pro tvrzení, že byl agentem Vídně a že Robespierre sloužil Rakousku, není žádný doklad; je to stranická pomluva téhož druhu, jakou Hora platila girondistům.

50. Mirabeau zemřel 2. dubna 1791. V noci z 20. na 21. června 1791 uprchla královská rodina z Paříže k pevnosti Montmédy na lucemburské hranici; ve Varennes byla zadržena a 25. června přivezena zpět. „Koalicí“ míní Louvet Barnava, Duporta a bratry Lamethy, kteří se po Varennes sblížili s La Fayettem, prosadili, aby král zůstal na trůně, a v létě 1791 se pokusili revidovat ústavu ve prospěch královské moci; po rozkolu u jakobínů tvořili klub feuillantů. Dvoukomorový parlament po anglickém vzoru byl roku 1789 programem Mounierových „monarchiens“.

jejímu zničení. Spiknutí pro dvě komory nebylo opuštěno ani na okamžik; pokračovalo se v něm vytrvale i za Zákonomodárného shromáždění.

II. Jakobíni, Sentinelle a žaloba na Robespiera (1792)

[Louvet píše v dubnu 1794 ve skryši v pohoří Jura a ve spěchu navazuje na první sešit pamětí, který zanechal v Gironde. Líčí své vystoupení v Jakobínském klubu ve sporu o válku na přelomu let 1791 a 1792, zmařené jmenování ministrem spravedlnosti, vydávání plakátového listu Sentinelle, 10. srpen a zářijové dny, hájí své přátele proti načtení z federalismu a vypráví o své žalobě na Robespiera v Konventu 29. října 1792 a o tom, jak byl vyloučen od jakobínů. Podle Aulardovy poznámky u nadpisu začíná touto kapitolou text, který Louvet sám vydal roku 1795 a který Aulard otiskuje podle prvního vydání; předchozí kapitola vyšla až z rukopisu.]

Z jeskyní Jury, 19. dubna 1794, 30. germinalu roku II Francouzské republiky, jedné a nedělitelné.¹

Po tisícerém nebezpečí přicházím do těchto pustin. Doufal jsem, že tu najdu útočiště. Je ještě na zemi nějaké pro republikána? Každou chvíli mohu být nucen tato místa opustit a jít... Ó Bože, ty mě přijmeš do své náruče!

Času se mi nedostává víc než kdy jindy. Nejde o to psát paměti; je třeba nahodit poznámky, obětovat méně důležité události a většinu podrobností. Kéž osoba, u níž jsem v Gironde zanechal první sešit², nezapomene připojit jej k těmto; skončil jsem tehdy, myslím, ve chvíli, kdy jsem se chystal poprvé promluvit u jakobínů.

1. Louvet se po útěku z Paříže počátkem roku 1794 ukryl v pohoří Jura při švýcarské hranici. 30. germinal roku II republikánského kalendáře odpovídá 19. dubnu 1794; Robespierre padl až o tři měsíce později, 9. thermidoru (27. července 1794).

2. Začátek pamětí (zde kapitola I), psaný roku 1793 v úkrytu v departementu Gironde. Ve vydání z roku 1795 chybí; poprvé jej podle rukopisu otiskl až Aulard roku 1889.

Čtyři frakce, spor o válku a zmařené ministerstvo

Bylo to ve velké otázce války³. Poznamenal jsem k tomu, tuším, že stát tehdy rozdělovaly čtyři frakce. Frakce feuillantů, v jejímž čele stál La Fayette, jmenovaný vrchním velitelem; ten byl svolný nechat Rakušany vniknout na francouzské území, neboť mínil s jejich pomocí rozdrtit jakobíny a dosáhnout anglické ústavy⁴. Frakce kordeliérů, která pracovala na svržení Ludvíka XVI., aby na jeho trůn dosadila Filipa Orleánského⁵. Zjevnými vůdci této frakce byli Danton a Robespierre, tajným vůdcem Marat⁶. Všimněte si, že Robespierre a Danton chovali oba stejně skrývanou touhu jednoho dne vytlačit jeden druhého: Danton počítal s tím, že zcela ovládne regentskou radu, v níž by Philippe byl vždy jen pánem naoko; Robespierre si lichotil, že dospěje k diktatuře, až zvítězí nad všemi svými soupeři.

3. Jakobíni: Společnost přátel ústavy, nejvlivnější politický klub revoluce, zvaný podle bývalého kláštera dominikánů (jakobínů) v pařížské ulici Saint-Honoré, kde zasedal. O válce s Rakouskem se v něm debatovalo od prosince 1791: Brissot a jeho přátelé ji žádali, Robespierre ji odmítal, protože se obával, že posílí dvůr a generály. Louvet promluvil na přelomu let 1791 a 1792 dvakrát na straně Brissotově. Válka byla „králi českému a uherskému“, tj. Františku II., vyhlášena 20. dubna 1792.

4. Feuillanti: klub umírněných stoupenců konstituční monarchie, který se v červenci 1791 odštěpil od jakobínů a scházel se v bývalém klášteře feuillantů u Tuilerií. Markýz de La Fayette (1757–1834), hrdina americké války za nezávislost a první velitel pařížské národní gardy, velel od prosince 1791 jedné ze tří armád na hranicích; po 10. srpnu 1792 se marně pokusil obrátit vojsko proti Paříži, uprchl a do roku 1797 ho věznili Rakušané. „Anglickou ústavou“ se rozumí dvoukomorový parlament s horní sněmovnou a silnější královská moc. Že by La Fayette chtěl pustit nepřítele do země, je Louvetovo podezření, nikoli doložená skutečnost.

5. Kordeliéři: Společnost přátel práv člověka a občana, radikální lidový klub na levém břehu Seiny, pojmenovaný podle kláštera kordeliérů (františkánů), kde se zprvu scházel. Louvet tím jménem označuje vše, co stálo nalevo od jeho přátel. Ludvík Filip Josef, vévoda Orleánský (1747–1793), bratranec Ludvíka XVI. z vedlejší větve Bourbonů, si od září 1792 říkal Philippe Égalité, zasedal v Konventu za Paříž a hlasoval pro královu smrt; popraven byl 6. listopadu 1793. Louvetovo přesvědčení, že kordeliéři a později Hora pracovali pro jeho nastolení na trůn, dnešní historici nesdílejí.

6. Georges-Jacques Danton (1759–1794), advokát a řečník kordeliérů, po 10. srpnu 1792 ministr spravedlnosti, pak jeden z vůdců Hory, radikální levice Konventu; popraven 5. dubna 1794, dva týdny předtím, než Louvet psal tyto řádky. Maximilien Robespierre (1758–1794), advokát z Arrasu, hlavní řečník jakobínů (ke kordeliérům nepatřil) a od července 1793 nejvlivnější člen Výboru pro veřejné blaho; svržen 9. thermidoru a den nato popraven. Jean-Paul Marat (1743–1793), lékař a vydavatel listu *L'Ami du peuple* (Přítel lidu), nejprudší protivník girondistů; 13. července 1793 ho zavraždila Charlotte Corday.

Třetí strana, dosud málo početná, avšak významná mimořádnými talenty, mezi nimiž vynikali Condorcet, Roland a Brissot⁷, byla strana čistých jakobínů, kteří chtěli republiku. Je třeba poznamenat, že téměř žádný jakobín nebyl kordeliérem, zato téměř všichni kordeliéři byli jakobíny a vedli proti jakobínům otevřenou válku přímo v jejich sále; za kordeliéry se téměř vždy ujímal slova Robespierre. Boje obou stran a jejich postavení na počátku roku 1792 jsou dost dobře vylíčeny v brožuře, kterou jsem vydal koncem téhož roku nebo počátkem roku 1793; jmenuje se *Maximilienu Robespierrovi a jeho royalistům*. Čtvrtou frakcí byl konečně dvůr, který užíval všech ostatních, aby je všechny rozdrtil: La Fayette, jemuž lichotil vyhlídkou na dvě komory; kordeliérů, které štvál na jakobíny; jakobínů, které podněcoval k povstání, jež doufal obrátit ve svůj prospěch. A tak, až by La Fayette otevřel Francii cizincům a jakobíni vytáhli na tuilerijský zámek, kolem něhož měli být podle plánu všichni pobiti, nebylo by ani ústavy z roku 1789, ani anglické ústavy, ani republiky: byl by obnoven starý režim se vším svým útlakem, spíše zostřeným než zmíněným.

Za těchto okolností se u jakobínů rozvířila velká otázka, zda se má Rakousku vyhlásit válka. Kordeliéři ji nechťeli, protože dávala příliš mnoho moci La Fayetteovi, největšímu nepříteli Orleánského; jakobíni ji chtěli, protože mír, kdyby potrval ještě šest měsíců, by upevnil v rukou Ludvíka XVI. žezlo despotické, anebo v rukou Orleánského žezlo uchvácené, a protože jediné válka, rychlá válka, nám mohla dát republiku. Při této příležitosti tedy propukla nejprudší roztržka mezi frakcí Robespierrovou a stranou Brissotovou. Já, který jsem Brissota dosud ani neviděl, já, který jsem nemyslel na nic než na republiku, jsem v té rozpravě promluvil. Má první řeč měla velký účinek; ale ve druhé, jedné z nejlepších věcí, jaké jsem kdy složil, jsem Robespierrea zdrtil; pocítil to, nedokázal toho dne odpovědět ani slovem, v příštích dnech vykoktal pět šest odpovědí, psal, psal, psal a

7. Markýz de Condorcet (1743–1794), matematik a filozof, poslanec Zákonodárného shromáždění a Konventu; skrýval se před zatčením a zemřel koncem března 1794 ve vězení v Bourg-la-Reine. Jean-Marie Roland de la Platière (1734–1793), bývalý inspektor manufaktur, ministr vnitra od března do června 1792 a znovu od srpna 1792 do ledna 1793; když se v úkrytu dozvěděl o popravě své ženy, vzal si v listopadu 1793 život. Jacques-Pierre Brissot (1754–1793), novinář, vydavatel listu *Le Patriote français* a poslanec, hlavní zastávce války a přední muž strany, jíž se po něm říkalo brissotovci; popraven 31. října 1793.

vyslal do pole všechny slídiče kordeliérské smečky, aby nového řečníka pomlouvali po kavárnách a v hloučcích.

Sotva jsem vstoupil do arény, a již začínala má nebezpečí. Stojí za povšimnutí, že jsem se nikdy nemohl dozvědět, zda je pravda, že popularita má nějaké slasti. Jakmile jsem začal sloužit lidu, pomlouvali mě u něho, a čím horlivěji jsem hájil jeho zájmy, tím víc mě stíhal svou nenávistí. Je ovšem pravda, že po svých dvou řečech u jakobínů, vytištěných a všude rozeslaných na jejich útraty, jsem se rychle dostal mezi tajemníky Společnosti a k jejímu místopředsednictví. Je dost pikantní k tomu poznamenat, že předsedy směli být jen poslanci a že tím, kdo jím byl v době, kdy jsem byl místopředsedou, byl Basire⁸. Jestliže tedy čistí jakobíni dobyli místopředsednictví, předsednictví připadlo kordeliérům. A přece ve chvíli, kdy toto píši, byl Basire s'tat gilotinou a já chřadnu ve vyhnanství. Robespierre si prorazil cestu mezi námi dvěma. Má volba byla nicméně dílem několika osvícených republikánů; avšak masa, ten tupý dav, už celý zrobespierrovaný, mě nenáviděla.

Hle, k jakému prvnímu prostředku se budoucí diktátor uchýlil, aby hned v prvních dnech odklidil nového zápasníka, jehož odvaha a schopnosti ho velmi znepokojovaly.

S Dumouriezem⁹, který se tehdy prohlašoval za republikána, jako se dnes prohlašuje za feuillant a jako se zítra prohlásí za aristokrata, bude-li se to hodit jeho nesmírné ctižádosti, opřené ostatně o ohromné nadání – s Dumouriezem byli v ministerstvu tři praví republikáni, Roland, Servan a Clavière¹⁰; všichni čtyři chtěli válku. Neznal jsem dosud žádného z nich a žádný z nich mě neznal jinak než z mých úspěchů v oné nedávné rozpravě,

8. Claude Basire (psán též Bazire, 1764–1794), poslanec za departement Côte-d'Or v Zákonodárném shromáždění i v Konventu, montagnard a člen Výboru všeobecné bezpečnosti. Zapleten do aféry kolem Indické společnosti, byl popraven spolu s Dantonem 5. dubna 1794.

9. Charles-François Dumouriez (1739–1823), generál, od března do června 1792 ministr zahraničí, na podzim 1792 vítěz od Valmy a Jemappes. V dubnu 1793 se po porážce u Neerwindenu pokusil obrátit armádu proti Konventu a přeběhl k Rakušanům; zemřel v anglickém exilu.

10. Joseph Servan (1741–1808), důstojník a vojenský spisovatel, ministr války; Étienne Clavière (1735–1793), ženevský bankéř a Brissotův přítel, ministr financí, zatčený v červnu 1793, který se 8. prosince 1793 ve vězení probodl. Louvetova paměť tu události stahuje k sobě: Servan vstoupil do vlády až 9. května 1792, kdežto o ministru spravedlnosti se rozhodovalo už v první polovině dubna.

v níž jsem pro jejich mínění získal všechny poctivé jakobíny. Bylo třeba ministra spravedlnosti; čtyři ministři upřeli zrak na mne; bylo ujednáno, že v příští radě předloží mé jméno králi, který by mě byl neomylně přijal, protože tehdy patřilo k plánům dvora složit celé ministerstvo přesně tak, jak si noví ministři přáli. Rada se měla konat pozítří; ale již dva dny před ní se Robespierre a všichni kordeliéři dozvěděli, že mám být jmenován. Nazítří udělali toto.

Hned ráno šli slídiči vykřikovat po hloučcích, že jsem před třemi měsíci přijel z Koblence¹¹ a vloudil se mezi jakobíny, abych je rozeštvál. V poledne jsem se procházel po terase Feuillantů¹², míjel velmi rozčilené hloučky a netušil, že jejich křik hrozí právě mně. Chabot¹³, jehož jsem znal jen od vidění, mě na to přišel dobrotivě upozornit a velmi úslužným tónem dodal, že udělám dobře, nepůjdu-li večer k jakobínům, kde bych se mohl vydat v jisté nebezpečí. Uvidíte hned, že by se těm pánům bylo hodilo pomlouvat mě, aniž bych byl při tom a mohl odpovědět. Na tu radu jsem nedbal; šel jsem večer k jakobínům. Šťastná okolnost mi dovolila projít nepoznan dvory, kde na mne s tlustými holemi čekali rváči, dnes většinou členové revolučního tribunálu. Vstoupil jsem do sálu ve chvíli, kdy věčný udavač Robespierre neurčitě udával emigranty, kteří prý se vetřeli do Společnosti, a tak dále; a galerie, nasáklé ranními řečmi, zuřivě tleskaly. Robespierre končil žádostí, aby komise tyto nově přijaté členy prověřila a aby byli ze Společnosti vyhnáni. Požádal jsem o slovo, abych návrh podpořil; Robespierre se tomu vzepřel s tím, že chci Společnost rozvracet, a pak mě znovu začal vinit z emigrace, nepřímou a s velkou péčí, aby mě nejmenoval.

Trval jsem na slově; galerie, které dostaly znamení, zuřivě povstaly. Ze všech stran jsem viděl pěsti a hole. Padesát rozhořčených jakobínů se shluklo kolem mne a nabízelo, že mě doprovodí až k mým dveřím. Jeden z nich (jmenoval se Bois) mi řekl: „Já to zařídím líp: nechťejí to slyšet, ale

11. Koblenz v Porýní byl hlavním střediskem francouzské emigrace a sídlem králových bratrů; „přijet z Koblenze“ znamenalo být emigrantem a agentem kontrarevoluce.

12. Terasa na severní straně Tuilerijské zahrady, podél Jízdárny, v níž zasedalo Shromáždění; obvyklé shromaždiště zvědavců a pouličních řečníků.

13. François Chabot (1756–1794), bývalý kapucín, poslanec za Loir-et-Cher a horlivý jakobín. Zapletl se do finančního podvodu kolem Indické společnosti a byl popraven s dantonisty 5. dubna 1794.

tebe vyslechnou.“ Nato se vrhl doprostřed sálu a zvolal: „Ano, zajisté, je tu zrádce.“ Navnadění kordeliéři ihned zmlkli a líbezná galerie po nich. „Ale toho zrádce nechci obviňovat nepřímou; jmenuji ho, je to Louvet.“ Okamžitě jsem se vrhl na tribunu. Robespierre mi chtěl slovo ještě vzít, ale bylo pozdě. Byl jsem udán jmenovitě, musel jsem odpovědět. Společnost to nařídila. Učinil jsem tak; vydal jsem počet z celého svého revolučního života od roku 1789, uváděl jsem skutky, místa, osoby. Má obhajoba měla takový úspěch, že nakonec tleskaly i galerie. Nuže, nazítří Robespierre rozšířil pověst, že jsem se dal udat sám, abych měl příležitost pronést na sebe chvaloreč, a to proto, že chci být ministrem spravedlnosti!

Nebál jsem se jím být; ale přísahám, že jsem po tom netoužil. Právě v den, kdy se měla konat rada, dostal jsem v deset hodin ráno lichotivý dopis od poslance Héraulta de Séchelles¹⁴, jehož jsem neznal. Ten pleticha mi oznamoval mé jmenování, k němuž prý značně přispěl. Potom žádal o jedno z předních míst v kancelářích pro jednoho ze svých bývalých tajemníků, snad jako on tajného agenta Rakouska. Jiný mi přišel říci, že jde právě od Dumourieze, který ho ujistil, že večer opravdu budu jmenován. Ale při jednom obědě, kde se sešli ministři a několik poslanců, se všechno změnilo. Přednost přede mnou dostal těžkopádný člověk, dosti nevzdělaný a hlavně velmi bojácný, Duranthon z Bordeaux¹⁵. Byla to první chyba republikánské strany. Zaplatila ji velmi drahó. Především stála mou vlast mnoho krve a slz. Ach, jakým podivným řízením osudu musí změna v osudech jednoho člověka tak mocně působit na osudy celé říše? Kdybych byl býval ministrem spravedlnosti, byl bych zajisté podepsal onen slavný Rolandův dopis, k němuž se ctižádostivý a slabý Duranthon odmítl připojit¹⁶.

14. Marie-Jean Hérault de Séchelles (1759–1794), bývalý generální advokát pařížského parlamentu, poslanec, později člen Výboru pro veřejné blaho a hlavní autor ústavy z roku 1793. Podezření ze styků s cizinou, které Louvet opakuje, posloužilo i k jeho pádu; doloženo není. Popraven byl s Dantonem 5. dubna 1794.

15. Antoine Duranthon (1736–1793; Louvet píše Duranton), advokát z Bordeaux, ministr spravedlnosti od dubna do července 1792. Popraven v Bordeaux v prosinci 1793.

16. Aulard: Jde o dopis, jímž Roland káral Ludvíka XVI. za to, že odmítl potvrdit dekret o zřízení tábora dvaceti tisíc federovaných a dekret o deportaci vzdorných kněží; dopis vedl v červnu 1792 k propuštění „vlasteneckých“ ministrů. – Aulardův tisk má zjevným nedopatřením „vzdorných princů“. Dopis z 10. června 1792 sepsala podle svých Pamětí paní Rolandová; Servan byl propuštěn 12., Roland a Clavière 13. června.

Vinen stejně jako ti tři ministři, byl bych propuštěn s nimi. Sdílel bych jejich čestnou nemilost a získal i já veřejnou úctu; s nimi bych se 10. srpna vrátil, byl bych ministrem spravedlnosti¹⁷; přestrojený royalismus by se nad kolébkou republiky nedopustil zářijových hrůz; frakce kordeliérů by si hrůzou nevynutila volbu oněch pařížských poslanců, z nichž někteří byli Francii tak osudní¹⁸. Anglická vláda, nemajíc čím popudit proti nám svůj lid, by marně hledala záminku k válce; Robespierre, kdyby se nezměnil, by podlehl; s ním by padli nebo by se neodvážili ukázat Pache a jeho zpupná Komuna, Chaumette, Hébert, velký vyhlazovatel¹⁹, a celý ten zástup podlých darebáků placených mocnostmi. Republika by byla založena!

Sentinelle, 10. srpen a nařčení z federalismu

Lanthenas mě zatím zavlekl k ministru vnitra, který velmi toužil mě poznat. Ach, Rolande, Rolande, kolik ctností ve tvé osobě zavraždili! Kolik ctností, půvabů a nadání v osobě tvé ženy, která byla větším mužem než ty²⁰! Oba na mne naléhali, abych psal pro věc, která potřebovala, aby se co nejtěsněji semkli všichni, kdo ji dovedli hájit. Válka byla vyhlášena. Dvůr, zjevně srozuměný s Rakouskem, zrazoval naše armády; bylo třeba otevřít

17. Dne 10. srpna 1792 dobyly pařížské sekce spolu s federovanými z Marseille a z Brestu Tuilerie; Zákonodárné shromáždění zbavilo krále moci, svolalo Národní konvent a povolalo Rolanda, Servana a Clavièra zpět do úřadů. Ministrem spravedlnosti však zvolilo Dantona.

18. Zářijové masakry: ve dnech 2.–6. září 1792 bylo v pařížských věznicích pobito přes tisíc vězňů. Girondisté z nich vinili Komunu, Marata, Dantona a Robespierra; že by šlo o dílo „přestrojeného royalismu“, je Louvetova polemická konstrukce. V týchž dnech volila Paříž do Konventu svých čtyřiaadvacet poslanců, téměř vesměs budoucí montagnardy: Robespierra, Dantona, Marata, Collota d'Herbois, Billauda-Varenna, Camilla Desmoulinse a mezi posledními i vévodu Orleánského.

19. Jean-Nicolas Pache (1746–1823), původně Rolandův chráněnc, od října 1792 do února 1793 ministr války, poté starosta Paříže; přešel k Hoře a teror přežil. Pierre-Gaspard Chaumette (1763–1794), prokurátor pařížské Komuny, popraven 13. dubna 1794. Jacques-René Hébert (1757–1794), jeho zástupce a vydavatel listu *Père Duchesne*, popraven 24. března 1794. „Velkým vyhlazovatelem“ míní Louvet Marata; v následující kapitole ho tak výslovně jmenuje.

20. Manon Rolandová (1754–1793), duše girondistického salonu a spolupracovnice svého muže, popravena 8. listopadu 1793; ve vězení napsala paměti, v nichž na Louveta vzpomíná s velkým uznáním. François Lanthenas (1754–1799), lékař, důvěrný přítel Rolandových a úředník ministerstva vnitra, potom poslanec Konventu; 2. června 1793 byl na Maratův pohrdavý návrh ze seznamu zatýkaných poslanců vyškrtnut.

lidu oči o tolika piklech: psal jsem *Sentinelle*²¹. Náklady nesl ministr vnitra. Mé velmi skrovné jmění by nebylo stačilo na tisk plakátového listu, jehož některá čísla vyšla v nákladu přes dvacet tisíc výtisků. Ti, kdo studovali Paříž a departementy, vědí, jak mnoho *Sentinelle* Francii prospěla v době, kdy cizina, osmělená svými spojenci uvnitř země, hrozila všechno zaplavit.

Zanedlouho nato Dumouriez, který chtěl v radě vládnout, svrhl ministry Servana, Clavièra a Rolanda. Ještě téhož dne mi kdosi přišel svěřit, že pomyslí na to dát mi vyslanectví v Cařihradě. Několik novin to dokonce oznámilo; což mi nezabránilo vložit do příštího čísla *Sentinelle* velmi ostrý odstavec proti chování ministra-oblíbence; a tak jsem už o svém vyslanectví neslyšel.

Přibližně v téže době mě Brissot a Guadet²² chtěli dát vyslat jako komisaře na Saint-Domingue. Zvláště Guadet dlouho a s největší vřelostí naléhal. Zadržely mě dvě stejně silné vášně: láska k Lodoisce²³, která tehdy ještě nebyla mou ženou, a nemohla by mě tedy následovat, a láska k ohrožené vlasti. Po mém opětovném odmítnutí dostal ten úřad Sonthonax²⁴. Kdybych jej byl přijal, byl by teď na mém místě psancem Sonthonax a já bych na jeho místě vedl na Saint-Domingu válku s Angličany.

Konečně přišlo povstání 10. srpna. Co jsem toho dne dělal, řekl jsem jinde; neřekl jsem však, že jsem přispěl k záchraně švýcarských vojáků, které při-

21. *La Sentinelle* (Stráž): plakátový list vylepovaný od jara 1792 na pařížských zdech a rozesílaný do departementů. Roland jej platil z prostředků ministerstva vnitra, což mu Hora později vyčítala jako kupování veřejného mínění.

22. Marguerite-Élie Guadet (1758–1794), advokát z Bordeaux a poslanec za departement Gironde, jeden z nejlepších řečníků strany; po 2. červnu 1793 se skrýval s Louvetem v Saint-Émilionu, kde byl v červnu 1794 dopaden, a v Bordeaux byl popraven. Spolu s Pierrem-Victurnielem Vergniaudem (1753–1793) a Armandem Gensonném (1758–1793), o nichž je řeč dále a kteří byli oba popraveni 31. října 1793, tvořil jádro bordeauxských poslanců, podle nichž dostali girondisté jméno.

23. Marguerite Denuelle, Louvetova láska od mládí, kterou nazýval podle hrdinky svého románu *Faublas*. Byla provdána za jiného; s Louvetem se mohla vzít teprve po rozvodu, který umožnil zákon ze září 1792.

24. Saint-Domingue: francouzská část ostrova Hispaniola (dnešní Haiti), nejbohatší kolonie Francie, od roku 1791 zmítaná povstáním otroků. Léger-Félicité Sonthonax (1763–1813; Louvet píše Santhonax), novinář blízký Brissotovi, tam od roku 1792 působil jako civilní komisař, v srpnu 1793 vyhlásil zrušení otroctví a bránil kolonii proti Angličanům a Španělům. Konvent na něj jako na Brissotova přítele vydal v červenci 1793 obžalovací dekret; po Thermidoru byl očištěn.

šli po skončení boje pobít pochopové Orleánského, jenž při první salvě uprchl. Několik těch nešťastníků jsem nechal proklouznout do chodeb Shromáždění, odkud přešli do diplomatického výboru, v jehož skříních jich Brissot a Gensonné několik ukryli. Jiná, v jiném ohledu neméně pikantní věc je, že Danton, který se za boje skrýval, objevil se po vítězství ozbrojen velkou šavlí a kráčel v čele praporu Marseillanů, jako by byl hrdinou toho dne. Pokud jde o Robespierra, ještě zbabělejšího a neméně pokryteckého, ten se odvážil ukázat až víc než čtyřiaadvacet hodin po té události; což mu nezabránilo, aby si všechen její úspěch nepřičetl v radě Komuny, kam šel pozítří, dvanáctého, poroučet jako despota²⁵.

A 2. září nato hrozili nám všem. Ohavný Robespierre proskriboval z tribuny; velký vyhlazovatel vynášel rozsudky smrti²⁶. O popravě Brissota, Vergniauda, Guadeta, Condorceta, Rolanda, o popravě občanky Rolandové, mé Lodoisky i mé vlastní bylo rozhodnuto. Podlí podvodníci, hanební royalisté, byli jsme už tehdy federalisty²⁷? Ne, ale pro službu mocnostem jste si vymýšleli jiné pomluvy!

Byli jsme federalisty hned v prvních dnech Konventu? A přece jste nás už proskribovali; proskribovali jste dvě třetiny shromáždění; vylepovali jste, že je třeba nového povstání; že podle toho, z jakého těsta je většina poslanců Konventu, zoufáte nad spásou vlasti. „Ó lide žvanivý,“ říkali jste, „kdybys tak uměl jednat!“²⁸

Byli jsme federalisty v únoru 1793? Mezi pomluvami, jimiž jste nás bez ustání stíhali, jste si tuto ještě nevymysleli; a přece jste nás proskribovali.

25. Louvet tu líčí 10. srpen očima nepřítele. Při dobývání Tuilerií byla králova švýcarská garda z velké části pobita; že by vraždili lidé vévody Orleánského a že by vévoda z boje uprchl, není odjinud doloženo. Dantonův podíl na povstání je sporný, Robespierre se bojů neúčastnil a krátce po nich ho jeho sekce vyslala do povstalecké Komuny, kde se stal hlavním mluvčím. Marseillský prapor federovaných, který do Paříže přivolał Barbaroux, přinesl s sebou píseň od té doby zvanou *Marseillaise*.

26. V generální radě Komuny obvinil Robespierre 1. a 2. září 1792 Brissota a jeho přátele ze spiknutí s nepřítelem. Dozorčí výbor Komuny, v němž zasedal Marat, vydal v těch dnech zatykač na Rolanda (Danton jej zmařil) a dal prohledat Brissotovy papíry; být zatčen ve dnech masakrů znamenalo téměř jistou smrt.

27. Federalismus: obvinění, že girondisté chtějí jednotnou a nedělitelnou republiku rozbít ve volný svazek departementů po americkém nebo švýcarském vzoru. Po 2. červnu 1793 se tak označoval odpor departementů proti Paříži a nařčení stačilo k rozsudku smrti.

28. Poznámka Louvetova: Viz Maratovy plakáty.

Proskribovali jste nás 10. března²⁹, a nejenže jste nepomýšleli vinit nás z federalismu, nýbrž jste sami, jak hned dokážu, dávali příklad, jak jej zavést.

O několik dní později jste nás přišli proskribovat před zábradlí Shromáždění ústy Pachovými. Žádali jste dvaadvacet hlav³⁰, než přijde něco lepšího; a vinili jste nás ze všeho, jen ne z federalismu.

Dne 31. května jste nás přišli zatknout se šavlí v ruce, a ani tehdy jste nás ještě nevinili z federalismu.

A dokonce ještě několik týdnů poté, když jste důmyslného Saint-Justa³¹ pověřili, aby vymyslel naše zločiny – ó nesmysle! –, vyčítali jste nám federalismus a royalismus zároveň!

Po několika měsících zůstal federalismus sám. Ale v čích ústech, velcí bohové? V ústech Barèrových³²!

Jestliže federalismus kdy existoval, pak jen vašim přičiněním, vás, kteří jste jej přičítali nám.

Hlásali jste jej 2. září ve svém oběžníku³³, v němž jste prohlašovali, že neuznáváte zastupitelské shromáždění za jediný střed, k němuž se mají všichni semknout; v němž jste o své pařížské obecní radě říkali, „že se právě

29. V noci z 9. na 10. března 1793 se skupina pařížských radikálů pokusila o povstání proti girondistickým poslancům; výtržníci rozbili tiskárny Gorsasova listu a jiných girondistických novin, Komuna ani jakobíni se však nepřidali a pokus ztroskotal.

30. Dne 15. dubna 1793 – tedy ne několik dní, ale pět týdnů po 10. březnu – předstoupila před Konvent deputace pařížských sekcí v čele se starostou Pachem a žádala vyloučení dvaadvaceti girondistických poslanců; byl mezi nimi i Louvet. Požadavek splnilo povstání 31. května – 2. června 1793, kdy Konvent, obklíčený národní gardou a děly, dal zatknout devěťadvacet poslanců a dva ministry.

31. Louis-Antoine de Saint-Just (1767–1794), nejmladší člen Výboru pro veřejné blaho a Robespierrov nejblížeš spojenc, popravený s ním 28. července 1794. Dne 8. července 1793 přednesl jménem výboru zprávu o zatčených girondistech; na jejím základě byli uprchlí poslanci, mezi nimi Louvet, prohlášeni za zrádce vlasti a postaveni mimo zákon.

32. Bertrand Barère (1755–1841), poslanec za Hautes-Pyrénées, obratný řečník, který přešel od středu k Hoře a jako člen Výboru pro veřejné blaho přednášel v Konventu jeho zprávy. Louvetův údiv míří na to, že ještě roku 1792 stál Barère girondistům blízko.

33. Oběžník dozorcího výboru pařížské Komuny z 3. září 1792, podepsaný mimo jiné Maratem, Panisem a Sergentem. Oznamoval departementům, že „část zuřivých spiklenců zadržovaných ve věznicích byla lidem usmrcena“, a vyzýval je, aby tento příklad následovaly.

znovu chopila moci lidu“; v němž jste vyzývali ostatní části říše, aby přijaly vaše opatření; v němž jste tedy jinými slovy říkali každému departementu: „Všechna moc, všechny poklady, všechny prostředky vlády jsou moje. Pro vás už žádná svoboda, žádná republika; ledaže si i vy pospíšíte chopit se znovu toho dílu moci, který náleží vám; a v tom případě, dokážete-li se vyhnout anarchii, máte federalismus.“

Hlásali jste jej znovu v manifestu své nezdařené vzpoury z 10. března, v němž vaši povstalci žádali, „jako opatření nejvyšší a jedině účinné, aby departement Paříž, nedílná součást suveréna, vykonával v této chvíli svrchovanost, která mu náleží“. Takže k zavedení federalismu stačilo, aby každý departement po vašich útocích a podle vašeho příkladu chtěl také vykonávat svůj díl svrchovanosti, s tím alespoň, že by v některých věcech uznával společné pouto, které jste vy ve své tyranii nepřipouštěli.

Federalismus existoval, když v každém departementu některý montagnard, nadaný neomezenou mocí, diktoval svévolné zákony, jimž sousední departement nepodléhal.

Existoval, když si tucet diktátorů, trhajících společnou říši na kusy, vytvořil tucet říší. Existoval, když na severu Le Bon, na jihu Maignet, na západě Carrier a v Lyonu Collot d'Herbois³⁴ vládli despoticky, každý podle svých rozmarů, po libosti svých vášní, rozličnými způsoby; a jakými způsoby, velcí bohové! Ti barbaři se shodovali jen v jediném: prolévat krev proudem, a zase proudem!

Zajisté, federalismus existoval, existoval pro zločin; ale existoval jen skrze vás, tyrani, a pro vás.

34. Mínění jsou reprezentanti na misi, poslanci Konventu vysílání od jara 1793 s neomezenými pravomocemi do departementů a k armádám. Joseph Le Bon (1765–1795), bývalý kněz, dal popravit stovky lidí v Arrasu a Cambrai a sám byl popraven roku 1795. Étienne Maignet (1758–1834) dal vypálit městečko Bédoin ve Vaucluse a zřídil lidovou komisi v Orange, která poslala na smrt přes tři sta lidí. Jean-Baptiste Carrier (1756–1794) proslul hromadným topením vězňů v Loiré u Nantes; popraven 16. prosince 1794. Jean-Marie Collot d'Herbois (1749–1796), bývalý herec a člen Výboru pro veřejné blaho, řídil s Fouchém krvavou odvetu v dobytém Lyonu; zemřel v deportaci v Guyaně. Maignet působil na jihu od ledna 1794, jeho nejkrvavější činy (Bédoin, komise v Orange) však spadají až do května až července 1794, tedy po datu, jímž je kapitola nadepsána; Louvet text před vydáním roku 1795 zřejmě ještě upravoval.

Avšak, volají někteří podivně oklamání lidé, departementy se federalizovaly, aby táhly proti Konventu³⁵. Proti Konventu! Nikdy. Za něj, vždycky. Ale ostatně, federalizovaly? Co tím chcete říci? Byly tedy 14. července federalistické pařížské sekce, které, každá sama příliš slabá, se federovaly, aby vyvrátily Bastilu? Byli tedy 10. srpna federalisty onen prapor z Finistère, onen prapor z Marseille a ony četné prapory pařížské, které se federovaly proti zámku? A těch dvanáct set tisíc vojáků, kteří ze všech končin republiky spěchají k hranicím a federují se proti cizákovi, jehož drtí, to jsou tedy federalisté? Federovat se tedy konečně znamená federalizovat se? Jaké ubohé zneužívání slov! Jaká ubohost!

Když si však pomyslíme, že toto zneužití slov mohlo přivést na popraviště přes sto tisíc republikánů³⁶, a to republikánů nejstatečnějších, nejosvícenějších, nejpoctivějších! Jaká hrůza!

Volby do Konventu a žaloba na Robespierra

Nebudu zde opakovat, co jsem dal vytisknout jinde o práci pařížského sboru volitelů³⁷. Volby v departementech mohly toto zlo aspoň napravit. Pétion, Sieyès, Thomas Paine³⁸, Condorcet, Guadet a jiní, které pařížská frakce odmítla, byli zvoleni lidem departementů; departement Loiret, kde jsem neměl jediného osobního přítele, jediného dopisovatele, kde jsem se nikdy neukázal, mě jmenoval jedním ze svých poslanců. A tomu oni říkali pletičaření, oni, kteří si v hlavním městě vynutili své zvolení dýkami!

35. Po 2. červnu 1793 odmítla řada departementů (v Normandii, v Bretani, Gironde, Lyon, Marseille) uznávat Konvent za svobodný a začala sbírat ozbrojené síly k tažení na Paříž; Louvet se toho účastnil v Caen a líčí to v dalších kapitolách.

36. Řečnická nadsázka: revoluční tribunály a komise vynesly za teroru podle dnešních odhadů asi 17 000 rozsudků smrti, a zdaleka ne jen nad republikány; i s popravami bez soudu a s úmrtími ve vězeních se počet obětí odhaduje na 30 až 40 tisíc (bez občanské války ve Vendée).

37. Sbor volitelů departementu Paříž zasedal v září 1792 v sále Jakobínského klubu a hlasoval veřejně, nahlas a před galeriemi. Louvet o něm psal ve svém pamfletu proti Robespierrovi.

38. Jérôme Pétion de Villeneuve (1756–1794), od listopadu 1791 starosta Paříže a první předseda Konventu, zvolený za Eure-et-Loir; po 2. červnu 1793 prchal s Louvetem a v červnu 1794 si u Saint-Émilionu vzal život. Emmanuel-Joseph Sieyès (1748–1836), abbé, autor spisu *Co je třetí stav?*, zasedal v Konventu za departement Sarthe a teror přečkal mlčky. Thomas Paine (1737–1809; Louvet píše Payne), anglický publicista americké revoluce a autor *Práv člověka*, čestný francouzský občan, byl zvolen za Pas-de-Calais; za teroru byl vězněn. Loiret, jmenovaný níže, je departement na střední Loire s hlavním městem Orléans.

Dne 10. srpna 1792 jsem se ujal redakce *Journal des débats*³⁹. Odvážili se říci v Amarově lži, zvané obžalovací spis proti federalistickým poslancům⁴⁰, že jsem dostával 12 000 liber ročně, abych v tomto listu lhal Evropě. Věc se má takto: po 10. srpnu přišel Baudouin, majitel toho listu, který cítil, že je ztracen, nepodrží-li jej nějaký známý a poněkud nadaný vlastenec, a zapřísahal mě, abych se ho ujal. Odmítl jsem; šel tedy prosit jinam a přinesl mi lístky od Guadeta, Brissota a Condorceta, kteří mě žádali, abych to vzal na sebe. Povolil jsem. Baudouin mi nabízel, cokoli budu chtít. Poslední redaktor, člověk málo známý, pobíral 6 000 liber; požádal jsem o 10 000 liber, a Baudouin věru udělal výborný obchod, neboť počet jeho předplatitelů se brzy ztrojnásobil. Zaměstnával jsem dva spolupracovníky; a ještě na tom musela mnoho pracovat má drahá Lodoiska.

Běda! To je pramen největšího neštěstí, které mě dnes možná tíží; možná že ve chvíli, kdy chřadna v nebezpečném vyhnanství čekám na tu tak drahou choť, možná že je zatčena! V té době ji mí nepřátelé poznali; tehdy mohli ocenit její literární nadání, její silnou duši a něhu, kterou ke mně chovala. Tehdy přišel Amar několikrát proti její vůli ke mně domů pod záminkou, že ji doprovází. Chtěl se jí prý dvořit a mně otevřít oči, jaké nástrahy mi strojí Roland, Brissot a všichni mí domnělí přátelé; to jest, vyslán frakcí, troufal si doufat, že mou přítelkyni svede a mne zkorumpuje. Ostatně, viděl nás v naší domácnosti a brzy nad tím zoufal. Jednoho dne, když vycházel ze Shromáždění, kde právě podal krvelačný návrh, přistoupil k mé ženě a chtěl jí říci nějakou lichotku. Přerušila ho a chladně mu řekla: „Pane, právě jsem slyšela, co jste řekl na tribuně, a pohrdám vámi.“ Už k nám nepřišel, stal se naším nejkrutějším nepřítelem.

To on se nezastyděl spojit své jméno s oním hanebným spisem, s onou obžalobou, která přivedla nejctnostnější republikány na popraviště; to on říká, že jsem lhal Evropě; ano, lhal jsem, neboť jsem zatajoval část tvé

39. Aulard: List se tehdy jmenoval *Journal des débats et des décrets* a přinášel jen zprávy o zasedáních Zákonodárného shromáždění. – Vydával jej François-Jean Baudouin (1759–1835), tiskař Národního shromáždění a později Konventu.

40. Aulard: Jde o obžalovací spis proti girondistům, který na zasedání Konventu 3. října 1793 přečetl jménem Výboru všeobecné bezpečnosti André Amar. – Jean-Pierre-André Amar (1755–1816), poslanec za Isère, patřil k nejtvrdším členům tohoto výboru; na základě jeho zprávy stanulo před revolučním tribunálem jedenadvacet girondistů, popravených 31. října 1793.

ohyzdnosti a ohyzdnosti tvých lidí! A konečně to on, člen onoho Výboru všeobecné bezpečnosti, který je dnes nadán veškerou mocí potřebnou k tomu, aby působil zlo bez mezí, to on, vykonavatel proskripcí nového Sully⁴¹, všemocný ve zločinu, drží možná mou ženu na hřbitově svých vězení. Ó Lodoisko, má drahá Lodoisko! Zahyneš-li, zavinil jsem tvou smrt já, ale dlouho tě nepřežiji!

Dne 21. září zahájil Konvent své jednání a hned druhého dne šli Robespierre a Marat k jakobínům kázat povstání proti Konventu; první z nich se o několik týdnů později odvážil stěžovat si v Konventu na to, co nazýval pomluvami šířenými proti němu, a vyzvat, ať se přihlásí žalobce: v tom okamžiku jsem požádal o slovo⁴². Obžaloba, kterou jsem proti němu vznesl, měla převeliký účinek; padesát poslanců dosvědčilo zločiny, které jsem připomínal a z nichž nejmenší měl toho člověka přivést na popraviště. Zbabělec myslel, že udeřila jeho poslední hodina, přišel na tribunu prosit mě o milost. Kdyby byl Pétion, jehož tehdy ještě nepomluvili natolik, aby ho připravili o jeho nesmírný vliv, kdyby byl Pétion, kterého jsem několikrát vyzval, chtěl říci čtvrtinu toho, co věděl, byl by na Robespierra a jeho spoluviníka v tu chvíli vydán obžalovací dekret. Tehdy by je, nenáviděné v celé republice a mající v Paříži stranu mnohem slabší než strana Konventu, stihl trest za jejich zločiny. Hanebný Orléans a nějakých dvacet podřízených lupičů by upadlo zpět do své nicotnosti; takový Barère, takový Delacroix⁴³, ta sebranka podlých pletichářů vždy hotových táhnout vůz vládnoucí strany, by zůstali rolandovci; republika by byla zachráněna!

41. Lucius Cornelius Sulla, římský diktátor (82–79 př. n. l.), proslulý proskripcemi, seznamy osob, které směl kdokoli bezrestně zabít; „novým Sullou“ je Robespierre. Louvetova obava se neaplnila: Lodoiska zatčena nebyla a do Jury za ním přijela.

42. Aulard: Svou „robespierridu“ pronesl Louvet 29. října 1792. – Robespierre se toho dne ohradil proti nárážkám ve zprávě ministra Rolanda o stavu Paříže a vyzval, ať ho někdo obžaluje tváří v tvář; Louvet zvolal „Já!“ a přednesl dávno připravenou řeč, v níž ho vinil z úsilí o diktaturu a ze spoluviny na zářijových dnech. Robespierre o milost neprosil: vyžádal si týdenní lhůtu a 5. listopadu se obhájil řečí, po níž Konvent velkou většinou přešel k dennímu pořádku. Louvet na ni odpověděl tiskem pamfletem *À Maximilien Robespierre et à ses royalistes*.

43. Jean-François Delacroix, zvaný též Lacroix (1753–1794), poslanec za Eure-et-Loir, zprvu blízký girondistům, pak Dantonův přítel; popraven s ním 5. dubna 1794. „Rolandovci“ se říkalo stoupenkům ministra Rolanda, tedy girondistům.

Pétion, Guadet a Vergniaud se tedy dopustili té chyby, že neodpověděli na opětovné výzvy, jimiž jsem je volal za svědky, a jiný zašel ve slabosti tak daleko, že mě ve svém listu pokáral za to, že jsem tuto obžalobu vznesl.

Robespierre byl nicméně tak zdrcen, že požádal o osm dní na odpověď. Když ta lhůta uplynula, obsadil galerie všemi jakobíny a jakobínkami, jaké se dalo sehnat, takže byly plné už od devíti hodin ráno. Diktátor mluvil dvě hodiny, ale neodpověděl; počítal jsem, že ho rozdrtím ve své replice. Girondisté povstali spolu s Horou, aby mi zabránili mluvit⁴⁴. Viděl jsem už na své straně jen hrdého Barbaroux, statečného Buzota, ctnostného Lanjuinaise⁴⁵ a naši ráznou pravici. Brissot, Vergniaud, Condorcet a Gensonné soudili, že přechod k dennímu pořádku, i když Robespierra zachrání, zneučtí ho dost dokonale, aby ho navždy zbavil všeho vlivu; jako by před touto krvelačnou frakcí šlo o čest, jako by ji faktická beztrestnost neměla osmělit ke všem zločinům! Tato nesmírná chyba republikánské strany mi zdrásala srdce; od té chvíle jsem předvídal, že lidé dýky dříve či později zvítězí nad lidmi zásad; od té chvíle jsem své drahé Lodoïsce říkal, že se musíme s předstihem chystat na popraviště nebo na vyhnanství.

Salle, Barbaroux, Buzot a já jsme nepřestávali pranýřovat orleánskou frakci. Brissot, Guadet, Pétion a Vergniaud nám pomáhali vždy jen velmi chabě. Hébert a Marat bez ustání pomlouvali ve svých listech, velmi rozšířených mezi lidem. Pache, který nejprve oklamal Rolanda svým pokryteckým republikánstvím a ctností, klamal národ a zrazoval ho tím, že na ministerstvu války všechno rozvracel a kladl tisíce překážek dobytelskému géniu Dumourieze, tehdy velmi upřímného republikána, ať si dnes říká cokoliv. Armády se plnily apoštoly nekázně a lupičství všeho druhu; štáby se

44. Louvet tu slova „girondisté“ užívá v užším, dobovém smyslu: poslanci za departement Gironda a jejich nejbližší okolí; celé straně říká „republikáni“. Hora (la Montagne) je radikální levice Konventu, nazvaná podle nejvyšších lavic, kde zasedala. Přejít k dennímu pořádku, jak se tehdy stalo, znamenalo odložit věc bez hlasování o její podstatě a pokračovat v programu schůze.

45. Charles Barbaroux (1767–1794), advokát z Marseille a poslanec za Bouches-du-Rhône, Louvetův druh na útěku, popraven v Bordeaux 25. června 1794. François Buzot (1760–1794), advokát z Évreux a poslanec za Eure, nejrozhodnější protivník Hory a blízký přítel paní Rolandové, zahynul v červnu 1794 spolu s Pétionem. Jean-Denis Lanjuinais (1753–1827), právník z Rennes, se po 2. červnu 1793 osmnáct měsíců skrýval ve vlastním domě a roku 1795 se vrátil do Konventu. Jean-Baptiste Salle (1759–1794), jmenovaný níže, lékař a poslanec za departement Meurthe, byl dopaden s Guadetem a v červnu 1794 v Bordeaux popraven.

zalidňovaly lupiči oddanými frakci. Kanceláře ministerstva války, jakobíni, kordeliéri, sekce, kde hrůzou vládlo třicet darebáků, se rozléhaly křikem vzpoury; naše galerie nás urážely, vyhrožovaly nám, nenechávaly nám už svobodu mluvit; a naši nešťastní přátelé přesto viděli na tolik zla jediný lék, návrh ústavy, který dokončovali, a když se jim mluvilo o rázném úderu proti spiklencům, odpovídali s nanejvýš politováníhodnou chladnokrevností, že je třeba se varovat ty od přírody prudké lidi dráždit.

Vůbec je načase poznamenat, že mezi oběťmi 31. května bylo mnoho mužů vynikajících vzácným nadáním, schopných tříbit morálku, obrodit mravy, rozmnožit blahobyť republiky žijící v míru, zasloužit se o vlast svým soukromým životem i veřejnými ctnostmi; že však mezi nimi nebyl jediný, kdo by byl zvyklý na hluk frakcí a způsobilý k oněm rázným úderům, jimiž lze srazit spiklence; ba ani jediný, kdo by byl s to tušit nepřátelské záměry, jediným pohledem obsáhnout rozlehlý plán spiknutí, a kdyby jej konečně rozpoznali, kdo by proti němu chtěl bojovat jinak než mravními zásadami a nabubřelými řečmi.

Vyjímám Salla, Buzota a Barbaroux, kteří orleánskou frakci od počátku dobře rozpoznali a přidávali se ke mně, aby proti ní při každé příležitosti bojovali; ale jejich bystrozrak nedosáhl příliš daleko; nikdy jsem nikoho kromě Salla nedokázal přesvědčit, že Rakousko a Anglie mají své hlavní agenty mezi jakobíny; a vzpomínám si, že Guadet, Pétion, ba i Barbaroux se ještě v Gironde, šest měsíců po 31. květnu, ohrazovali, když jsem říkal, že Marat a jeho banda jsou zajisté ve službách mocností⁴⁶. Někdy, ve chvílích rozhořčení, to Guadet sice říkal, ale jen jako jakousi metaforu; a rozhodně by nikdy nebyl chtěl vzít to, co nazýval touto hypotézou, za základ svého jednání ve Shromáždění. Byli to příliš slušní lidé, nemohli v takové zločiny uvěřit; a tak jsem jim nepřestával opakovat, že se dříve či později stanou jejich oběťmi.

Poznenáhlu jsem předběhl události: vraťme se k přechodu k dennímu pořádku nad obžalobou Robespierra. Když jsem nemohl mluvit, rozhodl jsem se svou odpověď napsat a vytisknout pod názvem *Maximilienu Robe-*

46. Představa, že Marat, Robespierre a celá Hora byli placeni Rakouskem a Anglií, je Louvetova utkvělá myšlenka, pro niž není dokladů; jak sám přiznává, nevěřili jí ani jeho nejbližší přátelé. Rozhovory, na něž vzpomíná, se odehrály koncem roku 1793 v úkrytech v Saint-Émilionu.

spierrovi a jeho royalistům. Tam jsem vylíčil všechny Robespierrovy pikle u jakobínů během roku 1792, frakci kordeliérů, hanebnosti sboru volitelů z roku 1792, záměry orléánské frakce, ctižádostivé plány jednotlivých vůdců. Téměř vše, co jsem předpovídal, se později splnilo, až na to, že proti mému očekávání a proti vši pravděpodobnosti zvítězil velmi prostřední Robespierre nad Dantonem. Říkám velmi prostřední, protože nabubřelé zprávy, které uveřejňuje od té doby, co jako hlavní člen Výboru pro veřejné blaho soustřeďuje všechnu moc a disponuje i asignáty, nemohou oklamat nikoho, kdo ho zná tak dobře jako já. Mizerný autor a velmi chatrný spisovatel, nemá dnes jiného nadání než to, které si může koupit.

Ministr vnitra Roland, který cítil nenapravitelnou chybu onoho přechodu k dennímu pořádku, chtěl ji pokud možno napravit tím, že seznámí národ se všemi zločiny zářijových diktátorů. Dal rozeslat velký počet výtisků mé brožury do departementů⁴⁷ a nepochybuji, že toto veliké rozšíření oddálilo o několik týdnů strašlivé úspěchy frakce.

Přibližně v téže době jsme jí Buzot a já zasadili ránu neméně citelnou. Navrhli jsme a prosadili dekret o vyhoštění Bourbonů⁴⁸. Vzpoura jakobínů, kordeliérů a Komuny si vynutila jeho odvolání; ale získali jsme tím aspoň tu výhodu, že jsme frakci donutili, aby se ukázala, takže ji napříště mohli popírat nebo ji hledat jinde než na proslulé Hoře už jen lidé docela zaslepení a zlé vůle.

Zajisté jsem si dobře zasloužil tu čest být vyhnán z oné Společnosti jakobínů, kde už nezbývalo snad ani třicet jejích starých členů a která byla plná samých kordeliérů. Byl jsem vyškrtnut téhož dne jako Roland, Lanthenas a Girey-Dupré⁴⁹, spolupracovník Brissotova listu, mladý muž plný republikánského smýšlení, odvahy a nadání.

47. Roland měl od srpna 1792 k dispozici zvláštní fond na šíření „dobrých spisů“ a rozesílal z něj do departementů tisky svých přátel. Hora mu vyčítala, že za státní peníze šťve venkov proti Paříži.

48. Dne 16. prosince 1792 navrhl Buzot, aby byli z republiky vypovězeni všichni členové rodu Bourbonů, tedy i Philippe Égalité a jeho synové; Louvet návrh podpořil řečí. Konvent dekret přijal, ale už po několika dnech jeho provedení odložil.

49. Joseph-Marie Girey-Dupré (1769–1793), redaktor Brissotova listu *Le Patriote français*; po 2. červnu 1793 uprchl do Bordeaux, byl zatčen a 21. listopadu 1793 v Paříži popraven. Brissota jako-bíni vyškrtli už v říjnu 1792; Louvet, Roland, Lanthenas a Girey-Dupré následovali v posledních týdnech roku 1792 (přesné datum Louvet neuvádí).

III. Proces s králem, 10. březen a pád girondistů (leden – červen 1793)

[Paříž, leden až červen 1793. Louvet líčí spor o odvolání k lidu v procesu s králem, Dumouriezovo tažení a zradu, nezdařený noční útok na Konvent z 9. na 10. března, petici pařížských sekcí proti dvaadvaceti poslancům a povstání z 31. května a 2. června, po němž se sám musel skrýt. Psal to na jaře 1794 v úkrytu, ještě za Robespierrovy vlády, a mnohé jeho soudy jsou soudy pronásledovaného straníka.]

Dostáváme se k procesu s Capetem,¹ o němž mám několik důležitých podrobností. Salle první ve shromáždění vyslovil a odůvodnil názor, že je třeba odvolat se k lidu.² Podpořil jsem jej; lze se přesvědčit, z jakých důvodů, a zda události mé předpovědi potvrdily. Má řeč, kterou jsem na tribuně nepronesl, protože rozpravu uzavřeli právě ve chvíli, kdy jsem se chystal promluvit, vyšla aspoň tiskem. Z našich řečníků odpověděl Robespierrovi Vergniaud a rozdrtil ho.³ Ctihodný a nešťastný Vergniaude, proč jsi častěji nepřemáhal svou vrozenou netečnost? A především proč, když obkličovali národní zastupitelstvo tisícem smrtelných nástrah, proč tvé oči odmítaly vidět? Po 10. březnu se ještě zavíraly; otevřely se až 31. května, běda, a příliš pozdě.

Dumouriez a jeho zrada

Kolik hrůz! A byla to jen předehra hrůz, které nám chystali. Nebyli jsme daleko od 10. března: nepřítel velmi nebezpečný a velmi nečekaný měl

1. Proces s Ludvíkem XVI., po sesazení úředně zvaným „Ludvík Capet“: Konvent ho soudil od prosince 1792, ve dnech 15.–19. ledna 1793 hlasoval o jeho vině a trestu a 21. ledna 1793 byl král popraven.

2. Jean-Baptiste Salle (1759–1794), lékař a poslanec za departement Meurthe, girondista; 27. prosince 1792 navrhl, aby rozsudek nad králem potvrdil lid v prvotních shromážděních („odvolání k lidu“). Konvent návrh 15. ledna 1793 zamítl. Salle byl po 2. červnu 1793 postaven mimo zákon, skrýval se spolu s Louvetem a v červnu 1794 byl v Bordeaux popraven.

3. Pierre-Victurnien Vergniaud (1753–1793), advokát z Bordeaux, nejskvělejší řečník Girondy. Robespierrovi, který se proti odvolání k lidu vyslovil 28. prosince 1792, odpověděl 31. prosince. Byl popraven s ostatními girondisty 31. října 1793.

rozmnožit už tak příliš velký počet našich nepřátel: i Dumouriez se měl přidat k orleánské frakci.⁴

Ve chvíli, kdy toto píše, vyšly jeho paměti. Tvrdí v nich, že byl vždy monarchistou; jsem však pravdě povinen prohlásit a dokázat, že byl po nějaký čas velmi upřímným republikánem.

Že si přál, aby se Ludvík XVI. udržel na trůně, tehdy, když jako jeho první ministr vládl víc než on, to chápu; ale že by po 10. srpnu zůstal věrným služebníkem panovníka zbaveného koruny – domnívám se, že ctižádostivého generála znám dost, abych mohl tvrdit, že to možné nebylo. Ostatně, což mi není známo, že po onom dni 10. srpna byl Dumouriez první, kdo udal La Fayettea, jenž dával svým vojskům přísahat poslušnost králi? Což nevím dobře, že v té době psal dopis za dopisem Komisi jedenadvaceti Zákonomodárného shromáždění a že právě tak dosáhl vrchního velení?⁵ Což neví celá Evropa, že bez něho by byl vévoda Brunšvický v Paříži před koncem podzimu?⁶ Řekne mi, že pro čest a bezpečnost Francie mohl i velmi horlivý monarchista nechtít, aby cizinec přišel diktovat zákony až do hlavního města, a že si musel přát i to, aby mu znovu vyrval Verdun a Longwy. Připouštím; ale vítězství u Jemappes? ale dobytí Belgie? ale zamýšlený a téměř provedený vpád do Holandska? Nebyly to snad činy víc než jen konstituční?

Poté co v tažení navždy slavném s pětaticeti tisíci nových vojáků zastavil, odrazil, zahnal a téměř zničil sto tisíc starých vojáků, nejlepších v Evropě, jimž velel jeden z nejproslulejších generálů; poté co znovu dobyl dvě pev-

4. Charles-François Dumouriez (1739–1823), roku 1792 ministr zahraničí a krátce ministr války, pak velitel Severní armády, vítěz od Valmy a Jemappes. Po porážce u Neerwindenu se pokusil obrátit armádu proti Konventu a 5. dubna 1793 přešel k Rakušanům; zemřel ve vyhnanství v Anglii. Jeho paměti, s nimiž tu Louvet polemizuje, vyšly roku 1794 v Hamburku. Louvetovo přesvědčení, že Hora byla nástrojem „orleánské frakce“ a cizích mocností a že s ní byl Dumouriez smluven, dnešní historici nesdílejí.

5. La Fayette, tehdy velitel Severní armády, se po 10. srpnu 1792 pokusil obrátit vojsko proti Paříži na obranu krále a ústavy; když neuspěl, 19. srpna uprchl za hranice a upadl do rakouského zajetí. Velení po něm převzal Dumouriez. „Komise jedenadvaceti“ byla mimořádná komise Zákonomodárného shromáždění, která v létě 1792 připravovala nejdůležitější opatření.

6. Karl Wilhelm Ferdinand, vévoda Brunšvický (1735–1806), velitel pruské a spojenecké armády, která v létě 1792 vtrhla do Francie a zmocnila se pevností Longwy a Verdun. Po kanonádě u Valmy (20. září 1792) ustoupil a obě pevnosti se v říjnu vrátily Francouzům.

nosti – ještě zvítězit u Jemappes, dobýt Belgie a zakrátko zasadit všem mocnostem rozhodující ránu tím, že se zmocní přístavů a pokladů Holandska; potom s armádou hrdou na svá vítězství, posílenou šedesáti tisíci Brabantanů a Batavů, obrátit se zpět na Coburga,⁷ porazit ho, donutit Rakousko k míru, Anglii k mlčení, celou Evropu k obdivu, a stát se tak skutečným zakladatelem Francouzské republiky a rozhodčím osudů světa: ta úloha byla dost velká, aby lákala nejctižádostivějšího z lidí i muže největšího génia.

Dumouriez po ní toužil, Dumouriez by ji byl splnil. Avšak frakce ciziny, která se ničeho nebála tolik jako jeho, záhy pochopila, že mu musí připravit porážky, jejichž nevyhnutelným následkem bude, že ho buď svrhnou, nebo přinutí přejít k ní. Proto se Pache, tehdy ministr války, a Hassenfratz, přednosta jeho kanceláří,⁸ přičiňovali, aby Dumouriezovým vojskům scházelo všechno; proto vrhli do této armády co nejvíc oněch orleánských vojáčků, neúnavných apoštolů plnění a nekázně; proto rada, v níž Rolanda už poslouchali jen s nevolí, v níž se všichni spojovali proti jeho příliš přísné ctnosti, v níž rozhodovali Monge a Pache⁹ a na niž – jak Dumouriez velmi dobře ví, třebaže si dává velký pozor, aby to neřekl – republikánská strana Konventu neměla v té době už žádný vliv; proto, pravím, sužovala rada Belgie oním Ronsinem, oním Chépym, oním Estiennem, onou tlupou

7. U Jemappes nedaleko Monsu porazil Dumouriez 6. listopadu 1792 Rakušany a během několika týdnů obsadil Belgie (Rakouské Nizozemí); v únoru 1793 vtrhl do Holandska. Princ Friedrich Josias Sasko-Coburský (1737–1815; Louvet píše Cobourg) velel od počátku roku 1793 rakouské armádě v Nizozemí. „Batavové“ jsou Holanďané.

8. Jean-Nicolas Pache (1746–1823), původně Rolandův chránělec, byl od října 1792 do počátku února 1793 ministrem války; přešel k Hoře a v únoru 1793 se stal starostou Paříže. Roku 1794 byl uvězněn, ale revoluci přežil. Jean-Henri Hassenfratz (1755–1827), chemik, byl za Pacha vysokým úředníkem ministerstva války, později profesorem na Polytechnické škole. Stížnosti na bídné zásobování armád za Pachova ministerstva byly oprávněné; zlý úmysl, který mu Louvet přičítá, doložen není.

9. Výkonná rada, tj. sbor ministrů. Jean-Marie Roland (1734–1793), ministr vnitra a opora girondistů ve vládě, odstoupil koncem ledna 1793; po zprávě o popravě své ženy si v listopadu 1793 vzal život. Gaspard Monge (1746–1818), slavný matematik, byl v letech 1792–1793 ministrem námořnictva.

komisařů výkonné moci,¹⁰ tajně a zvlášť pověřených, aby budili nenávist k Francii a především k její takzvané republikánské vládě a aby k tomu užívali všeho násilí, všeho vydírání, všech druhů despotismu a lupičství, všech zločinů, jaké si takoví ničemové dovedli vymyslet; právě tak jako jistí komisaři, vybavení daleko od Konventu větší mocí, než jakou měli v jeho lůně, a stejně tak pověření frakcí, aby takzvanou republiku departementům navždy zošklivili.

Proto byl jedním z komisařů Konventu, které Hora, tehdy všemocná, vybrala pro cestu do Belgie, Delacroix,¹¹ sám schopnější oškubat Belgičany než celé to mračno zlodějů, které tam už vypravila rada. Proto Marat, hlavní agent Anglie,¹² nepřestával generála trhat ve svých listech, den co den roznášených až pod Dumouriezovy stany; proto nepřestával usilovat o to, aby ho připravil o důvěru vojáků; a protože věděl, jakými léčkami ho obkličují, jaké nepřekonatelné překážky mu chystají do cesty a jaké poslední zrady pro něj mají v záloze, předpovídal s jistotou, že na jaře bude generál emigrantem. A tyto prostředky se jim zdařily!

A Dumouriez, zklamaný ve svých skvělých nadějích, se nezastyděl spolčit se s těmi, kdo mu právě uloupili všechny jeho prostředky, všechno jeho štěstí a všechnu jeho slávu, proti těm, jimž dlužil vše a kteří ve dnech své moci ze všech sil pracovali pro jeho úspěchy! Nezastyděl se spolčit se s lidmi, jako je Delacroix, s nejpodlejšími darebáky, jaké kdy země vyvrhla,

10. Komisaři Výkonné rady byli na přelomu let 1792 a 1793 vysláni do obsazené Belgie, aby tam prováděli dekret z 15. prosince 1792 (zrušení starých úřadů a výsad, zabavení církevního a panovníckého majetku), což Belgičany silně popudilo. Charles-Philippe Ronsin (1751–1794), dramatik, pozdější generál pařížské revoluční armády, byl popraven s hébertisty 24. března 1794. Pierre Chépy a Estienne byli další z těchto komisařů.

11. Aulard: Tyto Louvetovy pomluvy proti Delacroixovi, Dantonovu a Camusovu druhovi na misi v Belgii (1792–1793), vyvrátil dr. Robinet v knize *Le Procès des Dantonistes* (Paříž 1879). – Jean-François Delacroix (též Lacroix, 1753–1794), poslanec za Eure-et-Loir a Dantonův přítel, byl s Dantonem popraven 5. dubna 1794.

12. Jean-Paul Marat (1743–1793), lékař a novinář, vydavatel listu *L'Ami du peuple*, poslanec za Paříž a nejrudší odpůrce girondistů; 13. července 1793 ho zavraždila Charlotte Corday. Že by byl agentem Anglie nebo royalistou, je Louvetova nepodložená domněnka. Dumouriezovu zradu však Marat ve svém listu skutečně dlouho předem předpovídal.

proti mužům, jako byli Vergniaud, Condorcet, Thomas Paine¹³ a jiní nešťastní republikáni, jimž přes pomluvy, kterými je teď kdekdo zahrnuje, potomstvo, nestranné potomstvo učiní po právu. A ve svých pamětech neobrací Dumouriez nejčastější výčitky proti důstojnému vůdci strašlivé Hory; to na mé nešťastné přátele by chtěl – hned úmyslným opomenutím, hned strojeným zamlčováním, hned přímými pomluvami – svalit hanbu různých dekretů, proti nimž vždy bojovali a jejichž obětmi se stali. Ještě na hrob republikánů přichází tupit jejich ctnosti, jež pronásledoval, jejich dobrodiní, jež zradil! Ó Dumouriezi! Tak je možno dvořit se králům Evropy; ale je tu historie, která by byla mluvila jen o tvém nadání a která bude muset vyprávět, spolu s tvou strašlivou věrolomností, všechny tvé nízkosti.

Přes pikle Hassenfratzovy a Pachovy zahájil Dumouriez své tažení a jeho šťastná odvaha už vítězila nade všemi překážkami. Frakce viděla, že přes to všechno Holandsko dobude; a od té chvíle nechal generál Stengel (myslím) volný průchod Coburgovi, jehož bylo tak snadné zastavit. Kolona třiceti tisíc císařských spadla zřejmě z nebe, aniž ji kdo upozoroval, a rozprášila naše ležení. Dumouriezovi nezbylo než zanechat výpravy tak šťastně započaté a vrátit se do Belgie, aby se znovu postavil v čelo armády zachvácené malomyslností. Vrátil jí trochu síly, trochu soudržnosti, trochu kázně a dosáhl ještě dosti významného úspěchu u Tirlomontu.¹⁴

Pak přišel den u Neerwindenu. Porážka levého křídla měla za následek ztrátu bitvy. Poslechněte Mirandu,¹⁵ řekne vám, že ho Dumouriez obětoval. Poslechněte Dumourieze, řekne vám, že se Miranda dal porazit schválně, aby mu vyrval vítězství. Já, jenž vím, že frakce nenáviděla stejně jed-

13. Markýz de Condorcet (1743–1794), matematik a filosof, poslanec blízký girondistům, zemřel ve vězení v březnu 1794. Thomas Paine (1737–1809; Louvet píše Payne), anglicko-americký publicista, autor *Práv člověka*, byl zvolen do Konventu jako čestný francouzský občan; za teroru byl vězněn.

14. Generál Henri Stengel velel předvoji na řece Roer, který rakouská armáda prince Coburga 1. března 1793 překvapila u Aldenhovenu; Francouzi museli vyklidit Cáchy a zrušit obléhání Maastrichtu. Stengel byl za to zatčen, později však propuštěn a vrátil se k armádě. U Tirlomontu (Tienen) Dumouriez 16. března Rakušany zatlačil, o dva dny později, 18. března 1793, byl však poražen u Neerwindenu (Louvet píše Nerwinde).

15. Poznámka Louvetova: Mirandu pokládám za po všech stránkách bezúhonného. – Francisco de Miranda (1750–1816), Venezuelan ve francouzských službách, velel u Neerwindenu levému křídlu; revoluční tribunál ho v květnu 1793 osvobodil. Později se stal průkopníkem boje za nezávislost španělské Ameriky.

noho jako druhého, kloním se k názoru, že pohromy toho dne způsobila ona, a jediné ona. Byl to den rozhodující; a vše nasvědčuje tomu, že první, kdo v Mirandově levém křídle vykřikli „zachraň se, kdo můžeš“ a rozvrátili je, byli oni placení rozvraceči, oni kordeliéři, důstojní vyslanci Maratovi, důstojní agenti Delacroixovi.

Buď jak buď, výprava do Holandska byla nenávratně zmařena; jedna prohraná bitva rozhodla o ztrátě Belgie; generálovi zbývala ke krytí hranice jen armáda zcela malomyslná, už velmi prořídlá, kterou měli rozvraceči zpracovávat s ještě větším úspěchem. A tu je Dumouriez v postavení, do něhož ho frakce už dávno hořela touhou přivést. V jeho očích je republika napříště ztracena. Bude-li se za ni dál poctivě bít, dříve nebo později zahubí sám sebe. Ještě jeden nezdar, a jeho úhlavní nepřátelé, jakobíni, ho doženou na popraviště. Co však dělat? Na kterém dvoře žádat o útočiště? Který král přijme, který král nebude pronásledovat přemožitele Brunšvického?

Byla tu ovšem ještě jiná cesta, rychlejší, jistější, šlechetnější: zajistit ústup svých vojsk, přivést je zpět na hranici, rozestavit je v postavení co nejméně nevýhodném; odtud napsat Konventu – a Dumouriez psát umí –, napsat dopis hodný svého pisatele i okolností, odhalit bez okolků nikoli několik slabostí toho či onoho republikána, nýbrž všechny zločiny nových royalistů, všechny hanebné pikle Pachovy, všechny ničemné návrhy Delacroixovy, zkrátka všechny zločiny bezbožné frakce a krutého cizince, který ji platil; a potom, po příkladu posledního z Brutů¹⁶ a tolika jiných vojevůdců starověku... Ale k čemu takové bláznovství? Jen k tomu, aby zachránil svou čest! jen aby si zajistil slávu! jen aby mu dalo jedno z prvních míst v dějinách! Kdo? On? On že by napodoboval ty blázny z Konventu, kteří ve svých řečech neustále citují – nikoli, jak říká on, Římány, nýbrž, což je poněkud něco jiného, hrdiny Říma! Ne, takový prostředek se generálovi nemohl nikterak hodit: až dosud byl bezpochyby republikánem pro svůj úspěch; ale románovým snálkem, tím dosud nebyl.

Muže jeho povahy dokázaly svést jiné myšlenky. Zdálo se mu napříště nemožné, aby Francie neupadla znovu pod jeho království; kdyby nám krále

16. Marcus Iunius Brutus, Caesarův vrah, si po porážce u Filipp (42 př. Kr.) vzal život. Girondisté se rádi dovolávali římských republikánů, což jim Dumouriez ve svých pamětech vysmívá.

dali cizinci, stalo by se to jen přes potoky krve a s naprostým despotismem. Podle tohoto muže to tedy znamenalo prokázat Francouzům skutečnou službu, vyjednávat navenek s Coburgem a uvnitř s Philippem o obnovení ústavy z roku 1789;¹⁷ a v tomto posledním plánu byl generál stále ještě osobou velké důležitosti. Je pravda, že bylo třeba zradit své závazky před Evropou, vydat dýkám poctivé lidi krutě oklamané a spolknout hanbu, že se spolčuje s nejopovrženějšími z lidí, s Delacroixem a Maratem. Žádný ohled ho nedokázal zadržet.

Protože Delacroix a někteří z jeho lidí byli ve chvíli, kdy vydal své paměti, ještě naživu a těšili se dokonce velké popularitě; protože tedy tito domnělí republikáni mohli sloužit věci králů a záleželo na tom, aby jim nebyla stržena maska, Dumouriez své tajné porady s nimi jen naznačil. Přiznává aspoň schůzku v Bouchainu.¹⁸ Bylo to bezpochyby několik dní předtím, kdy byla mezi těmito třemi muži smluvena noc 10. března. V Belgii bylo mezi nimi vše rozhodnuto. Tam byla smluvena noc 10. března, tam se rozdělily úlohy. Ze svého tábora, v jehož středu bude žádat krále, oznámí generál ve svých manifestech, že potáhne proti anarchii a na pomoc zdravé většině Konventu: tak poskytne jakobínům, jimž bude naoko vyhlašovat válku, mocné záminky proti republikánským poslancům, za jejichž obránců se bude předstíraně vydávat. Tak znamenitě podpoří proskripční pokřik Marata, který neopomene označit všechny girondisty dýkám otupělého davu, na nějž bude křičet: „Hle, royalisté! hle, zrádci! hle, spoluviníci Dumouriezovi!“ Pak už nezbývalo nic jiného než uspořádat Národnímu konventu noční zasedání, v jehož průběhu budou na republikány posláni všichni hrdlořezové od kordeliérů, kteří neopomenou žádat všechny potřebné obžalovací dekrety, a dokonce, bude-li třeba, sami srazit oněch dvadvacet hlav, už slíbených Coburgovi.

17. Philippe, tj. vévoda Orleánský, zvaný Philippe Égalité (1747–1793), poslanec Konventu sedící na Hoře; popraven 6. listopadu 1793. Ústavou z roku 1789 míní Louvet konstituční monarchii (ústava byla dokončena roku 1791). Dumouriez podle vlastních prohlášení chtěl obnovit právě ústavu z roku 1791; v jeho štábu sloužil vévoda z Chartres, syn Orleánského a pozdější král Ludvík Filip, který s ním v dubnu 1793 přešel k nepříteli. Dohoda s Orleánským samým, natož s Maratem, doložena není.

18. Bouchain je pevnost v severní Francii; tak čtou obě vydání (1823 i Aulardovo). „Třemi muži“ míní Louvet patrně Dumourieze, Delacroixe a Dantona. Bezpečně doložena je schůzka komisařů Dantona a Delacroixe s Dumouriezem v Lovani v noci z 20. na 21. března 1793, tedy až po 10. březnu.

Noc 10. března

Jak se však stalo, že toto strašlivé spiknutí z 10. března,¹⁹ tak dobře připravené, ztroskotalo? Souhrou těch nejpodivnějších náhod; a čtenář i zde užasne nad velkými účinky malých příčin.

Abych byl blíž Konventu, ubytoval jsem se v ulici Honoré, jen kousek nad jakobíny.²⁰ Bylo devět hodin večer: má Lodoiška,²¹ která se vrátila domů a čekala na mne, uslyšela strašlivý hluk a hrozný křik. Stále o mne plná úzkosti – vždyť jsem už tři měsíce, jako většina mých přátel, žil jen uprostřed nebezpečí, ustavičně pronásledován, ohrožován, uražen, nucen mít na svou obranu zbraně a každou noc spát mimo domov –, sešla má drahá choť dolů a došla až na galerie oné strašné Společnosti, odkud všechen ten hluk vycházel. Slyšela tam pronášet tisíc pomluv, tisíc hrůz. Viděla, jak zhasínají svíce a tasí šavle. Vyšla odtamtud až se zběsilým zástupem, který šel ke kordeliérům pro pomocníky, s nimiž se měl neprodleně vrátit a vrhnout se na Konvent. Lodoiška se právě vracela domů, když jsem přišel. Ihned jsem letěl k Pétionovi,²² kde bylo shromážděno několik mých přátel. Klidně rozmlouvali o několika dekretech, jež měly být vydány za několik týdnů. Bůh ví, s jakou námahou jsem je vytrhl z jejich bezstarostnosti! Konečně jsem dosáhl toho, že žádný z nich nepůjde na zasedání, které už začalo, ale že se za hodinu sejdem, my všichni hlavní proskribovaní, v jistém domě, kde nás spiklenci nemohli tušit.

Pak jsem spěšně zašel na zasedání, kde jsem našel Kervélégana, poslance za Finistère. Ten statečný muž běžel až na konec předměstí Saint-Marceau

19. Večer 9. března 1793 zpustošily ozbrojené hloučky tiskárny girondistických listů (mimo jiné Gorsasova *Courrier des départements*) a v noci na 10. března se radikálové z klubu kordeliérů a z několika sekcí pokusili vyvolat povstání proti girondistickým poslancům. Komuna ani většina jakobínů se nepřidala a pokus se rozplynul. Že šlo o spiknutí smlouvené s Dumouriezem a s cizinou, je Louvetova konstrukce. Vergniaud o těchto událostech promluvil v Konventu 13. března.

20. Ulice Saint-Honoré; revoluce z názvů vypouštěla slovo „svatý“. Jakobínský klub (Společnost přátel svobody a rovnosti) zasedal v bývalém klášteře jakobínů v této ulici, nedaleko Manéže, kde Konvent do května 1793 zasedal; radikálnější klub kordeliérů, o němž je řeč dále, se scházel na levém břehu Seiny.

21. Tak Louvet podle hrdinky svého románu *Faublas* nazývá svou ženu Marguerite Denuelle.

22. Jérôme Pétion de Villeneuve (1756–1794), v letech 1791–1792 starosta Paříže, první předseda Konventu, girondista. Po 2. červnu 1793 uprchl a skrýval se s Louvetem; v červnu 1794 byl nalezen mrtev u Saint-Émilionu, patrně si vzal život.

upozornit prapor Brestských,²³ který velmi šťastně přibyl do Paříže a byl tu už několik dní zdržen a který zůstal celou noc ve zbrani a čekal jen na úřední výzvu nebo na úder poplašného zvonu, aby nám vytáhl na pomoc. Já jsem zatím chodil ode dveří ke dveřím a varoval Valazé, Buzota, Barbaroux,²⁴ Salla a několik dalších. Brissot šel upozornit ministry na to, co se děje, a ministr války, statečný a nešťastný Beurnonville,²⁵ už přelezl zeď své zahrady a připojil se k několika přátelům, s nimiž konal obchůzku. Po dvou hodinách běhání, za černé noci a takřka uprostřed svých vrahů, jsem se vrátil na smluvené místo. Pétion tam chyběl. A přece byl ve velkém nebezpečí, zůstane-li doma. Vrátil jsem se pro něho, a tento rys ho vylíčí. Když jsem na něj naléhal, aby šel se mnou, přistoupil k oknu, otevřel je, a když prozkoumal oblohu, řekl: „Prší, nic nebude.“ Ať jsem mu říkal cokoliv, trval na tom, že zůstane.

Nebyl to déšť, co spiklence zastavilo, nýbrž ono dvojí opatření: naše nepřítomnost a výstraha daná Brestským. Zaváhali, když se dověděli, že po obžalovacím dekretu, jehož by byli dosáhli, nemůže následovat okamžité zatčení jejich obětí; a jejich odvaha, vždy tak veliká, šlo-li jen o vraždění, je opustila nadobro, když zvěděli, že by bylo třeba bojovat. Bylo jich jen tři tisíce; Brestských bylo čtyři sta: jak se odvážit útoku? Neodvážili se.

Zprvu si však byli svou věcí tak jisti, že před půlnocí poslali úředně oznámit své povstání proti národnímu zastupitelstvu obecní radě, která neopomněla dát o tom zprávu Konventu o dobré dvě hodiny později, to jest tehdy, kdy mělo být po všem. Tak nabylo spiknutí, třebaže ztroskotalo, jakési veřejné známosti, aspoň v Paříži; a věru, abychom předešli druhému poku-

23. Augustin Le Goazre de Kervélégan (1748–1825), poslanec za Finistère, v květnu 1793 člen Komise dvanácti; byl postaven mimo zákon, skrýval se v Bretani a přežil. Prapor federovaných z Brestu a Finistère přišel do Paříže na obranu Konventu.

24. Charles Dufriche-Valazé (1751–1793), poslanec za Orne, u něhož se scházeli rozhodnější poslanci pravice (Louvetův „výbor Valazé“); po vynesení rozsudku smrti se 30. října 1793 probodl přímo v soudní síni. François Buzot (1760–1794), poslanec za Eure, přítel paní Rolandové, zahynul v červnu 1794 spolu s Pétionem. Charles Barbaroux (1767–1794), poslanec za Marseille, byl v červnu 1794 popraven v Bordeaux.

25. Jacques-Pierre Brissot (1754–1793), novinář, vydavatel listu *Le Patriote français* a neznámější vůdce girondistů (odtud „brissotovci“), byl popraven 31. října 1793. Pierre Riel de Beurnonville (1752–1821) byl ministrem války od února 1793; 1. dubna 1793 ho Dumouriez, jehož měl předvést před Konvent, vydal spolu s komisaři Konventu Rakušanům – proto „nešťastný“. Vrátil se roku 1795 a zemřel jako maršál Francie.

su toho druhu – za předpokladu, jak se domnívám, že jsme se za tento ještě pomstít nemohli –, slušelo se aspoň, abychom je co nejdůkladněji a nejveřejněji doložili. Myslel jsem, že takový je záměr Vergniaudův, když nazítří, kdy se nás asi dvacet sešlo, abychom se usnesli, co v té věci podniknout, vzal na sebe úkol spiknutí před Konventem odhalit. Věru bych mu ten podnik nepřenechal, kdybych byl mohl tušit, jak jej hodlá splnit. Jeho řeč byla krásná, ale nadmíru škodlivá.

Dal si v ní za úkol oklamat veřejné mínění, které se už velmi rozhodně vyslovovalo proti oběma otcovražedným Společnostem, jimž by byla rázně upřímná obžaloba, přednesená před celou Francií na tribuně Konventu, zasadila nejstrašnější ránu. Právě naopak: přičetl hnutí 10. března aristokracii; byla to bezpochyby aristokracie, byl to royalismus; ale royalismus a aristokracie kordeliérů a několika jakobínských vůdců: to bylo třeba říci, a to neřekl. Obě Společnosti byly také nadšeny pohodlným pláštěm, který jim Vergniaud poskytl; a když jsem se ho ve svém údivu zeptal na důvod tak podivného jednání, odpověděl mi, že pokládal za velmi užitečné odhalit spiknutí a nejmenovat pravé spiklence, z obavy, aby příliš nepopudil násilné lidi, už beztak náchylné ke všem výstřelkům!... Dobrý Bože! Hle, jaká pravidla jednání, jaké špatné pochopené ohledy připravovaly hrozné úspěchy frakce. Kdyby byly zahubily jen nás! Ale ony zahubily republiku.

Má politická závěť

Výbor Valazé, složený, myslím, že jsem to už řekl (ale necht' se mi opakování promine, píší v takovém spěchu!), složený z nejráznějších republikánů, z oněch členů pravé strany, která se pramálo podobala pravým stranám obou prvních shromáždění, byl touto novou chybou girondistů hluboce zarmoucen a pověřil mne, abych ji napravil a připravil rovněž závažnější obžalobu onoho spiknutí z 10. března. Napsal jsem ji, ale nemohl jsem dosáhnout toho, abych ji směl přednést. Hora, která se bála mé pravdomluvnosti, užívala vždy všech prostředků své ohavné taktiky – hrozeb, křiku, uzavření rozpravy, vzpoury galerií –, aby mi zabránila mluvit. Odtud pochází, že mne v posledních dobách nikdy nebylo vidět na tribuně. Rozhodl jsem se dát tu řeč vytisknout. Najdou se v ní všechny hlavní okolnosti,

všichni hlavní původci²⁶ tohoto spiknutí. Neuvedl jsem v ní nic než věci naprosto přesné; a naneštěstí téměř všechny dohady, jichž jsem se v ní odvážil o událostech, jimiž se mi budoucnost zdála těhotná, byly opět prorocstvími.

Její název zní: *Národnímu konventu a mým voličům o spiknutí z 10. března a o orleánské frakci*. Byla přetištěna v několika departementech; v Paříži jsem byl nucen dát jí vytisknout až šest tisíc výtisků. Byla by měla nedozírný účinek, kdyby někteří zpupní prokonzulové,²⁷ kteří, v departementech už usazení, tam nedbali ničeho, nebyli otvírali balíky a mnoho výtisků nezadrželi u pošt mistrů. Nelze si představit, jaká zuřivost se zmocnila spiklenců, když toto dílko vyšlo. Neodvážili se udat je shromáždění, neboť si byli jisti, že se nebudu bát je tam hájit a že tím nabude ještě větší publicity. O šest měsíců později o něm nepřímě mluvil Amar v obžalovacím spisu proti republikánům,²⁸ ale dobře se střezil připomenout jeho název. Vůbec si dávají velký pozor, aby o mně mluvili jen tehdy, když jsou k tomu nuceni; a především by rádi pohřbili v nejhlubším zapomnění mé spisy určené Konventu. Mé jméno, ano, mé pouhé jméno připomíná všechny zločinné záměry, z nichž jsem je obviňoval a které uskutečnili. Dnes je Marat uznán za royalistu a brzy bude Robespierre zcela diktátorem. Viděl jsem to už roku 1792, a co je snad záslušnější, měl jsem odvalu to říci.

V tomto posledním spise o noci 10. března jsem se nespokojil s tím, že jsem ohlásil jejich cíl; ukázal jsem i jejich prostředky. Ukázal jsem, že k tyranii půjdou cestou lupičství; že budou plenit, aby mohli vládnout; že budou vraždit, aby mohli plenit. Vše, co jsem tehdy říci mohl, jsem řekl; co mi nebylo možno říci, jsem naznačil. Nešetřil jsem ničeho, abych obě frakce obnažil v celé jejich ohyzdnosti. Běda! volal jsem na poušti; spiklenci

26. Poznámka Louvetova: Vyjímám z nich Bourdona de l'Oise. Další běh věcí, myslím, ukázal, že byl jen sveden. Musí být sveden ještě stále, protože dnes zůstává nepřítelem proskribovaných poslanců a mým nepřitelem. To mi nezabrání, abych mu neučinil po právu a neprohlásil, že se nezdá, že by byl skutečně náležel k orleánské frakci. – François-Louis Bourdon, zvaný de l'Oise (1758–1798), montagnard, později jeden z původců 9. thermidoru; po převratu 18. fructidoru (1797) byl deportován do Guyany, kde zemřel.

27. Tak Louvet posměšně nazývá reprezentanty na misi: 9. března 1793 vyslal Konvent do departementů dvaosmdesát svých členů, většinou montagnardů, aby řídili odvod 300 000 mužů.

28. Jean-Baptiste André Amar (1755–1816), člen Výboru všeobecné bezpečnosti, přednesl 3. října 1793 v Konventu obžalovací zprávu proti girondistům.

dusili můj hlas, jak jen mohli, a moji přátelé poslouchali a neslyšeli. Proto jsem, přesvědčen víc než kdy jindy o našem blízském a neodvratném pádu, říkal každý den své drahé Lodoïse: „Ti lidé běží na popraviště; musil bych se od nich rychle odloučit, kdyby jejich strana nebyla stranou povinnosti a ctnosti.“

Dnes vyzývám přátele svobody, zbývají-li ještě jací, aby vyhledali tuto brožuru o 10. březnu, která se stala velmi vzácnou. Necht' ji čtou, aby si učinili aspoň představu o duchu hrůzy či zaslepenosti, jímž byla stížena vláda, která, takto varována před smrtelnými nástrahami, jimiž ji obklíčovali, nehnula prstem, aby je zmařila. Necht' čtou: je to můj poslední spis v Konventu; je to jaksi má politická závěť; a netajím se, že jej pokládám za kus pro dějiny cenný.

Spokojím se s dodatkem, že právě k této navždy osudné době 10. března 1793 je třeba klást zničení svobody tisku, úplné porušení listovního tajemství, první obecné útoky na vlastnictví, zrod války ve Vendée, tak vytrvale, tak krutě živené Maratem, pařížskými radními, Pachem, Ronsinem a zástupem jejich spoluviníků, vyslání několika prokonzulů do departementů, první pokus o založení onoho Výboru pro veřejné blaho, který dnes tyranizuje Francii, a zřízení onoho revolučního tribunálu, který ji pokrývá krví:²⁹ události ohavné, zařízení zlořečená, jež byly teprve předebrány a nástroji všech metel, všech strašlivých ran, jimiž měla být má vlast stížena... Přátelé svobody, lkejte, lkejte tedy; ale nezapomínejte, že tyto zločiny nebyly zločiny republiky. Republika! Nikdy nám nedovolili ji založit! Aby ji ponížili, aby ji zošklivili, aby ji navždy zahubili, proto ustavičně schválně mísili její jméno do svých krutých hanebností. Všechny zločiny, které spáchali, jsou ještě zločiny království.

Neopustím tento předmět bez jedné poznámky nikoli bezvýznamné. Když násilí vynutilo dekret o revolučním tribunálu, cítili jsme, že je aspoň třeba se spojit, abychom dobře vybrali jeho takzvané porotce. Podařilo se nám skutečně jmenovat slušné lidi; ale byli by přijali? Marat nečekal, jak to do-

29. Povstání ve Vendée vypuklo ve dnech 10.–13. března 1793 při odvodu 300 000 mužů; revoluční tribunál zřídil Konvent dekretem z 10. března 1793. Předchůdcem Výboru pro veřejné blaho byla Komise veřejného blaha z 25. března; výbor sám vznikl 6. dubna 1793. Louvet píše na jaře 1794, v době vrcholícího teroru.

padne. Křičel, že je to kontrarevoluce, hrozil, že zavolá lid, dal volbu zrušit a dal odhlasovat svou listinu. Rozumí se, že na ni dal jen nejodhodlanější lupiče; byli to většinou zářijoví vrazi: nezměnili úlohu, změnili jen jeviště; a nyní jako tehdy vraždí stále ve jménu zákona.

Někteří byli vzati ze středu oněch „obránců republiky“, nové společnosti lupičů, kterou bylo možno přirovnat jen k septembristům. Mezi nimi figuruje jakýsi pan Nicolas,³⁰ pozoruhodná osoba, o níž mluví Camille Desmoulins v jednom z pěti posledních čísel svého *Vieux Cordelier*. Tam se lze dočíst, že tento pravý jakobín, zprvu odkázaný žít z pečených jablek, vděčí za své jměníčko dvou set tisíc liber, které projídá se všemi lehkými děvčaty, a za právo nad životem a smrtí, které vykonává nad všemi poctivými lidmi, tlusté holi, jíž dodával jistoty vrozené zbabělosti pana Robespiera ve chvíli, kdy ten začal pomýšlet na to, že by se žvaněním, pomlouváním a proskribováním mohl docela dobře stát králem Francie.

Dvaadvacet hlav

Dumouriez zatím, lačný republikánské krve, čekal na naše hlavy. Musel být udiven, když se dověděl o nezdaru vytoužené noci; ale protože zašel příliš daleko, než aby mohl udělat krok zpět, překročil Rubikon. V jeho pamětech lze číst dějiny jeho operací, které nejsou ničím jiným než dějinami jeho chyb. Nepředvídatost, lehkomyšlnost, domýšlivost, to je vše, co se tam najde. Za necelých čtrnáct dní ztroskotaly všechny jeho plány. Zařídil všechno, kromě prostředků k provedení. Velmi velký na bitevním poli, je Dumouriez velmi malý na poli pletich. Naneštěstí pro něho se nebojuje stále, a co je ještě větší neštěstí, jakmile přestane bojovat, popadne ho zuřivá chuť pletichařit.

Začínali jsme si oddychovat, když jeden rodák z Bordeaux, zajatý v bitvě u Neerwindenu a pak osvobozený výměnou, přišel vyprávět svému příteli

30. „Společnost obránců republiky jedné a nedílné“ založili v zimě 1792–1793 federovaní pobývající v Paříži; stála po boku jakobínů. Léopold Nicolas, tiskař a porotce revolučního tribunálu, podle Desmoulins Robespierřův ochránce, byl popraven s Robespierrem po 9. thermidoru. Camille Desmoulins (1760–1794), novinář a poslanec za Paříž, o něm píše ve svém listu *Le Vieux Cordelier*, v němž v zimě 1793–1794 vyzýval ke shovívavosti; byl popraven s Dantonem 5. dubna 1794.

Guadetovi,³¹ že měl příležitost navázat důvěrné přátelství s jedním z důstojníků císařské armády a dověděl se od něho, že si Coburgův štáb lichotí nadějí, že zakrátko padne v Konventu dvaadvacet hlav. Guadet mi tuto novinu sdělil a žertovali jsme o ní; ale posuďte naše překvapení a úvahy, které po něm následovaly, když nedlouho nato přišel pan Pache v čele takzvaných pařížských sekcí předložit pověstnou petici, která nás proskribovala v počtu dvaadvaceti. Myslím, že právě tento nezvratný důkaz srozumění předních mužů Hory s Rakouskem přiměl konečně Guadeta, od přírody plného síly a odvahy, aby pronesl proti Maratovi onu ráznou řeč, která Maratovi vynesla jeho příliš slavný obžalovací dekret a ono ještě slavnější osvobození, jež mělo celé Francii nadobro otevřít oči nad hanebností onoho revolučního tribunálu a frakce, která jej stvořila.³²

O této petici proti dvaadvaceti mohu vyprávět několik dosti pikantních příhod; a nechť se mi příhody prominou, slouží k vyličení lidí; a ostatně já nepíši dějiny. Házím pro ně ve spěchu na papír několik poznámek. Šťastnější ruka provede výběr... Ale dovolí to tyranie? Ó bohové!

Když Pache petici přečetl, požádal o slovo Boyer-Fonfrède;³³ užil ho s velkým půvabem a duchaplností, a když došel k těmto nebo podobným slovům: „Co se mne týče, lituji, že nejsem mezi těmi, na něž dnes pařížská obecní rada svolává dýky,“ povstalo téměř celé shromáždění v samovolném hnutí. Téměř všichni volali: „Všichni! všichni!“ Ze všech stran se k nám hrnuli, vyhledávali nás a objímali. Jen asi padesát divokých montagnardů, zdrcených účinkem tak opačným, než zamýšleli, zůstalo sedět a mlčelo. A přece to bylo totéž shromáždění, které 2. června vydalo proti týmž proskribovaným, po přednesení týchž pomluv, obžalovací dekret. Je pravda, že tehdy tři tisíce jakobínů střežily všechny východy ze sálu a měly proti němu namířeno osmdesát děl.

31. Marguerite-Élie Guadet (1758–1794), advokát z Bordeaux, vedle Vergniauda a Gensonného přední řečník Girondy; po 2. červnu 1793 se skrýval s Louvetem a v červnu 1794 byl v Bordeaux popraven.

32. Petici pětaticeti pařížských sekcí, žádající vyloučení dvaadvaceti girondistických poslanců, přednesl starosta Pache v Konventu 15. dubna 1793. Louvet tu převrací pořadí: Marat byl na Guadetův podnět obžalován už 12.–13. dubna, a to pro oběžník jakobínů, který podepsal jako jejich předseda; revoluční tribunál ho 24. dubna osvobodil a dav ho v triumfu donesl zpět do Konventu.

33. Jean-Baptiste Boyer-Fonfrède, mladý obchodník z Bordeaux a poslanec za Gironda; na listině dvaadvaceti nebyl, přesto byl 31. října 1793 popraven s ostatními girondisty.

A když Pache po svém památném čtení odcházel od zábradlí, aby vstoupil do sálu, přistoupil k němu jeden poslanec (Masuyer):³⁴ „Neměl byste ještě,“ řekl nestoudnému starostovi, „místečko pro mne? Bylo by v tom pro vás sto tolarů.“ To byl bezpochyby hrdelní zločin nešťastného Masuyera a jediná příčina jeho proskripce. Po 31. květnu ho postavili mimo zákon: zahynul na popravišti.

Důležité je povšimnout si toho, že když tato první proskripční listina čítala dvaadvacet členů, čítala druhá listina, kterou o několik týdnů později přinesli do Konventu pařížští radní a departementní správci, opět dvaadvacet, třebaže všechna jména už nebyla táž. Ve chvíli obžalovacího dekretu dal Marat ze své svrchované moci provést ještě několik změn. Vyškrtl několik jmen, například Lanthenasovo; ale postaral se, aby byla nahrazena jinými, a to ve stejném počtu, všimněte si dobře; takže proskribovaných bylo stále dvaadvacet. Konečně když se po dobytí Lyonu konal proces s republikánskými poslanci, Pétion, Buzot, Guadet, Salle, Valady, Barbaroux a já jsme v jejich rukou nebyli. Listina se tedy měla zmenšit o třetinu; přesto byla znovu doplněna a obětí odvedených na popraviště bylo, ne-li dvaadvacet, tedy aspoň jedenadvacet.³⁵ Tato podivná totožnost počtu ve čtyřech různých dobách dává důvod k domněnce, že počet dvaadvaceti hlav, vždy dodržovaný, byl zřejmě ten, který se Hora zavázala dodat jedním z prvních článků své tajné smlouvy s cizími mocnostmi.

Kdyby se aspoň spokojili s tím, že dosáhli pádu a smrti republikánů! Ale oni je pronásledují i v hrobě! Nespokojeni s tím, že se posmívají jejich neštěstí, pomlouvají dál jejich ctnosti! Kdyby to byl udělal otec anarchie, vůdce krvelačnicků, velký vyhladitel, nějaký Marat, nejzkaženější, nejpodlejší, nejnestoudnější z royalistů placených cizinou, shledal bych to zcela prostým. Nezdálo by se mi o nic méně přirozené, že Robespierre, závistivý vůči každé zásluze, lačný veškeré moci, se dál snaží zošklivit muže, kteří

34. Claude-Louis Masuyer (1759–1794), poslanec za Saône-et-Loire, byl postaven mimo zákon a v březnu 1794 popraven. Écu (zde „tolar“) byla stříbrná mince v hodnotě tří liber.

35. Proces s girondisty se konal před revolučním tribunálem 24.–30. října 1793 (Lyon padl 9. října); jedenadvacet odsouzených bylo popraveno 31. října. François Lanthenas (1754–1799), lékař a přítel Rolandových, byl 2. června z listiny vyškrtnut na Maratův návrh jako neškodný „chudý duchem“. Valady, poslanec za Aveyron, byl v prosinci 1793 popraven v Périgueux. Tajná smlouva Hory s cizími mocnostmi, z níž Louvet shodu čísel vyvozuje, neexistovala.

ho drtili svým nadáním, snad jedině, kteří mohli klást nepřekonatelné překážky jeho plánům tyranie; jedině, jejichž památka by ho ještě, pozdvihujíc se proti němu, mohla svrhnout z onoho trůnu, jehož se nyní dotýká svou pokryteckou, pomlouvačnou a krvavou rukou; z onoho trůnu, na nějž mu k usednutí schází už jen jediný zločin.

Ale že muž právem proslulý, v němž bylo vidět zářit velké nadání, jehož ostatně zástup nemůže nyní podezírat z nějakého zájmu na překrucování pravdy a který, třebaže stížen hlubokou nemravností, se přece nezdál tak dokonale zkažený, aby šel ruku v ruce s nejpovrženějšími smrtelníky, že Dumouriez se v pamětech vydaných šest měsíců po nespravedlivém odsouzení nejdůstojnějších republikánů přidává, aby je ještě hanobil, k chátře jejich katů – nad tím je možno žasnout, na to je třeba se ptát proč.

Nejsnadnějšího prostředku, jak zneuctít nejváženějšího člověka, kterého bychom chtěli zahubit, užívá Dumouriez proti nim bez jakéhokoli studu. Všechno zlo, které způsobili jiní, přičítá jim; všechno dobro, které chtěli vykonat, jim upírá. Všechny směšné či odporné dekrety, o nichž dobře ví, že je Hora vynucovala svou podlou taktikou nebo terorem, vydává schválně za dílo celého Konventu; a vyjmete-li několik vyhladitelů, nikdy to nejsou členové této ohyzdné frakce, jimž adresuje nejpotupnější přívlastky.

31. květen

Ať se stane cokoli, o Dumouriezovi je toho dost: vraťme se ke Konventu. Dávno jsem předvídal neštěstí 31. května; přišla, když jsem je už začínal nečekat. Marseille právě konečně srazila krvežíznivce k zemi; Bordeaux je nenechalo přiblížit se ke svým hradbám; Jura a téměř celý jih povstávaly proti Hoře; této svaté koalici scházel už jen Lyon; Lyon se chopil zbraní a vyhnal svou kontrarevoluční obecní radu.³⁶ Při této poslední zprávě Hora pocítila, že pro ni už není spásy leč v zoufalém kousku: chopila se provazů poplašného zvonu.

36. V Marseille svrhly sekce jakobínskou obecní správu na přelomu dubna a května 1793; v Lyonu povstaly umírněné sekce 29. května 1793 proti radnici ovládané Chalierovými jakobíny. „Kontrarevoluční“ je tu ovšem montagnardská radnice jen z Louvetova stanoviska; právě povstání departementů proti Konventu bylo zakrátko odsouzeno jako federalismus.

V noci z 30. na 31. května se bouře ohlašovala tak prudce, že bylo zapotřebí – snad už popadesáté – spát mimo domov. Odlehlý pokoj, kde byly tři špatné postele, ale dobré zbraně a dobré podmínky k obraně, přijal nás: Buzota, Barbaroux, Guadeta, Bergoeinga, Rabauta Saint-Étienne³⁷ a mne. Ve tři hodiny ráno nás probudil hlas zvonu bijícího na poplach. V šest hodin jsme sešli dolů, dobře ozbrojeni. Byli jsme daleko od místa zasedání, přesto jsme se rozhodli, že se tam odebereme. Poblíž Tuilerií jsme prošli několika hloučky darebáků, kteří nás poznali a tvářili se, že na nás zaútočí. Byli by to jistě udělali, kdyby nebyli viděli naše zbraně. Vzpomínám si, že jeden z nás, Rabaut Saint-Étienne, byl tak znepokojen, že by byl nekladl velký odpor. Po celou cestu volal: *Illa suprema dies...* [Onen poslední den...] Běda! Neměl jsem ho už spatřit!

Když jsme vstoupili do sálu, byli tam už tři montagnardi. Ukázal jsem na jednoho z nich a řekl Guadetovi: „Vidíš, jaká strašná naděje září na té ohyzdné tváři?“ – „Bezpochyby,“ zvolal Guadet, „dnes Clodius posílá Cicerona do vyhnanství.“³⁸ Montagnard nám odpověděl jen svým hrozným úsměvem.

Toho dne však byla jejich naděje zklamána. Zakládala se hlavně na zamýšleném odzbrojení sekce Butte-des-Moulins,³⁹ která jim už dlouho působila příliš mnoho starostí. Po tomto předběžném úkonu by nás obvinili, že jsme ji přiměli nasadit bílou kokardu, a obžalovací dekret by byl vynucen. Così ten plán zhatilo. Sekce, zpravená o pomluvách, které se o ní šířily, a o tom, že předměstí Saint-Antoine sestupuje do města, měla tolik rozumu, aby pochopila, že se nesmí vzdát zbraní o nic víc než své nevinu a že ji musí ospravedlnit vítězství. Opevnila se v Palais-Royal, nabila zbraně, namířila děla, nabila je kartáči a držela zapálené doutnáky. Pět okolních sekcí se chystalo ji podpořit. Čtyřicet tisíc mužů z předměstí Saint-Antoine, kteří dorazili na náměstí naproti Palais-Royal, se usneslo – ať jim kdo našeptá-

37. François Bergoeing, poslanec za Gironda, a Jean-Paul Rabaut Saint-Étienne (1743–1793), protestantský pastor z Nîmes a někdejší předseda Ústavodárného shromáždění, byli oba členy Komise dvanácti. Bergoeing uprchl do Caen a přežil; Rabaut se skrýval v Paříži, byl prozrazen a 5. prosince 1793 popraven.

38. Publius Clodius, tribun lidu, prosadil roku 58 př. Kr. Ciceronovo vyhnanství z Říma.

39. Sekce Butte-des-Moulins, zámožná čtvrť kolem Palais-Royal, patřila k oporám umírněných. Dne 31. května se rozšířila pověst, že nasadila bílou, tj. královskou kokardu; národní gardisté z dělnického předměstí Saint-Antoine proti ní vytáhli, ale srážka skončila sbratřením.

val cokoli, aby je popudil k boji –, že se sluší vyslat deputaci, která by věc ověřila. Deputace, přijatá uprostřed statečného praporu Butte-des-Moulins, našla na všech kloboucích trojbarevnou kokardu a ve všech ústech provolávání slávy republiky. Lidé se spojili, objímali se, tančilo se a pro ten večer spiknutí jakobínů ztroskotalo.

Nazítří, když jsem vcházel na zasedání, přišli mi oznámit, že obecní rada dala právě zatknout občanku Rolandovou.⁴⁰ Bylo mi zřejmé, že běh zločinů byl jen přerušen. Vybídl jsem hlavní proskribované, abychom se sešli; naposledy jsme šli společně poobědvat. Méně zaujati jídlem než velmi kritickým postavením, v němž jsme se nacházeli, zkoumali jsme, jaké rozhodnutí ještě zbývá, když se ze všech stran znovu rozezněl zvon na poplach. Okamžik nato přišel kdosi Brissotovi s falešnou zprávou, že šli zapечатit naše byty. Chvěje se o to, co mi zbývalo nejdražšího, o svou Lodoïsku, kterou se snad chystali zatknout, opakoval jsem stručně, ale vřele svůj názor a pádné důvody, o něž jsem jej opíral.

Napříště už nepořídíme nic v Konventu, kde nám Hora a galerie už nedovolují říci slovo, nic leč to, že budeme živit naděje spiklenců, nadšených tím, že se tam mohou jedinou ranou zmocnit celé své kořisti. Nedá se už nic dělat ani v Paříži, ovládané hrůzou, kterou vzbuzují spiklenci, páni ozbrojené moci i ustavených úřadů. Francii už může zachránit jediné povstání departementů. Máme tedy pro tento večer vyhledat nějaké bezpečné útočiště a zítra a v následujících dnech odjíždět jeden po druhém, každý podle svých možností, a sejít se buď v Bordeaux, nebo v Calvadosu, zaujmou-li povstalci, kteří se tam už ukazují, postoj vskutku úctyhodný. Především je třeba vyhnout se tomu, abychom zůstali jako rukojmí v rukou Hory; je třeba nevracet se do shromáždění.

Proč jste mi neuvěřili, Brissote, Vergniaude, Gensonné, Minvielle, Valazé, vy všichni, ctihodné oběti, jež potomstvo pomstí! Byl to Lesage a já,⁴¹ kdo jsme vás 10. března vyrvali zuřivosti vašich nepřátel. S vaší pomocí by

40. Manon Rolandová (1754–1793) byla zatčena v noci z 31. května na 1. června 1793, když se její manžel zatčení vyhnul útekem; popravena byla 8. listopadu 1793. Louvet patřil k hostům jejího salonu.

41. Armand Gensonné (1758–1793), advokát z Bordeaux, a avignonský poslanec Minvielle (též Mainvielle) byli popraveni 31. října 1793. Denis-Toussaint Lesage (1758–1796), poslanec za Eure-et-Loir, uprchl do Caen, přežil a roku 1795 se vrátil do Konventu.

naše úsilí o záchranu svobody snad nebylo šťastnější. Snad by se nám ani všem společně nepodařilo lépe probudit v srdcích vroucí lásku k vlasti a rázné zášti, jaké náleží útlaču; ale aspoň bych dnes nemusil oplakávat váš předčasný pád.

Ve spěchu, abych běžel na pomoc ohrožené Lodoïsce, opustil jsem je, aniž jsem ještě věděl, na čem se usnesou; svou choť jsem dokázal přimět, aby opustila dům, až když jsem ji ujistil, že se tam už nevrátím ani já. Běžela pro matku Barbaroux a s ní se šla uchýlit k jedné příbuzné. Odtamtud slyšely po celý večer zvon na poplach, bubnování k poplachu a křik zběsilců, kteří žádali naše hlavy. Chvějící se, zoufalá, bez sebe, ubohá matka mého ctihodného přítele vydávala tlumené steny a upadala do dlouhých mdlob. „To se vám budou vychovávat dokonalí lidé,“ volala, „abyste je povraždili!“ Má choť, s očima suchýma, ale se srdcem rozdrásaným, v obavě, že jsem se nemohl dostat do smlouveného útočiště, čekala jen smrt. Za několik hodin jí zbělelo mnoho vlasů. Jaké postavení, velký Bože! A byl to, ó má drahá Lodoisko, byl to jen začátek zkoušek, k nimž tě odsuzoval můj krutý osud a něžná šlechetnost, která tě vedla k tomu, abys jej sdílela.

Byl jsem u přítele, na něhož jsem měl moci vždy spoléhat. Před deseti lety mi prokázal důležité služby, snad z vděčnosti za ty, jimiž můj otec pomohl jeho mládí. Mé mládí nemělo radostí, jichž by jeho syn, přibližně stejného věku, nebyl býval druhem nebo důvěrníkem. Jeho matka tvrdila, že mne miluje jako jeho, a jinak než synem mne nenazývala. V tom domě byla neteř a tři synovci, kteří mi byli velmi drazí. Viděl jsem je přijít na svět. Vyrůstli před mýma očima u svého otce, jehož jsem měl několik důvodů milovat a který nám byl příliš brzy vyrván. Už několik let žili u strýce a na projevy mého něžného přátelství odpovídali přátelstvím stejným. Od nějaké doby jsem mohl téměř všem prokázat službu.

Odchýliv se pro ně, a jen pro ně, od přísné a snad špatně pochopené zásady, že neužiji svého vlivu pro žádného přítele, pro žádného příbuzného, pro nikoho, kdo je mi blízký, leda by šlo o nápravu nějaké nespravedlnosti, a maje ostatně na zřeteli, že tato rodina slušných lidí, zničená revolucí, chová v sobě víc nadání, než bylo třeba pro místa, na něž jsem je dával povolát, umístil jsem v úřadech, ne-li skvěle, tedy aspoň dosti výhodně otce i syna. Nejmladšího ze synovců – a kéž mne miluje vždy tolik, jako ho mám

dosud rád já! – jsem dal do vychovávacího ústavu, kde se mu mělo dostat vzdělání přiměřeného velkým vlohám, které projevoval; a konečně má Lodoiska a já jsme se kochali myšlenkou, že jakmile se naskytne vhodná partie, dáme polovinu svého skrovného jmění, abychom neteř provdali. Necht' se mi tyto podrobnosti prominou; budou se zdát malicherné, ale brzy čtenář usoudí, že byly nutné.

Strávil jsem v tom domě čtrnáct dní, potom tři týdny u jednoho hodného mladého muže, o němž budu mít příležitost promluvit jindy.

2. červen: čeho si povšimne historie

Den 2. června byl zatím většině mých přátel osudný. Historie si bezpochyby povšimne, že k této vzpouře došlo pro osvobození Héberta, jemuž Komise jedenadvaceti dokázala, že pracoval k rozpuštění Konventu, a jenž je dnes usvědčen, že byl agentem cizích mocností, a jakéhosi zuřivého blázna jménem Varlet, proti němuž komise rovněž zakročila a kterého od té doby gilotinovali jako zloděje.⁴² Historie si povšimne, že tři tisíce lupičů určených proti Vendée byly dlouho rozloženy dvě míle⁴³ od nás a v kritický den pak přivedeny zpět, aby nás oblehly v našem sále. Historie si povšimne, že revoluční výbor Komuny byl složen téměř výhradně z cizinců, ze Španěla Gusmana, Švýcara Pacha, Itala Dufournyho, a že Marat byl z Neuchâtelu.⁴⁴

Historie si povšimne, že když se spiklenci postarali, aby tlupy, jimiž si byli jisti, stály těsně u našeho sálu a kolem něho, takže se prapory slušných lidí nemohly přiblížit, a když byl odhlasován úskočný návrh jít k lidu, Hérault

42. Louvet tu i dále zaměňuje jména: jde o Komisi dvanácti, zřízenou Konventem v květnu 1793 k vyšetření piklů pařížské Komuny a složenou z girondistů. Ta dala 24. května zatknout Jacquesa-Reného Héberta (1757–1794), náměstka prokurátora Komuny a vydavatele listu *Père Duchesne*, a „zběsilého“ pouličního řečníka Jeana Varleta; oba byli koncem května propuštěni. Hébert byl popraven 24. března 1794, obvinění ze spolčení s cizinou však bylo vykonstruované. Varlet popraven nebyl a revoluci přežil.

43. Francouzská míle (*lieue*), asi 4 km.

44. Povstalecký výbor, který převrat řídil, zasedal v biskupském paláci (Évêché) a potom na radnici. Andrés María de Guzmán byl skutečně rodilý Španěl, naturalizovaný ve Francii; popraven byl s dantonovci 5. dubna 1794. Pache se však narodil ve Francii (švýcarského původu byl jeho otec) a členem výboru nebyl; Dufourny de Villiers byl rodilý Pařížan. Marat pocházel z Boudry v tehdy pruském knížectví Neuchâtel.

de Séchelles, předseda shromáždění, kráčející tedy v jeho čele, se tvářil, že vede zástupce lidu k občanům, ale že zastaven kordonem vojska a Hanriotem, jehož spiklenci právě jmenovali velitelem, Hanriotem, který předsedovi oznámil, že neprojde, a s kloboukem na hlavě vykřikl: „Dělostřelci, k dělům!“⁴⁵ – Hérault de Séchelles, pravím, jemuž byla jeho úloha předepsána, se skutečně vrátil a spokojil se tím, že zástupce lidu provedl zahradou Tuilerií, ze všech stran obklíčenou obecními vojsky. Historie si povšimne, že je dnes všemi uznáno, že tento Hérault de Séchelles byl agentem mocností. Historie si povšimne, že dekret o zatčení dvaadvaceti byl vydán na návrh Couthonův.⁴⁶ Historie si povšimne, že 2. června, ve chvíli, kdy ještě zněl zvon na poplach, kdy obležený Konvent už neexistoval a vydal dekret o zatčení dvaadvaceti a Komise dvanácti, řekl Marat lidu, že potřebuje vůdce; a nepochybuji, že dnes má Výbor pro veřejné blaho sto tisíc nezvratných důkazů, že Chaumette byl spolu s Maratem jedním z hlavních agentů ciziny, jako Chalier v Lyonu a Savon v Marseille; ale uveřejnit to by také znamenalo vrhnout příliš nepříznivé světlo na Robespierri, Barèry a jiné tyrany, kteří vystoupili tam, kde jsou, jen po těchto hanebných příčkách; ostatně tito tři lupiči jsou mrtví, nezmohou už nic proti septemvirátu veřejného blaha;⁴⁷ kdežto Hébert a Chaumette byli plni smělosti a života, a tak bylo třeba je gilotinovat, aby se dalo vládnout, a aby je bylo možno gilotinovat, říci, čím byli.

45. Marie-Jean Hérault de Séchelles (1759–1794), montagnard, 2. června Konventu předsedal; později člen Výboru pro veřejné blaho, popraven s Dantonem 5. dubna 1794, mimo jiné pro údajné styky s cizinou. François Hanriot (1759–1794), jmenovaný povstaleckou Komunou prozatímním velitelem pařížské národní gardy, obklíčil 2. června Konvent desetitisíci ozbrojenců s děly. Popraven s Robespierrem 28. července 1794.

46. Georges Couthon (1755–1794), ochrnutý poslanec za Puy-de-Dôme, Robespierrovův blízký společník, popraven 28. července 1794. Dekret z 2. června 1793 uvalil domácí vězení na devěťadvacet poslanců (ty, které označily sekce, a členy Komise dvanácti) a na ministry Clavièra a Lebruna; Louvet byl mezi nimi.

47. Pierre-Gaspard Chaumette (1763–1794), prokurátor pařížské Komuny, byl popraven 13. dubna 1794. Joseph Chalier (1747–1793), vůdce lyonských jakobínů, byl po povstání z 29. května odsouzen a 16. července 1793 v Lyonu popraven. Savona nelze bezpečně určit; patrně jde o jednoho z marseilleských jakobínů, které v létě 1793 dal popravít lidový tribunál tamních sekcí. „Tři lupiči“ jsou tedy Marat, Chalier a Savon. Bertrand Barère (1755–1841) byl členem a obvyklým zpravodajem Výboru pro veřejné blaho, který Louvet nazývá „septemvirátem“, vládou sedmi. Pro tvrzení, že kdokoli z jmenovaných sloužil cizině, není důkazů; opíralo se jen o obvinění, jimiž se montagnardi roku 1794 zbavovali jedni druhých.

Historie, bude-li ji smět psát svobodná ruka, si povšimne především – až bude citovat onen hanopis nazvaný *Proces s Brissotem a jeho spoluviníky* – spousty směšných a navzájem si odporujících udání, která obsahuje, i nepravděpodobnosti hloupostí, jež se tu jako odpovědi vkládají do úst mým nešťastným přátelům, zatímco neříká ani slovo o krásné řeči Vergniaudově, pro frakci tak nebezpečné, že se nezastyděla zakázat její tisk a uveřejnění. Historie si povšimne, že tento hanopis je dnes jejich nejkrásnějším ospravedlněním, neboť dosvědčuje, že ze sedmi svědků proti nim vyslechnutých byli čtyři Chaumette, Hébert, Chabot a Fabre d'Églantine, dnes uznání za agenty mocností, a dva další jsou Pache a Léonard Bourdon,⁴⁸ kteří budou rovněž odhaleni, jakmile to bude žádat zájem Výboru pro veřejné blaho. Co však je třeba historii říci, je to, že 20. května mělo být proti republikánům Konventu provedeno jiné spiknutí. Byly vyrobeny doklady o korespondenci mezi nimi a Coburgem. V noci z 20. na 21. května měl být každý z dvaadvaceti zatčen ve chvíli, kdy se bude vracet domů, a odveden do osamělého domu na předměstí Montmartre, kde bylo vše připraveno pro zamýšlené zločiny. Tam by každá oběť, jakmile by došla do zadní místnosti, našla jakobíny, kteří by ji „septembrizovali“, a všechny by byly pohřbeny v jámě už vykopané v zahradě patřící k tomuto domu: nazítří by se oznámila jejich emigrace a uveřejnila by se jejich domnělá korespondence s Coburgem. Plán byl projednán u Pacha, starosty Paříže. Komise jedenadvaceti měla důkazy o všech těchto ohavnostech; dosvědčuje je víc než padesát písemných a podepsaných výpovědí: část listin byla v rukou Bergoeinga, jednoho z členů této Komise jedenadvaceti, který je pak složil do rukou správců Calvadosu, a ti je ve chvíli svého smíření jistě neopomněli vy-

48. Míni se tištěný záznam procesu s girondisty před revolučním tribunálem (říjen 1793). Rozprava byla 30. října ukončena dřív, než obžalovaní mohli dokončit obhajobu, na základě dekretu, který porotě dovoľoval prohlásit se po třech dnech jednání za dostatečně poučenou. François Chabot (1756–1794), bývalý kapucín, a Fabre d'Églantine (1750–1794), básník a tvůrce názvů revolučního kalendáře, byli popraveni s Dantonem 5. dubna 1794; Léonard Bourdon (1754–1807), montagnard, teror přežil.

dat Hoře; část značnější byla v moci Rabauta Saint-Étienna, nevím, zda byla zachráněna.⁴⁹

⁴⁹. Na schůzích zástupců sekčních revolučních výborů u pařížského starosty 19. a 20. května 1793 skutečně padl návrh unést dvaadvacet poslanců, zabít je a prohlásit za emigranty; starosta Pache jej podle svědectví odmítl. Výpovědi o tom shromáždila Komise dvanácti (u Louveta opět „jedenadvaceti“) a Bergoeing je v červnu 1793 vydal v Caen tiskem. Správci departementu Calvados se po porážce povstání v červenci 1793 Konventu podrobili.

IV. Caen: povstání departementů a porážka u Vernonu (červen – červenec 1793)

[Konec června až konec července 1793, Normandie. Louvet opouští pařížský úkryt a odjíždí do Caen, střediska povstání západních departementů proti Konventu ovládanému Horou. Líčí nečinnost a dvojakost generála Wimpffena, neslavnou porážku povstalců u Vernonu, generálův návrh vyjednávat s Anglií a rozpad povstaleckého vojska; do vyprávění vkládá vzpomínku na Charlotte Corday, která uprchlé poslance v Caen navštěvovala, než odjela do Paříže zabít Marata.]

Rozhořčené departementy zatím mluvily o pomstě. Buzot¹, který se nedal zatknout, a Barbaroux², jenž právě unikl svým četníkům, byli s Gorsasem³ v Caen⁴, které se stalo hlavním městem povstání na Západě. Má drahá choť několikrát navštívila Valazé⁵, který byl ve svém bytě držen v domácím vězení a nikdy nechtěl využít sta tisíc možností k útěku, jež se mu nabízely; říkal stejně jako Gensonné⁶, že republika prospěje, odjede-li většina obviněných poslanců rozohnit všechna srdce, že se však sluší, aby někteří zůstali jako rukojmí a ručitelé nevinu těch, kdo odjíždějí. Řekl mé Lodois-

1. François Buzot (1760–1794), advokát z Évreux, poslanec Konventu za departement Eure, jeden z nejvýraznějších girondistů a blízký přítel paní Rolandové. Po 2. červnu 1793 uprchl do rodné Normandie a stal se duší tamního povstání; zahynul v červnu 1794 na útěku u Saint-Émilionu.

2. Charles Barbaroux (1767–1794), advokát z Marseille, poslanec za departement Bouches-du-Rhône, roku 1792 organizátor tažení marseillských federovaných do Paříže. Poslanci, o jejichž zatčení Konvent 2. června 1793 rozhodl, byli zprvu drženi jen v domácím vězení, každý pod dohledem četníka, a řada z nich toho využila k útěku. Barbaroux byl nakonec dopaden u Saint-Émilionu a 25. června 1794 popraven v Bordeaux.

3. Antoine-Joseph Gorsas (1752–1793), novinář, vydavatel listu *Courrier des départements*, poslanec za departement Seine-et-Oise. Z Normandie se tajně vrátil do Paříže, byl poznán a 7. října 1793 popraven – jako první poslanec Konventu, který skončil pod gilotinou.

4. Hlavní město departementu Calvados v Normandii. Správa departementu se už 9. června 1793 postavila proti Konventu, dala zatknout jeho dva reprezentanty na misi (Romma a Prieura z Côte-d'Or) a poskytla útočiště uprchlým girondistickým poslancům, jichž se tu postupně sešly téměř dvě desítky.

5. Charles Dufriche-Valazé (1751–1793), poslanec za departement Orne; v jeho pařížském bytě se girondisté scházeli. Souzen spolu s dalšími girondisty, probodl se 30. října 1793 v soudní síni při vyhlášení rozsudku smrti.

6. Armand Gensonné (1758–1793), advokát z Bordeaux, poslanec za departement Gironde, jeden z vůdců strany, již tento departement dal jméno. Odmítl uprchnout a byl 31. října 1793 popraven.

ce⁷, že mne bude v Calvadosu velmi zapotřebí. Ona mě viděla v bezpečném útočisti a cítila, jakým nebezpečím se vydám, až je opustím; ale v té šlechetné duši vlast obvykle vítězila nad láskou. Aby mi pomohla opustit můj úkryt, čekala už jen na pasy, které mi měli z Caen poslat prostřednictvím Valazé. Konečně přišly: 24. června jsme s ženou vyjeli z Paříže.

V Meulanu jsme museli přesednout do jiného vozu. Náš nový vozká byl zuřivý maratista⁸ a chrлил tisíce nadávky na ty darebácké poslance, kteří jezdí do departementů všechno podpalovat. Dodal, že jeden z nich, Buzot, zprvu obyvatele Évreux⁹ oklamal, ale ti že konečně prohlédli, právě ho zatkli a povevou ho zpátky do Paříže. Posuďte, jak mi bylo! Lodoiška nebyla pohnuta o nic méně. Přesto jsme ten rozhovor vesele udržovali a skončil teprve na noclehu. Nazítří dosti časně jsme vjeli do Évreux a poznali jsme, že všechno, co jsme včera slyšeli, byly lži. Město bylo stále v plném povstání. Různé překážky nás tam zdržely až do večera.

Už jsme měli odjet, když jsem spatřil přicházet muže, kterého jsem zprvu pokládal za přízrak. Byl to Guadet¹⁰; přestrojen za čalounického tovaryše urazil pěšky dvaadvacet mil¹¹ v jediném dni, většinou po postranních cestách. Nazítří mi vyložil, že uprostřed nebezpečí a při tom trudném a nebezpečném životě, jaký nás čeká, není vhodné brát s sebou naše ženy. Vyčítám si, že jsem mu příliš snadno uvěřil. Nevzpomínám bez živé bolesti na slzy, které má žena při našem loučení prolila. Kdybych ji byl vzal s sebou, byli bychom teď možná v Americe.

7. Tak Louvet nazývá svou ženu Marguerite Denuelle podle polské hrdinky svého románu *Faublas*.

8. Stoupenec Jeana-Paula Marata (1743–1793), lékaře a novináře, vydavatele listu *L'Ami du peuple* (Přítel lidu), poslance za Paříž a nejnenáviděnějšího protivníka girondistů, který měl velký podíl na jejich pádu 2. června 1793.

9. Hlavní město departementu Eure, necelých 100 km západně od Paříže, Buzotovo rodiště. Departement Eure se počátkem června 1793 jako jeden z prvních postavil proti Konventu a Évreux se stalo předsunutým stanovištěm povstalců směrem k Paříži.

10. Marguerite-Élie Guadet (1758–1794), advokát z Bordeaux, rodák ze Saint-Émilionu, poslanec za departement Gironde a jeden z nejlepších řečníků strany. Skrýval se v rodném městě, kde byl v červnu 1794 objeven; popraven v Bordeaux.

11. Francouzská míle (*lieue*), asi 4 km; dvaadvacet mil je tedy bezmála 90 km.

Guadet a já jsme dorazili do Caen 26. [června]. Dne 5. [července] bylo spočteno osm departementů, totiž pět z bývalé Bretaně a tři normandské¹². Právě vyslaly do Caen své komisaře a jejich ozbrojená moc měla co nevidět dorazit. Wimpffen¹³, generál všeho vojska, omezil až dotud všechny své hrdinské činy na cesty a řeči. Pod nejmalichernějšími záminkami odkládal jakoukoli organizaci. Brzy jsem se s ním setkal a nedalo mi práci přesvědčit se, že je to vyložený royalista, neboť on sám si nedával práci to skrývat. Zeptal jsem se Barbaroux a Buzota, co mohou od takového člověka čekat pro podporu naší věci. Buzot mi odpověděl, že Wimpffen je muž cti, royalista sice, ale neschopný zradit své závazky. Shledal jsem, že Barbaroux je zcela okouzlen Wimpffenovými velmi milými vlastnostmi. Guadet a Pétion¹⁴, kteří právě přijeli, mým obavám nerozuměli. Divili se, jak nesmírně rychle podezírám každého, kdo není republikán jako já. Od té chvíle jsem viděl, že v Caen všechno půjde tak, jak všechno šlo v Paříži.

Wimpffena měli Normand'ané rádi; ve správě Calvadosu měl značnou stranu; získal si důvěru Bretonců. K jeho sesazení by bylo třeba neméně než spojit všechny naše prostředky, všechno naše úsilí; a já viděl, že jsem sám. V této části republiky tedy mělo všechno selhat. Ostatně mnozí Normand'ané, kteří nám dávali najevo nejpříznivější smýšlení, protože nás, věřice novinám, měli za royalisty, se naprosto změnili, jakmile nás z našich řečí a zejména z našich činů poznali lépe. Mé poslední naděje se tedy upnuly k jihu. Kdyby byla má žena v Caen, byli bychom v Honfleuru skočili na loď, která se vracela do Bordeaux, a protože by nám bylo velmi snadné ihned

12. V tisku stojí jen „le 26“ a „le 5“; podle souvislosti (odjezd z Paříže 24. června) jde zřejmě o 26. červen a 5. červenec 1793. Bretaň byla roku 1790 rozdělena do pěti departementů (Finistère, Morbihan, Côtes-du-Nord, Ille-et-Vilaine a Loire-Inférieure); staré provincie tím jako správní celky zanikly, odtud „bývalá“ (*ci-devant*). Zástupci povstálých departementů vytvořili v Caen na přelomu června a července „Ústřední shromáždění odporu proti útlaču“.

13. Georges-Félix de Wimpffen (1744–1814), baron, voják z povolání, roku 1789 poslanec šlechty v generálních stavech, na podzim 1792 oslavovaný obránce pevnosti Thionville; roku 1793 velel Armádě pobřeží u Cherbourgu a přidal se k povstání. Byl skutečně stoupencem konstituční monarchie; jeho návrh obrátit se na Anglii známe hlavně z Louvetova líčení a pro tvrzení, že jednal ve shodě s Horou a měl od ní ochranný list, doklady nejsou. Po porážce se skrýval v okolí Bayeux, kde také roku 1814 zemřel.

14. Jérôme Pétion (1756–1794), advokát z Chartres, v letech 1791–1792 starosta Paříže a první předseda Konventu, zprvu Robespierřův přítel, pak girondista. Z Paříže uprchl v červnu 1793; zahynul s Buzotem v červnu 1794 u Saint-Émilionu.

poznat, že tam nejde nic lépe než jinde, byli bychom vstoupili na první americkou loď a dnes bychom žili v klidu ve Filadelfii¹⁵.

Wimpffen a porážka u Vernonu

Tak uplynuly tři týdny, během nichž Wimpffen neudělal nic, leda že přesunul do Évreux ty dva tisíce mužů, kteří přišli z různých departementů. Obecná pověst však ten malý oddíl zveličovala tak, že se o něm v Paříži říkalo, že má třicet tisíc mužů. Už se tam řádní lidé nebáli mluvit nahlas a chystat se ke svržení své ohavné Komuny¹⁶. Už několik sekcí vyslalo do Évreux své komisaře a ti přivezli do Paříže různé tiskoviny, z nichž bylo možno poznat naše pravé smýšlení, a zejména listinu, kterou nazvali, nevím proč, Wimpffenovým manifestem¹⁷ a která byla prohlášením komisařů spolčených departementů; to prohlášení jsem velmi pečlivě sepsal já a nezvěštovalo nic než mír, bratrství a pomoc Pařížanům, avšak boj do krajnosti a exemplární trest několika lidem z Hory, Komuně a kordeliérům¹⁸; a toto velmi spravedlivé rozlišení vyvolalo v Paříži nejlepší dojem. Komisaři ostatně viděli na vlastní oči a ujišťovali, že je nehodnou pomluvou, připisuje-li se tomuto departementnímu vojsku, že nosí bílou kokardu¹⁹ a chce království. Zkrátka všechno se chystalo tak, že kdyby v té chvíli naše zbraň dosáhly prvního úspěchu, byl by se převrat v Paříži provedl, aniž by tam departementní vojsko muselo vůbec vstoupit; jenže Wimpffen nám nechystal úspěchy.

15. Honfleur je přístav při ústí Seiny v departementu Calvados. Filadelfie byla tehdy hlavním městem Spojených států.

16. Komuna, pařížská obecní rada (Louvet píše *municipalité*), byla hlavní oporou povstání 31. května a 2. června 1793. Paříž se od roku 1790 dělila na 48 sekcí, jejichž shromáždění byla základem politického života města; v některých z nich měli umírnění dosud převahu.

17. Prohlášení zástupců spolčených departementů z léta 1793. Louvet se k jeho autorství hlásí i jinde; podle jeho vlastní poznámky, otištěné ve vydání z roku 1823, je zařadil do čela prvního vydání svých pamětí (1795).

18. Hora (montagnardi) – radikální levice Konventu, sedící v horních lavicích. Klub kordeliérů byl radikální lidový klub na levém břehu Seiny, s nímž byli spjatí Danton, Marat, Desmoulins a Hébert. Louvet slovem „kordeliéři“ označuje tu část Hory (Dantona, Delacroix, Fabra d'Églantine, Héberta), kterou pokládal za tajné royalisty a nástroj vévody Orleánského a ciziny; dnešní historici tento názor nesdílejí.

19. Bílá byla barvou Bourbonů; bílá kokarda místo trojbarevné znamenala přihlášení ke králi.

Hora, nesmírně znepokojená, konečně sehnala v Paříži osmnáct set pěšáků, z nichž dobrá polovina přála nám, a sedm nebo osm set darebáků stejně zbabělých jako loupeživých. To všechno právě vtáhlo do Vernonu²⁰. Teprve tehdy začal Wimpffen mluvit o tom, že dá na to město zaútočit; a hle, zčistajasna nám generál představil jakéhosi pana de Puisaye²¹, o němž nikdy nikdo neslyšel, jako vojáka plného republikánství a nadání: jeho pověřil Wimpffen útokem na Vernon; a věru, své tajné instrukce splnil velmi dobře.

Aby nepřítel překvapil, vytáhl za bílého dne a za víření bubnů svolávajících do zbraně²². Táhl za velkého vedra, pak nechal strávit noc pod širým nebem vojáky, kteří neměli stany a z nichž většina nikdy netábořila. Celý následující den promarnil útokem na malý zámek, jehož měl tu čest dobýt; a když byl nepřítel takto řádně a náležitě všemi způsoby upozorněn, dal, aby mu poskytl ještě větší výhodu, zastavit na kraji lesa vzdáleného od Vernonu méně než míli, děla takříkajíc uklidil jako do kůlny, jedno za druhým podél zdi, nechal celou tu malou armádu v největším nepořádku, nepostavil jí ani stráž a odešel se vyspat do chalupy půl míle odtud. Hodinu nato se náhle objevilo několik set mužů, kteří na naše, zcela překvapené, vypálili tři salvy kartáčů, ale podle všeho byla děla nabita jen prachem: neboť to všechno byla zjevně jen dobře připravená fraška.

Bud' jak bud', vojáci, kteří nevěděli, s kým mají co dělat, stěžej nacházeli své zbraně a marně se sháněli po svém veliteli, se ihned dali na bezhlavý útek. Prchali tak rychle, že nebýt nejstatečnějších mužů z Ille-et-Vilaine, kteří chvíli vydrželi, nevrátilo by se ani jediné dělo. Ostatně nikdo neutříl ani škrábnutí a nepřítel neudělal ani třicet kroků, aby své snadné vítězství dovršil pronásledováním²³. To nezabránilo panu de Puisaye, jehož správa

20. Město na Seině v departementu Eure, asi 30 km východně od Évreux na cestě k Paříži.

21. Joseph de Puisaye (1755–1827), hrabě, roku 1789 poslanec šlechty v generálních stavech; v povstalecké armádě mu Wimpffen svěřil velení předvoje soustředěného u Évreux. Úmyslnou zradu, z níž ho Louvet viní, nic nedokládá; podezření však zpětně živila jeho další dráha: po porážce se ukryl v Bretani, stal se jedním z vůdců royalistických šuanů a roku 1795 s anglickou pomocí zorganizoval nezdařené vylovení emigrantů na Quiberonu. Zemřel v Anglii.

22. V originále *la générale* – bubnový signál, jímž se svolávalo do zbraně všechno vojsko.

23. Aulard: střetnutí se odehrálo 12. července 1793. – Dnes se obvykle klade na večer 13. července (téhož dne byl v Paříži zavražděn Marat) k zámku Brécourt u Pacy-sur-Eure nedaleko Vernonu. Obešlo se téměř beze ztrát; že by šlo o předem smlouvenou komedii, je Louvetova domněnka.

departementu Eure zapřísahala, aby ji neopouštěl, prohlásit, že Évreux nelze udržet, a vskutku hned nazítří ustoupil o šestnáct mil a bez jediného výstřelu opustil celý departement.

Generálův návrh: vyjednávat s Anglií

Když dorazil kurýr, který nám přinášel tolik smutných zpráv, Wimpffen se nezdál ani překvapen; ba co víc, brzy nás ujistil, že na tom všem není nic nešťastného; mluvil o tom, že opevní Caen, vyhlásí v tom městě stav obležení, zorganizuje poněkud silnější armádu a vytvoří papírové peníze, které by platily v sedmi departementech, jež koalici zůstaly. Tyto návrhy dávaly látku k dlouhému přemýšlení. Salle²⁴ a já jsme o nich dlouho rozmlouvali a zůstali jsme přesvědčeni, že generál vůbec nechce táhnout na Paříž, nýbrž má v úmyslu zavřít nás s sebou ve městě, kde vládla jeho strana, navázat odtud spojení s Anglií, zkompromitovat nás stykem s ní, bude-li to možné; zkrátka použít nás podle okolností buď k tomu, aby uzavřel mír s Horou, kdyby porazila koalici jihu²⁵, nebo aby uzavřel mír s republikány jihu, kdyby oni porazili Horu. Naši kolegové, jimž jsme své dohady sdělili, nás měli za blouznivce; aby se dali přesvědčit, bylo zapotřebí neméně než toho, co se stalo brzy nato.

Generál dal nás všechny poslance požádat o rozmluvu, která prý měla být nanejvýš důležitá: začal tím, že nám vylíčil naše postavení jako velmi kritické, nedokážeme-li se rozhodnout k ráznému rozhodnutí. Odjíždí prý do Lisieux²⁶ uspořádat své vojsko a rozložit tábor tak, aby mohl prozatím klást slušný odpor. Budoucnost však žádá něco lepšího: vrátil se ke svým záměrům s Caen, ke svým návrhům na vytvoření papírových peněz atd. atd. A protože se slušelo podepřít úvahy hrůzou – ačkoli se mělo vědět, že takový prostředek nic nezmuže u mužů zvyklých denně vzdorovat běsnění a vrahům Hory –, vešel náhle důstojník, který byl bezpochyby domluven, a s vyděšenou tváří přišel generálovi oznámit, že vypukly nepokoje, že lid zadržuje zásoby určené armádě, ba že se dokonce podávají velmi prudké ná-

24. Jean-Baptiste Salle (1759–1794), lékař z Lotrinska, poslanec za departement Meurthe. Skrýval se s Guadetem v Saint-Émilionu a byl s ním v červnu 1794 v Bordeaux popraven.

25. Proti Konventu se v červnu 1793 postavily také Bordeaux, Lyon, Marseille, Nîmes a Toulon. „Sedm departementů“ zbylo povstalcům na západě po ztrátě departementu Eure.

26. Město v departementu Calvados, asi 45 km východně od Caen na cestě k Évreux.

vrhy proti poslancům. Wimpffen se zatvářil, že se zlobí na ukvapenost, s níž mu přicházejí hlásit znepokojivé zprávy. „Jděte, to nic není,“ řekl důstojníkovi, „promluvte lidu do rozumu, uklidněte ho; dejte trochu peněz, bude-li třeba.“

Když nás ten člověk opustil, generál usoudil, že se může odvázat velkého návrhu. „Dobře uvažte všechno, co jsem vám řekl,“ pokračoval; „cítím, že k provedení velkých věcí je třeba velkých prostředků. Ale podívejte, mluvím s vámi otevřeně, vidím už jen jedinou cestu, která nám může jistě a rychle opatřit muže, zbraně, střelivo, peníze, pomoc všeho druhu: *totiž vyjednávat s Anglií, a já k tomu mám prostředky; potřebuji však vaše zmocnění a váš závazek.*“

Čtenář se může spolehnout, že jsem si dobře zapamatoval právě ta slova, která zde podtrhuji²⁷; a u předchozích vět mu zaručuji alespoň smysl.

Nevím, zda si kdo dokáže představit, jak ta slova zapůsobila na mé příliš důvěřivé přátele. Všichni naráz, jati rozhořčením, aniž se jediný okamžik domlouvali, povstali. Rozmluva byla okamžitě přerušena, ačkoli generál nezanedbal nic, aby se ji pokusil znovu navázat.

Myslím, že každý vidí tu hanebnou léčku, do níž nás ten důstojný spojenec Hory chtěl zaplést. Kdyby nás do ní strhl falešný stud nebo touha po pomstě, bylo by veta po republice i po naší cti. Hora by rázem měla proti nám vítězné důkazy. To ona je republikánská; to my chceme království. Všichni republikáni by byli stíháni jako royalisté, zatýkáni, vězněni, gilotinováni. Naše spiknutí, řekla by, sahalo až na jih. To my, a ne ona, jsme vydali Toulon Angličanům²⁸. Vím dobře, že po svých strašných triumfech to neopomněli tvrdit; ale mezi osvícenými a poctivými lidmi nenašli nikoho, kdo by jim uvěřil. Nezbylo jim než se uchýlit k neméně směšné pomlouvačnému obvinění z federalismu²⁹.

27. Aulardovo vydání zvýraznění nezachovává; kurzivu doplňujeme podle vydání z roku 1823.

28. Toulon, hlavní válečný přístav ve Středomoří, vydali koncem srpna 1793 tamní umírnění a royalisté britskému admirálu Hoodovi; republikánská armáda jej dobyla zpět 19. prosince 1793. Že by město Angličanům „naoko“ vydala sama Hora, jak Louvet tvrdí níže, je domněnka bez opory v pramenech.

29. Obvinění, že girondisté chtěli „jedinou a nedělitelnou“ republiku rozbit na volný svazek departementů; stalo se hlavním bodem žaloby proti nim.

Wimpffen, poněkud zaražen, nás opustil, aniž dal najevo zášť. Jenom když nám opakoval, že odjíždí do Lisieux, naznačil nám, že uděláme lépe, zůstaneme-li všichni v Caen, abychom drželi na uzdě několik zlovolníků, kteří se v tom městě snaží připravit nás o přízeň lidu.

Hned nazítří jsme se s Barbaroux vydali do Lisieux. Generál byl poněkud překvapen, že nás tam vidí; nepřijal nás však proto o nic hůř. Dověděli jsme se, co nám neřekl: že měl právě tajnou rozmluvu s jedním z oněch vyslanců vůdců Hory, kteří už tři týdny rozhazovali plnými hrstmi assignáty v Évreux a všude, kudy projížděli³⁰, a kteří brzy, zřejmě velmi jisti mocnou ochranou, přišli v témž podplácení pokračovat až do Caen, přímo před našima očima. Ostatně jsme v Lisieux našli mnoho ozbrojených jednotlivců, a žádné vojáky: žádná organizace, žádná kázeň, jen zběsilá chuť řečnit a podávat návrhy. Tajná ruka v jediném dni rozložila i bretonské prapory, do té doby velmi dobře držené. Generál nás na všechnen ten nepořádek velmi pečlivě upozorňoval a vyvozoval z něho, že se tam nemůže udržet, že je třeba odvést všechno vojsko zpět do Caen, učinit z toho města střed odporu atd. Přece však byl tak laskav, že nám své anglické návrhy neopakoval.

Vskutku se ústup uskutečnil následujícího dne: tehdy všichni naši přátelé dobře poznali, že naše věc je v západních departementech ztracena. Marně generál po návratu do Caen, kde se vždycky chtěl usadit, dával najevo, že se chystá k vážné obraně; marně sestavoval svůj štáb, náležitě rozmisťoval vojsko, zabýval se výběrem místa pro tábor, stavěl baterie osmnáctiliberních děl; všechny ty ukázky už naše kolegy neklamaly.

Zdá se být prokázáno, že den předtím dal Wimpffen prostřednictvím jednoho z vyslanců Výboru pro veřejné blaho³¹ zpravit Horu – a doufám, že mi je rozumět: ne celou Horu, ba ani všechny její vůdce, nýbrž přední kordeli-

30. Mínění jsou agenti vlády a reprezentanti na misi vyslaní Konventem do Normandie, především Robert Lindet a Du Roy. Konvent skutečně spojoval vojenský tlak s přesvědčováním a příslibem beztravnosti pro ty, kdo se podrobí; tajnou dohodu Wimpffena s Horou však nic nedokládá. Assignáty – revoluční papírové peníze, kryté znárodněným majetkem.

31. Výbor Konventu zřízený v dubnu 1793, který se postupně stal skutečnou vládou republiky; 10. července 1793 z něj odešel Danton, 27. července do něj vstoupil Robespierre.

éry Hory, jako Delacroix, Fabra d'Églantine³² atd., kteří chtěli stejně ošálit a oklamat republikány Pétiona, Guadeta atd. jako diktátora Robespiera³³ –, že tedy Wimpffen, pravím, dal oznámit, že jeho anglické návrhy dopadly špatně a že je zbytečné je opakovat; že se tehdy Hora rozhodla omezit se na to, že rozpustí jádro naší ozbrojené moci, aniž se však vzdala úmyslu vrhnout na celou naši stranu onen nátěr royalismu, jehož potřebovali, aby nás zahubili; a bezpochyby teprve v té době se usnesla vydat, alespoň naoko, Toulon Angličanům. To, co zde naznačuji, snad zprvu překvapí každého, kdo je o věcech zcela špatně zpraven; ale až přijde čas, vyslovím se o té strašné toulonské komedii podrobněji.

Beysser, Charlotte Corday a konec povstání v Caen

Než promluvím o smutném rozuzlení našich záležitostí ve městě Caen, musím vydat počet z několika zajímavých událostí, které jsem nechal stranou, abych nepřerušoval běh hlavních dějů.

Wimpffen právě odjel do Lisieux, když jsme viděli přijíždět do Caen muže, který nám přišel nabídnout své služby: špatného generála, ale dobrého vůdce pro drobnou válku, jakéhosi husarského velitele, výtečného pro různé výpady, člověka, který by dokázal dovést prapory za víření bubnů až na Carrousel³⁴; byl to Beysser³⁵. Doporučili jsme ho Wimpffenovi, a ten ho zdvořile odbyl; Beysser se ihned pokusil odloučit všechno jezdecko; pak, v domnění, že si tím vykoupil smír s Horou, běžel do Paříže pochlubit se jí tímto tahem, v jehož upřímnost bezpochyby neuvěřili, protože byl nedlouho poté gilotinován. Jistou důvěru k němu mi ostatně vnukalo to, že ho

32. Jean-François Delacroix (tak ho zde píše Louvet), obvykle zvaný Lacroix (1753–1794), poslanec za departement Eure-et-Loir a Dantonův blízký spojenec; Philippe Fabre d'Églantine (1750–1794), dramatik, poslanec za Paříž, autor názvů měsíců republikánského kalendáře. Oba byli popraveni s Dantonem 5. dubna 1794.

33. Maximilien Robespierre (1758–1794), vůdčí osobnost Hory. Louvet ho už 29. října 1792 v Konventu obvinil z úsilí o diktaturu a „diktátorem“ a „tyranem“ ho nazývá soustavně. Popraven 28. července 1794 (10. thermidoru).

34. Náměstí před Tuilerijským palácem v Paříži, v němž od května 1793 zasedal Konvent; tedy: až před sám Konvent.

35. Jean-Michel Beysser (1753–1794), Alसान, generál, který se v červnu 1793 vyznamenal při obraně Nantes proti vendéjským povstalcům. Krátce se připojil k prohlášení nanteských úřadů proti Konventu, pak je odvolal; po porážce ve Vendée byl zatčen a 13. dubna 1794 popraven.

provázel jeden z mých ctihodných přátel, starý a ryzí jakobín³⁶, republikán osvědčený ve všech zkouškách, Boisguyon, jeho generální pobočník, mladý muž opravňující k největším nadějím, který pak naneštěstí padl do rukou našich nepřátel a byl v Paříži s'tat zároveň s Gireyem-Dupré, jenž si věru zasloužil mít takového druha své slavné smrti³⁷.

Nějaký čas předtím se v intendanci³⁸, kde jsme všichni bydleli, ohlásila s přáním mluvit s Barbaroux mladá osoba, vysoká, urostlá, nanejvýš počestného vzezření a nanejvýš slušného vystupování: v její tváři, krásné a líbezné zároveň, a v celém jejím zjevu byla směs mírnosti a hrdosti, která dobře zvěstovala její nebeskou duši; přicházela vždy v doprovodu sluhy a vždy čekala na Barbaroux v salonu, kudy každou chvíli někdo z nás procházel. Od chvíle, kdy ta dívka upoutala na sebe zraky celého světa, připomněli jsme si navzájem všechny okolnosti jejích návštěv, a nyní je jasné, že milost, o niž žádala pro některé ze svých příbuzných, byla jen záminkou³⁹. Jejím pravým důvodem bylo bezpochyby poznat některé ze zakladatelů oné republiky, pro niž se chystala obětovat; a snad jí bylo také milé, že jednoho dne budou její rysy živě přítomny v jejich paměti.

Z mé se nevymažou, ó Charlotte Corday⁴⁰! Marně se budou všichni korde-liérští kreslíři tvářit, jako by se spolčili, aby podali jen znetvořenou kopii tvých půvabů: budeš nám stále a ustavičně před očima, hrdá a mírná, cudná a krásná, jak ses nám vždy zjevovala; tvé držení bude mít onu důstojnost plnou jistoty a tvůj pohled onen oheň mírněný skromností; ten oheň, jímž zářil, když jsi nám přišla vykonat poslední návštěvu, v předvečer dne,

36. „Starým jakobínem“ míní Louvet člena Jakobínského klubu z doby, než jej ovládla Hora; sám z něho byl na podzim 1792 vyloučen.

37. Boisguyon sloužil v hodnosti generálního pobočníka (*adjudant général*, štábní důstojník). Girey-Dupré (1769–1793), novinář, Brissotův spolupracovník v listu *Patriote français*. Oba byli popraveni v Paříži 21. listopadu 1793.

38. Někdejší sídlo královského intendanta (*hôtel de l'Intendance*) v Caen, kde město uprchlé poslance ubytovalo.

39. Corday žádala Barbaroux o přimluvu ve věci své přítelkyně, bývalé kanovnice Alexandrine de Forbin (nikoli tedy příbuzných); Barbaroux jí dal doporučující dopis pro poslance Lauze de Perret, který byl kvůli tomu zatčen a 31. října 1793 popraven s girondisty.

40. Marie-Anne-Charlotte de Corday d'Armont (1768–1793), dívka z chudé normandské šlechty, potomek dramatika Pierra Corneille; žila v Caen u příbuzné. Dne 9. července 1793 odjela do Paříže, 13. července ubodala Marata v jeho bytě ve vaně a 17. července byla odsouzena a popravena.

kdy jsi odjížděla zasadit ránu muži, jehož strašnou ohyzdnost také nedají zapomenout, ať se sebevíc snaží zobrazit ho méně odporným.

Prohlašuji a tvrdím, že nikdy nikomu z nás neřekla o svém záměru ani slovo. A kdyby se k takovým činům radilo a kdyby se s námi byla poradila, copak bychom chtěli její rány obrátit právě na Marata? Což jsme dobře nevěděli, že ho tehdy tak stravovala krutá nemoc, že mu zbývaly sotva dva dny života?...⁴¹ Pokořme se před úradky Prozřetelnosti; to ona chtěla, aby Robespierre a jeho spoluvníci žili dost dlouho, aby se navzájem zničili, dost dlouho, aby bylo před francouzským národem, jemuž toto slavnostní odhalení nakonec otevře oči, řádně dokázáno, že jedni byli zrádní royalisté a ten druhý nejctižádostivější tyran⁴².

Ostatně ve vřavě velkých událostí, které se tehdy děly, si málokdo dostatečně povšiml, co vznešeného je v hrdé stručnosti odpovědi té podivuhodné dívky bídným darebákům, kteří ji soudili⁴³; jak velkolepý je výrazem i myšlenkami také onen nesmrtelný list, který několik hodin před smrtí adresovala Barbaroux a který – z hlubokého citu republikánské jemnosti, jakého byla schopna jen tato velká duše – neopomněla datovat z Brissotovy světnice⁴⁴. Buď nezůstane nic z toho, co bylo ve Francouzské revoluci krásné, nebo tento list musí projít staletími. Ó můj drahý Barbaroux, ve tvém údělu, který je přece celý tak hoden závidi, jsem ti opravdu záviděl jen to štěstí, jež chtělo, aby tvé jméno bylo spjato s tímto dopisem; ach! alespoň při výslechu vyslovila i to mé.

Dostalo se mi tedy odměny za všechnu mou práci, náhrady za mé oběti, za mé strasti, za šířavé úzkosti, které snáším v tvé nepřítomnosti, ó má Lo-

41. Marat trpěl těžkou kožní chorobou, kvůli níž trávil dlouhé hodiny v léčivé koupeli a od června 1793 už téměř nedocházel do Konventu; že by mu zbývaly „sotva dva dny“, je ovšem nadsázka.

42. Narážka na jaro 1794, kdy Robespierre a vládní výbory poslali na popraviště nejprve Héberta a jeho stoupence (24. března) a pak Dantona, Delacroix a Fabra d'Églantine (5. dubna). Že tito „kordeliéři“ byli tajnými royalisty, je Louvetovo přesvědčení, které dnešní historici nesdílí.

43. Před revolučním tribunálem 17. července 1793 odpovídala Corday krátce a klidně; nejznámější je její výrok: „Zabila jsem jednoho člověka, abych jich zachránila sto tisíc.“

44. Dlouhý dopis pro Barbaroux psala Corday 15. a 16. července ve vězení; je nadepsán „Ve vězení Abbaye, v někdejší Brissotově světnici, druhého dne příprav k míru“. Adresát jej nedostal: byl zabaven a čten před tribunálem. Jacques-Pierre Brissot (1754–1793), novinář a vůdce girondistů („brissotovců“), byl v pařížském vězení Abbaye držen od června 1793 a 31. října popraven.

doiško!⁴⁵ za muka, za poslední muka, která jsou mi souzena, dovím-li se, že naši krutí pronásledovatelé, obratní v tom, jak mě zasáhnout v posledním, avšak nejdražším z mých statků, tě dokázali zavraždit. Ano, ať se stane cokoli, své odměny se mi alespoň dostalo; Charlotte Corday mě jmenovala; jsem si jist, že nezemřu!...

Charlotte Corday, ty, jež budeš napříště modlou republikánů, v Elysiu, kde odpočíváš s muži, jako byli Vergniaud, Sidney a Brutus⁴⁶, vyslyš má poslední přání, pros Věčného, aby chránil mou choť, aby ji zachránil, aby mi ji vrátil; pros ho, aby nám v naší čestné chudobě dopřál kout svobodné země, kde bychom mohli složit hlavu, poctivé řemeslo, jímž bych živil Lodoišku, úplné ústraní, které by nás skrylo před našimi nepřáteli; konečně několik let lásky a štěstí; a nebudou-li mé prosby vyslyšeny, má-li má Lodoiška padnout na popravišti, ach! ať se to alespoň dovím bez dalšího odkladu, a brzy se odeberu do míst, kde vládneš, abych se shledal se svou ženou a rozmlouval s tebou.

Pročítám tento poslední odstavec a nezastírám si, že až jej přečtou, mnozí budou křičet o fanatismu; budiž, fanatismus: velké věci nekonají chladní lidé. Fanatik byl i onen mladík, o jehož činu budou vyprávět dějiny. Ach, jak lituji, že si nevzpomínám na jeho jméno! Krásná Corday právě vstoupila do vězení: příběhne mladý muž, žádá, aby byl uvězněn místo Charlotte a aby podstoupil trest, který jí chystají. Nemusím dodávat, že mu kordeliéri vyhověli jen zčásti; nenechali ho dlouho přežít tu, za niž chtěl zemřít⁴⁷.

45. Louvet psal tyto řádky v úkrytu, odloučen od ženy a bez zpráv o ní; obával se, že byla zatčena a popravena. Lodoiška však zatčení unikla a manželé se později znovu shledali.

46. Elysium – v antické mytologii sídlo blažených zemřelých. Pierre-Victorien Vergniaud (1753–1793), advokát z Bordeaux, největší řečník girondistů, popravený 31. října 1793. Algernon Sidney (1623–1683), anglický republikánský politik a spisovatel, popravený za údajné spiknutí proti Karlu II. Marcus Iunius Brutus (asi 85–42 př. Kr.), jeden z Caesarových vrahů, pro revolucionáře vzor republikánské ctnosti.

47. Poznámka Louvetova: Jiný muž – byl mimořádným poslancem Mohuče a jmenoval se Adam Lux –, proniknut obdivem, sepsal ve spěchu krátkou řeč o činu Corday a byl tak odvážný, že tuto obhajobu dal vytisknout a navrhl v ní, aby byla té hrdince postavena socha s nápisem: *Větší než Brutus*. Ihned ho uvrhli do vězení Abbaye; když tam vstupoval, zvolal v návalu radosti: „Zemřu tedy pro Charlotte Corday.“ Několik dní nato mu st’ali hlavu. – Dodatek překladatele: Adam Lux (1765–1793) přijel do Paříže jako vyslanec mohučského Rýnsko-německého národního konventu žádat o připojení k Francii. Zatčen byl koncem července a popraven 4. listopadu 1793, tedy ne „několik dní“, ale více než tři měsíce po zatčení.

Když se Bretonci, kteří byli, po pravdě řečeno, jedinou silou naší armády, dověděli, že jejich primární shromáždění přijala ústavu⁴⁸, zarazilo je to; a řečníci z jejich středu, bezpochyby dobře placení, jim důmyslně dokazovali, že bojovat nyní proti Hoře by znamenalo učinit ze sebe frakci: vůbec, když vítězství není jisté nebo se nejeví snadné, vrací se člověk raději domů, než aby se bil; přesto naši Bretonci, od přírody velmi stateční, ještě váhali: zpracovávali je však tak dobře, že se dali strhnout. Ostatně správci departementu Calvados, kteří proto nebyli později o nic méně gilotinováni⁴⁹, se osmělili jim oznámit, že když sami ústavu přijali, nemohou je už ve městě Caen trpět. Bretonští federovaní, takto zbaběle opuštění, se vydali na cestu k domovu.

Snadno lze uvěřit, že Wimpffen měl od Hory ochranný list a zcela připravenou příležitost dostat se do Anglie. Nevím, co se stalo s panem de Puisaye, který se tak ochotně dal porazit u Vernonu. Pokud jde o paní de Puisaye, ta se uchýlila do Bordeaux; tam ji udal jakýsi podřízený, který nebyl zasvěcen do tajemství; zatkli ji a poslali do Paříže; ale víc už o ní nebylo slyšet; a ačkoli je velmi hezká, mnozí lidé možná uvěří se mnou, že její krása není pravou příčinou shovívavosti, kterou k ní ti lupiči projevíli.

Ale co se stalo s nešťastným zbytkem hlavních zakladatelů republiky, s psanými poslanci? Jejich kruté příhody budou předmětem poslední části těchto pamětí.

48. Ústava z 24. června 1793 (ústava roku I), narychlo vypracovaná Horou a v červenci předložená ke schválení primárním shromážděním, tj. shromážděním všech voličů v kantonech. Byla přijata drtivou většinou, čímž povstalci ztratili hlavní argument, že Konvent ovládaný Horou není s to dát Francii ústavu; v platnost nikdy nevstoupila, její provádění bylo odloženo „až do míru“.

49. Louvet tu zřejmě přehání: potlačení povstání v Calvadosu, které řídil reprezentant Robert Lindet, bylo poměrně mírné a správci departementu většinou vyvázli vězením. Popraven byl (v lednu 1794 v Rennes) generální prokurátor-syndik departementu Bougon-Longrais, ale až poté, co se přidal k vendéjskému vojsku a padl do zajetí.

V. Ústup s bretonskými prapory (červenec – srpen 1793)

[Kapitola začíná trpkou úvahou o lidech a o revoluci, psanou na jaře 1794 ve skryši v pohoří Jura, a pak se vrací na konec července 1793 do Caen. Když se správa departementu Calvados podrobí Konventu, odcházejí girondističtí poslanci postavení mimo zákon s bretonskými prapory přes Vire, Fougères, Dol a Dinan; tam se od praporu z Finistère oddělí a v přestrojení za dobrovolníky se vydávají postranními cestami ke Quimperu.]

Co mě revoluce naučila o lidech

Když jsem ve víru velkého města dlouho studoval lidi uprostřed jejich nejzženštilejších návyků, mezi pohodlím přepychu a rozkošemi galantnosti, jimž říkali láska¹; když jsem vedle těchto sybaritů, zkažených změkčilostí, viděl zvrhlý lid, který měl, jak se zdálo, už sílu jen k tomu, aby bez zoufalství nesl nesmírnou tíhu jha, odvážil jsem se prohlásit, že utlačovatelé ani utlačovaní nebudou nikdy mít dost odvahy – tito, aby se pokusili povstat, oni, aby povstání kladli nějaký odpor, nebylo-li ostatně zhora nemožné, aby k němu vůbec došlo. Mýlil jsem se jen napůl; ve vládě Francie se ohlásila velká změna; soukromý zájem probudil silné vášně; jejich první srážka však byla naštěstí spíše hlučná než strašná.

Události pak nabyly vážnějšího rázu; smělé strany vystoupily otevřeně. Mezi dvorem, který kul pikle, aby se vrátily všechny jeho zlořády, a orleánskou stranou², která proti nim zdánlivě bojovala jen proto, aby je vzkří-

1. Louvet má na mysli Paříž osmdesátých let, kterou vylíčil ve svém libertinském románu *Les Amours du chevalier de Faublas* (1787–1790); jemu vděčil za literární slávu a jeho odpůrci mu jej v Konventu rádi připomínali.

2. Ludvík Filip Josef, vévoda Orleánský (1747–1793), bratranec Ludvíka XVI., za revoluce zvaný Philippe Égalité, seděl v Konventu na Hoře; byl popraven 6. listopadu 1793. Louvet byl přesvědčen, že Hora pracovala pro jeho nástup na trůn a pro cizinu; dnešní historici toto přesvědčení nesdílejí.

sila ke svému prospěchu, si prorazili cestu ctnostní spiklenci³: jejich šlechtným úsilím se sešel Konvent, pověřený republiku ustavit; naneštěstí ji nikdy nedokázal víc než vyhlásit dekretem. Zprvu to bylo jen prázdné jméno; brzy to bylo jméno zhoubné; věc samu zmařilo. A přece: když jsem byl téměř proti své vůli stržen na toto velké jeviště, které jsem pokládal za jeviště nejušlechtilejších vášní, co jsem spatřil na první pohled? Od středu Hory⁴ až po její vrchol tu byla domýšlivá nevědomost, činící si nárok na všechny výhody proslulosti, hrabivá chtivost bažící po bohatství, nízká zpustlost doufající v dlouhé hýření, ukrutná pomsta chystající vraždy, podlá závist, zoufalá z vlivu, jaký má nadání, nenasytná ctižádost stravovaná potřebou vládnout za cenu všech zločinů. A když takoví zločinci začali nabývat vrchu, když se na hromadách kořisti, na troskách veškerého majetku dav poslušný jejich hlasu koupal v proudech nevinné krve, když mou vlast poskvnilo plenění organizované úřady, ateismus povýšený na zásadu a dvě stě tisíc popravišť⁵ nařízených zákony, byl jsem nucen uznat, že ze všech druhů poroby je ta, kterou plodí anarchie, přece jen nejnesnesitelnější.

Vládne-li nevědomé a oklamané množství, množí se i zločiny právě tak jako páni. Jeden se oddá kradení, druhý si libuje v zabíjení; tenhle nachází potěšení v tom, že svého nepřítele trýzní, vězní a popravuje; tamten si raději „zrekvíruje“ jeho ženu; další, který se ani neobtěžuje věc zaobalit slovem, raději znásilní jeho dceru, a oběť může mluvit o štěstí, jestliže ji kat potom nezavraždí; zkrátka řekli byste, že se každý předhání, aby vymyslel některý ze zločinů, nad nimiž příroda ještě nezaúpěla; jakmile se takový najde, je posvěcen; a jiní ničemové horlivě pracují na nějakém novém objevu, který nebude mít menší úspěch. Tak v mé zneuctěné vlasti několik tisíc lupičů veřejně vyznává zločin a mezi zločiny dává přednost tomu, vybí-

3. Rozumějí se původci povstání 10. srpna 1792, jímž padla monarchie; Louvet je připisuje svým přátelům, pozdějším girondistům. Konvent se sešel 21. září 1792 a vyhlásil republiku; ústava, kterou přijal v červnu 1793, nikdy nevstoupila v platnost.

4. Hora (*la Montagne*) – radikální křídlo Konventu, nazvané podle horních lavic, kde jeho poslanci (*montagnardi*) seděli; opíralo se o pařížské jakobíny, Komunu a sekce a po 2. červnu 1793 Konvent ovládlo.

5. Řečnická nadsázka. Revoluční soudy a komise vynesly za Hrůzovlády podle obvyklých odhadů kolem 17 000 rozsudků smrti; i s lidmi popravenými bez soudu a zemřelými ve vězeních se počet obětí odhaduje na 35 000 až 40 000.

rá si a vychvaluje to, co je nejhanebnější, nejodpornější, nejhrůzněji nové. Tak poblíž Vendée zachází jeden reprezentant⁶ ve svém poblouzení tak daleko, že kata nazývá mstitelem lidu a občanskou ctností onu ukrutnost, která toho člověka vede k tomu, aby před shromážděným lidovým spolkem přijal a pak i plnil závazek, že každý den setne třeba dvacet francouzských hlav.

Tak se v Commune-Affranchie⁷ – jaký ohavný výsměch je v té změně jména! – Collot d'Herbois, rovněž reprezentant lidu, Ronsin, velitel jedné armády⁸, a několik dalších vlastenců po několik hodin klidně radí, jak to zařídit, aby osm či deset tisíc Lyoňanů bylo zavražděno s ukrutností co nejslavnostnější. Tak za rachotu kartáčů, které je trhají, a stovek ran šavlí, jimiž je dorážejí, naplňuje četný lid vzduch svým potleskem. Tak se gilotina stane národním oltářem, na nějž bratr z občanské ctnosti postrčí bratra a otec syna. Tak bude nešťastná žena, vinná tím, že s nářkem doprovodila manžela až na popraviště, k velké spokojenosti davu odsouzena strávit několik hodin pod osudným nožem, z něhož na ni bude kapku po kapce stékat čerstvě prolitá krev jejího chotě, jehož mrtvola leží vedle ní... tam... na lešení!... Tak se náhle, jako nová bystřina, která nemá hrází, rozlije po rozlehlé říši nezměrné množství zločinů neznámých i u nejdivočejších národů a bude hrozit, že zaplaví celý svět. Ach, proč jsem potřeboval právě tuto zkušenost a nic menšího, abych se přesvědčil o té neblahé pravdě, že bez rozdílu bohatství či bídy, vznešenosti či bezvýznamnosti, ba řeknu obecně i bez rozdílu jalové učenosti či úplné nevědomosti, a s jedinou vý-

6. Míněn je patrně Joseph Lequinio, který byl na podzim 1793 s Laiguelotem na misi v přístavu Rochefort nedaleko Vendée. Konventu tehdy s uspokojením psal, že se v tamním lidovém spolku jeden občan sám přihlásil za kata revolučního tribunálu a že ho reprezentanti pozvali ke svému stolu; katovi se tam říkalo „mstítel lidu“.

7. Aulard: Tak (tj. „Osvobozená obec“) nazval Konvent město Lyon, aby je potrestal za to, že povstalo. – Stalo se tak dekretem z 12. října 1793, po dobytí města vojsky Konventu; úřední podoba jména byla Ville-Affranchie, užívalo se však i tvaru Commune-Affranchie.

8. Jean-Marie Collot d'Herbois (1749–1796), bývalý herec a dramatik, člen Výboru pro veřejné blaho, řídil od listopadu 1793 spolu s Fouchém represálie v Lyonu; roku 1795 byl deportován do Guyany, kde zemřel. Charles-Philippe Ronsin (1751–1794) velel pařížské „revoluční armádě“, jejíž oddíly do Lyonu přivedl; byl popraven s hébertisty 24. března 1794. V Lyonu bylo popraveno bezmála dva tisíce lidí, část z nich v prosinci 1793 hromadně kartáčovou palbou z děl; Louvetův počet je silně přehnaný.

jimkou ctnosti, jež náleží jen několika vyvoleným filozofům, lidé musí být otroky, protože lidé jsou zlí, anebo se před zlými plazí?

Dokud nám zbývala nějaká naděje, že tu bezbožnou sektu srazíme, probíhali jsme departementy, ne tak proto, abychom v nich hledali útočiště, jako abychom jí hledali nepřátele. Marná snaha! Hébertův⁹ odporný machiavelismus měl zvítězit. Strach, skrývaný pod jménem opatrnosti, už rozdělil svazek departementů¹⁰, zmařil spásná opatření a ohrozil svobodu v její poslední baště. V Marseille, v Bordeaux, téměř ve všech hlavních městech se majetný občan, váhavý, bezstarostný, bázlivý, nedokázal odhodlat, aby na okamžik opustil svůj krb; svou při i své zbraně svěřoval žoldněrům, jako by bylo těžké tušit, že tito lidé, jež si koupil on, budou brzy koupeni proti němu; na druhé straně Hora, ohnivá, smělá, ve zločinech zběhlá, tasila meč proti vlasti. Aby vyprázdnili pár sudů, aby přepadli pár žen, aby otevřeli pár pokladen, sloužili Hoře nehodní vojáci; s voláním „Ať žije republika!“ přicházeli vraždit republikány; aby jejich země byla svobodná, spěchali ji zotročit. Nejpodlejší přísluhovači zastřeného royalismu, nejhanebnější nástroje korupce, vyvržení hlavním městem jako nějakým novodobým Římem, přinášeli okovy dobytým provinciím, hotovým už padnout na tvář před jejich krvavým prokonzulátem. Města kdysi nejhrdější začínala padat před dvěma třemi jakobíny. S republikou byl konec!

A my, její nešťastní zakladatelé, jsme měli zakusit vše, co jen může mít nejstrašnějšího úděl několika příliš známých psanců, které všichni ničemo-
vé pronásledují a všichni zbabělci opouštějí. Ti, jejichž statky jsme uprostřed nesmírných nebezpečí neustále chránili, nám v naší tísní nenabídnou ani nejmenší částčku onoho jmění, které zítra celé vydají na kolenou prvnímu lupiči, jenž se ho bude chtít zmocnit. Ti, jejichž život jsme deset měsíců hájili s nasazením vlastního, nám raději ani nepootevrou dveře, než aby ten svůj na okamžik vystavili nebezpečí. V hrůze temných nocí, v ne-

9. Jacques-René Hébert (1757–1794), vydavatel lidového listu *Père Duchesne* a náměstek prokurátora pařížské Komuny, mluvčí nejradikálnějších sansculotů; byl popraven 24. března 1794. Louvet v něm viděl jednoho z hlavních strůjců pádu girondistů.

10. Po 2. červnu 1793 se proti Konventu ovládanému Horou postavila řada departementních správ (tzv. federalistické povstání); ohnisky odporu byly Normandie a Bretaň, Bordeaux, Lyon a Marseille. Hnutí se během léta rozpadlo – zčásti proto, že Konvent rychle přijal novou ústavu, zčásti pro nerozhodnost samotných departementů.

čase bouřlivého nebe, vyčerpaným tím, že jsme celý den bez oddechu bloudili lesy, sužovaným hladem, trýzněným žízní, nám proti stále se vračejícím potřebám a proti vrahům neponechají jinou obranu než naši odvahu, naši nevinu, zbytek naděje; ale také zázraky Prozřetelnosti, která nás zjevně chránila. Uvidíme přátele, které zbabělost činí krutými, jak zapírají svého přítele. Mně byla vyhrazena tato zkouška, nejbolestnější ze všech, jež jsem měl podstoupit. Nešťastníče! Přátelé, které máš dvacet let, tě vyženou ze svého příbytku; zaženou tě až k úpatí popraviště...¹¹

Viděl jsem lidi v houfu v jejich veřejném životě a pojal jsem k nim nenávist; měl jsem příležitost poznat je až příliš dobře jednotlivě v jejich životě soukromém, a po nenávisti přišlo pohrdání. Jsou-li i v zemi, o níž jsem věřil, že je hotova se obrodit, lidé dobří tak zbabělí a zlí tak zběsilí, je zřejmé, že každé seskupení lidí, pošetilci mně podobnými honosně nazývané lidem, je ve skutečnosti jen tupé stádo, přešťastné, smí-li se plazit pod pádem.¹² Eh! Robespierre nebo Masaniello, Marat nebo Nero, Caligula nebo Chaliér, Hébert nebo Pitt, třeba i Cartouche nebo Alexandr, Desrues nebo Orléans¹³, co na tom? Každý ničema, je-li ctižádostivý a ženou-li ho okolnosti, může dospět k tomu, čemu oni říkají vznešený úděl: jen se někdy stane, že ten nejobratnější se musí skutálet z výšin do propasti, a vládnout případně tomu nejnešťastnějšímu.¹⁴

11. Louvet předjímá, co bude vyprávět dále: když v prosinci 1793 došel pěšky až do Paříže a hledal útočiště u starých přátel, odmítli ho ze strachu přijmout.

12. Poznámka Louvetova: Necht' si čtenář připomene, v jakém postavení jsem byl, a odpustí takové úvahy přemíře neštěstí.

13. Louvet schválně mísí své protivníky s tyrany a zločinci. Maximilien Robespierre (1758–1794) a Jean-Paul Marat (1743–1793) byli vůdčí postavy Hory; Masaniello, neapolský rybář, stál roku 1647 několik dní v čele lidového povstání proti španělské vládě; Joseph Chaliér, vůdce lyonských jakobínů, byl v červenci 1793 popraven vzbouřeným Lyonem; William Pitt mladší byl britský ministerský předseda a hlavní organizátor koalice proti Francii; Cartouche byl pařížský loupežník, roku 1721 lámáný kolem, Desrues travič popravený roku 1777.

14. Poznámka Louvetova: Cromwell, jemuž se Robespierre tolik podobá, až na nadání; Cromwell, který, od přírody krutý a bezbožný, dovedl rovněž dvojím pokrytectvím předstírat sklon k shovívavosti a horlivost pro věc Boží; Cromwell, jakmile byl na trůně, měl ustavičně za to, že je obklopen vrahy. Nedůvěřoval svým strážím. Pistole nosil ve dne v kapsách a v noci je měl pod poduškou. Skoro nejedl; už nespál. Každý večer měnil pokoj i lože. Kdo by za tu cenu dal přednost koruně před smrtí? Nepochybně mnoho zbabělých darebáků! Ale lze z toho soudit, že by byli šťastní? A není velmi pravděpodobné, že by i pro ně bylo lépe zemřít?

Uprostřed tolikeré zkaženosti je však útěchou, že mohu prohlásit: i ve Francii dosud žije několik bytostí hodných svobody. Nalezli jsme je hlavně mezi příslušnicemi onoho pohlaví, jež má pověst lehkomyšlného a bázlivého. Byly to ženy, kdo nás zahrnul nejdojemnější péčí a vši tou statečnou pomocí, kterou šlechtitý soucit nedokáže odepřít nezaslouženému neštěstí. Ó paní ***!¹⁵ Nemohu vás dnes jmenovat, aniž bych vás zahubil; ale ctnost nezůstává bez odměny; a zůstane-li mi navždy nemožné představit vás vděčnosti republikánů, pak aspoň – nepochybuje o tom – ten, jenž k obrazu svému stvořil vaši nebeskou duši, vás Bůh i můj, Bůh dobročinnosti a dobroty, nezapomene, jaké nebezpečné povinnosti jste pro nás plnila a jak jste, obklopena našimi katy, jim uzmula jejich oběti...¹⁶

Z Caen do Bretaně: pochod s dobrovolníky

Správci departementu Calvados¹⁷ právě dali ostatním správám znamení k hanebnému odpadnutí. Potají uzavřeli s Horou mír a nám o tom nedali nic vědět; teprve třetího dne nás uvědomili, a to takto: dali přímo na vrata intendance, kde nás ubytovali, vylepit montagnardský plakát s dekretem, jímž jsme byli postaveni mimo zákon¹⁸. Bretonci¹⁹, kteří měli nazítí odejít, byli tou zrádnou drzostí pobouřeni; nabízeli nám své zbraně: přijali jsme je, ne abychom se mstili, nýbrž abychom se postarali o svou bezpeč-

15. Thérèse Bouquey, švagrová poslance Guadeta, ukrývala na podzim 1793 Louveta a jeho druhy ve svém domě v Saint-Émilionu, mimo jiné v podzemní skrýši. Byla popravena v Bordeaux 20. července 1794 se svým manželem a s několika Guadetovými příbuznými; sám Guadet byl sťat o měsíc dříve. Marc-Antoine Jullien (1775–1848), syn poslance Julliena, o němž Louvet mluví v následující poznámce, byl mladý agent Výboru pro veřejné blaho, který na jaře a v létě 1794 řídil v Bordeaux pátrání po ukrytých girondistech.

16. Poznámka Louvetova: Běda! Tou šlechtetou ženou byla Guadetova švagrová, byla to občanka Bouquey... Zemřela na popravišti; zavraždili ji s jejím manželem, s jejím švagrem a s Guadetovým otcem. Je mrtva! A Jullien syn, její vrah, dýchá! Bože spravedlnosti, kde tedy jsi?

17. Caen, hlavní město departementu Calvados, bylo od června 1793 střediskem normanského a bretonského odporu proti Konventu; uprchlí poslanci tu bydleli v budově bývalé intendance (sídle někdejšího královského intendanta). Když se federalistické vojsko v polovině července rozuteklo u Vernonu, správa departementu koncem měsíce svůj odpor odvolala a podřídila se Konventu.

18. Dekretem z 28. července 1793 prohlásil Konvent Louveta a další uprchlé poslance za zrádce vlasti. Kdo byl postaven mimo zákon, mohl být po pouhém zjištění totožnosti popraven bez soudu.

19. Do Caen přitáhly na pomoc prapory dobrovolníků (federovaných) ze západních departementů, tzv. departementní síla; Louvet jmenuje prapory z Ille-et-Vilaine (hlavní město Rennes), z Mayenne (Laval) a z Finistère (Quimper a přístav Brest). Po kapitulaci Calvadosu se vracely domů.

nost. Když jsme jejich zástupcům prohlásili, že hodláme jít mezi ně, hledat u nich útočiště a zachránit svobodu v jejich departementech, ozval se jediný výkřik radosti.

Nazítří byl vskutku den odchodu. Rozdělili jsme se do tří hloučků a každý se připojil k jednomu ze tří praporů. Pochodovali jsme jako prostí vojáci a ti, kdo nás přijali, se zdáli spokojeni a hrdi, že mají za kamarády těch asi dvacet zástupců lidu, pro něž právě povstala téměř celá Francie, neboť spojených departementů nebylo méně než šedesát devět²⁰. Naše postavení mělo zprvu cosi dosti příjemného a velmi pikantního. Mně samému bylo velice milé urazit s těmi dobrými lidmi pěšky svůj denní pochod, vypít a sníst s nimi cestou sklenici jablečného vína, kousek másla a vojenský chléb a potom, v místě noclehu, jít s ubytovacím lístkem skromně na byt k některému měšťanovi, který mě měl za dobrovolníka, nedělal si se mnou žádné okolky a tím mě zbavoval všech obřadností.

Takové počinání naše Bretonce okouzlovalo; je pravda, že Ille-et-Vilaine, Mayenne a zvláště Finistère neupadly do nesmírné chyby, již se dopustil Jih, totiž ozbrojit jen žoldnéře. Většina těchto dobrovolníků byli dobře vychovaní mladí lidé, velmi dobře poučení o při, kterou šli hájit, a bylo by nesnadné je koupit. Ale ať se dbalo jakékoli opatrnosti, nedalo se zabránit, aby se do setnin nevzloučili rejdiči, lidé horkokrevní či slabí a několik přestrojených anarchistů; a ačkoli jich bylo pramálo, s pomocí své nízké taktiky a všech svých ohavných pletich nakonec často rozhodovali oni. Viděli jsme to už v Lisieux²¹; brzy jsme měli příležitost zakusit to smutněji.

Po několika pochodech jsme dorazili do Vire. Dověděl jsem se tam, že Hora, osmělená našimi nezdary, dává v Paříži houfně zatýkat. Třásl jsem se o svou ženu. Trochu unaven jsem si šel lehnout v šest hodin; byla půlnoc a já dosud oka nezamhouřil: tu mi přijdou říci, že se po mně ptá nějaká dáma. Byla to ona! Sudťe sami, jakou radostí jsem byl uchvácen!

20. Louvet přehání. Proti převratu 2. června protestovalo podle obvyklých odhadů kolem šedesáti departementních správ, většinou však jen slovně; ozbrojené síly postavilo jen několik z nich.

21. Do Lisieux (departement Calvados) se federalistické vojsko stáhlo po nezdaru u Vernonu. Louvet tam podle předchozí kapitoly našel mnoho ozbrojenců, ale žádnou organizaci ani kázeň, zato posedlost řečením a podáváním návrhů.

Vzácná přítelkyně! Sotva vyvolávači pařížských novin zařvali „velké vítězství u Vernonu nad royalisty z Calvadosu“²², vytušila ostatek našich pohrom a pospíšila si prodat všechny šperky, které měla. Přicházela mi oznámit, že je napříště spjata s mým osudem a že u mne spěchá hledat vyhnanství, možná bídu a jistě spoustu nebezpečí. Tehdy jsem se, proniknut její šlechetností a pevně přesvědčen, že mé neštěstí nemůže na jejím smýšlení nic změnit, odvážil naléhat, aby se mnou uzavřela svazek, po němž jsem tak dlouho toužil a jehož mi její rozvod, vyslovený teprve před deseti měsíci, dosud nedovolil dosáhnout²³. Běda, pod jakými znameními byla ta smlouva odpřísáhnuta! Pétion, Buzot, Salle a Guadet byli našimi svědky.²⁴

Má žena na mě naléhala, abychom spěchali do nejbližšího přístavu a vrhli se tam na první loď, která by nás chtěla dovést do Ameriky. Ukázal jsem jí na Lyon, Bordeaux a Marseille²⁵, které pro republiku podnikají poslední úsilí, jemuž je mou povinností jít pomoci. „Budiž,“ řekla, „ale už se nerozdělíme.“ Přísahal jsem to. Kolikrát jsem měl proti své vůli tu přísahu porušit!

Ve Fougères se prapory rozešly: Mayenne, aby se vrátil do Lavalu; Ille-et-Vilaine, aby vtáhl zpět do Rennes; Finistère pokračoval v cestě na Brest. Každý z těch tří si nás přál podržet a sliboval nám u sebe bezpečí. Bezpečí nestačilo. Vyslali jsme před sebou do Rennes přítele, B***, a ten nám vzkazoval, že se máme odebrat do tohoto města, kde najdeme prostředky,

22. Dne 13. července 1793 se u zámku Brécourt nedaleko Vernonu (departement Eure) předvoj federalistického vojska, jemuž velel Puisaye, po několika dělových ranách vojsk Konventu rozutekl; srážka skoro bez obětí rozhodla o konci normanského povstání. Pařížský tisk ji vydával za vítězství nad royalisty.

23. Marguerite Denuelle, Louvetova láska z mládí, kterou nazývá Lodoiskou, byla provdána za pařížského klenotníka; rozvod umožnil teprve zákon z 20. září 1792. Týmž zákon dovoloval při rozvodu dohodou nebo pro nesoulad povah nový sňatek s jinou osobou až po roce; patrně proto Louvet mluví jen o smlouvě „odpřísáhnuté“ před svědky.

24. Jérôme Pétion (1756–1794), bývalý starosta Paříže a první předseda Konventu; François Buzot (1760–1794), poslanec za departement Eure, přítel paní Rolandové; Jean-Baptiste Salle (1759–1794), lékař, poslanec za departement Meurthe; Marguerite-Élie Guadet (1758–1794), advokát z Bordeaux a jeden z nejlepších řečníků Gironde. Všichni čtyři zahynuli v červnu 1794 v Bordeaux a u Saint-Émilionu: Salle a Guadet pod gilotinou, Pétion a Buzot si patrně sami vzali život.

25. Tři velká města, která se v létě 1793 vzepřela Konventu. Marseille obsadilo vojsko Konventu 25. srpna, Lyon se po dvouměsíčním obléhání vzdal 9. října a Bordeaux se podrobilo v říjnu 1793.

jak se dostat k moři, a tam nějakou pobřežní plachetnici²⁶, která nás doveze do Bordeaux. Barbaroux²⁷ se proti tomu živě postavil. Vyložil nám, že je mnohem lepší odebrat se ke Quimperu, kde nám Kervélégan²⁸, náš kolega, který odjel už před několika dny, zcela jistě připravil dočasné útočiště a prostředky k nalodění. Tento názor převládl a myslím, že to bylo k našemu velkému štěstí.

Dali jsme se tedy s jediným praporem, s praporem z Finistère, cestou z Fougères do Dolu. Nocovat jsme šli do Antrainu, myslím. Říkám myslím, protože má paměť velmi utrpěla: fakta jsem si zapamatoval dobře, ale tu místa, tu přesná doba události mi unikají; a v jeskyni, kde píš²⁹, nemám po ruce žádnou pomůcku. Nemám ani mapu Francie. Ostatně ať už městečko Antrain leží před Fougères, nebo za ním³⁰, tolik je jisté, že nám tam hrozilo nejedno nebezpečí. To místo bylo silně zjakobínštělé. Asi dvě stě darebáků pojalo líbezný záměr odzbrojit v noci prapor roztroušený po domech a potom přepadnout poslance, aby je poslali Hoře, dají-li se chytit, nebo je pobili, pokusí-li se o nějaký odpor. Úklad byl odhalen, právě když ho dosnovali; abychom jej zmařili, dali jsme zdvojit stráž a rozeslat pořádné hlídky; hrdlořezové šli spát.

Dol a Dinan: loučení s praporem z Finistère

Kousek před Dolem však nastal poplach vážnější; dostali jsme spolehlivou zprávu, že obecní rada tohoto města právě postavila své dobrovolníky do zbraně, namířila svá děla u radnice a poslala do Saint-Malo³¹ požádat o po-

26. V originále *chasse-marée* – rychlá bretonská pobřežní plachetnice, původně užívaná k dopravě čerstvých ryb.

27. Charles Barbaroux (1767–1794), advokát z Marseille a poslanec za Bouches-du-Rhône, který roku 1792 povolal do Paříže marseillské federované; v červnu 1794 byl u Saint-Émilionu dopaden po nezdařeném pokusu o sebevraždu a v Bordeaux popraven.

28. Augustin Le Goazre de Kervélégan (1748–1825), poslanec za Finistère, jehož hlavním městem je Quimper, a člen Komise dvanácti; skrýval se v rodném kraji až do pádu Robespierrova a roku 1795 se vrátil do Konventu.

29. Tuto část pamětí psal Louvet na jaře 1794 v úkrytu v pohoří Jura při švýcarské hranici, kde se skrýval s Lodoískou; II. kapitolu datoval „Z jeskyní Jury, 19. dubna 1794“.

30. Aulard: Louvet se nemýlil; městečko Antrain leží na silnici z Fougères do Dolu, asi v půli cesty.

31. Dol (dnes Dol-de-Bretagne) leží asi 25 km jihovýchodně od Saint-Malo, opevněného přístavu se silnou posádkou, který zůstal věrný Konventu.

moc tamní národní gardu a posádku té pevnosti; ty podle pánů z Dolu mohly k nim dorazit večer, a tedy dost brzy, poněvadž jsme sice hodlali být v Dolu před polednem, ale zůstat tam do druhého dne. Na tu zprávu se naši stateční muži z Finistère připravili; pušky i děla byly nabity; zrychlili jsme krok; dorazili jsme do Dolu o dvě hodiny dříve; vtáhli jsme tam útočným krokem, s nasazenými bodáky; šli jsme se seřadit do bitevního šiku před radnici.

Děla byla opravdu namířena, ale mlčela; dobrovolníci šli v deputaci vyzvat starostu, aby se vyjádřil o zlých pověstech, které obíhaly. Přiznal své kroky a ujišťoval, že jejich cílem nebylo zadržet prapor na zpáteční cestě, nýbrž zmocnit se poslanců, zrádců vlasti, které prapor ukrývá ve svých řadách. Když Bretoncům tuto odpověď vyřídili, pobouřila je. Kdyby se velitel a my nebyli spojili, abychom je uklidnili, byla by v Dolu začala občanská válka. Nakonec svolili, že v tomto městě nebudou nocovat; ale poobědvat se tam přece jen muselo. Nechtěli se od nás hnout; jedli jsme téměř všichni společně na náměstí. „Když máte takovou chuť je sebrat,“ křičeli na kolemjdoucí, „tak dejte bubnovat poplach³² a pojd'te!“ To vše nás pramálo připravovalo na to, co se mělo stát druhého dne.

Tři míle³³ za Dolem, na hlavní silnici do Dinanu, kde jsme měli nocovat, bylo nebezpečné místo: soutěska na výšině při vjezdu do lesa. Tři tisíce mužů ze Saint-Malo, o nichž se říkalo, že jsou na pochodu, se tam mohli přesunout a s nesmírnou výhodou čekat na našich osm set Brestských. Ti to věděli, a přece si vedli statečně: téměř všichni přísahali, že raději zahynou, než by nás opustili. My sami jsme byli v jejich řadách pevně odhodláni nepadnout živí do rukou pochopů Hory. Má Lodoiška a několik žen jely za námi ve voze. Lze si představit jejich úzkost. Když jsme konečně došli na obávané místo, nepotkali jsme tam nikoho.³⁴ V Dinanu jsme byli přijati výtečně; lidé se předháněli, kdo nám nabídne lože.

32. V originále *la générale* – bubnový signál, jímž se svolávalo do zbraně všechno vojsko i národní garda.

33. Francouzská míle (*lieue*) měřila asi 4 km.

34. Poznámka Louvetova: Později nás ujistili, že oněch tři tisíce mužů ze Saint-Malo se naopak usneslo netáhnout proti svým bratřím z Finistère.

Za rozbřesku nás probudil velký hluk; to se na náměstí hádali naši muži z Finistère; titíž řečníci jako v Lisieux strávili noc tím, že zpracovávali slabé; slabí se dali strhnout; společně vyvolali toto valné shromáždění; společně křičeli, že Konvent je uznán, vždyť ústava byla právě přijata³⁵, a chránit tedy ještě poslance, které Konvent právě postavil mimo zákon, znamená stát se frakcí. Slušní lidé, proniknutí bolestí, odpovídali, že většina departementů dosud neuznává ty, kdo Konvent ovládají; že ostatně vydat, nebo i jen opustit ctnostné zástupce lidu, kteří s plnou důvěrou ve sliby praporu mu dali přednost před ostatními bretonskými federovanými, znamená zneuctít Finistère. Zvláště tato myšlenka dodávala našim přátelům, dosud početnějším, ráznosti, jaká u nich nebyla obvyklá.

Marně právě dorazil kurýr s podivnou zprávou, že oněch tři tisíce mužů ze Saint-Malo táhne na Dinan a že z druhé strany posílá vojsko Saint-Brieuc, takže se prapor ocitne mezi dvěma ohni. Naši říkali, že nic z toho není pravděpodobné, ale i kdyby to všechno bylo jisté, nesmí se s povinností smlouvat a smrt je lepší než hanba. Strany se zkrátka rozpalovaly; mohlo dojít až k potyčce; rozhodli jsme se tomu neštěstí předejít a napříště čekat záchranu jen sami od sebe. Když se ti dobří lidé dověděli o našem rozhodnutí opustit prapor a odvážit se ke Quimperu postranními cestami, nebylo úsilí, které by nevynaložili, aby nás zadrželi. Byli jsme však rozhodnutí, brzy to viděli; a tu nás aspoň zahrnuli prostředky, které nám scházely.

Ze všech peněz, které nám nabízeli, jsme nechtěli přijmout nic, ale strpěli jsme, aby nám doplnili výstroj dobrovolníků; právě jako dobrovolníci jsme se měli vydat na cestu a pro naši bezpečnost bylo třeba, aby nám nic nechybělo. Vybrali nám nejlepší pušky, dobré šavle, patronašku pořádně naplněnou náboji, a přes stejnokroje jsme si ještě přehodili jednu z těch bílých, červeně lemovaných halen, jaké vojáci na pochodu nosívali; jako doprovod nám dali šest osvědčených mužů, ozbrojených jako my; a konečně nám jeden důstojník, jehož nebudu jmenovat, podepsal propouštěcí listy, v nichž stálo, že jsme dobrovolníci z Finistère, kteří se nejkratší cestou vrací do Quimperu, místa svého bydliště. Měli jsme ujít pěšky čtyřicet dob-

35. Ústavu z 24. června 1793 přijal Konvent narychlo po pádu girondistů a v červenci ji předložil ke schválení prvotním shromážděním voličů; tím vzal federalistům jejich hlavní argument. V platnost nikdy nevstoupila.

rych mil po obtížných cestách; a opatrnost velela, abychom na to vynaložili nanejvýš tři dny. Nebylo tedy možné vzít s sebou mou Lodoïsku; odloučení mělo být aspoň krátké; měla s pasem v naprostém pořádku jet po hlavní silnici a čekat na mě v Quimperu. Naše rozloučení nás přesto stálo mnoho slz.

Stateční muži z Finistère³⁶, opouštěli jsme vás a většina z vás nás už neměla spatřit; ach, přijměte zde aspoň ujištění o úctě, která skončí teprve s námi. Často jsme v departementech, kde jsme čekali víc ráznosti, želeli té vaší. Blížila se chvíle, kdy jsme, odkázáni bloudit bez pomoci, už neměli nacházet muže odhodlané nás bránit a byli přešťastni, potkali-li jsme takové, kteří svolili se nás ujmout.

Ostatně právě zde musím spěšně napravit jedno podstatné opomenutí: zapomněl jsem říci, že tento výtečný prapor z Finistère nebyl při srážce u Vernonu. Wimpffen, zpravený o tom, že se blíží, a dobře vědoucí, z koho se skládá, si dal dobrý pozor, aby nečekal ještě tři dny – on, který bezdůvodně čekal celý měsíc; věru počítal dobře, neboť nepochybuji, že ať už jeho pan de Puisaye³⁷ projevil jakkoli velké nadání dát se překvapit, přepadení by se nebylo zdařilo, kdyby tam byli muži z Finistère.

Vyrazili jsme tedy, a zde je na místě říci, kdo jsme byli a kolik nás bylo: Pétion, Barbaroux, Salle, Buzot, Cussy, Lesage (z Eure-et-Loir), Bergoeing

36. Poznámka Louvetova: Dovídám se, že velitel těchto statečných je jedním z těch, kdo poctili žaláře Conciergerie, dříve určené k věznění zločinu; šťastný a nepochopitelný osud ho zachoval jeho přátelům i republice, která nikdy nebude mít lepšího občana. Po čtrnácti měsících utrpení se konečně těší úctě, kterou mu vysloužil bezúhonný život. To on zachránil 10. března Národní konvent; to jeho jsme opět našli ve svém neštěstí; ať se jakkoli skromně snaží své jméno utajit, dějiny si je žádají. Dějiny je poznají v šťastnějších časech. Nasadil život, když několikrát bojoval za svobodu; nasadil jej, když sloužil svým přátelům, přátelům republiky, a zdá se, že o tom neví. Šťastná a čestná je strana pravých republikánů, zvaných federalisté, když má takové muže! – [K tomu: v noci z 9. na 10. března 1793 se pařížští radikálové pokusili o povstání proti girondistům; prapor dobrovolníků z Brestu, který tehdy meškal v Paříži, zůstal podle Louvetova vyprávění ve III. kapitole celou noc ve zbrani, připraven Konvent hájit. Conciergerie byla pařížská věznice, odkud se chodilo před revoluční tribunál.]

37. Generál Félix de Wimpffen (1744–1814), velitel armády cherbourského pobřeží, se v Caen postavil do čela federalistického vojska; po jeho rozpadu se skrýval a Hrůzovládu přežil. Hrabě Joseph de Puisaye (1755–1827) velel předvoji u Vernonu; později stál v čele bretonských šuanů a roku 1795 vedl emigrantské vylodění u Quiberonu. Louvet oba podezírá z úmyslné zrady ve prospěch royalistů; Puisayovo royalistické smýšlení se později potvrdilo, úmyslné zmaření tažení však doloženo není.

(z Gironde), Giroust, Meillan³⁸ a já; dále Girey-Dupré a řádný mladý muž jménem Riouffe³⁹, který za námi přišel do Caen; a konečně našich šest průvodců. Buzot měl ještě svého sluhu, ozbrojeného stejně dobře jako my; celkem devatenáct.

Chyběl nám Lanjuinais⁴⁰, který se v Caen jen stavil, aby nás objal; Guadet, který se od praporu stále vzdaloval, a protože v rozhodné chvíli nebyl v Dinanu, musel pokračovat ke Quimperu sám po hlavní silnici, kde ho nikdo nepoznal; Valady⁴¹, který zůstal vzadu s jedním přítelem a později se k nám připojil po řadě velmi šťastných příhod; Larivière⁴², který se dlouho zdržoval v okolí Falaise; Duchastel a Kervélégan, kteří odjeli napřed do okolí Quimperu, kde nám měli připravit přístřeší; Mollevaut⁴³, který odešel před několika dny; Španěl Marchena, důstojný přítel Brissotův⁴⁴; a konečně Gorsas⁴⁵, který odjel s dcerou do Rennes, kde měl přátele, a odkud potom vyšel, aby tak neprozřetelně vzdoroval svým vrahům až v samé Paříži.

38. Poslanci Konventu: Gabriel de Cussy (Calvados) byl dopaden a 15. listopadu 1793 v Paříži popraven; Denis-Toussaint Lesage a Jacques-Charles Giroust (oba Eure-et-Loir), François Bergoeing (Gironde), člen Komise dvanácti, a Arnaud Meillan (Basses-Pyrénées), který o útěku zanechal vlastní paměti, pronásledování přežili a po pádu Robespierrově se do Konventu vrátili.

39. Joseph-Marie Girey-Dupré (1769–1793), novinář, redaktor Brissotova listu *Le Patriote français*; byl zatčen v Bordeaux a 21. listopadu 1793 v Paříži popraven. Honoré Riouffe (1764–1813), literát, byl rovněž zatčen v Bordeaux a přes rok vězněn v Conciergerii; své zážitky vyličil v proslulých *Pamětech vězně* (1795) a za Napoleona byl prefektem.

40. Jean-Denis Lanjuinais (1753–1827), právník z Rennes, poslanec za Ille-et-Vilaine a jeden z nejstatečnějších odpůrců Hory ve dnech 31. května a 2. června; osmnáct měsíců se skrýval ve vlastním domě v Rennes, roku 1795 se vrátil do Konventu a později byl senátorem a pairem.

41. Godefroy d'Izarn de Freissinet, markýz de Valady (1766–1793), bývalý důstojník francouzských gard, poslanec za Aveyron; od druhů se oddělil až v Gironde, byl dopaden a v prosinci 1793 popraven v Périgueux.

42. Pierre Henry-Larivière (1761–1838), advokát z Falaise, poslanec za Calvados a člen Komise dvanácti; přežil v úkrytu a roku 1795 se vrátil do Konventu.

43. Gaspard-Séverin Duchastel (1766–1793), poslanec za Deux-Sèvres, proslul tím, že se dal nemocný donést do Konventu, aby hlasoval proti králově smrti; byl zatčen v Bordeaux a 31. října 1793 popraven s girondisty v Paříži. Étienne Mollevaut, advokát z Nancy, poslanec za Meurthe a předseda Komise dvanácti, pronásledování přežil.

44. José Marchena (1768–1821), španělský spisovatel, který uprchl před inkvizicí do Francie a spolupracoval s Brissotem; byl zatčen v Bordeaux, vězněn v Paříži a Hřůzovládě přežil. Jacques-Pierre Brissot (1754–1793), novinář a hlavní postava girondistů (odtud „brissotovci“), byl popraven 31. října 1793.

45. Antoine-Joseph Gorsas (1752–1793), novinář, vydavatel listu *Courrier des départements* a poslanec za Seine-et-Oise; vrátil se tajně do Paříže, byl poznán v Palais-Royal a 7. října 1793 jako psanec bez soudu popraven – první poslanec Konventu, který skončil pod gilotinou.

Postranními cestami: Moncontour a přítel B***

Až do Jugonu jsme se ještě drželi hlavní silnice. Tam jsme odbočili na postranní cestu, ušli po ní několik mil a s nastávající nocí jsme zabušili na vrata statku, kde nám otevřeli jen kuchyni a stodolu. V první z obou místností jsme k večeři našli jen jediného malého zajíce, černý chléb a špatné jablečné víno, ve druhé k spaní jen slámu; přesto jsme pojedli velmi dobře a spali ještě lépe. Nazítří za rozbřesku bylo třeba vydat se na cestu.

Městu Lamballe jsme se už vyhnuli; na postranních cestách jsme měli najít jen několik ubohých vesnic, kde se devatenáct vojáků nemělo čeho bát, a dvě nebo tři poněkud větší městečka, která bude třeba z opatrnosti obejít. Omylem našich průvodců jsme se však ocitli na samém kraji jednoho města: byl to Moncontour⁴⁶. Byli jsme tak blízko, že nebylo možné se mu vyhnout, aniž bychom vzbudili podezření a vydali se v nebezpečí, že uslyšíme zvonit na poplach. Vešli jsme tedy; byl právě trhový den; na náměstí, které jsme přešli s jistotou jen zdánlivou, bylo přes patnáct set venkovanů a s nimi množství četníků. Riouffe, špatný chodec, zůstal pozadu: jeden četník ho zastavil, přečetl si jeho propouštěcí list a zdálo se, že má chuť odvést ho na radnici; Riouffe ukázal na své druhy v dálce: „A kde je potom dohoním?“ řekl. Nechali ho jít.

Když jsme však z toho nebezpečného města vycházeli, došlo k důležitému setkání: připojil se k nám B***⁴⁷, a to s projevy přátelství, které byly na místě, kde nás jimi zahrnoval, možná nevhodné. Udiven, že nás nevidí přicházet do Rennes, vyšel nám odtamtud naproti; v Lamballe zastihl mou sestru (pod tímto jménem jsem svou ženu uváděl na veřejnosti; čtenář se doví proč). Od ní se dověděl, že jsme na této cestě; děláme prý chybu, že se na ni odvažujeme: Rennes by bylo mnohem lepší. Má nám ostatně tisíc věcí co říci; prosí, abychom na něho počkali v chalupách, které nám ukazoval v dálce; přinese nám tam nějaké zásoby, jichž jsme vskutku velmi

46. Jugon, Lamballe a Moncontour jsou městečka v departementu Côtes-du-Nord (dnes Côtes-d'Armor) v severní Bretani; uprchlíci tudy mířili napříč poloostrovem na jihozápad, ke Quimperu.

47. Louvet jméno tají a Aulard je nedoplní. Francouzská životopisná literatura o poslancích v něm vidí Jeana-Françoise Le Deist de Botidoux (1762–1823), rodáka z okolí Uzelu nedaleko Moncontouru, bývalého poslance Ústavodárného shromáždění za Ploërmel, který v Caen sloužil ve federalistickém vojsku a roku 1794 přešel k royalistickým povstalcům v Morbihanu. Louvet mu, jak je z vyprávění vidět, nedůvěřoval a podezíral ho ze zrady; ta však doložena není.

potřebovali: byli jsme na pochodu od pěti hodin, bylo deset, a nic jsme ještě nepojedli.

B*** býval členem Ústavodárného shromáždění, kde si vedl dobře; v provincii 1792 byl předsedou onoho klubu Marseillanů, který by byl Pařížany zachránil, kdyby mu Pařížané byli chtěli naslouchat⁴⁸; a konečně přišel do Caen jako důstojník jednoho z praporů departementní síly: vše se tedy zdálo spojovat, aby mu získalo naši důvěru. Naneštěstí nás v těch chalupách připravil o hodinu; konečně přišel; trocha potravin, kterou nám nesl, ihned zmizela. Začal tím, že nás upozornil, že některé z nás v Moncontouru poznali; sám prý slyšel, jak kdosi říká: „Tamhle je Buzot, tamhle Pétion.“

Potom se vrátil ke svému plánu s Rennes, který byl odmítnut; nato nám řekl, že musíme být unaveni; je právě doba denního horka; ušli jsme už čtyři nebo pět mil, a ujdeme-li jich večer ještě jednou tolik, bude to dost; zavede nás půl míle odtud do hustého mlází, kde zůstaneme do čtyř hodin, kdy nám jeden z jeho synovců přinese občerstvení; tento mladík nás pak dovede o tři míle dál k jednomu příbuznému, u něhož se s ním samým shledáme a který nám připraví něco na posilněnou a dobré postele; budeme mít tu výhodu, že strávíme noc v bezpečném domě. Tato úvaha, vskutku závažná, rozhodla téměř jednomyslně; říkám téměř, neboť já bych byl raději docela prostě pokračoval v cestě s našimi průvodci.

A už je pryč. A my už všichni ležíme na břiše v tom mlází, kolem něhož nás dlouho znepokojovaly svými hrami nějaké nešťastné děti. Konečně se daly na ústup; ale donutil je k tomu déšť. Řídké listí těch stromků se brzy prohnulo pod tíhou vody a setřásalo ji na nás. Nepohodlí, které jsme zakoušeli, se dá těžko vylíčit. Synovec dal smlouvené znamení teprve v pět hodin. A ještě měl na čtvrt hodiny cosi vyřídit v sousední vsi: zůstal tam bezmála půldruhé hodiny. Blížila se noc, když jsme se znovu vydali na cestu.

Brzy byla černá; šli jsme už dlouho, a stále jsme nebyli u cíle. Bylo deset hodin. Naši průvodci spoléhali na nového průvodce a nezkoumali, kterou cestou nás vedou. Konečně poznali, že nás chtějí provést dosti velkým

48. Aulard: Tento klub Marseillanů byl girondistického smýšlení. Založil jej Barbaroux se svými přáteli k boji proti Hoře. Nevíme přesně, kdy ani kde byl zřízen, ani kdy zanikl.

městečkem, na jehož jméno si k své velké lítosti nevzpomínám. Prohlásili jsme, že jím nepůjdeme. Průvodci upozornili, že je tu jiná cesta, a dali jsme se jí. Obcházelí jsme městečko v jisté vzdálenosti, když jsme v něm uslyšeli bubny. „To je večerka,“ řekl synovec. – „V tuhle hodinu se v této roční době večerka nikdy nebubnovala,“ odvětil jsem. Naslouchal jsem a vybídl ostatní, aby naslouchali: byl to poplach. Poznali jsme jej všichni, až na mladíka, který tvrdil, že takhle se v jeho kraji bubnuje večerka. Když jsme městečko obešli a byli už od něho dost daleko, uviděli jsme přicházet B***.

Zavedl nás k příbuznému, který nás měl očekávat. Ten byl potěšen, ale překvapen, že nás vidí. B*** mu zapomněl říci, že máme přijít; a nebyla to výmluva, kterou by si hostitel vymyslel, aby se vyhnul nějakému výdaji, neboť nám nazítří vystrojil skvělou snídani. Ten večer jsme měli omeletu a kus paštiky. Co se týče dobrých postelí slíbených všem, byly jen dvě. Bylo třeba je rozebrat a hodit do jakéhosi salonu pět matrací, na nichž jsme se museli uložit, jak jen to nejméně špatně šlo.

B***, který nás zamkl ve svém pokoji, nás přišel z vězení vysvobodit až v osm hodin ráno. Vyčítal nám, že jsme dělali příliš mnoho hluku. V pokoji nad naším prý spal jeden správce sousedního distriktu. Je to člověk špatný, a jestliže nás slyšel, musíme se bát pronásledování. Snídali jsme; znovu se vrátil k plánu s Rennes, ale opět marně. Tu na nás naléhal, abychom zůstali v kraji, kde jsme byli. Smýšlení je tu výtečné, říkal. On sám se zavazuje, že nám najde víc útočišť, než kolik nás je. Buzot, ač v plné síle věku a statný, nebyl zvyklý pochodovat. Námaha cesty ho zmáhala. Podporoval to, co B*** navrhoval; několik dalších bylo také jeho mínění. Pétion se však na mě díval a nespokojeně vrtěl hlavou. Potíral jsem ty nabídky s velkým zápallem.

Dva z našich přátel zůstali, ať jsem jim říkal cokoli. Nevím, co se stalo s jedním z nich; byl to Lesage (z Eure-et-Loir).⁴⁹ Giroust pak byl o několik měsíců později chycen a už nežije. Když B*** viděl, že všechny jeho nabídky jsou odmítnuty, dal nám poslední radu. „Půjdete krajem,“ řekl nám, „kde každé shluknutí budí podezření. Dvacítka vojáků pochodujících po-

49. Poznámka Louvetova: Dovídám se, že je naživu, a ujišťují mě dokonce, že i Giroust, jehož smrt oznámil jeden montagnard Konventu, je zachráněn.

hromadě by byla všude podezřelá; rozdělte se po třech nebo po čtyřech a různými cestami se odeberte na smluvené místo.“ Nevěřili jsme, že má pravdu. Naše jednota byla tehdy naší bezpečností. Vyrazili jsme všichni společně, a čtenář uvidí, že jsme udělali dobře.

VI. Pěšky Bretaní do Quimperu; úkryty ve Finistère (srpen 1793)

[Srpen 1793, vnitrozemí Bretaně. Sedmnáct mužů – poslanci postavení mimo zákon, jejich přátelé a průvodci, přestrojení za dobrovolníky finistèrského praporu – míří pěšky postranními cestami ke Quimperu. Kapitola líčí noční přepadení u Rostrenenu, bloudění kolem Carhaix, záchranu před Quimperem a krátké štěstí s Lodoïskou v Penharsu; končí písní, kterou si Louvet složil pro cestu na popraviště.]

Noční přepadení u Rostrenenu

Po celý den se nepříhodilo nic pozoruhodného, leda to, že jsme se s přícho-dem noci octli v ubohé vesnici míli¹ před Rostrenenem², městečkem a sídlem distriktu, které leželo na naší cestě a které bylo třeba obejít. Každý pochopí, že nás nelákalo v Rostrenenu ani nocovat, ani jím procházet. Šlo jen o to, máme-li využít noci a dostat se za nebezpečné místo; mělo to tu velkou nevýhodu, že bychom pak museli nocovat v nějakých chalupách míli za ním, a tím se učinili podezřelými. Neboť kdo by si pomyslel, že si pocestní, když už je pozdě, dají tu práci minout město, kde by našli dobrý nocleh, jen aby hledali bídné přístřeší v nějakých zapadlých krčmách? Zastavit se před městem bylo přirozenější; únava několika z nás k tomu poskytovala dosti věrohodnou záminku. Zastavili jsme se tedy míli před ním; ostatně o dvě míle dál by to bylo vyšlo nastejno. Nebezpečí, o němž jsme nevěděli, bylo tím nevyhnutelnější: ať bychom byli usnuli kdekoli, bylo by nás přišlo vzbudit.

1. Francouzská míle (lieue), asi 4 km.

2. Aulard: Ve všech dosavadních vydáních Louvetových pamětí stojí „Roternheim“ místo Rostrenen; město toho jména neexistuje. Rostrenen, dnes [1889] pouhé sídlo kantonu, byl tehdy sídlem jednoho z distriktů departementu Côtes-du-Nord. – Departement se od roku 1990 jmenuje Côtes-d'Armor; městečko leží ve vnitrozemí Bretaně.

V jednu hodinu po půlnoci přišlo. „Jménem zákona,“ křičel kdosi, „otevřete!“ Byli jsme, bohudík, všech sedmnáct³ pohromadě v prostorné stodole, kde jsme neměli o slámu nouzi. Naše jediná svíčka byla zhasnutá. Jeden z nás tiše pootevřel vrata a hned je zase zavřel. „Dům je obklíčen,“ řekl nám. Zvenčí opakoval hrozivý a silnější hlas: „Jménem zákona, otevřete!“ Vtom po hlubokém tichu, které mezi námi způsobilo první překvapení, zazněl jediný výkřik, výkřik jednomyslný a vskutku strašný: „Do zbraně!“ Každý hledal svou zbraň, každý se poslepu oblékal. Příliš rychle to jít nemohlo. Jméno zákona se čas od času ozývalo znovu, ale tónem už méně jistým. „Vydeme, až budeme hotovi,“ odpovídali jsme mu. Vzpomínám si, že se má puška dala dlouho hledat; sháněl jsem se po ní velikým křikem, a přiznávám, že jsem – přizpůsobuje se ostatně jako všichni ostatní roli, kterou situace předpisovala – křičel zrovna tak jako nějaký kordeliér⁴. Konečně jsme otevřeli. Ve dveřích stál a cestu zastupoval muž s trojbarevnou stuhou. Kousek za ním byl dosti silný hlouček národních gardistů. Výjev osvětlovaly pochodně. „Co jste tu dělali?“ zeptal se zhurta správce distriktu⁵. Barbaroux⁶ odpověděl: „Spali jsme.“ – „Proč ve stodole?“ pokračoval ten druhý. – „Byli bychom dali přednost vaší posteli,“ odvětil jsem já. – „Kdo jste vy, pane vtipálku?“ Riouffe⁷ mu se smíchem řekl: „Jako všichni jeho kamarádi dobrovolník, notně unavený, který nečekal, že ho vzbudí tak časně; ostatně ne zdaleka takový pán, jak si asi myslíte.“ – „Vy, a vojáci! To se hned uvidí.“ Jeden z našich průvodců, kterého jsme si udělali velitelem, protože sloužil, a sloužil dobře, zvolal hlasem víc než bujarým: „To se

3. Podle výčtu v předchozí kapitole: poslanci Pétion, Barbaroux, Buzot, Salle, Cussy, Bergoeing, Meillan a Louvet, novinář Girey-Dupré, literát Riouffe, Buzotův sluha a šest průvodců z finistérského praporu. Poslanci Lesage a Giroust zůstali den předtím u B***.

4. Člen pařížského Klubu kordeliérů, nejradikálnějšího z lidových klubů; Louvet chce říci, že hulákal jako ti, před nimiž prchal.

5. Člen volené správy distriktu (administrateur de district). Distrikt byl v letech 1790–1795 správním stupeň mezi departementem a obcí; trojbarevná stuha či šerpa byla odznakem úřední osoby.

6. Charles Barbaroux (1767–1794), advokát z Marseille a poslanec Konventu za departement Bouches-du-Rhône, který roku 1792 povolal do Paříže marseillské federované; jeden z nejvýmluvnějších girondistů. Po roce skrývání byl dopaden u Saint-Émilionu a 25. června 1794 popraven v Bordeaux.

7. Honoré Riouffe (1764–1813), literát; nebyl poslancem a ke girondistům se připojil v Caen. Na podzim 1793 byl zatčen v Bordeaux a přes rok vězněn v pařížské Conciergerie, o čemž napsal proslulé Paměti vězně (*Mémoires d'un détenu*, rok III, 1794–1795). Za Napoleona byl prefektem.

ví, že uvidíte!“ – „Ukažte mi své papíry,“ ozval se znovu správce. Pétion⁸ řekl: „Na návsi, občane, budete-li tak laskav.“ – „Ano, ano!“ volalo několik z nás; „v téhle stodole se vysvětlovat nebudeme.“ Náš velitel nám porozuměl. „Trochu místa, prosím,“ řekl tazateli a zlehka ho přiměl ustoupit; potom, vycházejce, zvolal: „Ke mně, Finistère!“⁹ Celý Finistère přiběhl, seřadil se do řady, a než bys okem mrkl, na první velitelovo slovo, přilnula každá puška ke každému rameni.

Úředník se zdál velmi překvapen; z dalšího jsme poznali, že se domníval najít v naší společnosti deset dvanáct šviháků v domácím županu a s bílou hůlkou v ruce¹⁰ a jen pět šest ozbrojenců. V tomto předpokladu učinil důkladná opatření, aby v případě odporu měl navrch on. Nespokojil se s těmi padesáti pěšáky a přivedl i jízdu. Několik kroků od nás se na koních předváděla jízdní brigáda¹¹. Přes velkou početní nevýhodu si muži, kteří dobře věděli, že popravíšti mohou uniknout jen vítězstvím, směli troufat, že tu tlupu útočníků rozdrťí, budou-li k tomu dohnání; nestačilo však, že jsme k tomu byli pevně odhodláni, bylo dobře, aby to věděli i ti, kdo nás napadli: nešetřili jsme proto žádnou řečí, abychom jim to dali na srozuměnou. „Jsou ozbrojeni po zuby,“ šeptali si někteří gardisté. Skutečně jsme měli všichni kromě pušek ještě silné pistole. Já sám jsem měl dar, který mi dala Lodoiska¹² proti srocením vévody Orleánského¹³ a který mi už nejednou

8. Jérôme Pétion (1756–1794), advokát z Chartres, poslanec Ústavodárného shromáždění, v letech 1791–1792 pařížský starosta a první předseda Konventu. V červnu 1794 byl spolu s Buzotem nalezen mrtev v poli u Saint-Émilionu; oba si vzali život.

9. Finistère je nejzápadnější departement Bretaně s hlavním městem Quimper. Když se „departementní vojsko“ – ozbrojená síla, kterou departementy vzbouřené proti Konventu vypravily v létě 1793 na Paříž – 13. července u Pacy-sur-Eure rozprchlo, přidali se uprchlí poslanci k praporu finistérských dobrovolníků, který se vracel z Caen domů. V Dinanu se od něho oddělili a šli dál v uniformách dobrovolníků, s šesti muži doprovodu a s propouštěcími listy (congés), které jim podepsal jeden z důstojníků praporu.

10. „S bílou hůlkou v ruce“ (le bâton blanc à la main) se říkalo o tom, kdo odchází beze zbraně a bez prostředků; tak opouštěla pevnost posádka, která se vzdala bez válečných poct.

11. Brigáda byla nejmenší jednotka četnictva, zpravidla pět jezdců.

12. Tak Louvet podle hrdinky svého románu Faublas říká své ženě Marguerite Denuelle. Provázela ho na útěku; z Dinanu jela s řádným pasem po hlavní silnici napřed a měla na něho čekat v Quimperu. Na veřejnosti ji vydával za svou sestru.

13. Louvet byl přesvědčen, že pouliční srocení a výtržnosti v Paříži platil vévoda Orleánský (Philippe Égalité, 1747–1793), bratranec Ludvíka XVI., a že Hora pracuje pro něho; dnešní historici tento názor nesdílejí. Orleánský byl 6. listopadu 1793 popraven.

dobře posloužil, alespoň když jsem jej ukázal: byl to tromblon¹⁴, který dokázal vychrlit dvacet kulek najednou.

„Pročpak máte tolik zbraní?“ zeptal se konečně jeden z nejsmělejších. Myslím, že to byl Buzot¹⁵, kdo odpověděl: „Protože dobře víme, že je v tomto distriktu pár lotrů, kteří s oblibou sužují departementní vojsko; a chceme, aby se každý, kdo je nemá rád, naučil je aspoň respektovat.“ – „Tihle lidé zřejmě nespí!“ říkal jsem já a drze si je měřil od hlavy k patě. – „Ale však my je spát pošleme,“ odpovídal mi Barbaroux, jemuž vysoká postava a notná tělnatost dodávaly impozantnějšího vzezření. V našem malém oddíle bylo sedm pěkných granátníků jako on; a z šesti ostatních měřil ten nejmenší, stejně jako já, pět stop a čtyři palce¹⁶.

To je mnoho podrobností: marně bych je chtěl omlouvat u těch, komu by se zdály příliš zdlouhavé; rád si však myslím, že za několik let přijde chvíle, kdy v nich nejjeden čtenář najde jakési sladké potěšení. A kdo ví, oč zajímavějšími je ještě mohou učinit události, které chystá temná budoucnost?

Všimněte si, že celá ta rozmluva, z níž jsem uvedl jen nepatrnou část, se odehrávala, zatímco správce procházel podél naší řady a prohlížel naše propouštěcí listy, které jsme mu jeden po druhém předkládali. Nakonec mrzutě poznamenal, že jsou všechny psány stejným písmem; nato se mu dostalo odpovědi, že to je tím, že náš důstojník podepisuje vždycky touž rukou; a že kdyby si byl každý z nás vyrobil svůj list sám, byl by každý psán jiným písmem.

„Nuže, pánové, co teď uděláte?“ zeptal se nás s nucenou tváří; „já vám rádím, abyste si šli zase lehnout.“ Léčka to byla hrubá. Odpověděli jsme, že když už nás vzbudili tak brzy, využijeme té nehody a urazíme kus cesty napřed.

14. Espingole – krátká puška s nálevkovitě rozšířeným ústím hlavně, nabíjená hrstí kulek nebo broků.

15. François Buzot (1760–1794), advokát z Évreux, poslanec Ústavodárného shromáždění a Konventu za departement Eure, nejprudší odpůrce Hory mezi girondisty a blízký přítel paní Rolandové. Zahynul v červnu 1794 u Saint-Émilionu spolu s Pétionem.

16. Asi 173 cm (pařížská stopa měřila 32,5 cm, palec 2,7 cm). Sedm a šest nedává sedmnáct mužů oddílů; tak to však stojí v předloze i ve starších vydáních.

Odvedl stranou několik důstojníků a chvilku se s nimi radil; potom se k nám vrátil: „Budiž,“ řekl, „stejně byste museli jít na distrikt, kde vás čekají.“ V tu chvíli jsme uslyšeli, jak nařizuje pořad pochodu: „Dva četníci v čele, deset střelců jako přední voj, potom pánové z Finistère, pak čtyřicet střelců a dva četníci na konci.“

Při zvuku těchto hrozivých příprav zvolal náš velitel: „Finistère, nabít zbraně!“ – „Jsou nabitě.“ – „Nasadit bodáky!“ V okamžiku byly bodáky nasazeny.

Mezi našimi protivníky se zvedl šum pro nás příznivý: nebyl to šum roznícené odvahy. Správce přiběhl celý vyděšený a třesoucím se hlasem se nás ptal, zda bychom chtěli klást nějaký odpor. „Útlaku?“ řekl Cussy (z Calvadosu)¹⁷, „o tom nepochybuje! Jsme svobodní lidé, ano, či ne?“ – „Kdybychom s vámi chtěli jednat jako se zajatci, vzali bychom vám zbraně.“ – „To byste nám dřív museli vzít život,“ řekl Pétion. A šest našich statečných z doprovodu, kteří všichni válčili ve Vendée¹⁸, křičelo: „Vy! Nás odzbrojit! Ach, je vás mnoho, ale ještě vás není dost!“ – „Ale občané, odmítáte s námi jít až do Rostrenenu?“ – „Neodmítáme, vždyť tudy vede naše cesta. Jen se budeme mít na pozoru.“ – „Máte nás za zlovolníky?“ – „Děláte nepřátelské přípravy. A co my víme, kdo jste? Můžeme vás koneckonců znát?“ – „Poznáte nás v Rostrenenu.“ – „Nuže dobrá; pojďme.“

Na distriktu: sklenice cidru

Cestou jsme z plna hrdla zpívali krásný hymnus Marseillanů¹⁹, který se na tu okolnost velmi dobře hodil. Jestliže se však cestou činily naše jazyky, obraznost nás unášela jinam. Ptala se nás, co nám chystají a jak se v Rostrenenu zachováme. Skoro všem nám v téže chvíli napadla stejná myšlenka. Kdyby nás chtěli zatknout, požádáme, abychom směli promluvit ke

17. Gabriel de Cussy (1739–1793), bývalý ředitel mincovny v Caen, poslanec Ústavodárného shromáždění a Konventu za departement Calvados. Byl zatčen v Bordeaux a v listopadu 1793 popraven v Paříži.

18. Povstání venkova v departementu Vendée a sousedních krajích na západě Francie, které vypuklo v březnu 1793 pod royalistickým a katolickým praporem a přerostlo v krutou občanskou válku.

19. Marseillaisa, kterou v dubnu 1792 složil Rouget de Lisle a kterou do Paříže přinesli marseillští federovaní.

shromážděnému lidu. Povolí-li to, je náš triumf pravděpodobný. Odmítnou-li nás, dovoláme se svých zbraní a budeme bojovat do posledního dechu.

Zatím několik zvědavců, jimž bylo nepochybně dovoleno vystoupit z řad, přicházelo přerušovat náš zpěv i naše úvahy a kladlo nám otázky, často záhlubné. „Viděl jste v Caen Charlottu Corday?“²⁰ zeptal se mě jeden z nich. – „Náš prapor tam ještě nebyl, když k tomu zabití došlo,“ odpověděl jsem mu. – „Byla to přece úkladná vražda,“ namítl. – „Ano – aniž chci Marata srovnávat s Caesarem – taková jako ta, kterou spáchal Brutus.“ Nespokojený tazatel přesto pokračoval, a poněvadž jsem se bál, aby některý kolega, vyslýchaný zase z jiné strany, neodpověděl něco, co by si s tím odporovalo, odrazil jsem svého muže pokřikem *Tančeme carmagnolu*²¹, vyřvávaným tak silně a tak vytrvale, že jsem už nemohl slyšet vůbec nikoho.

Byli mezi nimi ovšem i lidé nám naklonění a někteří nás poznali. Jeden mi přišel poklepat na rameno: „Bravo! Bravo! Jsme bratři: řekli nám, že jste nepřisešní kněží“²². – „Ti, kdo to řekli, tomu nejspíš sami nevěří.“ – „Na to bych se vsadil,“ odpověděl mi. Jiný přišel, vzal Pétiona za ruku, stiskl mu ji a řekl: „Držte se, najdete přátele.“

Konečně jsme vstoupili do obávaného města; a třebaže se v několika domech svítilo, všechno tu spalo v hlubokém pokoji. Žádná posila pro naše nepřátele; zdá se, že všechno, co město mělo národních gardistů, bylo vysláno proti nám. Seřadili je na náměstí do půlkruhu, četnickou brigádu trochu vpravo. Řekli nám, abychom vystoupili do prvního patra domu, který nám ukázali. Odebrali jsme se tam v dobrém pořádku. Všichni členové distriktní správy byli shromážděni; znovu si prohlédli naše propouštěcí listy, ale tvářili se už mnohem méně nezdvořile; potom se uchýlili do kouta.

20. Charlotte Corday (1768–1793) odjela z Caen, kde se uprchlí girondisté zdržovali, do Paříže a 13. července 1793 probodla ve vaně Jeana-Paula Marata, novináře a poslance Hory, v němž viděla hlavního původce krveprolévání; 17. července byla popravena. Girondisté ji přirovnávali k Brutovi, vrahu Caesarovu a římskému vzoru tyranobijce; jakobíni její čin vydávali za dílo girondistického spiknutí.

21. Carmagnole, pouliční píseň a tanec sansculotů z léta 1792 s refrénem „Dansons la carmagnole, vive le son du canon!“.

22. Kněží, kteří odmítli přísahu na občanskou ústavu duchovenstva z roku 1790 (prêtres réfractaires); od roku 1792 jim hrozila deportace a v Bretaně se jich mnoho skrývalo.

Předseda se vrátil a řekl nám: „Dáme vám tu den odpočinku.“ Opakovali jsme svůj rozhodný úmysl pochod urychlit a dorazit domů ještě téhož dne; namítl nám, že je to třináct dobrých mil; odvětili jsme, že nejsou ještě ani tři hodiny ráno; trvali jsme na svém: nová porada; byla delší; zavolali důstojníka; několikrát odešel, přišel a zase odešel; konečně nám řekli: „Občané, sklenici cidru snad přijmete?“ Báli jsme se, že by odmítnutí vypadalo příliš strojeně.

Dali nás sejít do přízemí do velkého sálu. Uplynula čtvrt hodina, a cidr nikde. „Co tu děláme?“ říkal jsem, „pojďme.“ A zase jsme zpívali z plných plic, stále s puškami v ruce. Byli tam zvědavci: přerušil jsem zpěv a jakoby roztržitě jsem jednomu z nich řekl: „Cože! Opravdu vám řekli, že jsme kněží?“ – „Ale kdepak,“ zvolal, „něco horšího.“ A potichu, s tajemnou tváří dodal: „Náramní zrádci vlasti, kamaráde.“ Dal jsem se do hlasitého smíchu a pak jsem znovu spustil své *Tančeme carmagnolu*.

„Cože! Kvůli sklenici cidru ztratíme hodinu!“ zvolal jsem konečně; „pojďme.“ Dali jsme se do pohybu, a cidr přišel. Zatímco jsme pili, přistoupil k nám jeden z členů správy (ponechávám na čtenáři, aby uhodl jeho pohnutku; snad nás chtěl pozorovat) a řekl: „Občané, uvidíte, že jsme měli důvod vás podezírat; tady je udání, které jsme dostali.“ Přehnul horní a dolní část dopisu, bezpochyby proto, abychom neviděli datum ani podpis, a přečetl prostředek: „Pétion, Barbaroux, Buzot, Louvet, Salle, Meillan²³ a několik jejich kolegů mají projít okolím vašeho města a pravděpodobně se tam i zastavit; mají pět mužů doprovodu.“ Úředník přestal číst; a my jsme většinou nepřestali zpívat nebo křičet a ani jsme se netvářili, že nasloucháme, ačkoli žádnému z nás neuniklo jediné slůvko. V tu chvíli jsme z toho čtení usoudili, že rozkaz k našemu zatčení je vydán; a poněvadž nám, když jsme vyprázdnili sklenice a rozloučili se, nikdo neoznamoval, že musíme zůstat, vykročili jsme v sevřeném šiku a se skloněnými bodáky ke dveřím, kde nás, jak jsme soudili, napadnou, až budeme chtít vyjít ven.

23. Jean-Baptiste Salle (1759–1794), lékař a poslanec za departement Meurthe, byl v červnu 1794 dopaden s Guadetem v Saint-Émilionu a popraven v Bordeaux. Arnaud Meillan (1748–1809), poslanec za departement Basses-Pyrénées, pronásledování přežil, roku 1795 se vrátil do Konventu a zanechal paměti.

Jaké bylo naše překvapení, když jsme na náměstí už nespatrili živou duší! Později jsme se dověděli, že hned po našem vstupu do domu se všichni dobře smýšlející i lhotejní rozešli; maratisté, jichž zbyla asi třicítka, si spočítali, že je nás sedmnáct ke všemu odhodlaných, že tedy nesmějí doufat, že nás povraždí, nýbrž že by museli bojovat, a to důkladně; a tak maratisté vyklidili pole také: odtud ty dlouhé porady pánů z distriktu, to přecházení důstojníka sem a tam, ten úskočný návrh dne odpočinku, za něhož by nás byli, shromáždivše síly, rozdělili a odzbrojili, a konečně nabídka cidru, aby získali čas. Buď jak buď, vyvázli jsme jen o vlasek; odcházeli jsme se srdcem plným radosti a děkovali Bohu ochránci; ale ještě jsme neměli vyhráno.

Vřesovišti ke Carhaix

Dopoledne bylo velmi krušné: už od osmi hodin bylo horko; dobrá polovina našeho oddílu byla uštvaná; kvůli těm opozdílům jsme museli jít docela pomalu, a přitom jsme byli v kraji vřesovišť, kde jsme na osmi devíti dobrých mílích neměli najít k uhašení žízně nic než potoky. Cussy, trápený záchvatem dny, sténal při každém kroku, který musel udělat; Buzot, třebaže zbavený všech zbraní, byl ještě příliš těžký; Barbaroux, neméně těžkopádný, ale vždy statečnější, v osmadvaceti letech²⁴ tlustý a vypasený jako čtyřicátník, a k dovršení všeho zla s vyvrtnutým kotníkem, se namáhavě vlekl, opíraje se hned o mé rámě, hned o rámě Pétionovo nebo Sallovo, kteří byli stejně neúnavní; a konečně Riouffe, který musel zout příliš těsné boty, jež ho odřely, byl nucen poskakovat po špičkách bosých nohou s rozedranými patami. Tak jsme, ustavičně v pohybu od jedné hodiny ranní, urazili přece nanejvýš pět mil, když nám štěstí doprálo najít před polednem v jedné osadě cosi jako hospodu, cosi jako oběd a hodinu odpočinku.

Marně už ranění podali návrh, abychom tam zůstali až do večera: po tom, co nám oznámil hostinský, nezbylo než vléci se dál. Ten člověk si nás zvědavě prohlížel, a poněvadž jsme, hltající jeho omeletu se slaninou, zpívali z plna hrdla své vlastenecké písně, zdál se udiven: jeho výraz mě zarazil; pozval jsem ho, aby přijal sklenici našeho cidru; dal se pobízet, pak jedna sklenka přivolala druhou a nakonec nám řekl: „Namouduši, občané, to mě

24. Louvet se mylí: Barbaroux se narodil 6. března 1767, bylo mu tedy šestadvacet.

těší, zdá se mi, že jste všichni dobří vlastenci.“ – „Zajisté.“ – „Jaké má ale člověk nepřátele! Skoro bych věřil, podle toho, jak mi vás vyličili, že honí právě vás; máte jít přes Carhaix²⁵; čekají tam na vás dvě četnické brigády.“

Vydali jsme se znovu na cestu; bylo záhodno si pospíšet; ale opozdilci se vlekli víc než kdy jindy, a zvláště Riouffe, jehož nohy byly samá krev a který byl každých deset kroků nucen odpočívat. Tak jsme na pět mil potřebovali bezmála celých deset hodin. Byla noc, když jsme se octli kousek od Carhaix. Po několika pokusech prohlásili naši průvodci, že teď dál nemohou, protože je příliš tma, aby rozeznali jedinou stezičku, po níž je možné městečko obejít, a kdyby jen trochu zabloudili, zavedli by nás neomylně do močálů, kde bychom vězeli v bahně až do rána. Dodávali něco velmi mrzutého: že i za dne bychom Carhaix obcházeli v tak malé vzdálenosti, že by bylo velmi snadné nás objevit; jinou cestu neznali. Ostatně kdybychom šli prostě po hlavní silnici, museli bychom projít jen jednou uličkou městečka. „Nuže, přátelé,“ řekl jsem jim, „slyšíte, bije deset; v městečku všechno spí, a snad i četníci, kteří velmi dobře vědí, že dobrý spánek je lepší než rány z pušek: semkněme se, natáhněme kohoutky, pojďme rychle, pojďme bez hluku, vklouzněme potichu do uličky a projdeme.“ Někteří se proti tomu názoru hlasitě ozvali: několik nemocných, natažených na zemi, chtělo raději spát než se účastnit rozpravy. „Když už se musí zemřít,“ říkal Cussy, „zemřu raději tady než o čtyři míle dál.“

Avšak Barbaroux, vždy silnější než bolest, která ho zmáhala, můj názor podporoval. „Dejme tomu, že nás četníci na stráži ještě čekají,“ říkal, „projdeme uličkou dřív, než budou na koních: odváží se nás pronásledovat uprostřed noci? Není křoví, za nímž bychom je, dobře krytí, nemohli prošípikovat kulkami dřív, než poznají, odkud rány přicházejí. Dnes večer jich je jen deset; za svítání jich může být dvacet; dají-li na nás v tuto hodinu zvonit na poplach, neseženou skoro nikoho, a my urazíme kus cesty, než se mužstvo shromáždí. Za dne naopak je přesila proti nám. V každém případě jsme tuto noc odsouzeni tábořit pod širým nebem; využijme jí lépe; obraťme ji k své záchraně. Vzhůru, přátelé,“ řekl nemocným, „lituji vás, musím mít pro vaše útrapy cit, neboť je zakouším sám, ale odvalu, ještě trochu

25. Městečko a sídlo distriktu ve východní části departementu Finistère, křižovatka cest středem Bretaně.

úsilí. Pojd'me této noci třeba po kolenou, bude-li to nutné; za svítání můžeme být v Quimperu²⁶; a poženou-li se ti četníci za námi teď, neuvidí nás, my je uslyšíme, a jejich koně nám poslouží, abychom cestu dokončili.“

To dodalo sil všem; nikdo už necítí své rány; vstáváme, objímáme se, smějeme se, jdeme vpřed.

Potichu a v hlubokém mlčení jsme prošli tři čtvrtiny uličky, potěšeni klidem, který, jak se zdálo, vládl kolem nás, když tu děvčátko, skryté v temném výklenku, náhle vyběhlo, strčilo do dveří domu, kde jsme uviděli světlo, a zřetelně proneslo tato slova: „Už jdou.“ Takto prozrazení, zdvojnásobili jsme krok; vrhli jsme se vlevo do úvozu tak temného, že v něm nebylo možno nic rozeznat. Kdosi tehdy řekl: „Slyším koně.“ Je třeba to říci: v té chvíli nebyl ani ten nejodhodlanější z nás příliš klidný. Naléhavější zlo dodalo hbitosti i těm nejunavenějším. Konce té krátké cesty jsme dosáhli lehčím krokem a za necelou hodinu jsme urazili míli po jiné cestě, tak rovné, tak příjemné, že vypadala spíš jako alej v parku než jako hlavní silnice. Tam jsme uviděli živé ploty, za nimiž jsme mohli v bezpečí čekat na všechno četnictvo departementu.

Bylo vůbec pravda, že nás pronásleduje? Zastavili jsme se, naslouchali, neslyšeli jsme nic; ale když jsme se shlukli, shledali jsme, že nám chybějí dva muži: byli to naši dva hlavní průvodci; viděli jsme je při vstupu do městečka, jak jdou v našem čele; snad od té doby odběhli za nějakou potřebou. Vrhli jsme se do trávy a čekali na ně hodinu. Tu, myslím, napadlo Salla, a řekl nám to, že snad, jsouce trochu vpředu, odbočili v úvoze na nějakou cestu, aniž nám tma dovolila je vidět, a že jsme patrně zabloudili. Nato se vyrojí tisíc dohadů; průvodci, kteří nám zbývají, tuto část cesty neznají; je třeba pokusit se dostat zpět na cestu, kterou se dali ti dva; k tomu není nutno vracet se právě po vlastních stopách; mělo by stačit pustit se do polí a držet se trochu vpravo.

Je rozhodnuto; vlečeme se nepohodlným terénem; tu je třeba přeskočit příkop, prodrat se živým plotem, přejít několik luk; uvázli jsme v močálu, je třeba spěšně z něho ven; padáme do hlubší bažiny; jednou jsme v ní byli až

26. Hlavní město departementu Finistère v jihozápadní Bretani a cíl cesty; uprchlíci tu měli přátele mezi departementními úředníky, kteří se v červnu 1793 postavili proti Konventu.

nad kolena; viděl jsem chvíli, kdy jsem po chybném kroku div nezačal plavat. Abychom se vyprostili, skáčeme přes nové příkopy, prodíráme se křovím, které nás rozdírá. Konečně, po dvou hodinách neslýchaných útrap, vyčerpaní, zlámaní, potlučení, jsme venku. Posuďte náš zármutek: aniž jsme to zpozorovali, otočili jsme se dokola; vraceli jsme se přesně na cestu, kterou jsme chtěli opustit, s tím zoufalým rozdílem, že jsme se značně přiblížili k městečku, takže mezi osudným úvozem a námi nebylo víc než dva dostřely z pušky.

Co dělat? Měli jsme se vrátit do toho úvozu? Bylo třeba vejít až do Carhaix a projít jím jiným směrem? Ale co když snad ta cesta, kterou jsme tak umíněně chtěli opustit, byla ta pravá? Především bylo rozumné pokusit se to ověřit. Bergoeing²⁷ a už nevím který jiný statečný muž se nabídl, že půjdou na výzvědy. Vrátili se po čtvrt hodině. V úvoze nebylo vidět žádnou jinou cestu než tu, kterou jsme šli. Vešli znovu do městečka, prozkoumali všechny jeho východy a našli jen na jednom jeho konci, vpravo, stezku příliš úzkou, než aby bylo rozumné si myslet, že by to mohla být cesta do Quimperu. Bylo tedy pravděpodobné, že tahle je jediná správná. Dali jsme se po ní znovu, ale neradi a smutně; byli jsme více či méně u konce sil; a pak, v podstatě nebylo nic nejistějšího než místo, kam nás ta cesta zavede.

Po půlhodině – nemohu říci pochodu, nýbrž úsilí o pochod – bylo třeba nabrat dech. Nikdy se nám peří nezdálo tak měkké jako vysoká tráva, která nás přijala; a nikdy hodina spánku, lépe využitá, nepřinesla větší užitek. I ti nejvyčerpanější při ní nabrali trochu sil. Další hodinu se šlo dosti svižně; ale když se rozednívalo, učinili jsme dva mrzuté objevy. První: že jeden z našich průvodců zůstal při poslední zastávce spát a my ho tam nechali, aniž jsme si toho všimli. Ani ten nejméně unavený z nás nebyl s to vrátit se pro něho, a ani ten nejbystřejší by nepoznal místo, kde jsme se zastavili.

A tak nám z našich šesti průvodců zbýval jediný: zapomněl jsem totiž říci, že jsme při odchodu z Rostrenenu uznali za vhodné poslat dva z těch sta-

27. François Bergoeing (1750–1829), poslanec za departement Gironde a člen Komise dvanácti; skrýval se až do pádu Robespierrova a roku 1795 se vrátil do Konventu.

tečných lidí napřed, aby uvědomili Kervélégana²⁸, že hodláme nazítří dorazit do okolí Quimperu a že nám má někoho vyslat naproti. Čtenář jistě nezapomněl, že dva další zmizeli. Později jsme se dověděli, že se k smrti unaveni – aniž nás chtěli upozornit, dobře tušíce, že bychom je nepustili – dali u jiného východu z Carhaix tou stezičkou, kterou vypátral Bergoeing; že se o půl míle dál vrhli do trávy, kde prospali celou noc, a odtud že se dostali do Quimperu oklikami, které sami znali. Konečně je třeba připomenout, že dva naši kolegové nás opustili a přidali se k B***²⁹; a tak se náš malý oddíl ztenčil na dvanáct.

Druhý objev, který nás zarmoutil, byl ten, že naši opozdílci našli ve spánku sílu jen velmi pomíjivou. Hned ten, hned onen klesal a nechtěl už vstát. Ztráta času se mohla stát nenapravitelnou.

Před Quimperem: anděl vysvoboditel

Slunce zatím pozvolna stoupalo a my jsme postupovali po té neznámé cestě; pronásledoval nás však nepřítel neméně obtížný než únava – hlad. Brzy jsme objevili dům a několik chalup; ale sotva nás z dálky spatřili, zavíraly se ze všech stran dveře i okna. Ti nešťastníci neměli ani odvalu odpovídat na otázky, které jsme jim kladli kočičím otvorem ve dveřích; měli nás za opravdové jakobíny.

Konečně jsme potkali pocestného, od něhož jsme se dověděli, že cesta, které se držíme, je opravdu cesta do Quimperu, ježto jsme od toho města už jen dvě míle. Byl to pro nás důvod k veliké radosti; brzy ji naneštěstí vystřídal neklid. Nebylo pomýšlení na to, vejít do Quimperu za dne; nemohli jsme bez neopatrnosti ani postoupit dál; a čekat na silnici, kde by si nás všiml každý kolemjdoucí, se hodilo stejně málo. Kdybychom ji však opustili, jak by nás Kervélégan nebo jeho poslové našli? Dva průvodci, které jsme vypravili z Rostrenenu, mu měli za místo schůzky označit od-

28. Augustin Le Goazre de Kervélégan (1748–1825), poslanec za Finistère a člen Komise dvanácti; odjel do okolí Quimperu napřed, aby přátelům připravil úkryty. Sám se ve svém kraji skrýval až do thermidoru a poté se vrátil do Konventu.

29. Lesage a Giroust; viz předchozí kapitolu. B***, bývalý poslanec Ústavodárného shromáždění, kterého Louvet označuje jen iniciálou a jemuž nedůvěřuje, se k uprchlíkům připojil za Moncontourem a přemlouval je, aby šli do Rennes, zůstali v jeho kraji nebo se rozdělili.

lehlý kout lesa, jímž jsme procházeli; ale jak jsme to místo, známé jen dvěma dalším průvodcům, kteří se nám této noci ztratili, mohli najít? Je jasné, že nezbývalo nic jiného než poslat našeho posledního průvodce do Quimperu a čekat, až se s několika přáteli vrátí a vyzvedne nás v tom koutě lesa, kde nás zanechá.

Toto rozhodnutí, jakkoli se zdálo moudré, bylo přece krajní. Nebylo možné, aby u nás byli před polednem, nebylo možné, aby za tak dlouhou dobu nějací sedláci neobjevili tucet ozbrojených mužů, příkrčených v lese, vydaných vydatnému dešti, kteří by se marně vydávali za obyvatele Quimperu, když by se mezi nimi už nenašel nikdo, kdo by dokázal odpovědět na dolnobretonštinu³⁰, v níž by se jich vyptávali. Bylo však třeba to riziko podstoupit; náš průvodce nás ukryl za křoví, pod několik vysokých stromů, a odešel.

Bylo bezmála osm hodin; uplynulo jich jedenatřicet od chvíle, kdy jsme se po polovičním noclehu a nočním vyburcování u Rostrenenu začali vléci od léčky k léčce, od chybného kroku k chybnému kroku. Padali jsme únavou, ospalostí a hladem. Ale co jíst? Trávu? A jak si odpočinout? Kde spát? Leželi jsme ve vodě: bouře byla totiž tak silná, že se na nás přes ty vysoké stromy řinuly celé proudy; a v takovém stavu jsme měli strávit nejméně čtyři hodiny! Zdálo se nemožné, aby to vydržel i ten nejsilnější.

Příznávám, hodina malomyslnosti nadešla. Riouffe a Girey-Dupré³¹, jejichž nevyčerpatelná veselost se až dotud držela, nám už dávali jen úsměvy. Prudký Cussy obviňoval přírodu; Salle se na ni zlobil; Buzot se zdál zdrcen; i Barbaroux cítil, jak jeho velká duše slábne; já jsem ve svém tromblonu viděl naše poslední východisko, ale viděl jsem v něm i muka odloučení od Lodošky! Ó bohové!... Jedině Pétion – a takového jsem ho viděl po celou tu cestu – Pétion, neochvějný, vzdoroval všemu strádání, zachovával klidné čelo uprostřed nových nebezpečí a usmíval se nepohodě nepřátelského nebe. Nepřátelského! Co jsem to napsal? Jaký nevědek! V

30. Bretonština (bas-breton), keltský jazyk, jímž mluvil venkov západní Bretaně; francouzsky tu sedláci většinou neuměli.

31. Joseph-Marie Girey-Dupré (1769–1793), novinář, redaktor Brissotova listu *Le Patriote français*. Byl zatčen v Bordeaux a v listopadu 1793 popraven v Paříži.

naší tísní nás už mohla zachránit jen pomoc Prozřetelnosti; a ta pomoc na sebe nedala čekat ani půl čtvrt hodiny!

Ano, sotva uplynulo několik minut od odchodu našeho průvodce, když potkal jezdce. Ten si ho, míjeje ho, zvědavě prohlédl, otočil hlavu, aby si ho prohlédl ještě jednou, potom se k němu vrátil a zeptal se ho, zda se nemýlí, zda není federovaným z Finistère. Náš průvodce váhá, a přece řekne: „Ano.“ Nato nové otázky, tajemně nadhazované; nové odpovědi, opatrně odvažované. Postupují, couvají, pozorují se, vzájemně se oťukávají. Konečně je důvěra ustavena, vysvětlí si to. Neznámý byl jeden z našich přátel, přítel Kervéléganův. Naše dva posly z Rostrenenu dosud nikdo neviděl. Nevím, jaký pud ho přiměl, aby za svítání vsedl na koně a vydal se po této silnici zjistit, nepotká-li někoho, kdo o nás slyšel. O chvíli později by ho náš průvodce nebyl potkal, neboť jezdec, překvapen bouří, už hledal úkryt.

Jakmile nám byl ten anděl vysvoboditel ohlášen, nevzpomněl jsem si už, že potřebuji lůžko, jídlo, útulek před deštěm, který mě zaléval. Myslíl jsem jen na to, abych se zeptal na Lodoïsku. Dostala se do Quimperu; ale neobešlo se to bez nebezpečí. Po setkání s³² pokračovala v cestě. Když dorazila do Saint-Brieuc, shledala, že ji tam právě předešlo udání. Zadržel ji četník a z rukou obecní rady se vyprostila jen obratností a pevností svých odpovědí. Ó má Lodoïsko, tvá odvaha a tvůj důvtip mě tedy vytrhly z největšího nebezpečí, jaké mi kdy hrozilo! Ach, kdybys byla padla do rukou našich pronásledovatelů, k čemu by mi bylo, že jsem unikl nástrahám, které mi nakladli na cestu?

Náš nový vůdce nás nejprve zavedl k jednomu sedlákovi, kde bychom se svým vzezřením sami nikdy nebyli dostali tu skleničku kořalky a ten kousek černého chleba, které nám dali. Žádný líkér z ostrovů a žádná brioška nám nikdy nechutnaly tak dobře. Potom nás potichu uvedli k ústavnímu faráři³³, jemuž nás vydávali za vojáky, kteří se právě vrátili z honu na nepřisežné. Ten dobrák nás ohřál, usušil, pohostil, uložil a skrýval až do konce dne. Když nastala noc, odebrali jsme se do lesíka, kde nás čekali další přátel

32. Tečky jsou v předloze. Míněn je nejspíš B***, který podle předchozí kapitoly potkal Lodoïsku v Lamballe a od ní se dověděl, kudy uprchlíci jdou.

33. Farář, který složil přísahu na občanskou ústavu duchovenstva (curé constitutionnel) a byl placen státem; proto mu bylo možné namluvit, že vojáci honili nepřisežné kněze.

telé. Přivedli koně pro raněné. Po dvou hodinách pochodu bylo třeba se rozloučit. Jistě nás to stálo mnoho. Společná nebezpečí té cesty utužila mezi námi sladká pouta svatého přátelství.

Objal jsem Salla; objal jsem Cussy a Girey-Dupré. Běda! Bylo psáno, že tyto dva už nikdy neuvidím. Všech pět³⁴ jich šlo ke Kervéléganovi. Mluvil se o tom, že mě dají k nim; ale Quimper choval poklad příliš drahý, než abych šel jinam. Buzota odvedli k jednomu hodnému člověku, dva dostřely z pušky od toho města. Pétion se odebral na blízký venkovský statek, kde už na něho čekal Guadet³⁵. Riouffe, Barbaroux a já jsme šli k jednomu výtečnému občanu, na jehož laskavé jednání nezapomenu.

Quimper a Penhars

Nazítří mě tam navštívila má drahá Lodoïska. Má žena se dopustila té chyby, že se ubytovala v hostinci, místo aby se uchýlila k jedné dávné přítelkyni, kterou ve městě měla a u níž by byla méně na očích. Tím horlivěji jsme sledovali svůj první plán, totiž že si na měsíc nebo dva najme v okolí venkovský dům, kam se uchýlím a kde spolu počkáme na chvíli, kdy se budeme moci nalodit.

Nezdálo se, že by ta chvíle měla brzy přijít. Na říčce, která protéká Quimperem a vlévá se do moře, byla malá palubní bárka, která se však už naplavila tolik, že byla vyřazena ze služby. Duchastel³⁶, který nás přišel navštívit s Boisguyonem³⁷, nám řekl, že dal tu bárku prohlédnout a že za nějakých dvanáct set liber nákladů na opravu bude skoro jako nová. Potíž byla sehnat dělníky; práce šla velmi pomalu. Jakmile bude hotova, nalodíme se

34. Louvet jmenuje jen tři; podle výčtu účastníků cesty mohli být zbylými dvěma jen Meillan a Bergoeing (ostatní šli, jak hned říká, jinam). Cussy a Girey-Dupré byli popraveni v listopadu 1793; se Sallem se Louvet ještě sešel v Gironde.

35. Marguerite-Élie Guadet (1758–1794), advokát z Bordeaux, poslanec za departement Gironde a jeden z nejlepších řečníků girondy. V červnu 1794 byl dopaden v otcovském domě v Saint-Émilionu a popraven v Bordeaux.

36. Gaspard-Séverin Duchastel (1766–1793), poslanec za departement Deux-Sèvres. V lednu 1793 se dal, ač nemocen, donést do Konventu, aby hlasoval proti králově popravě – to je patrně ona „opravdová odvaha v těžkých časech“. Byl zatčen v Bordeaux a 31. října 1793 popraven v Paříži spolu s Brissotem, Vergniaudem a dalšími girondisty.

37. Gabriel-Nicolas-François de Boisguyon, generální pobočník, který se ke girondistům přidal v Caen. Byl zatčen v Bordeaux a v listopadu 1793 popraven v Paříži.

všichni, a tři dny pěkného počasí stačí, aby nás donesla do Bordeaux. Zeptal jsem se ho, jaká opatření byla nebo mají být učiněna, aby nás úředníci pověření prohlídkou a kontrolou pasů na všech lodích plujících po řece dolů nechali projet, a jakou jen trochu rozumnou naději můžeme mít, že unikneme anglickým korzárům, kteří tehdy pokrývali oceán. Duchastel odpovídal neurčitě, že to všechno je snadné; žádný prostředek však neuváděl.

Byl to neohrožený mladý muž, ten Duchastel; ale jeho lehkomyšlnost a neopatrnost šly až k ztřeštěnosti. V té době například bydlel v hostinci, a to pod svým jménem, procházel se po celém městě, před nikým netajil, že je poslanec a psanec; a konečně dával tu bárku docela veřejně vystrojit; a my jsme byli nadmíru šťastni, že ráčil svolit, že neřekne, že má sloužit ještě jiným než jemu.

Ostatně kolik předností tuto vadu vyvažovalo! Jakou opravdovou odvahu osvědčil v těžkých časech!

Nevědouce, z čeho ho obvinili, aby ho zahubili, sáhli k svému obvyklému prostředku a přičetli jinému své vlastní zločiny. Obvinili ho, že si dopisuje s Vendée a že se za ni chopil zbraně, kdežto on naopak bojoval proti royalistům po celý den 20. května před Nantes a přispěl skoro stejně jako Beysser³⁸ k jejich porážce toho dne.... A přece zemřel, ten statečný republikán! Zemřel na popravišti, stíhán tou pomluvou o royalismu! Dnes však právě původce té války ve Vendée známe; většina z nich zaplatila za své zrady hlavou³⁹; Duchastel je pomstěn!

Má Lodoiška zatím našla na venkově hezký domek s dosti velkou zahradou. Čekala tam na mne; letěl jsem tam; opustil jsem tě, můj drahý Barbaroux, ale ty mi to odpouštíš: víš, jakou vášeň jsem k ní choval a jak jí byla hodna! Vídal jsem tě uprostřed rozmanitých rozkoší, jimiž tě střídavě opájelo tisíc kouzelnic, přivábených tvou krásou, ale tvou nestálostí hned zase

38. Jean-Michel Beysser (1753–1794), generál, který se vyznamenal při obraně Nantes proti vendéské armádě; ta byla před městem odražena 29. června 1793, takže Louvetovo datum 20. května je patrně omyl. Beysser se v létě 1793 nakrátko přidal k federalistům a 13. dubna 1794 byl popraven.

39. Podmětem celého odstavce („sáhli“, „obvinili“) jsou Louvetovi protivníci, montagnardi. Právými původci války míní Louvet patrně hébertisty, zejména Ronsina, velitele pařížské „revoluční armády“, a jeho druhy, popravené v březnu 1794; girondisté je vinili, že válku ve Vendée úmyslně protahovali. Je to stranické obvinění, nikoli doložený fakt.

opouštěných; stokrát jsem tě viděl závidět slasti té lásky zároveň živé i něžné, uctivé i šťastné, stále věrné a stále nové, té pravé lásky, kterou ve mně budila a kterou mi oplácela má choť.

Nejprve mi pro případ přepadení zřídila skrýš, do níž by vrahové nepronikli. Když jsme takto učinili svá opatření, oddali jsme se přítomné sladkosti svého postavení. Vrátili jsme se k tomu prostému a samotářskému životu, který měl pro nás tolik půvabu a který nám bylo tak těžko opustit. Málokdo přicházel rušit naše rozkošné ústraní, a vždy jen večer. Celý den jsme se těšili ze štěstí být spolu. Ach, proč měl tehdy den jen čtyřiaadvacet hodin! Jak krásné byly ty dny, dosažené po tolika bouřích, běda, a po nichž mělo následovat ještě tolik bouří! Ó Penharsi⁴⁰! Místa navždy přítomná v mé paměti, staňte se drahými pravým milencům! Vrátila jste mi všechny slasti Évry⁴¹!

Proto jsem také nechtěl Penhars opustit a jít na bárku. Čekal jsem ostatně na bezpečnější loď, kterou Pétion a Guadet dávali připravit v Brestu. Bárka odplula a odvezla devět cestujících. Byli to Cussy, Duchastel, Boisguyon, Girey-Dupré, Salle, Meillan, Bergoeing, jeden Španěl jménem Marchena⁴², důstojný a nešťastný přítel Brissotův, a Riouffe, velmi zarmoucený, že neodjíždí s námi. Oba posledně jmenovaní přišli bojovat s námi za svobodu do Caen a od té doby chtěli sdílet všechna naše nebezpečí.

Teprve ve chvíli odjezdu vzkázali Guadet, Buzot a Pétion, že se do Bordeaux co nejdříve odeberou jinou cestou. Já jsem už dávno oznámil, že budu sdílet jejich osud; a Barbaroux, k svému velkému štěstí, právě dostal něco-

40. Aulard: Penhars je obec dva kilometry od Quimperu; dodnes [1889] tam ukazují „Louvetovu díru“ (le trou de Louvet). – Obec byla roku 1960 připojena ke Quimperu.

41. Místo, o němž Louvet jinde v pamětech nemluví a které nelze bezpečně určit; patrně jde o venkov nedaleko Paříže, kde v prvních letech revoluce pobýval a psal „téměř vždy po boku Lodoisky“ (viz kapitolu I).

42. José Marchena (1768–1821), španělský literát a svobodomyšlný emigrant, spolupracovník Brissotův. Byl zatčen v Bordeaux a vězněn v Paříži, teror však přežil; později se vrátil do Španělska ve službách krále Josefa Bonaparta.

vice. Říkám k štěstí, neboť všichni, kdo vstoupili na ten nešťastný člun, byli brzy zatčeni⁴³.

Ostatně je teď chvíle říci, že B***, jak jsem předvídal, nás přišel hledat do Quimperu. Duchastela našel bez nesnází. Ten, nechť je už nikomu svěřovat naše tajemství, mu řekl, že jsme v okolí Lorientu.

Montagnardští komisaři⁴⁴ se našťestí dosud neodvažovali vstoupit do Finistère, kde je veřejné mínění stále zavrhovalo. Posílali před sebou emisary, kteří tam měli plnými hrstmi asignátů zpracovávat jakobíny. V quimperském klubu začínala zvedat hlavu maratistická strana. Navrhovalo se tam vykonat domovní prohlídky v domech v okolí města, kde se prý, jak šla pověst, přechovávají zrádci vlasti. Štěstí v Penharsu bylo příliš veliké; bylo krátké; sotva začalo, bylo třeba se ho vzdát.

Hymnus smrti

Uchýlil jsem se několik mil odtud do osamělého domu, kde mě výborní lidé vzali na byt a stravu. Odloučen od přátel, odloučen od Lodoïsky, zakoušel jsem smrtelnou tesknotu. Tam jsem složil svůj *Hymnus smrti*. Chtěl jsem jej, kdybych padl do rukou svých nepřátel, zpívat cestou na popraviště.

Nápěv: *Veillons au salut de l'empire*.⁴⁵

Podlých utlačovatelů Francie

zločinné úklady jsem pranýřoval:

zvítězili, a jejich pomsta

43. Bárka doplula do ústí Gironde, ale odpor Bordeaux proti Konventu se mezitím zhroutil. Duchastel, Cussy, Girey-Dupré, Boisguyon, Riouffe a Marchena byli na podzim 1793 zatčeni; Salle unikl až do června 1794 a Meillan s Bergoeingem se zachránili, takže Louvetovo tvrzení neplatí doslova.

44. Reprezentanti na misi, poslanci Konventu vysílání s neomezenou mocí do departementů a k armádám.

45. *Veillons au salut de l'empire* („Bdíme nad spásou říše“) byla jedna z nejzpívanějších vlasteneckých písní revoluce. Slova napsal roku 1791 Adrien-Simon Boy na melodii árie z Dalayracovy komické opery *Renaud d'Ast* (1787); „říší“ se tu míní stát, nikoli císařství. Louvet z ní přejímá stavbu sloky i refrén s voláním „Liberté! Liberté!“ a veršem „Raději smrt než otroctví“.

ihned poroučí mou smrt.

Svobodo! Svobodo! přijmi tedy můj poslední hold:

Tyrani, udeřte, svobodný muž mi bude závidět můj osud:

Raději smrt než otroctví,

tot' přání republikána!

Kdybych byl sloužil jejich zběsilosti,

byli by mě zahrnuli zlatem;

raději jsem sloužil své vlasti,

raději jsem přijal smrt.

Svobodo! Svobodo! která duše se tvým ohněm nerozněcuje?

Tyrani, udeřte, svobodný muž mi bude závidět můj osud:

Raději skon než zločin,

tot' přání republikána!

Kéž vás můj příklad nadchne,

přátelé, ozbrojte se pro své zákony:

s králi se spolčuje Collot⁴⁶,

rozdrťte Collota i krále.

Robespierre, a vy všichni, vy všichni, které provází vražda,

tyrani, třeste se, své zločiny musíte odpykat:

Raději smrt než Horu,

tak volá hrdý Lyoňan!

A ty, kterou nerad opouštím,

46. Jean-Marie Collot d'Herbois (1749–1796), bývalý herec, montagnard a od září 1793 člen Výboru pro veřejné blaho; že by se „spíkl s králi“, je girondistická představa o Hoře jako nástroji ciziny. „Hrdý Lyoňan“ o čtyři verše níže: Lyon povstal 29. května 1793 proti jakobínské radnici a od srpna do 9. října 1793 vzdoroval obléhání vojsky Konventu; krvavou odvetu ve městě pak řídili právě Collot d'Herbois a Fouché.

*milenko mému srdci tak drahá,
zapuď všechnu nedůstojnou slabost,
buď silnější než svá bolest.
Svobodo! Svobodo! oživ a podpírej její odvahu!
Pro tebe, pro mne ať nese tíhu svých dnů:
její lůno snad chová zástavu,
jediný plod naší lásky!
Důstojná choti, buď důstojnou matkou,
ujmi se svého chovance už v kolébce!
Opakuj mu často, že jeho otec
zemřel smrtí nejkrásnější!
Svobodo! Svobodo! ať ti vzdá svůj nejčistší hold!
Tyrani, třeště se, bojte se šlechetného dítěte!
Raději smrt než otroctví
bude prvním z jeho přání!
A kdyby nový Robespierre
sužoval tvou zemi,
můj synu, nemsti svého otce,
můj synu, pomsti Svobodu!
Svobodo! Svobodo! ať ho provází lepší zdar:
Tyrani, prchněte, odneste si své ohavné děti!
Raději smrt než Horu
bude heslem našich potomků!*

Ano, katů z Abbaye⁴⁷

hrozné úspěchy budou krátké!

Netvor děsil svou vlast,

dívka mu přeřala nit života!

Svobodo! Svobodo! ať tvá paže na ně dopadne!

Třeste se, tyrani, vaše zločiny přivolávají naše ctnosti!

Marat zemřel obtížen nenávistí,

Corday žije po boku Brutově!

Ale zástup se tlačí a křičí;

nešťastný lide, slyším tě!

Sbohem, má milovaná rodino,

sbohem, moji přátelé dvaceti let!

Svobodo! Svobodo! odpust' oklamanému zástupu!

Ale vás, tyrani, může ještě potrestat Jih⁴⁸:

já odcházím do Elysia

rozmlouvat se Sidneyem⁴⁹!

47. Původci zářijových masakrů: 2. září 1792 začalo vraždění vězňů v pařížském vězení Abbaye. Girondisté z nich vinili Marata, Dantona a Komunu. „Netvor“ je Marat, „dívka“ Charlotte Corday.

48. V létě 1793 byly ve vzpouře proti Konventu Lyon, Marseille, Toulon i Bordeaux, kam se uprchlíci chystali odpout. Marseille padla 25. srpna, Lyon 9. října a Toulon v prosinci 1793.

49. Algernon Sidney (1623–1683), anglický republikán a politický myslitel, popravený za Karla II. pro účast na spiknutí proti králi; pro girondisty vzor mučedníka svobody. Elysium je v antické mytologii sídlo blažených.

VII. Z Finistère po moři do Gironde (srpen – září 1793)

[Konec srpna až 24. září 1793; Finistère v Bretani, brestská rejda, Biskajský záliv a ústí Gironde. Louvet se s manželkou skrývá u obětavého přítele, odbočuje k výkladu, proč podle něho Toulon vydala Angličanům sama Hora, a potom líčí, jak se s Guadetem, Buzotem, Pétionem a Barbarouxem tajně nalodil na obchodní loď a mezi anglickými korzárý a loďstvem republiky doplul do Gironde.]

Přítel, jakých je málo

Byl jsem v tomto útulku¹, kde se mi čas zdál převelice dlouhý, už déle než čtrnáct dní, když se tam po mně přišel ptát jeden příslušník národní gardy. Byl to neznámý člověk, který mi prokázal službu nad jiné důležitou. Ve chvíli, kdy byla má Lodoiška² udána v klubu³ mužem, jenž doslova řekl, že když byla zatčena žena Guadetova⁴, lze docela dobře zatknout i sestru Louvetovu⁵ – v té chvíli ji šel varovat a ukryl ji u sebe. Nyní mě přicházel pozvat, abych s ní sdílel jeho útočiště. Posuďte, jakou jsem měl radost!

Než nastala noc, dopřál si Lodoiščin dobrotivý posel trochu odpočinku. Potřeboval ho: měl jsem totiž už den předtím dostat dopis od své ženy, ale došel mi teprve ráno toho dne. On však počítal s tím, že se minulé noci dostavím na určené místo, a čekal tam na mě až do svítání, a to v hrozném nečase; znepokojen, že mě neviděl, urazil několik mil⁶, aby mi přinesl

1. Osamělý dům několik mil od Quimperu (departement Finistère v Bretani), kam se Louvet uchýlil asi v polovině srpna 1793, když musel opustit Penhars, a kde ho místní lidé vzali na byt a stravu; viz konec předchozí kapitoly.

2. Tak Louvet říkal své ženě Marguerite Denuelle podle hrdinky svého románu *Faublas*. Doprovázela ho na útěku z Paříže do Normandie a Bretaně.

3. Lidová společnost v Quimperu, místní obdoba pařížského Jakobínského klubu; koncem léta 1793 v ní nabývali vrchu přívrženci Hory.

4. Marguerite-Élie Guadet (1758–1794), advokát z Bordeaux a jeden z nejlepších řečníků girondistů, po 2. červnu 1793 postavený mimo zákon. Skrýval se s Louvetem v Bretani a potom v rodném Saint-Émilionu, kde byl v červnu 1794 dopaden; popraven byl v Bordeaux.

5. Louvet svou ženu na veřejnosti vydával za sestru, jak sám říká v V. kapitole.

6. Francouzská míle (lieue), asi 4 km.

nový lístek od mé ženy a nabídl mi u sebe vše, co by mi bylo vhod. Tolik horlivosti mi připadalo tím podivuhodnější u člověka, který mě znal jen podle pověsti; měl jsem však co činit s jedním z nejšlechtetnějších a nejneobyčejnějších smrtelníků, jakými se tato země může honosit. Nic mu nebylo zatěžko, šlo-li o to prokázat službu těm, o nichž soudil, že si zasluhují jeho úctu.

Skrýval nás oba v pokoji, nad nímž bydlel četník, kterého po celý den navštěvovali jeho druhové; a ti často klepali na naše dveře v domněnání, že jsou to dveře jejich přítele. Bylo třeba vyřídit nějaké nebezpečné poselství? Vzal je na sebe. Právě přijel jakýsi podlý darebák, důstojný komisař výkonné moci⁷, a přivezl tajné rozkazy: šel za ním, pil s ním, snažil se vyzvědět, co ho přivádí. Barbaroux⁸ měl co nevidět zůstat bez přístřeší: nabízel, že dá do našeho pokojíku postavit třetí lůžko. Byly nařízeny domovní prohlídky: na tom nesejde, nestrpí, abychom opustili jeho dům; sám nám s rychlostí a obratností, jimž nebylo rovno, zhotovil dřevěnou skrýš, kterou bylo těžko objevit. V onu kritickou dobu, kdy byly prohledávány téměř všechny domy, strávili jsme se ženou den, celičký den v tom výklenku; on zatím klidně čekal v pokoji, a kdyby nás inkvizitoři přece objevili, bil by se s nimi po mém boku do posledního dechu.

Lod', na kterou jsme stále čekali⁹, se velmi opožďovala: půjde tedy, ať to stojí cokoli, sebrat zprávy a uspišit chvíli odjezdu. Budeme možná potřebovat pasy: nebude-li nám je moci opatřit, vyrobí nám je. Než dojde k naložení, které se může ještě hodně protáhnout, mluvila má žena o tom, že se pokusí o výpravu do Paříže, velmi potřebnou k záchraně trosk našeho skrovného jmění: aby mohl mé ženě v případě potřeby pomoci nebo ji bránit, doprovodí ji cestou tam nebo zpátky. A konečně, dělal jsem si starosti o

7. Zmocněnec vysílaný do departementů Výkonnou radou, tedy ministry; tito komisaři, vybíraní většinou mezi pařížskými jakobíny a kordeliéry, měli dohlížet na místní úřady a prosazovat politiku Hory.

8. Charles Barbaroux (1767–1794), mladý advokát z Marseille, poslanec Konventu a jeden z vůdců girondistů; v Bretani právě onemocněl neštovicemi. V červnu 1794 byl dopaden u Saint-Émilionu a popraven v Bordeaux.

9. Lod', kterou Pétion a Guadet dávali chystat v Brestu k tajné dopravě psanců do Bordeaux. Menší bárka s devíti jinými uprchlíky vyplula od Quimperu už dříve; všichni, kdo na ni vstoupili, byli podle Louveta brzy pochyťáni (viz konec předchozí kapitoly).

Pétiona, Guadeta, Buzota¹⁰; on už tak dlouho a tak velice toužil je spatřit! Nebojím-li se svěřit mu místo jejich úkrytu, půjde je za mne obejmout. Ostatně nikomu nepřenechá tu výsadu, že nás v den našeho odjezdu doprovodí s koňmi, zbraněmi a zásobami až na břeh moře!

Byl to ostatně člověk všestranný, ten náš přítel¹¹: dobrý námořník, dobrý voják, dobrý lékař, obratný truhlář, zručný zámečník, když na to přišlo, vytrvalý chodec, v případě potřeby učitel šermu; hodil se i k vedení účtů a ke správě, vyznal se znamenitě v úřadě, v kanceláři, v manufaktuře i v obchodním kontoru. Co však velmi přispělo k tomu, že si získal veškerou mou úctu, byla záliba, kterou jsem u něho poznal, v mírných naukách a v oněch krásných uměních, jež prozrazují klidné či ctnostné sklony těch, kdo je pěstují; byl malíř, kreslíř, architekt a botanik. A kolik milých i solidních vlastností měl ve své domácnosti! Byl zároveň šetrný i štědrý, pracovitý i nezištný, pozorný a vlídný ke svému služebnictvu, tak dobrý ke svému dítěti, tak něžný ke své ženě! Ach, když jsem ho uviděl v jeho soukromém životě, jak jsem byl hrdý, že jsem si získal jeho přátelství!

Kdo vydal Toulon

U něho jsme se dověděli zprávu, že se Toulon právě vydal Angličanům¹². Kdo jej však vydal? Hloupý dav říkal: „To federalisté.“¹³ Lidé méně nevědomí pokládali za přirozenější, že k té krajnosti dohnalo jeho obyvatele zoufalství a že, přinuceni volit, dali ještě přednost cizímu jhu před jhem vládců Konventu. Lidé lépe zpravení nepochybovali, že to byla Hora. A

10. Jérôme Pétion (1756–1794), za Ústavodárného shromáždění Robespierřův druh, v letech 1791–1792 starosta Paříže, potom girondista; François Buzot (1760–1794), poslanec za departement Eure, blízký přítel paní Rolandové. Oba byli postaveni mimo zákon a v červnu 1794 byli na lezení mrtví v poli u Saint-Émilionu, kde si patrně sami vzali život.

11. Louvet jméno svého hostitele z opatrnosti neuvádí; psal roku 1794, kdy by ho takové prozrazení stálo život.

12. Toulon, hlavní válečný přístav Francie ve Středomoří. Tamní sekce v červenci 1793 svrhly jakobínskou obecní radu; když se blížila vojska Konventu a městu hrozil hlad, vpustily koncem srpna 1793 do přístavu anglo-španělské loďstvo admirála Hooda a prohlásily králem Ludvíka XVII. Louvetův výklad, že město vydala sama Hora, nemá oporu v pramenech a historici jej nesdílejí.

13. Tak Hora nazývala stoupence povstání departementů proti Konventu po 2. červnu 1793, tedy i girondisty; vinila je, že chtějí rozbít jednotu republiky.

především ať si čtenář vzpomene na Wimpffenovy¹⁴ pletichy, jimiž nás chtěl zavřít v Caen, zřítit tam sídlo povstání Západu, dohnat nás k opatřením, která by nám dodala náter royalismu a anglické strany, a tak poskytnout Hoře všechny prostředky, aby nás připravila o oblibu u lidu, zdiskreditovala naši věc, odtrhla od ní všechny opravdu republikánské departementy a obětovala nás na popravišti, svalujíc na nás se vším zdáním spravedlnosti všechny své vlastní zločiny. Tento pokus, který se nezdařil na Západě, stával se o to potřebnějším na Jihu.

Tam žilo množství mužů vroucně zamilovaných do svobody, tam vládl výborný veřejný duch, tam byli ctěni a milováni ti zakladatelé republiky, které 31. květen¹⁵ vyrval z jejich úřadu, tam byli v opovržení a nenávisti všichni ti Maratové a Robespierrové¹⁶, všichni ti hubitelé; a Marseille právě získala soudní důkazy, že tito lidé nepřestali osnovat spiknutí, aby dosadili na trůn Orléanse¹⁷ – až na Robespiera, který jim sice sloužil, ale s jinými záměry, jak jsem, myslím, už dost jasně řekl. Marseille první, se svou obvyklou energií, dala znamení k odporu proti útlaku. Bylo přijato tak dobře, že se ocitla ve středu koalice departementů¹⁸, která ve svém rozlehlém obvodu zahrnovala na levém křídle Nîmes, Montpellier, Narbonne, Perpignan, Toulouse, Montauban, Bordeaux; na pravém Aix, Lyon (tam byli vojevní velitelé potají royalisté, ale správní úředníci a lid, vesměs republikáni, by je byli dostatečně udrželi na uzdě¹⁹), Bourg, Lons-le-Saunier, Besa-

14. Félix de Wimpffen (1744–1814), generál, roku 1792 obránce Thionvillu; v létě 1793 velel vojsku povstalých normandských departementů shromážděnému v Caen. Louvet ho v předchozích kapitolách viní, že byl skrytý royalista a chtěl girondisty dovést k dohodě s Anglií.

15. Povstání pařížských sekcí 31. května – 2. června 1793, jímž si Komuna a Hora vynutily na Konventu zatčení girondistických poslanců.

16. Jean-Paul Marat (1743–1793), novinář a poslanec Hory, 13. července 1793 zavražděný Charlottou Corday. Maximilien Robespierre (1758–1794), vůdčí osobnost Hory, od července 1793 člen Výboru pro veřejné blaho; Louvet ho už 29. října 1792 obvinil v Konventu z úsilí o diktaturu.

17. Ludvík Filip Josef, vévoda Orleánský, zvaný Philippe Égalité (1747–1793), bratranec Ludvíka XVI. a poslanec Konventu. Od dubna 1793 byl vězněn právě v Marseille; 6. listopadu 1793 byl v Paříži popraven. Že Hora pracovala pro jeho nástup na trůn, je Louvetova utkvělá představa, kterou historici nesdílejí.

18. Po 2. červnu 1793 se proti Konventu postavila velká část departementů, ozbrojený odpor se však soustředil jen v Normandii, v Bordeaux, Lyonu, Marseille a Toulonu. Louvetův výčet je značně nadsazený: většina jmenovaných měst zůstala u protestů a během léta se Konventu podřídila.

19. Lyon povstal proti jakobínské obecní radě 29. května 1793; obranu města za obléhání vedl hrabě de Précý, royalista.

nçon; a na svém čele Angoulême, Limoges, Clermont, Moulins, Châlons²⁰, ba i Dijon; a dále, vybíhající hrotem přes Troyes a Châlons až k Remeši, tvořila dobrou polovinu Francie a hrozila, že svou vahou rozdrtí všechny agenty králů.

Museli tedy stůj co stůj ten hrozivý svazek roztrhnout. Kdyby mezi spojenými městy jedno z nejvýznamnějších vztyčilo prapory království, zbytek rozhořčené koalice by se na ně vrhl. Jih, připravený vyrazit proti pařížským tyranům, by se zastavil, aby obrátil své úsilí proti části sebe sama; Hora, která by ho k tomu vyzvala, by se tím očistila od výčitky royalismu; nepřímou by ji svalila na psance 31. května. Povstání republikánů by bylo udušeno.

Ach, a které město se k tomuto tahu montagnardského machiavelismu hodilo lépe než Toulon! Početný zástup řemeslníků, bez vzdělání a bez vlastní vůle, tam byl vždy ochoten přijímat za kus chleba všelijaké popudy, jaké by mu kdo chtěl vnuknout. Odedávna jej pomocí několika asignátů²¹ uváděli do pohybu ve prospěch anarchie: jakmile budou chtít, přimějí jej zase několika asignáty, aby se – alespoň naoko – dožadoval návratu pořádku. Hlavní velitelé námořnictva a posádky jsou většinou royalisté: poslední ministr námořnictva²², zcela oddaný frakci, vybral muže, kteří budou stát v čele hnutí; bylo jim řečeno heslo, tak jako Wimpffenovi; naoko budou organizovat své síly pro republiku; ve vhodné chvíli je obrátí ke zkáze republikánů.

Ta chvíle přichází. Toulon, do té doby zuřivě jakobínský, se náhle prohlásí pro republiku, a zakrátko ji zradí. Toulon je vydán Angličanům a Výbor pro veřejné blaho²³ z důvodů, které bude jednoho dne zřejmě přinucen vy-

20. Louvet jmenuje Châlons dvakrát; poprvé jde nejspíš o Chalon-sur-Saône v Burgundsku, podruhé o Châlons-sur-Marne v Champagni.

21. Papirové peníze revoluce, kryté zabaveným církevním a emigrantským majetkem; roku 1793 už rychle ztrácely hodnotu.

22. Louvet nejmenuje a nelze bezpečně rozhodnout, koho míní: buď Jeana Dalbarada, ministra námořnictva od 10. dubna 1793, nebo jeho předchůdce, matematika Gasparda Monge (ministrem od srpna 1792 do dubna 1793), kterého Louvet ve III. kapitole řadí k těm, kdo ve Výkonné radě rozhodovali proti Rolandovi. „Tehdejším ministrem“ z července 1793, o němž je řeč o něco níže, je – míní-li Louvet ministra námořnictva – Dalbarade.

23. Výbor Konventu zřízený v dubnu 1793, od léta téhož roku skutečná vláda Francie; v červenci 1793 do něho vstoupil Robespierre.

světlit, šíří, potvrzuje a šest měsíců nechává trvat pověst, že Beauvais²⁴ byl Angličany oběšen. Druhý poslanec, Bayle, se zabil ve svém žaláři.²⁵ Bayle byl člověk prudký a hrubý, kterého až do té doby klamaly výstřednosti Hory. Když na vlastní oči uviděl, že tato Hora vydává Toulon Anglii a že on sám se musí stát buď nástrojem, nebo obětí tohoto strašlivého machiavelismu, sáhl nejspíš k sebevraždě; anebo, chtěl-li ztropit povyk, byl patrně zabít.

Angličané, páni Toulonu, jej zatím drží po celou dobu, co trvá odtržení Bordeaux a obléhání Lyonu²⁶. Kdyby byli Toulon vrátili příliš brzy, vojska, která jej obléhala a která byla téměř všechna – dříve než je bylo kdy zpracovat – protijakobínská, by se místo tažení proti Lyonu prohlásila pro něj. Lyon konečně padne; je ještě třeba ponechat jakobínům čas, aby tam povraždili nejlepší republikány, pokaždé usvědčené z royalismu; a také čas, aby si hladem vykoupili dobytí Bordeaux, kde se s nejlepšími občany naloží jako v Lyonu, jako v Marseille, jako v Paříži, jako všude.²⁷ Když je to vykonáno, Angličané svůj slib dodrží, a je v jejich zájmu jej dodržet: nezapomínejte totiž, že montagnardi, všeobecně nenávidění, podnikli svůj 31. květen proti mužům milovaným, váženým a velmi oblíbeným – neříkám v celé Paříži, ale v celé ostatní Francii.

Mají-li odzbrojit všeobecné rozhořčení, ohromit slabé, získat nerozhodné, přivést zpět všechno to množství, které o událostech nepřemýšlí, je ovšem nutné, aby mocnosti svolily přerušit své úspěchy, ba dokonce utrpět porážky, a to právě v době, kdy se jejich agenti stanou tyrany národního zastupitelstva a budou ve vládě rozhodovat o všem. Neboť ta masa jednotlivců, kterou strhne každé zdání a která nikdy nedospěje až k druhé úvaze, si pře-

24. Charles-Nicolas Beauvais de Préau (1745–1794), lékař a poslanec Konventu za Paříž, montagnard. Jako reprezentant na misi byl v červenci 1793 v Toulonu zatčen povstálými sekce a vězněn až do znovudobytí města.

25. Aulard: Zpráva o smrti těchto dvou členů Konventu na misi byla vskutku nepřesná. – Neplatí to však o obou: Pierre-Marie Baille (1758–1793; Louvet píše Bayle), poslanec za departement Bouches-du-Rhône, se v toulonském vězení počátkem září 1793 skutečně oběsil.

26. Bordeaux vypovědělo Konventu poslušnost v červnu 1793 a reprezentanti na misi do něho vstoupili až v polovině října; Lyon byl obléhán od 9. srpna do 9. října 1793.

27. Poznámka Louvetova: Je třeba přiznat Tallienovi, že po dobytí Bordeaux tam zabránil mnohem zlu. Bez něho by se s tímto městem naložilo stejně barbarsky jako s Lyonem. – Jean-Lambert Tallien (1767–1820), reprezentant na misi v Bordeaux od října 1793, později jeden z původců 9. thermidoru; poznámku Louvet zjevně připsal až po Robespierrově pádu.

ce řekne: „Ale když byli Pétion, Brissot²⁸, Guadet a ostatní v Konventu, nepřátelé nás často poráželi; dnes, kdy tam už nejsou a kdy naše záležitosti řídí sami Robespierre, Barère, Marat, Collot²⁹ a jim podobní, máme všude úspěchy; ti první byli tedy srozuměni s mocnostmi a ti druzí jsou tedy našimi pravými obránci.“

Angličané mají tedy zájem dodržet své sliby: neumístí v Toulonu dostatečnou posádku, nechají si jej zase vzít; a když se užaslý anglický národ ptal po důvodech, které mohly jeho generály přimět ke ztrátě Toulonu, dal Pitt³⁰ odpovědět, že to tak žádala dobrá politika. Táž dobrá politika také přibližně v téže době dopřála údajně republikánským generálům – v době, kdy ministerstvu války vládl první úředník Vincent, žalobce nešťastného Custina³¹ – vítězství u Dunkerque a u Maubeuge³². Táž dobrá politika zasáhla náhle nehybností vítěznou Coburgovu armádu, která právě rozsekala na kusy celou posádku Cambrai³³, mohla se té pevnosti zmocnit, a přece tam zůstala stát jako divák započaté občanské války, pevně rozhodnuta nepostupovat dál, zvítězí-li Hora, a naopak se přivalit jako bystrina, kdyby byli vyhráli republikáni. A konečně táž dobrá politika způsobila, že laskavě

28. Jacques-Pierre Brissot (1754–1793), novinář a vůdčí osobnost girondistů (odtud „brissotovci“); popraven 31. října 1793 spolu s dvaceti dalšími girondistickými poslanci.

29. Bertrand Barère (1755–1841) a Jean-Marie Collot d'Herbois (1749–1796), členové Výboru pro veřejné blaho. Marat byl ovšem v době, o níž je řeč, už mrtev.

30. Toulon byl dobyt zpět 19. prosince 1793 po více než tříměsíčním obléhání, při němž se vyznamenal dělostřelecký důstojník Bonaparte; o tajné dohodě Angličanů s Horou nelze mluvit. William Pitt mladší (1759–1806) byl v letech 1783–1801 a 1804–1806 britským ministerským předsedou a duší protifrancouzské koalice.

31. François-Nicolas Vincent (1767–1794), generální tajemník ministerstva války za ministra Bouchotta, stoupenec Hébertův, popravený s ním v březnu 1794; patřil k nejhlasitějším žalobcům generála Custina. Louvet jízlivě naznačuje, že ministerstvo ve skutečnosti řídil tento „první úředník“ (premier commis), a ne ministr. Generál Adam-Philippe de Custine byl obviněn ze zrady a 28. srpna 1793 popraven.

32. Vítězství u Hondschoote (6.–8. září 1793), které osvobodilo obležený Dunkerque, a u Wattignies (15.–16. října 1793), které vyprostilo Maubeuge. Že je nepřítel Francouzům „dopřál“, je ovšem jen Louvetova domněnka.

33. Princ Fridrich Josiáš Sasko-Kobursko-Saalfeldský (1737–1815; franc. Cobourg), velitel rakouské armády v Nizozemí. Míněna je nejspíš srážka u Avesnes-le-Sec 12. září 1793, kde rakouská jízda rozprášila oddíl vyslaný z Cambrai.

nechali Hoche znovu dobýt wissembourské linie³⁴; Hoche, o němž se dnes ví, že byl agentem Maratovým, a tudíž i agentem mocností; generála Hoche, který byl vskutku zuřivý jakobín.

Ale vraťme se tedy k Toulonu. Ve chvíli, kdy se do něho naši vracejí, nalezne se Beauvais, tak dlouho už oběšený, ve vězení: a o tomto poslanci, s nímž cizina tak zle nakládala, o něm, který tolik vytrpěl pro věc svobody, o něm, který by měl být bohem dne, se sotva mluví. Podle nové metody, totiž užívat všech prostředků k tomu, aby byly mysli hnány ke všemožnému přehánění, měla by být tato nová modla předvedena pařížskému lidu k obdivu. Kdepak, nepřijde ani na slavnost, kterou hlavní město pořádalo na oslavu znovudobytí Toulonu³⁵. Vznešený zástupce lidu, kterého – jak se zdá – opatrnost nedovoluje ukazovat příliš zblízka, žádá o dovolenou.

Přímo uprostřed jeho triumfů se zvedlo sto hlasů, které ho obviňují ze zra-
dy. On se spokojí s doznáním, že skutečně měl několik rozmluv s Angliča-
ny jistého významu; a místo veškeré odpovědi na všechny ty těžké výčitky,
které se mu činí, se omezí na slib, že odpoví. Výbor pro veřejné blaho shle-
dává všechny ty mravní i tělesné úniky zástupce lidu, který oběšen není,
zcela v pořádku. Nežádá na něm další vysvětlení, dovolenou povoluje. Je
ovšem pravda, že Beauvais je nemocen, ba dokonce se, aby byl navždy
zproštěn povinnosti odpovídat, rozhodne zemřít. Ó, teprve tehdy se o něm
mluví! Teprve tehdy je to veliký, božský Beauvais! Ani nevím, jestli ho
Robespierre nedal uložit do Panthéonu!³⁶ A proč ne? Jiným se toho přece
dostalo.

Ostatně připojuji skutečnost známou několika tisícům osob v Paříži. Totiž
že kolem poloviny července získalo několik opravdových toulonských re-
publikánů důkazy, že bylo zosnováno velké spiknutí s cílem vydat jejich

34. Lazare Hoche (1768–1797), velitel Moselské armády, koncem prosince 1793 dobyl zpět wissembourské linie, opevněné pásmo na severní hranici Alsaska. Louvetův soud je nespravedlivý: Hoche, jeden z nejschopnějších generálů republiky, byl na jaře 1794 sám uvězněn a svobodu mu vrátil až 9. thermidor.

35. Slavnost vítězství 10. nivôse roku II (30. prosince 1793), kterou navrhl malíř David.

36. Beauvais zemřel 28. března 1794 v Montpellieru, podle tehdejšího úředního podání na následky věznění. Byl uctěn jako mučedník svobody: jeho tělo bylo slavnostně spáleno, urna s popelem poslána Konventu a uložena v Národním archivu a jeho busta umístěna v zasedací síni; do Panthéonu však uložen nebyl.

město a přístav Angličanům, a že v čele spiklenců byli... Naneštěstí byli oznamovatelé tak dobromyslní, že písemnosti poslali tehdejšímu ministrovi a Výboru pro veřejné blaho. Ti písemnosti zahrabali a o ničem nemluvíli. Nějaký čas nato byl Toulon vydán.

Noc na brestské rejdě

Byli jsme zatím už tři týdny u našeho šlechtetného přítele a začínali jsme si nad tolikrát slibovanou lodí zoufat, když si pro mě 20. září přišli. Běda, ano, přišli jen pro mě! Až do té chvíle mě ujišťovali, že nic nebude bránit tomu, aby byla má žena přijata na palubu; onoho smutného večera nám přišli oznámit, že okolnosti jsou takové, že žena nemůže vstoupit na loď, aniž nás všechny uvede v nebezpečí, a že kapitán je s lítostí nucen prohlásit, že žádnou nepřijme. Jaká rána z čistého nebe pro mou Lodoïsku! Nechtěl jsem odjet, když neodjížděla ona. Pochopila, že by nás takové rozhodnutí mohlo jen zahubit, a žádala, abych se vzdálil. Ona sama s pomocí našeho přítele co nejdříve odjede do Paříže, a až tam posbírá trosky našeho jmění, přijede za mnou do Bordeaux, kde zůstaneme spolu, udrží-li se tam povstání, a odkud odplujeme do Ameriky, zvítězí-li tyrani... Kolik marných plánů, veliký Bože! Jakým novým nebezpečím jsem běžel vstříc! Jaké útrapy, jaké námahy jsem si šel hledat! Na kterých místech tě zase naleznou, ó má Lodoïsko?

Odjel jsem, opustil jsem ji... měl jsem tu strašnou odvahu znovu opustit...! Bylo pět hodin odpoledne, to jest ještě bílý den, když jsem všem na očích vyšel z města. O dvě stě kroků dál na mě čekal kůň, průvodcem mi byl spolehlivý přítel; měli jsme před sebou devět dobrých mil místních, tedy asi patnáct mil poštovních³⁷. V šalupě³⁸, která nás měla dopravit na loď, bylo třeba být nejpozději v jedenáct hodin, neboť rána z děla, která nařídí odjezd konvoje a jeho doprovodu, měla zaznít přesně o půlnoci. Dvě míle odtud jsem měl najít své drahé kolegy, kteří na mě čekali. Vskutku jsem objal Guadeta, Buzota a Pétiona; Barbaroux však přišel až dlouho po-

37. Místní míle se kraj od kraje lišily; poštovní míle měřila necelé 4 km, cesta k moři byla tedy dlouhá skoro 60 km.

38. Zde větší lodní člun s vesly i plachtou (franc. chaloupe).

tom a připravil nás o dobrou hodinu. Přesto ještě nebyla půlnoc, když jsme dorazili na břeh moře.

Rejdaři³⁹ se k nám připojili cestou. Nejenže nechtěli nic přijmout za naši dopravu do Bordeaux, která je přece vystavovala velkému nebezpečí, ještě nám nabízeli svou peněženku; odmítli jsme. Když jsme došli do hostince, kde nám dali připravit večeři, dověděli jsme se, že šalupa, kterou měl pro nás poslat kapitán, se dosud neobjevila. Čekali jsme skoro půl hodiny, ale marně; a naše obavy zdvojnásobovalo to, že vedle místnosti, kde jsme večeřeli, byla jiná místnost, kde spolu popíjeli dva muži, z nichž jeden nebyl nikdo menší než velitel pevnůstky⁴⁰, která ovládala pláž, kde jsme se hodlali nalodit, a měla padesát mužů posádky. Kolik protivenství, kolik důvodů ke strachu pro naše rejdaře, kteří počítali, že najdeme šalupu připravenou a velitele spícího!

Jeden z nich běžel vzbudit rybáře, kteří za trojnásobnou mzdu svolili, že nás vezmou do své bárky; bylo však třeba počkat, až ji stoupající příliv nadzvedne. To bylo dalších tři čtvrtě hodiny ztráty. A k dovršení nesnází to bylo tři čtvrtě hodiny, které jsme museli strávit v sousedství velitele. Naštěstí měl už vypito tak důkladně, že ho ani nenapadlo starat se, co je to za lidi, kteří vedle něho hoří netrpělivostí. Bárka nás přijala bez nehody; ale nebylo už příliš pozdě? Bylo po jedné hodině, a nalodit jsme se měli dávno před půlnocí.

Bylo třeba veslovat celou míli, abychom obepluli výběžek, u něhož měla loď, která měla zůstat trochu pozadu za konvojí, rozkaz na nás čekat. Nenašli jsme ji tam. Nenechali jsme ji čekat příliš dlouho? Vypnul-li konvoj přesně o půlnoci, nebyla nakonec nucena zvednout kotvy a plout za ním? Začali jsme křižovat po té brestské rejdě⁴¹, tak rozlehlé, že vytoužená loď v ní byla už jen malou tečkou, kterou bylo těžko objevit, zvláště v noci. Byla dlouhá, ta noc; ještě žádnou jsem neprožil v mukách tak kruté netrpě-

39. Majitelé lodi (armateurs), patrně brestští obchodníci, kteří psancům plavbu připravili; Louvet je nejmenuje.

40. Louvet místo nalodění nejmenuje; podle pozdější literatury se psanci v noci na 21. září 1793 nalodili u Lanvéocu na jižním břehu brestské rejdy.

41. Brestská rejda je rozlehlý, téměř uzavřený záliv (asi 180 km²), spojený s oceánem jen úzkým průlivem. „Křižovat“ (courir des bordées) znamená plout klikatě, střídavě na jednu a na druhou stranu.

livosti; ani jitřenka se neukázala příznivější; odhalila nám nesmírnou vodní pláň, na níž jsme neviděli plout nic. Naše hodinky, na něž se každou chvíli díváme, ukazují šest hodin, sedm hodin, půl osmé! Všechna naděje nás opouští; co s námi bude? Země i moře jsou pro nás v této chvíli stejně nebezpečné.

Na tvářích našich rejdařů bylo snadno vidět, že je trápí tytéž myšlenky a že se jich zmocnila táž malomyslnost. Už dobrou čtvrt hodinu leželi vedle nás v bárce a nedávali si už ani práci, aby se dívali na moře. Jeden z nich se přece jen ledabyle zvedne, pomalu otočí hlavu, s výrazem člověka, který si je docela jist, že nic neuvidí. Náhle celý oživne; zavolá ze všech sil. „Loď ta a ta?“ ptá se. Odpovídají, že ano. „Kapitán ten a ten?“ Znovu k nám dolehne „ano“. Obrátí se k nám s rozpjatou náručí, objímá nás, bez sebe radostí: „Rychle, rychle na loď!“ říká.

S jakou lehkostí se na ni vyšplhal i ten nejtěžší z nás! „Tady je váš příbyteček,“ řekli nám rejdaři, když nás zavedli do kapitánovy kajuty. Potom se vyptávali, je-li konvoj hodně vpředu. Statečný Skot⁴², který lodi velel, jim řekl, že konvoj vyplul přesně o půlnoci. „Abych nevzbudil podezření, zvedl jsem nakonec kotvy,“ pokračoval; „brzy jsem zůstal pozadu; navzdory svým námořníkům, nespokojeným s mými manévry, jsem mařil čas: už jsem konečně odplouval, když se mi zdálo, že něco vidím. Zamířil jsem tím směrem; ale o vteřinu později, a bylo po všem. Ačkoli má loď dobře pluje,“ dodal, „sotva mohu doufat, že konvoj dostihnu dříve než na sklonku dne. Takto bez doprovodu se bojím Angličana.“ „I kdybychom měli o loď přijít,“ zvolali naši šlechtití rejdaři, „plujte, pokusme se za každou cenu zachránit tyto řádné lidi.“ Objali nás, vrátili se do bárky a odpluli do Brestu.

Mezi korzáry a brestským loďstvem

My jsme pluli opačným směrem; pluli jsme tak už dvě hodiny, když se před námi objevilo pět lodí, seřazených na obzoru do oblouku. „Anglický korzár!“⁴³ zvolala posádka. Marně jim kapitán říkal, že je třeba plout dál,

42. Louvet kapitána ani loď nejmenuje; podle pozdější literatury šlo o brigu *Industrie*.

43. Soukromá ozbrojená loď, která za války s pověřením své vlády zajímala nepřátelská obchodní plavidla.

že se ještě nedá nic rozeznat. Námořníci reptali a kapitánův zástupce, který měl upíto, se ujal slova za ně a prohlásil, že kvůli neznámým cestujícím nehodlají podstupovat nebezpečí, že budou odvléčeni do Anglie. Náš Skot viděl, že vzpoura je na spadnutí; obrátil loď zpět.

Jistěže pro nás žádné setkání nemohlo být horší než setkání s Angličanem. Velká Británie pro nás musela být zemí prokletou. Ať by bylo násilí, které by nás tam zavléklo, jakékoli, pomluva by nás tam neopominula pronásledovat; uvěřili by jí, až by tvrdila, že jsme tam přešli dobrovolně. Zanechali bychom tam spolu se životem statek mnohem vzácnější: čest. Proto nám také před korzárem tohoto národa zbýval jediný prostředek a rozhodnutí bylo učiněno: vrhnout se do moře, abychom mu nepadli do rukou. Ale kdo ručil za to, že lodi na dohled jsou nepřátelské? A byly vůbec ozbrojené? A konečně, kde bude náš ubohý kapitán, jemuž jsme teď byli na obtíž, hledat útočiště? Nenajde snad v kterémkoli francouzském přístavu, kam vpluje, nepřátele, kteří budou usilovat o jeho zkázu téměř tak zarytě jako o naši? Dávali jsme si dobrý pozor, abychom mu tyto úvahy nesdělovali, neboť by jen zvětšily jeho trápení; ale na všech jeho pohybech bylo dost dobře vidět, že mu žádné z nebezpečí jeho podivného postavení neuniká.

Pluli jsme už dvě hodiny opačným směrem a chystali jsme se vplout zpět do rejdy; tehdy kapitán, soudě, že hlava jeho zástupce už bude klidnější a že výpary kořalky, kterou – jak si vyčítal – dal rozdat v příliš silné dávce, měly čas vyprchat, vystoupil na palubu. „Tak tedy,“ řekl, „ať mě všichni poslouchají mlčky. Pánem jsem tu já: nikdo nemá právo přetřásat mé rozkazy. Běda každému, kdo by se toho odvážil! Vaše obavy jsou směšné, jsem rozhodnut; chci plout vpřed; ať se mlčí a poslouchá.“ Podle toho nařídil manévry; a protože se zástupce už neodvážil říci ani slovo, rozkaz byl vykonán.

Tak jsme unikli naléhavému nebezpečí návratu do francouzského přístavu; ale mohli jsme nyní rozumně doufat, že unikneme cizinci? Bude nám možná třeba plout bez doprovodu až do večera příštího dne, neboť konvoj měl teď před námi dvanáct hodin náskoku. Je pravda, že naše velké loďstvo,

které nedávno vyplulo z Brestu⁴⁴, nutilo anglické korzáry držet se dále; přesto minul málokterý den, aby jich několik nebylo ohlášeno u pobřeží. Lze si představit, že jsme byli všechno jiné než klidní.

Plavba toho dne byla šťastná; noc nám působila málo starostí a proběhla dobře; ale nazítří, dosti časně, se na obzoru ukázaly lodi, rozestavené před námi přibližně tak jako ty včerejší; jenže místo pěti jich bylo osm. Skot si dal přinést dalekohled, držel jej namířený několik minut; načež prohlásil, že poznává Francouze. Skutečnost je taková, že ještě nemohl nic rozeznat. A jiná skutečnost: měl přesto pravdu, až příliš velkou. Když byl blíž, viděl dobře, že jsou to Francouzi. Věděli jsme stejně dobře jako on, že naše popisy byly rozeslány všem kapitánům lodí republiky s výslovným příkazem prohlížet všechna plavidla na moři a zvláště si na nich všímat cestujících. Nuže, vpluli jsme přímo do velkého brestského loďstva. Dvaadvacet řadových lodí a dvanáct až patnáct fregat⁴⁵ stálo před námi.

Posuďte naši úzkost při té velkolepé podívané! Museli jsme plout podél celého čela té hrozivé linie. Ačkoli jsme byli zavřeni v kapitánově kajutě, museli jsme si ještě lehnout břichem na zem; kdyby byl nějaký sansculot na levoboku zahlédl některého cestujícího, mohl by podat návrh⁴⁶, aby se trochu podívali, kdo to je, a pochybuji, že by nás tehdy naše pasy zachránily. Neměli jsme ostatně s sebou toho Pétiona, jehož tvář byla tak obecně známá a který si ze strachu, aby nebyl příliš k nepoznání, umanol mít v necelých čtyřiceti letech bílé vousy i vlasy? Náš statečný kapitán zatím stál na palubě se sebejistým výrazem, připraven zalhat první hlásné troubě, která by se ho na něco zeptala. Žádná mu neřekla ani slovo; vyvázli jsme jen se strachem.

Aspoň jsme byli na několik hodin zbaveni strachu z anglických korzárů. Přes den šlo všechno dobře; ale k večeru, kdy velké loďstvo zůstalo ve vo-

44. Brestské loďstvo viceadmirála Morarda de Galles se od léta 1793 zdržovalo u jižního pobřeží Bretaně (mezi ostrovy Groix a Belle-Île a v Quiberonské zátocě), aby chránilo konvoje a bránilo Angličanům ve spojení s royalistickými povstalci; po vzpouře posádek v září 1793 se koncem měsíce vrátilo do Brestu. Psanci je tedy patrně potkali už na zpáteční plavbě.

45. Řadová loď – velká válečná plachetnice se dvěma či třemi dělovými palubami, určená k boji v bitevní linii; fregata – menší a rychlejší válečná loď s jednou dělovou palubou.

46. Louvet ironicky užívá slovníku klubů (motionner – podat návrh): míní námořníka-sansculota na boku některé z válečných lodí.

dách, kde křižovalo, daleko vzadu a úplně z dohledu, spatřili jsme lodi před sebou. Kapitán znovu začal se svým úslužným pozorováním, jehož výsledek jsme znali předem; vskutku neopomněl říci: „To jsou francouzské obchodní lodi.“ Záhy však poznal, že jedna z těch údajných obchodních lodí se k nám hodně přibližuje a nese děla; dál, jak jen mohl, předstíral před svou posádkou klidnou tvář; nám však potichu řekl: „Hraji vysokou hru; není-li to náš konvoj, jsem zítra v Anglii.“

Byl to konvoj; ale nebezpečí, třebaže o něco menší, nepřestávalo být smrtelné. Loď, k níž jsme teď byli velmi blízko, byla jednou ze dvou fregat doprovodu; zastavila s plachtami nastavenými proti sobě, aby na nás počkala a zavolala na nás. Jakmile jsme byli na doslech hlásné trouby, uslyšeli jsme tento první, dosti znepokojivý dotaz: „Odkud plujete?“ „Z Brestu,“ odvětil náš kapitán velmi pevně. Nato mu učinili tuto poznámku zlé předzvěsti: „Zůstal jste hodně pozadu.“ Na to odpověděl: „Plul jsem tak rychle, jak jsem mohl.“ „To musíte být hodně špatný plachetník!“ řekli mu nepříteli zdvořile; na to žádná odpověď. Konečně přišla hrozivá otázka: „Máte na palubě cestující?“ Náš upřímný Skot hned rozezvučel vzduch co nejráznějším „Ne“; načež válečná loď spustila na moře svou šalupu. Tentokrát bylo jasné, že našeho nešťastného kapitána čeká prohlídka; třáslí jsme se o něho. Co se nás týče, odevzdání do všeho, co mělo přijít, hodili jsme do vody všechny písemnosti, které by mohly uvést v nebezpečí některé přátele, a natáhli jsme kohoutky pistolí.

Ta šalupa si tak pochmurné přípravy nezasloužila; přijížděla nás vzít do vleku ke své lodi, která ji vyslala jen kvůli tomu. Tak nás vlekli, dokud jsme nedostihli konvoj; a v našich očích nepatřilo k nejmenším podivnostem této cesty, že nás takto chrání jedna z lodí, jejichž vlastním úkolem bylo nás zahubit.

Do Gironde

Příští noci jsme měli zlé počasí; za rozbřesku to byla téměř bouře: naše posádka chtěla napodobit několik obchodních lodí, které se uchylovaly do La Rochelle; její stížnosti už nabývaly tónu vzpoury; tomuto novému nebezpečí nás vyrvala pevnost našeho Skota, podepřená čtyřmi sty librami v asig nátech, jež jsme rozdělili mezi námořníky. Je pravda, že oceán chvíle-

mi rozvíral své hluboké propasti; ale všechny jeho vzduté vlny nám byly méně strašné než vlny onoho pomateného množství, které nás na nevděčné zemi tupě volalo na popravistiště.

V poledne se vrátilo krásné počasí. Ať dělal náš kapitán cokoli, plul stále rychleji než kterákoli z lodí konvoje. Velitelská loď mu několikrát dala signál, aby ubral plachty; ubíral je pořád, a pořád plul příliš rychle. Ta okolnost ho znepokojovala; bylo se co bát, že velitel pojme podezření, všimnuli si, že loď, kterou je dnes vidět stále v čele konvoje, je táž, kterou včera našli tak daleko vzadu. Ostatně, byly-li tyto obavy důvodné, měli jsme se o tom až příliš jistě přesvědčit při vjezdu do bordeauxské řeky⁴⁷. Tam měly doprovodné lodi provést všeobecnou přehlídku. Dorazili jsme tam v pět hodin odpoledne; velitelská loď nechávala před sebou proplouvat jedno plavidlo po druhém a na každé při tom zavolala. Náš kapitán proplouval mezi prvními; strašná otázka se opakovala: „Máte na palubě cestující?“ Odpověděl jako den předtím, tónem neméně pevným, a úspěch byl neméně šťastný.

Protože však příliv, který nás stoupaje donesl už skoro deset mil daleko, začal opadat, bylo třeba zastavit. Náš kapitán pamatoval na to, aby spustil kotvu v jisté vzdálenosti od ostatních lodí; a jakmile odliv ustal, dal spustit na řeku to, čemu říkal svůj člun. Byla to jedna z nejmenších, jedna z nejvratších loďek, jaké kdy mohl Pařížan vidět na Seině. Sestoupilo nás do ní dvanáct osob, mezi nimi kapitán a čtyři námořníci k veslům. Nemusím říkat, že člun byl plný; byl plný tak, že se v něm nebylo možno bez opovázlivosti mnoho hýbat.

Všimněte si, že ta řeka tam byla ještě jakýmsi mořem. Byla dvě míle široká. Dál to bylo horší. Táž masa vody byla sevřena do koryta o polovinu užšího. Její nesmírně rychlejší proud byl na některých místech zatarasen písčiny, které náš Skot špatně znal. Co se loďky týče, zbývaly jí sotva dva palce boku nad vodou. Chvillemi nám sebemenší zakolébání hrozilo převržením a velmi často se do ní přelévala vlna. A to byla přece ještě naše nejmenší nebezpečí!

47. Gironde, široké nálevkovité ústí spojených řek Garonny a Dordogne, dlouhé asi 75 km; lodi jím proti proudu stoupaly s přílivem.

Odploovali jsme takto, abychom se vyhnuli poslední přehlídce doprovodných lodí a zejména prohlídce v pevnosti Blaye⁴⁸. Naneštěstí už byl den. Muž na hlídce na velitelské lodi nás viděl proplovat; zavolal na nás jen proto, aby nám nařídil, ať se k jeho boku příliš nepřibližujeme. Patrně usoudil, jak jsme doufali, že ubohá malá loďka si jiné pozornosti nezaslouží. U pevnosti Blaye to bylo ještě lepší: neřekli nám ani slovo. Když jsme dopluli k Bec d'Ambès⁴⁹, vystoupili jsme. Konečně jsme tam byli, v tom departementu Gironde; a protože jsme se tam domnívali být nejen v bezpečí, ale i s to bojovat proti nepřítelům naší vlasti, mnoho nechybělo, a byli bychom tu osvobozenou zemi zlíbali. Ó nešťastní lidé, vaše radosti jsou někdy stejně pošetile umístěny jako vaše zármutky!

Kapitán se ubíral do Bordeaux. Složili jsme se, abychom mu dali dohromady částku dvou tisíc liber, kterou přijal. Měli jsme v úmyslu připojit k ní tisíc tolarů⁵⁰, které si, jak jsme počítali, snadno vypůjčíme kdekoli ve městě, kam nás, jak se zdálo, předejde jen o čtyřicet hodin. Nevím, zda i tomu nejbohatšímu z nás zbývalo v měšci dvě stě franků.

48. Blaye, město s Vaubanovou citadelou na pravém břehu Gironde, která střežila plavbu k Bordeaux.

49. Cíp země při soutoku Garonny a Dordogne, asi 25 km po proudu od Bordeaux. Psanci tu podle Louvetova líčení přistáli 24. září 1793 – pozdě: Bordeaux se už Konventu podvolovalo a moci se tam právě zmocnili stoupenci Hory, jak vypráví následující kapitola.

50. Tolar (écu) platil tři libry; tisíc tolarů bylo tedy tři tisíce liber. Frank je tu jen jiné označení libry.

VIII. Štvanci v Gironde: Saint-Émilion (září – listopad 1793)

[Koncem září 1793 vystoupil Louvet s Guadetem, Pétionem, Buzotem, Barbaroux a Valady na břeh u Bec d'Ambès v departementu Gironde, kde psanci doufali najít oporu proti Konventu; Bordeaux se však právě poddalo Hoře. Kapitola líčí noční útěk do Saint-Émilionu, asi dva týdny skrývání na venkovské faře a na seníku a konečně měsíc v úkrytech v domě paní Bouquey, který skončil v polovině listopadu 1793.]

Bec d'Ambès: Bordeaux je ztraceno

Dům, k němuž jsme právě dorazili, patřil jednomu Guadetovu příbuznému.

¹ Nebyl tam nikdo, kdo by nás přijal; šli jsme do sousedního hostince, kde Guadet² se svou obvyklou důvěřivostí bez nejmenších rozpaků řekl své jméno. Od té chvíle bylo snadné uhodnout, kdo jsme my všichni. Tato neopatrnost byla hlavní příčinou všech nebezpečí, která se na nás téměř vzápětí sesypala. Odtud pošlo, že nám všem byli hned na stopě a že jsme záhy neměli ani chvilku pokoje.

Když dorazily klíče od domu, uchýlili jsme se tam, abychom si mohli nerušeně promluvit o svém postavení. V hostinci se vyprávěly věci velmi překvapivé, o nichž Guadet tvrdil, že jsou nemožné: že v Bordeaux právě

1. Bec d'Ambès je špiče poloostrova mezi Garonnou a Dordogne, asi 25 km severně od Bordeaux; obě řeky se tu spojují v široké ústí zvané Gironde, podle něhož se jmenuje departement. Uprchlíci sem dorazili v člunu z lodi, která je přivezla z Bretaně, koncem září 1793 (uvádí se 23. nebo 24. září). Dům patřil patrně Guadetovu tchánu Dupeyratovi.

2. Marguerite-Élie Guadet (1758–1794), advokát v Bordeaux, rodák ze Saint-Émilionu, poslanec za departement Gironde v Zákonodárném shromáždění i v Konventu a jeden z nejlepších řečníků girondistů. Od 2. června 1793 byl na útěku; v červnu 1794 ho objevili v otcově domě v Saint-Émilionu a popravili v Bordeaux.

zvítěžili maratisté;³ že obecní rada i správa departementu jsou na útěku;⁴ že tam v síle vstupují reprezentanti lidu.⁵ Ať už na těch pověstech bylo cokoli, usoudili jsme, že není radno hrnout se do toho města všichni, dokud si je neověříme. Guadet, který znal všechny přístupy, se nabídl, že se tam vypraví, a chtěl vzít s sebou Pétona.⁶

Vrátili se nazítří, přešťastni, že se jim podařilo vejít nepozorovaně a vyjít, aniž byli zatčeni. Všechno, co se k nám doneslo, byla pravda. Tam jako jinde hynuli slušní lidé vlastní slabostí. Nebylo tomu ani pět dní, co dobrá a statečná bordeauxská mládež,⁷ shromážděná ve zbrani, šla žádat správu departementu o dovolení odzbrojit sekci Franklin,⁸ kde měli lotři svůj hlavní stan. Místo aby tohoto hnutí využili, odpověděli správci, že je třeba čekat, mít strpení, užívat jen mírnosti atd.; a nazítří sekce Franklin Bordeaux povalila. Ostatně správci tam kupili chybu na chybu. V čase své všemoci dokázali klidně strpět, aby se montagnardští komisaři, usazení deset mil⁹ odtud,¹⁰ prostřednictvím čtyř či pěti mužů s výnosem v ruce zmocnili

3. Tak Louvet říká přívržencům Hory a pařížské Komuny vůbec – podle Jeana-Paula Marata, kterého 13. července 1793 zavraždila Charlotte Corday.

4. Po 2. červnu 1793 se úřady departementu Gironde postavily proti Konventu a zřídily v Bordeaux „Lidovou komisi veřejného blaha“; vojsko, které vypravila proti Paříži, se však rozpadlo dřív, než opustilo departement, a komise se 2. srpna sama rozešla. Konvent přesto její členy prohlásil za zrádce. Dne 18. září 1793 pak bordeauxské sekce pod vedením sansculotů sesadily i obecní radu.

5. Reprezentanti na misi, tj. poslanci Konventu vyslaní s neomezenou mocí do departementů a k armádám. Pověst událostem předbýhala: Ysabeau, Baudot, Tallien a Chaudron-Rousseau vstoupili do Bordeaux s vojskem teprve v polovině října 1793.

6. Jérôme Péton de Villeneuve (1756–1794), advokát z Chartres, poslanec Ústavodárného shromáždění, v letech 1791–1792 starosta Paříže a první předseda Konventu. V červnu 1794 si spolu s Buzotem vzal poblíž Saint-Émilionu život.

7. Mladí muži z bordeauxských měšťanských a obchodnických rodin, zčásti sdružení ve Společnosti bordeauxské mládeže (Société de la Jeunesse bordelaise), patřili k nejhrolivějším odpůrcům Hory. Louvetovi „slušní lidé“ (honnêtes gens) jsou majetné a vzdělané vrstvy, o něž se girondisté opírali.

8. Bordeaux bylo jako Paříž rozděleno na sekce (bylo jich osmadvacet). Sekce Franklin, pojmenovaná po Benjaminu Franklinovi, byla baštou zdejších sansculotů; 18. září 1793 strhla ostatní sekce k sesazení obecní rady a k podrobení města Konventu.

9. Francouzská míle (lieue) měřila asi 4 km.

10. Reprezentanti Ysabeau a Baudot, které Bordeaux v srpnu 1793 odmítlo poslechnout, se usadili v městečku La Réole na Garonně, asi 60 km proti proudu od Bordeaux, a odtud vzpurné město odřízli od zásobování a postupně izolovali.

zámku Trompette¹¹ a všeho, co v něm bylo z válečných zásob i potravin. Stejně klidně přihlíželi, jak se ujímají pevnosti Blaye,¹² odkud montagnardi, aniž narazili na nejmenší odpor, vypoklonkovali dva bordeauxské prapory a nahradili je dvěma prapory revolučními:¹³ čímž je řečeno vše. Při takové ochablosti museli nutně podlehnout.

V té chvíli zavírali v Bordeaux do vězení všechny nejčistší, nejosvícenější a nejstatečnější vlastence.¹⁴ Hrůza byla tak všeobecná, že v devět hodin večer Guadet a Pétion nejenže nenašli člověka, který by se odvážil poskytnout jim na noc přístřeší, ale stěží potkali někoho, kdo měl odvahu jít před nimi a vést je, dokud nebudou z města venku.

Bylo tedy zase třeba myslet jen na osobní bezpečí. Guadet odjel do Saint-Émilien, svého rodiště.¹⁵ Měl tam vedle několika příbuzných řadu přátel, oněch přátel z dětství, jimiž si je člověk jist, dokud je naše protivenství nepodrobí zkoušce. Každému z nás prý jistě najde útočiště, ale pošle pro nás, teprve až bude všechno připraveno: bylo totiž záhodno, abychom přišli co nejtajněji. Odjel. Zůstali jsme zavřeni v domě jeho příbuzného. Sousední hostinský, ničema, před nímž se ještě nikdo neměl dost na pozor, se zvědavě vyptával, co se s námi stalo. Řekli mu, že jsme se právě znovu naložili; ale ještě téhož večera se přišel potloukat kolem domu, na němž jsme našťásti zavřeli všechny okenice. Dlouho se však klamat nedal; a hned druhého dne jsme dostali zprávu, že se potichu šíří pověst, že se skrýváme někde v okolí Bec d'Ambès.

Guadet se měl vrátit večer onoho druhého dne. Nespatřili jsme ho a byli jsme tím neklidnější. Každým okamžikem byl náš pobyt na tom místě ne-

11. Château Trompette – pevnost na břehu Garonny v Bordeaux, postavená po stoleté válce a rozšířená za Ludvíka XIV., aby držela město v poslušnosti. Zbořena byla po roce 1816; na jejím místě je dnes náměstí Quinconces.

12. Citadela na pravém břehu ústí Gironde severně od Bordeaux, přestavěná Vaubanem; ovládá plavbu z moře k Bordeaux.

13. Revoluční armáda, zřízená dekretem z 5. září 1793 v Paříži a napodobená reprezentanty na misi v departementech, se skládala ze sansculotů a měla vymáhat rekvizice a zákony hrůzovlády. Departementní revoluční armády byly rozpuštěny v prosinci 1793, pařížská na jaře 1794.

14. „Vlastenci“ jsou u Louveta girondisté a jejich stoupenci, které protivníci nazývali federalisty.

15. Městečko na vinorodých svazích nad údolím Dordogne, asi 35 km východně od Bordeaux. Guadet se tu 20. července 1758 narodil a jeho otec zde měl dům – týž, v němž byl Guadet roku 1794 zatčen.

bezpečnější. Dostali jsme zprávu, že hostinský, placený maratista, si právě zajel do Bordeaux; že se odtamtud zrovna vrátil s několika novými tvářemi a že u něho bylo hned nato pozorovat ruch, šuškáni, tajné porady. Bylo prozíravé vykonat nějaké přípravy k obraně: zabarikádovali jsme se; rozdělili jsme si zbraně, to jest čtrnáct pistolí, pět šavlí a jedinou pušku. Bylo nás šest mužů, neboť jsem měl říci už dříve, že jsme při vstupu na loď na ní našli Valady¹⁶ a jednoho z jeho přátel, který nebyl poslancem, právě toho, jenž svými plavými vlasy a vysokou postavou zavalil girondským maratistům, dokud nás znali jen z neurčitých výpovědí, příčinu rozhlašovat, že je s námi Wimpffen.¹⁷ Zajisté s námi nebyl a být ani nemohl. Pouhých šest mužů, velmi špatně ozbrojených, ale pevně odhodlaných padnout v pevnosti, tvořilo tedy onu strašlivou posádku, k útoku na ni, jak uvidíte, nechystali venku nic menšího než děla.

Dvě třetiny této posádky ulehly oblečené; zbývajících třetina, to jest Barbaroux¹⁸ a já, držela celou noc stráž. Ale nepřítel, který na nás chtěl táhnout jen s velkou silou, neshromáždil ještě dost vojska. Kdyby se byl spokojil sto padesáti střelci, které by mu prostá výzva k okolním národním gardám¹⁹ dala k ruce za necelé dvě hodiny, byla by nás přesila počtu i zbraní zdrtila: zajati bychom nebyli, ale byli bychom mrtvi. Naštěstí nás chtěli napadnout s armádou, která by mohla vést obléhání podle všech pravidel: té noci se neukázalo nic.

S příchodem následující noci dorazil Guadetův posel. Guadet našel ve své rodině a mezi svými přáteli jedinou osobu, a ta mohla poskytnout útočiště jen dvěma z nás. Doufal, že příštího dne umístí další dva, pro něž zase pošle, a tak dále až do posledního. Zbývalo nám jen rozhodnout, kteří dva vy-

16. Godefroy d'Izarn de Freissinet, markýz de Valady (1766–1793), někdejší důstojník francouzských gard, poslanec Konventu za departement Aveyron. Girondisté ho počítali ke svým; po odchodu ze Saint-Émilionu byl zatčen v departementu Dordogne a počátkem prosince 1793 popraven v Périgueux. Jeho přítele Louvet nejmenuje.

17. Georges Félix de Wimpffen (1744–1814), generál, který v létě 1793 velel v Caen vojsku vzbouřených departementů; po jeho porážce u Pacy-sur-Eure se skrýval v Normandii. Louvet ho v předchozích kapitolách viní z royalismu a ze zrady – proto ono „být ani nemohl“.

18. Charles Barbaroux (1767–1794), advokát z Marseille, poslanec Konventu za departement Bouches-du-Rhône; roku 1792 povolal do Paříže marseillské federované. Když byl v červnu 1794 u Saint-Émilionu objeven, pokusil se zastřelit; těžce raněného ho 25. června popravili v Bordeaux.

19. Národní garda – ozbrojená občanská milice zřízená roku 1789, organizovaná po obcích.

volení půjdou teď s tím, kdo je přišel zachránit. Mlčky jsme hleděli jeden na druhého. Barbaroux, vždy hodný sám sebe, se ujal slova první. „Nepochybujeme,“ zvolal, „že nebezpečí je tu veliké a bezprostřední. Kdo z nás by mohl pomýšlet na to, že mu unikne jen sám, a nezarazila by ho myšlenka, že ti, které tu zanechá, zítra možná už nebudou naživu? Co se mne týče, já druhy svých prací a své slávy neopustím! Je útočiště jen pro dva? Zůstaňme všichni; zemřeme společně! Ale kdyby Guadet znal naše postavení, poslal by jen pro dva? Necítil by, že nejnaléhavější je dostat nás odtud? Někdo nabízí útočiště dvěma z nás – nuže, což se nás na čtyři pět dní, bude-li třeba, nevejde šest do pokoje, kde čekají dva? Pojďme všichni.“

Ještě mluvil, když nám přišli oznámit, že v sousedním hostinci je plno lidí a velký hluk. Právě tam dorazilo na třicet důstojníků. Hostinský řekl, že ti pánové jsou velitelé praporu revoluční armády, který tudy má projít cestou do Bordeaux. Zatím však už bylo v okolí vidět několik oddílů národní gardy, a dokonce několik četnických brigád.²⁰

To učinilo konec vši poradě. Náš průvodce sešel dolů; mlčky jsme šli za ním. Několika oklikami jsme došli čtvrt míle odtud k bérce, která na nás čekala na Garonně; a zdá se, že jsme ještě ani nebyli na vodě, když pod rouškou nočních stínů přitáhlo čtyři sta chrabrých mužů, ozbrojených od hlavy k patě, a namířilo dvě děla na venkovský dům, v němž doufali najít osm až deset obětí.

Taková byla ona slavná výprava k Bec d'Ambès, v níž revolucionáři osvědčili svou odvahu neméně než svou obratnost a za niž B****²¹ (myslím) vzdal velikou čest svým důstojným pochopům v oné skvostné zprávě, kterou poslal Konventu a v níž doslova praví, že díky čilosti sansculotů²² byl dům obklíčen a že v něm našli... naše postele ještě teplé.

20. Četnická brigáda byla nejmenší jednotka četnictva, zpravidla o pěti mužích.

21. Aulard: Jde patrně o člena Konventu Baudota, který byl tehdy na misi v Bordeaux. – Marc-Antoine Baudot (1765–1837), lékař, poslanec za departement Saône-et-Loire a montagnard, působil v Gironde od léta 1793 spolu s Ysabeauem; po roce 1816 žil jako „královrah“ ve vyhnanství.

22. Sansculoti (doslova „bez krátkých kalhot“, jaké nosila šlechta a zámožní měšťané) – městský lid, řemeslníci a drobní obchodníci, opora Hory a revoluční vlády.

Noční útěk do Saint-Émilionu a dobrý farář

Zatímco se tito pánové se šavli v ruce, s vlajícími prapory a hořícími doutnáky²³ bavili ohmatáváním našich postelí, my jsme s menším hlukem odváděli lepší práci. Přicházeli jsme do Saint-Émilionu, když jsme předtím překročili ještě druhou řeku, Dordogne, před Libourne,²⁴ kde našťestí bylo ještě těžší probudit stráž než převozníka, který se nechal volat tři čtvrtě hodiny.

Uprostřed následujícího dne k nám přiběhli se zprávou, jak o vlásek jsme předešlého dne v Ambès unikli, a jak B***, rozzuřený, že mu ušla tak krásná příležitost, a nepochybně zpravený převozníkem, který nás převezl přes Dordogne, právě povolal jeden ze svých revolučních praporů a zatím na nás táhne v čele padesáti jezdců. Bylo třeba znovu se vytrazit. Šli jsme se, na několik dostřelů z pušky odtud, ukrýt do lomu,²⁵ kde toho dne našťestí nebyli dělníci, protože byla neděle.²⁶ Brzy se k nám připojili Guadet a náš přítel Salle,²⁷ kteří nás do Gironde předešli, a přece byli bez útočiště.

Čekali jsme na jednoho dobrého muže, který od rána běhal po okolí a snažil se nám najít nějaký úkryt. S nocí nám přišel oznámit, že ani jediný člověk nemá odvalu se nás ujmout. Můj ubohý Guadet tím byl jako zdrcen! Kolikrát nás ujišťoval, že všechny poctivé a šlechtné city, i kdyby byly z Francie docela vypuzeny, uchýlily by se do departementu Gironde! Kolik nehodných příbuzných, kolik falešných přátel ho krutě oklamalo! Jak jsme byli k politování! Ale oč víc on než my!

Co však počít? Protože nám šli po stopách a měli náš tak přesný popis, nebylo už radno chodit všichni pohromadě. Kdybychom ještě měli jako ve

23. Doutnáky, jimiž se odpalovala děla.

24. Město na pravém břehu Dordogne, sídlo distriktu, asi 7 km od Saint-Émilionu.

25. Okolí Saint-Émilionu je provrtáno rozlehlými podzemními lomy, v nichž se po staletí těžil vápenec na stavbu městečka i Bordeaux.

26. Republikánský kalendář, který neděle zrušil, zavedl Konvent teprve v říjnu 1793. Podle Louvetova počítání dní od přistání šlo nejspíše o neděli 29. září 1793.

27. Jean-Baptiste Salle (1759–1794), lékař z Lotrinska, poslanec Ústavodárného shromáždění a pak Konventu za departement Meurthe. Z Bretaně odplul do Gironde dříve než Louvetova skupina. V červnu 1794 byl zatčen spolu s Guadetem a popraven v Bordeaux.

Finistère²⁸ o dvanáct druhů víc a dvacet dobrých pušek; ale jen osm mužů a nic než pistole! Od síly jsme už nemohli čekat nic: spoléhat bylo lze jedi- ně na obratnost; a prvním ze všech opatření se zdálo být to, abychom se rozdělili. Má Lodoiska²⁹ měla být v Paříži; mluvil jsem tedy o tom, že se vydám k Paříži. Kdybych měl to neuvěřitelné štěstí a dostal se tam, mohl bych tam poskytnout útočiště dvěma či třem z našich! Já nešťastník, věřil jsem tomu! I já jsem přes příklad Guadetových přátel spoléhal na své přá- tele! Můj drahý Barbaroux prohlásil, že bude sdílet můj osud; Valady a jeho přítel se k němu přidali. Byli jsme tedy čtyři. Pétion a Buzot³⁰ odchá- zeli bloudit už nevím kam; Salle a Guadet se měli dát směrem k Landes.³¹ Nu, a co dělat? Získat čas. Strašlivé triumfy Hory³² byly tak nepochopitel- né, že se nezdálo, že by se mohly udržet čtrnáct dní!

Objali jsme se se sevřeným srdcem; vyrazili jsme. Barbaroux se měl vydá- vat za profesora mineralogie, vědy, kterou dobře ovládal,³³ a my za ob- chodníky, kteří s ním cestují v úmyslu dát těžit doly, jež by snad objevil. Ale obchodníci pěšky, běžající po nocích! Ale sto padesát mil země, jež bylo třeba projít s pomocí této chatrné báhorky! Ale Barbaroux, tak zná- mý a tak snadno k poznání! Byl to záměr zoufalý! Ochrané nebe nám za- tarasilo cestu. Po čtyřech hodinách chůze jsme shledali, že jsme zabloudili. Pár kroků od nás stála fara. „Musíme tam zaklepat,“ řekl Barbaroux. – „Ano, abychom se zeptali na cestu,“ odpověděl jsem já, který jsem neviděl nic než Paříž! – „A což kdybychom mohli dostat něco víc?“ odvětil.

28. Departement na západním cípu Bretaně (hlavní město Quimper), kde se psanci skrývali v létě 1793 a odkud v září odpluli do Gironde. O pochodu Bretanů ve zbrani a s průvodci vypráví Louvet v předchozích kapitolách.

29. Tak Louvet říká své ženě Marguerite Denuelle podle hrdinky svého románu *Faublas*.

30. François Buzot (1760–1794), advokát z Évreux, poslanec Ústavodárného shromáždění a Kon- ventu za departement Eure, důvěrný přítel paní Rolandové. Zahynul s Pétionem v červnu 1794 po- blíž Saint-Émilionu.

31. Řídce osídlený kraj písčin, vřesovišť a močálů jižně od Bordeaux.

32. Hora (Montagne) – radikální levice Konventu, která po 2. červnu 1793 ovládla shromáždění i vládu. Naděje, že její moc potrvá jen pár týdnů, byla mezi girondisty tehdy obecná; hrůzovláda však skončila až 9. thermidoru (27. července 1794).

33. Barbaroux se od mládí horlivě zabýval přírodními vědami, zvláště fyzikou.

Otevřít nám přišel ctihodný farář.³⁴ Vydávali jsme se zprvu jen za zbloudilé pocestné. „Jste pronásledovaní poctiví lidé,“ řekl nám; „přiznejte to a jako takoví přijměte u mne pohostinství na čtyřiaadvacet hodin. Kéž bych mohl častěji a na delší čas přijímat některé z nevinných obětí, jež jsou pronásledovány!“

Jak vypovědět, jak nás toto přijetí došlo? Vyžadovalo naprostou důvěru; a dostalo se mu jí. Když uslyšel jméno Barbaroux a mé, vrhl se nám ten dobrý muž do náručí a prolil nad námi slzy radosti. Nám vehnal do očí slzy dojetí. Prozřetelnost nás jako za ruku přivedla k jednomu z těch vzácných lidí, jichž byl podle Guadetova mínění plný celý jeho departement!

Nazítří nám řekl, že můžeme bez nebezpečí zůstat ještě dva tři dny a že toho času využije, aby nám vyhledal nějaké útočiště. Když ta lhůta uplynula, nechal odejít jen přítele Valady, který se domníval, že se snadno dostane do okolí Périgueux,³⁵ kde měl příbuzného, jenž ho nemohl nepřijmout a jenž by bezpochyby poslal i pro Valady. Já jsem stále neviděl nic než Paříž; chtěl jsem doprovodit toho, kdo se chystal urazit dvacet mil po této cestě. Farář mi to rozmluvil; Barbaroux mi padl k nohám, aby mi v tom zabránil. Ó Lodoisko! jim vděčíš za svého chotě: neboť brzy nato jsme se dověděli, že ten, s nímž jsem chtěl jít, byl právě zatčen.

Na seníku

Náš šlechetný hostitel si nás ponechal ještě dva dny, ačkoli se ve vsi už začínalo reptat, že pan farář někoho skrývá. Konečně nás zavedl k jakémusi napůl sedlákovi, který nás přijal velmi dobře, ale jeho žena dostala strach; tak nám to alespoň vyložil nazítří, když nám oznamoval, že musíme pryč. Náš dobrý farář si pro nás přišel a z nedostatku lepšího nás nechal vyšplhat na seník zřízený nad chlévem, který přiléhá k pachtovnímu dvorci se šestnácti obyvateli: jen dva byli zasvěceni do našeho tajemství; ostatní neustále chodili sem a tam po tom chlévě, otevřeném po celý den, a občas vystoupili po žebříku, aby mrkli na seno, v němž jsme si každý vyhrabali svou díru a v ní jsme museli zůstat pohřbeni tak, aby nebylo vidět ani

34. Louvet psal roku 1794, ještě za hrůzovlády, a své zachránce proto nejmenuje, ani neudává, ve které vsi fara stála.

35. Hlavní město departementu Dordogne, asi 80 km severovýchodně od Saint-Émilionu.

kousek hlavy. To seno bylo čerstvé, a tudíž žhavé; seník ho byl tak plný, že zbývala sotva dvoustopá³⁶ mezera pro vzduch, který mohl vnikat jen velmi úzkým vikýřem. K dovršení útrap bylo počasí, ač jsme byli v říjnu, suché a horké; a oba naši důvěrníci byli znenadáni, aniž nás mohli spatřit a zpravit, posláni s jakousi vzdálenou a nepředvídanou pochůzkou. Jejich cesta trvala tři dny. Po osmačtyřicet hodin nám naprosto chyběla hrubá strava i matolinové víno,³⁷ jež nám jindy potají nosívali.

Nelze vylicít krajní únavu, strašlivou bolest hlavy, časté mdloby, sžíravou žízeň a úzkost v celém těle, které jsme zakoušeli. Na okamžik jsem pocítil, že má vytrvalost slábne, a mého drahého Barbaroux opustila odvaha. Vzal jsem jednu ze svých pistolí a hleděl jsem na ni se zhoubným zalíbením. Přemožený Barbaroux mě v tom pohybu následoval; i on se chopil své zbraně: oba jsme mlčeli; jen naše oči si navzájem vracely chmurné rady. Jedna má ruka klesla do jeho; tiskl ji s jakousi zuřivostí, příliš podobnou té, která mučila mne. Nadešel okamžik zoufalství; znamení smrti mělo být dáno. Valady, který pozorně sledoval naše pohyby, zvolal: „Barbaroux, tobě ještě zbývá matka; a na tebe, Louvete, čeká Lodoiska.“ Nelze si představit, jak rychlý byl obrat, jež tato slova způsobila. Zuřivost okamžitě vystřídal dojetí: zbraně nám vypadly z rukou; naše zemdlená těla klesla zpět; naše slzy splynuly.

Ale tato náhlá změna vyvolala jinou. „Čeká na mne!“ zvolal jsem; „nuže, co tu dělám? Pro koho tu tedy snáším tolik ponížení, tolik strastí, tolik nebezpečí? Je-li pravda, že pro ni, pak jejich konec nenajdu tím, že zůstanu tady; na cestě do Paříže se mám vydávat v nebezpečí a trpět; ještě dnes večer se na ni vydám.“ Ještě dnes večer, pošetilče! Při jedné z našich posledních nočních pochůzek jsem spadl na dno příkopu, který jsem zahlédl příliš pozdě; několik chrupavek v podkolení tím pádem velmi utrpělo. Za šest dní tohoto uvěznění naprostá nečinnost, k níž jsme byli odsouzeni, horko sena, v němž jsme museli zůstat ležet, neklid, nuda – to vše zlo ještě zhoršilo: chtěl jsem zvednout nohu, a způsobila mi ukrutné bolesti; mé

36. Stopa (pied) měřila asi 32,5 cm.

37. V předloze *piquette* – řídký nakyslý nápoj z vody prolité přes vylišované matoliny, obvyklý nápoj venkovské čeledi.

podkolení, docela ztuhlé, se nedalo ohnout. Díky ti budiž vzdány, ó Prozřetelnosti! nutila jsi mě zůstat.

Nazítří, bylo deset hodin v noci, se zdálo, že ve dvorci spí všechno kromě příliš věrného psa, jehož štěkot nám nedoprával klidu. Zdálo se nám, že kolem seníku slyšíme šramot, jaký by působilo několik mužů, kteří jdou potichu a mluví šepem; několik minut nato jsme uviděli velkou září v chlévě, kam světlo nikdy nevnikalo; několik lidí tam zprvu mluvilo, ale opatrně; pak nastalo hluboké ticho; venku se znovu ozval slabý hluk; konečně jsme uslyšeli, že někdo stoupá po našem žebříku. Byli jsme objeveni? Byl seník obklíčen? Chopili jsme se zbraní.

Jakýsi muž, aniž opustil žebřík, aniž se k nám přiblížil, zavolal: „Pánové, slezte!“ Byl to opravdu jeden z našich důvěrníků ze dvorce, ale nebyl to jeho obvyklý tón; měl hlas změněný, tvrdý a příkrý. Tato okolnost nás poplašila víc než všechno ostatní. „Jakže, slézt?“ řekl jsem mu. – „Ano, slezte.“ – „A proč?“ – „Protože se musí.“ – „Ale přece?“ – „Někdo se po vás ptá.“ – „Kdo?“ – „Příbuzný pana faráře.“ – „Je-li to příbuzný pana faráře, proč se neukáže?“ Tu náš muž vykotal nevím už jakou chabou výmluvu a pak dodal hrubým a výhružným tónem: „Zkrátka, k...,³⁸ musíte dolů!“

To už věštilo to nejhorší. Obraznost pracuje rychle. V tu chvíli jsem nabyl přesvědčení, že nás někdo objevil a udal, že přišli obklíčit dům a že tomu ubožákovi pohrozili, že mu zapálí seník, nedostane-li nás z něho ven. Barbaroux nepochybně trápila táž myšlenka, neboť mi pošeptal: „Živého mě nedostanou.“ A Valady, jemuž únava a počínající nemoc tak podlomily odvahy, že se nám dvacetkrát za den přiznal, že ho každou chvíli přepadá panický strach, že mu pomyšlení na vlastní zánik působí smrtelné úzkosti a hlavně že by nikdy neměl sílu zabít se sám; Valady, který se rovněž domníval, že udeřila osudná hodina, nám malátně říkal: „Běda! musíme tedy zemřít!“ A když zpozoroval naše přípravy, dodával se sepjatýma rukama: „Ó přátelé! vy mě tedy opustíte!“ Co se mne týče, nikdy v žádné z nejnebezpečnějších krizí své proskripce, nikdy, leda později u bran Orléansu,³⁹ jsem nevěřil, že je má smrt tak blízko.

38. V předloze „f.....“, tj. hrubá kletba *foutre*, kterou Louvet jen naznačuje.

39. Louvet předbíhá: o nebezpečí, jímž prošel u bran Orléansu při své pozdější cestě do Paříže, vypráví v kapitole X.

„Občane,“ řekl jsem našemu muži co nejpevnějším hlasem, „daleka je nás myšlenka uvést vás v nebezpečí! Ale také se vzdejte naděje, že nás vlákáte do pasti; rozhodně neslezeme, dokud se neukáže farářův příbuzný nebo dokud nám upřímně neřeknete, oč jde.“

Promiňte, čtenáři, přenesl-li jsem do vaší duše rozrušení, jímž byly naplněny duše naše. Promiňte, neboť to nebylo nic, nic než trocha bázlivosti u toho, koho nám dobrý farář posílal, a pak krutá nutnost začít znovu naše smutné putování. Konečně se objevil, ten farářův příbuzný. Nechtěl vejít ze strachu, že ho zahlédne někdo ze dvorce. Ostatně jeden z pachtýřových druhů zaslechl ráno na seníku nějaký hluk a projevil podezření. Hned nazítří nás mohl objevit člověk, který nebyl ani zdaleka spolehlivý. Proto oba naši vyděšení důvěrníci právě zašli říci farářovi, že musíme neprodleně pryč. Ten, příliš pozdě zpravený, nevěděl, kam s námi. Nikde jsme nemohli být tolik vydáni v nebezpečí jako u něho, když byl právě udán, že u sebe někoho má. V tu hodinu sám běhal po okolí, aby se pokusil vyhrabat nám nějaký kout. Zatím bylo třeba, aby se tomu docela vyděšenému venkovanovi nepomátla hlava, vyjít ze seníku a strávit tuto noc, jak se dá.

Ó Bože, nechtěl-lis nás obětovat, alespoň jsi nás zkoušel! Opouštěli jsme seník právě v jediné chvíli, kdy se pobyt v něm stával trochu snesitelným a jeho přístřeší nezbytným. Počasí se toho večera změnilo. Síla bouře trochu polevila; hrom už nebylo slyšet, ale déšť padal hojně a od jihu vál studený vítr. K dovršení trápení jsem se mohl v těžké mazlavé půdě vléci jen o jedné noze a o holi. Příbuzný nás zavedl do lesíka, kde jsme měli dost času zkrehnout a promoknout.

Špatné počasí našeho šlechtetného faráře nezastavilo. Krátce před svítáním nám sám přišel oznámit, že hledal marně, a protože dobře viděl, že je nemožné, aby nás ve dne neobjevili, chtěl nás stůj co stůj odvést zpět k sobě. Svolili jsme, teprve když jsme se dověděli, že z jeho půdy, kam jsme se měli zahrabat, se budeme moci snadno spustit po provaze upevněném u výkře shora dolů na zadní dvorek a přes nízkou zídku uniknout do polí, jakmile ten z nás, kdo bude stále na stráž, uvidí, že se k jeho domu blíží cokoli hrozivého. Ten dobrý muž! zdál se tak štasten, že nás tam smí ještě jednou přijmout!

Uprostřed tolika pochodů, krutých útrap a stále nových nebezpečí – jak jsem si přece blahopřál k té nehodě, která mě přinutila nevzít s sebou svou choť!⁴⁰ Jestliže já sám jsem shledával, že mám na takové námahy příliš slabou tělesnou konstituci, jak by jim nebyla podlehla ona? Než bych zahynul, měl bych ještě muka vidět ji skonat ve svém náručí. A přece jsme obviňovali Nebe, když nás rozdělilo! Ó Prozřetelnosti, jak hluboké jsou tvé záměry a jak marná jsou přání člověka!

U paní Bouquey

Mezitím jsme se dověděli, že Guadet a Salle, když marně klepali na dveře třiceti přátel, našli všemožnou pomoc a bezpečí u ženy⁴¹ tak soucitné, šlechetné a neohrožené, jak nelidskými, sobeckými a zbabělými se ukázali všichni ti tvorové, kteří přesto nesli jméno mužů. Podle dojemného obrazu, jež nám o tomto andělu z nebe podali, nebylo třeba ji o útočiště žádat, nebylo-li nemožné, aby je poskytla. Stačilo zpravit ji o našem postavení. Někdo tam běžel a za několik hodin přinesl odpověď. „Ať přijdou všichni tři!“ řekla. Jen nám kladla na srdce, abychom přišli až o půlnoci a nezanedbali žádnou opatrnost, aby nás nezahlédl nikdo, ať je to kdokoli. Naše bezpečí u ní záviselo hlavně na tom, jak přesně splníme tyto předběžné podmínky.

Cestou jsme se zastavili u jednoho faráře, spřízněného s naším. Čekal nás s večeří. Necht' se mi tyto podrobnosti prominou; bylo tomu tak dávno, co jsme večeřeli! A pak, jídlo tu nebylo ničím vedle dojemných pozorností, jež mu předcházely: byla to vlažná voda k umytí nohou, velký oheň, abychom se usušili, všechno toaletní náčiní, abychom si oštříhali dlouhé vousy a upravili vlasy, čisté prádlo na převlečení, konečně lehká masa a posilující víno, které nám nalévala hezká neteř: byla to neteř opravdová a

40. Při odjezdu z Bretaně odmítl kapitán vzít na loď ženu, a Lodoiska proto zůstala na břehu; měla se vrátit do Paříže, zachránit zbytky jmění a přijet za mužem do Bordeaux (viz předchozí kapitulu).

41. Louvet ji ze šetrnosti nejmenuje: je to Thérèse Bouquey, rozená Dupeyrat, Guadetova švagrová (sestra jeho ženy), která měla v Saint-Émilionu dům. Za ukrývání psanců byla 20. července 1794 v Bordeaux popravena spolu se svým mužem, s vlastním otcem a s několika Guadetovými příbuznými.

rozumí se, že tím tu nemohu mínit nic nekalého.⁴² Mluvíím o tom, aby si čtenář představil, jak na nás působily ty časté a náhlé přechody z postavení vlekle bolestného do stavu prchavě sladkého a protiklad této dobré a půvabné osoby, která nás zahrnovala péčí, s oněmi necitelnými, zachmuřenými či hroživými tvářemi, které nám strojily léčky nebo chladně přihlížely, jak do nich padáme. U tohoto přítele našeho faráře nám náš úděl připadal podobný údělu oněch hrdých paladinů, kteří po boji s netvory náhle v nějakém začarovaném pavilonu naleznou víly, hotové jim sloužit.⁴³

Zcela jiná víla však byla ta, k níž jsme dorazili o půlnoci. Měli jsme u ní nalézt vedle tisícové péče neméně dojemné také stálost, odvahu a oddanost bez mezí. Naše dva přátelé ubytovala třicet stop pod zemí a vchod do jejich podzemí, ostatně velmi nebezpečný, byl navíc tak dobře zamaskován, že jej nebylo lze objevit.⁴⁴ Jakkoli bylo sklepení prostorné, stálý pobyt pěti mužů v něm mohl zkazit vzduch, který se tam obnovoval jen nesnadno. Zřídili jsme si v jiné části domu druhou pevnost, zdravější, téměř stejně bezpečnou a téměř stejně těžko k nalezení. Několik dní nato nám Buzot a Pétion vzkázali, že za čtrnáct dní sedmkrát změnili útočiště a že jsou konečně dohnáni do krajnosti. „Ať přijdou oba!“ zvolala ta podivuhodná žena.

A všimněte si, že neminul den, aby jí nehrozila domovní prohlídka; byla dokonce natolik podezřelá z ctnosti,⁴⁵ že se často mluvilo o jejím zatčení. Povšimněte si ještě, že gilotina každý den srazila nějakou hlavu⁴⁶ a že lotři páchali hrůzy. Denně je bylo slyšet, jak přísahají, že lidi, u nichž budeme nalezeni, dají s námi zaživa upálit v jejich vlastních domech. Mluvilo se

42. Narážka na pověstné farářské „neteře“ a hospodyně, oblíbený terč dobových vtípů; autor galandního *Faublase* ujišťuje, že tentokrát žádný dvojsmysl nemíní.

43. Narážka na rytířské eposy a romány (Ariostův *Zuřivý Roland* a jeho napodobitelé), v 18. století stále hojně čtené.

44. Třicet stop je asi deset metrů. Úkrytem byly opuštěné podzemní lomy pod domem a zahradou; vcházelo se do nich otvorem ve stěně hluboké studny. „Jeskyňe girondistů“ se v Saint-Émilionu ukazuje dodnes.

45. Ironická nářka na zákon o podezřelých ze 17. září 1793, podle něhož měl být uvězněn každý, kdo se „svým chováním, styky, řečmi nebo spisy“ projevil jako stoupenec tyranie či federalismu a nepřítel svobody. Seznamy podezřelých sestavovaly místní dozorčí výbory, které prováděly i domovní prohlídky.

46. V Bordeaux zasedala od konce října 1793 vojenská komise za předsednictví Jeana-Baptista Lacomba; do léta 1794 poslala na popraviště kolem tří set lidí.

dokonce o vypalování měst. „Můj Bože! jen ať přijdou, ti inkvizitoři,“ říkala nám klidně a vesele. „Jsem klidná, jen když se neujmete jejich uvítání vy: bála bych se jediné, aby mě nezatkli; a co by pak bylo s vámi?“

Naši dva přátelé tedy přišli a odebrali se do sklepení. Bylo nás tedy sedm. Jak nás uživit? Potraviny byly v departementu vzácné; jí samotné se přidělovala jen libra chleba denně,⁴⁷ ale na půdě byly brambory a fazole. Abychom nemuseli snídat, vstávalo se až v poledne. Zeleninová polévka byla celým obědem. Když nastávala noc, tiše jsme opouštěli svá obydlí a shromažďovali se u ní. Jednou kus hovězího, s velkou námahou získaný u řezníka, jindy nějaký kus z drůbežího dvorku, záhy vyčerpaného, několik vajec, trochu zeleniny, trochu mléka tvořily večeri, z níž si tvrdošíjně brala jen málo, aby nám zbylo víc. Byla mezi námi jako matka obklopená dětmi, pro něž se obětuje. Zůstali jsme tak po celý měsíc, přes pronásledování jednoho důvěrného Guadetova přítele,⁴⁸ který věděl, že tam jsme, a neopomněl ničeho, aby nás odtamtud vyhnal, a jemuž jeho zbabělý strach nakonec tak pomátl rozum, že si ze strachu před smrtí chtěl prohnat hlavu kulhou. Nemohu, nemám-li uvést v nebezpečí naši podivuhodnou přítelkyni,⁴⁹ vylíčit – je to ostatně líčení příliš odporné – lži, pletichy, výhrůžky a zbabělé úskoky všeho druhu, jimiž konečně dosáhl svého.

Je ještě čas upozornit, že jsem po příchodu do Gironde vzkázal své Lodoisce, zastíraje jí vše, co bylo v mém postavení příliš znepokojivého, že místo abych na ni čekal, zkusím všechno, abych se vrátil k ní. Později, u dobrého faráře, když mi byl všechen přístup k mému rodnému městu⁵⁰ uzavřen, napsal jsem ženě druhý dopis, v němž jsem ji vybízel, aby se přišla usadit do Bordeaux. Někdo se uvolil ten dopis opsat a dát na poštu; ale protože uply-

47. Libra, asi půl kilogramu. Bordeaux a jeho okolí, odkázané na dovoz obilí, trpělo na podzim a v zimě 1793 skutečným hladem.

48. Louvet ho nejmenuje a s jistotou ho určit nelze; v následující kapitole mluví i o nátlaku příbuzných paní Bouquey. Psanci museli dům paní Bouquey opustit kolem 13. listopadu 1793: Guadet a Salle se ukryli v domě Guadetova otce, Barbaroux, Buzot a Pétion po dalším bloudění u saint-émilionského vlásenkáře Troquarta, Valady zamířil k Périgieux a Louvet do Paříže. Až na Louveta všichni do léta 1794 zahynuli.

49. Louvet tyto stránky psal roku 1794 v Juře, ještě za hrůzovlády, a netušil, jaký osud jeho zachránkyni čeká: v létě téhož roku byla zatčena a popravena. Podle Aularda začal Louvet první část pamětí psát už v Saint-Émilionu a rukopis zanechal u paní Bouquey; v Juře ji pak napsal znovu, stručněji.

50. Louvet se narodil roku 1760 v Paříži.

nulo šest týdnů, aniž jsem o něm dostal jakoukoli zprávu, bylo zřejmé, že nebyl odeslán nebo že nedošel. Má touha podstoupit každé nebezpečí, abych si prorazil cestu až do Paříže, se tím stala jen živější.

IX. Sám přes Périgord k Limoges: pěšky a na vozkově káře (listopad 1793)

[Polovina listopadu 1793, Gironde, Périgord a Limousin. Sedm psanců opouští úkryt u paní Bouquey v Saint-Émilionu a rozchází se; Louvet, s Guadetem a Sallem odehnaný ode dveří někdejší Guadetovy klientky, se rozhodne dojít sám do Paříže za svou ženou. S padělaným pasem, s oteklou nohou a v přestrojení za jakobína se vleče přes Montpont a Mussidan a kolem Périgueux, až se ho za městem ujme vozka, který ho na své káře doveze na dohled Limoges.]

Rozchod v Saint-Émilionu a den v jeskyni

Blížili jsme se však k rozhodné chvíli. Vzešel ten osudný den, den dlouhého a snad věčného rozloučení mužů navždy těsně spjatých vším, co má něžné přátelství, čistá ctnost a vpravdě svaté neštěstí nejtišhodnějšího. Opouštěli jsme svůj útulek, tak bezpečný a tak drahý¹; dělili jsme se na dvě skupiny, které se měly brzy dělit dál. Barbaroux², který od Caen prožil skoro všechna táž dobrodružství jako já, Barbaroux, zoufalý, že mě opouští, stejně jako já, že ho ztrácím, přecházel na stranu Buzota³ a Pétiona⁴. Ti tři se vydávali několik mil⁵ odtud, směrem k moři, hledat nejistý útulek; s

1. Dům paní Bouquey v Saint-Émilionu (departement Gironde), kde se sedm psanců – Guadet, Salle, Barbaroux, Buzot, Pétion, Valady a Louvet – skrývalo zhruba měsíc, zčásti ve sklepení třicet stop pod zemí, do něhož se podle tradice sestupovalo studnou (viz předchozí kapitolu).

2. Charles Barbaroux (1767–1794), advokát z Marseille a poslanec Konventu za Bouches-du-Rhône, roku 1792 jeden z organizátorů pochodu marseillských federovaných na Paříž, přední girondista. Stejně jako Louvet uprchl v červnu 1793 do Caen v Normandii, střediska departementního („federalistického“) odboje proti Konventu, po jeho zhroucení s ním prošel Bretaní a po moři se dostal do Gironde. V červnu 1794 se u Castillonu pokusil zastřelit; těžce zraněného ho dopravili do Bordeaux a 25. června 1794 popravili.

3. François Buzot (1760–1794), advokát z Évreux, poslanec Ústavodárného shromáždění a Konventu za departement Eure, jeden z nejostřejších odpůrců Hory a pařížské Komuny. S Pétionem a Barbarouxem se skrýval v Saint-Émilionu a okolí až do června 1794; jeho a Pétionovo tělo byla potom nalezena v poli nedaleko Castillonu, zpola ohlodaná zvěří – oba si zřejmě vzali život.

4. Jérôme Pétion de Villeneuve (1756–1794), advokát z Chartres, poslanec Ústavodárného shromáždění, v letech 1791–1792 starosta Paříže a první předseda Konventu; z někdejšího miláčka Pařížanů se stal jedním z psanců 2. června. Zahynul s Buzotem v červnu 1794.

5. Francouzská míle (lieue), asi 4 km.

jakou bolestí jsme si dávali sbohem! Ubohý Buzot, odnášel si na dně srdce přetrpké žaly, o nichž jsem věděl jen já a které nesmím nikdy vyžradyt⁶. Ale Pétion, ten klidný Pétion, jak se už změnil! Jak se poklid jeho duše a jas jeho tváře zkalily od chvíle, kdy už nebylo pochyb o porobě jeho vlasti, od chvíle, kdy k nám došla zpráva o uvěznění pětasedmdesáti a o popravě našich přátel⁷! A můj drahý Barbaroux, jak trpěl! Nezapomenu jeho posledních slov: „At' najdeš mou matku kdekoli, snaž se jí nahradit syna; slihuji ti, že nebudu mít jediný prostředek, o který bych se nerozdělil s tvou ženou, bude-li náhoda chtít, abych ji kdy potkal.“

Kdosi mezi námi se marně snažil skryt své zoufalství: byla to naše šlechterná ochránkyně⁸; plakala, naříkala nad nutností, která ji nutila, aby se pro nás už dál nevydávala v nebezpečí. „Ti ukrutníci!“ volala, když mluvila o svých příbuzných. „Jaké násilí mi činí! Nikdy jim to neodpustím, jestliže někdo z vás...“ Nedořekla; ale její předtuchy byly až příliš oprávněné: ano, jeden z nás měl brzy zahynout.

6. Míneha je nejspíš Buzotova láska k paní Rolandové, tehdy vězněné v Paříži a 8. listopadu 1793 popravené. Jejich vztah vešel ve známost až v 19. století, když byly nalezeny dopisy, které mu psala z vězení.

7. Dne 3. října 1793 dal Konvent na zprávu Amarovu zatknout poslance, kteří v červnu podepsali protest proti převratu 2. června (obvykle se uvádí 73, Louvet píše 75), a přední girondisty pohnal před revoluční tribunál. Jedenadvacet z nich – mezi nimi Brissot, Vergniaud, Gensonné, Lasource a Fauchet – bylo 30. října 1793 odsouzeno k smrti a nazítří v Paříži popraveno; Valazé se po vyhlášení rozsudku probodl ještě v soudní síni.

8. Thérèse Bouquey, rozená Dupeyrat, Guadetova švagrová. Psance musela propustit na nátlak příbuzných a jednoho z Guadetových přátel, kteří se báli o život celé rodiny (viz konec předchozí kapitoly). V červnu 1794, když byli v Saint-Émilionu dopadeni Guadet a Salle, zatkli i ji a v létě téhož roku byla v Bordeaux popravena.

V jednu hodinu po půlnoci jsme vyrazili, Guadet⁹, Salle¹⁰, já a Valady¹¹, s nímž jsme se měli skoro vzápětí rozloučit. Doprovodili jsme ho několik set kroků po cestě k domu, kde měl příbuzného, na jehož lidskost poněkud spoléhal. Jak se na nás díval, když jsme ho opouštěli! Nemohu tu smutnou vzpomínku zapudit; měl smrt v očích.

Zůstali jsme tedy jen Salle, Guadet a já. K tomu, abych raději sdílel jejich osud, mě přimělo to, že místo, k němuž se měli nazítří vydat, leželo šest mil odtud směrem k Périgueux, a já cítil tajnou radost, že se trochu přiblížím Paříži; abychom se tam však dostali, museli jsme dost obtížnou postranní cestou obejít Libourne¹², kde bychom podstoupili příliš velké nebezpečí. Spolehlivý důvěrník nám měl s nástupem příští noci přivést Guadetova přítele, který by nás dovedl až na konec té postranní cesty. Bylo však třeba někde strávit zbytek této noci a celý den, který po ní přijde. Zamířili jsme k dosti vzdálenému městysi, jehož okolí bylo provrtáno jeskyněmi¹³. Guadet je znal všechny; tu nejbezpečnější z nich, nejbezpečnější pro svou rozlehlost, označil našemu důvěrníkovi jako místo našeho útočiště a jeho schůzky s námi. Když jsme k ní došli, shledali jsme, že vchod je zazděn; přístup do šedesáti jiných zůstal volný, ale jak by náš důvěrník nazítří našel tu, kterou bychom si vybrali? Nezbylo než jít ho zpravit. Šli jsme tam Guadet a já, ne bez nebezpečí. Museli jsme projít vsí, a navíc u našeho důvěrníka bydleli četníci: bylo třeba vzbudit jeho a nevzbudit ty slídily; podařilo se nám to.

9. Marguerite-Élie Guadet (1758–1794), advokát z Bordeaux a rodák ze Saint-Émilionu, poslanec Zákonomátního shromáždění a Konventu za departement Gironde, jeden z nejlepších řečníků své strany. V červnu 1794 byl se Sallem dopaden v otcově domě v Saint-Émilionu a v Bordeaux popraven.

10. Jean-Baptiste Salle (1759–1794), lékař z lotrinského Vézelize, poslanec Ústavodárného shromáždění a Konventu za departement Meurthe. Na útěku psal veršovanou tragédii o Charlottě Corday; popraven byl v Bordeaux v červnu 1794 zároveň s Guadetem.

11. Godefroy d'IZarn de Freissinet, markýz de Valady (1766–1793), bývalý důstojník francouzských gard a nadšený stoupenec Revoluce, poslanec Konventu za departement Aveyron. Právě jeho se týká předtucha z předchozího odstavce: byl zakrátko v Périgordu zatčen a počátkem prosince 1793 v Périgueux popraven. Když Louvet tyto řádky psal, věděl zřejmě jen o jeho smrti; ze sedmi psanců ze Saint-Émilionu nakonec přežil on jediný.

12. Město na soutoku Dordogne a Isle, jen několik kilometrů od Saint-Émilionu, tehdy sídlo distriktu; vede jím hlavní silnice z Bordeaux na Périgueux a Limoges.

13. Okolí Saint-Émilionu je plné starých podzemních lomů na vápenec a skalních dutin; Guadet byl zdejší rodák.

Když jsme se vrátili do své jeskyně, marně jsme tam čekali na spánek; zaháněly ho zima a vlhko. Teprve v deset hodin dopoledne trochu prořídla hustá tma, která nás obklopovala; zalezlí v nejtemnějším koutě jsme mohli, sami neviděni, rozeznat všechno, co se objevilo u vchodu do jeskyně. Přišlo tam několik zvířat: ucítila nás a odešla; ale přišla tam i ta nejkrutější ze všech zvířat: ta nás našťestí neucítila, byli to lidé. Zastavovali se jen na okamžik, a to hned u vchodu, aby vykonali potřebu, na niž byl pohled stejně jako její zápach pro nás velmi obtížný. Běda nám, kdyby si některý z těch venkovanů, útlocitnější nebo stydlivější než ostatní, usmyslel, že si uleví teprve na druhém konci jeskyně! Říkám běda nám, protože bychom se nikdy nedokázali odhodlat k tomu, abychom pro své větší bezpečí proli-li krev člověka, o němž bychom si nebyli jisti, že nám chce zle. Rozhodli jsme se, že v takovém případě ukážeme ubožákovi pistole a podržíme ho v zajetí, dokud ze svého úkrytu nevyjdeme; ale i potom mohl běžet nás udat a způsobit naši zkázu. Dobře jsme to cítili, ale byli jsme odhodláni to nebezpečí podstoupit; ať jsme ještě měli zakusit jakýkoli lidský nevděk, naše ruce se neposkvrní nevinnou krví.

Ostatně jen ten, kdo byl psancem, ví, jak je těžké a tísnivé muset v každém okamžiku dne odměřovat své kroky, vydechovat jen potichu, dusit kýchnutí, potlačovat smích, výkřik, sebemenší hluk. Kdo to nezakusil, nepředstaví si, jak se tato tíseň, na pohled tak nepatrná, svou nepřetržitostí mění v bolest, nebezpečí a muka. V našem postavení to bylo nutné zlo, a ještě než jsem okusil Gironde, zvláště jsem se v něm se svou Lodoïskou¹⁴ vycvičil u našeho dobrého podivína z Finistère¹⁵, který nás pro naše i své obveselení držel ukryté ve skříni, vedle člena klubu a pod četníkem. Jedna nešťastná žena přišla do jeskyně podrobit naše schopnosti v tomto ohledu zkoušce: nejprve, jsouc stydlivější, zašla hlouběji; potom se tam, zřejmě v důsledku úporného nucení, dlouho namáhala a strávila tím značný čas; nakonec, když už chtěla odejít, velmi snadno jí uklouzla noha na půdě vlhké, kluzké a pokryté nečistotami. Jakmile ležela natažena na té až příliš mazlavé

14. Tak Louvet nazývá svou ženu Marguerite Denuelle podle hrdinky svého románu *Faublas*. Provázel ho na útěku do Normandie a Bretaně; když odplul do Gironde, vrátila se do Paříže.

15. V létě 1793 se Louvet s Lodoïskou skrýval u Quimperu v Bretani u přítele, jehož v kapitole VII líčí jako „člověka všestranného“ – námořníka, vojáka, lékaře, truhláře i zámečníka v jedné osobě; nad jejich pokojem bydlel četník, k němuž chodili jeho druhové. „Členem klubu“ je míněn člen místního lidového spolku jakobínského ražení.

zemi, nemohla se ubohá stařena za nic na světě zvednout. Dlouho si pomáhala malým monologem, který by nám za každé jiné okolnosti mohl připadat zábavný; ale nic naplat; nakonec se dala do křiku. Jeho pronikavost nemohla nepřivolat několik mužů, kteří se pošklebovali dost dlouho a dost blízko, aby nás to zneklidnilo. Protože však všechno musí jednou skončit, zvedli stařenu a všichni odešli.

Když se den chýlil ke konci, přišel nám náš důvěrník oznámit, že Guadetův přítel nemůže, to jest netroufá si jít s námi ty dvě míle cesty. Musel se tedy Guadet pokusit zorientovat se a najít tu postranní cestu, kterou kdysi znal, ale nikdy ne dobře; už to byla mrzutá práce. Bylo ostatně strašlivé počasí, déšť se lil proudem a sliboval nám po špatné noci, kterou jsme právě strávili, noc ještě horší; ale nutnost, neúprosná nutnost to přikazovala. Co se mne týče, cítil jsem se velmi odhodlán; časté a mírné cvičení v našem posledním domě mi vyléčilo nohu; podkolení nabývalo vši své pružnosti. Ostatně jsme měli jít směrem k Paříži; cítil jsem v sobě svou někdejší sílu, a dokonce jakousi spokojenost.

Vyrazili jsme; bylo to v noci ze 14. na 15. listopadu 1793: ó Bože, poznal jsem ji z kouškami dost smutnými, abych na ni nezapomněl.

Zavřené dveře a rozhodnutí jít do Paříže

Kam jsme však šli? Šest mil odtud, jak jsem řekl. Šest mil: byli jsme si tedy jisti, že budeme dobře přijati? Guadet o tom aspoň nepochyboval; a já sám jsem tentokrát shledával, že má pravdu. Osoba, k níž nás chtěl uvést, byla z rodiny odedávna spřátelená s jeho rodinou a on sám tu ženu zachránil. Ano, musím to přiznat, byla to žena; zachránil ji z trestního procesu, v němž byla vážně ohrožena čest její i jejích příbuzných. Od té doby – a bylo to dokonce dlouho před Revolucí – ho stokrát ujistila o své vděčnosti a tisíckrát mu nabízela své služby. Ostatně jsme ji chtěli žádat o útulek jen na čtyři nebo pět dní, po kteréžto době nás naše šlechtná přítelkyně hodlala, ať jí říká kdo chce co chce, přijmout znovu.

Nejprve se nám stalo to, čeho jsme se obávali. Zabloudili jsme, a tak nešťastně, že ač jsme vyšli v sedm hodin, urazili jsme ty dvě míle postranní cesty teprve o půlnoci; prošli jsme cestami tak hroznými, že nám bláto bez

nadsázky sahalo do půli lýtek. Litoval jsem silné hole s ukrytou čepelí, o kterou jsem se musel opírat tak často a někdy tak prudce, že se nakonec zlomila. Lze si představit naši únavu: a přece zbývaly ještě čtyři míle. Ušli jsme je; dorazili jsme ve čtyři hodiny ráno, obaleni blátem, promoklí až na kost, docela vyčerpaní.

Guadet šel zaklepat na dveře; po půlhodině je pootevřeli. Sluha, který ho viděl stokrát, ho nechtěl poznat; Guadet řekl své jméno, a tu mu odpověděli, že jdou vzbudit paní. Uplynula další půlhodina, po níž paní vzkázala, že to, oč ji žádají, je nemožné, protože v její vsi je dozorčí výbor¹⁶; zřejmě nevěděla, že je všude. Guadet naléhal, žádal, aby byl vpuštěn, zprvu sám, je-li to paní milejší, aby s ní aspoň mohl chvilku promluvit. Paní dala odpovědět, že i to je nemožné, a dveře se zavřely.

Už hodinu jsme stáli pod stromy tak obtěžkanými vodou, že nám jí snad víc dávaly, než nás jí ušetřily. Když jsem tam došel, mísily se mi na tváři a na celém těle krůpěje potu s proudy deště. Od chvíle, kdy jsme stáli bez hnutí, vál na nás jižní vítr, který se nám zprvu zdál osvěžující a brzy velmi studený. Naše šaty nasáklé vodou byly jako led; hlavně já jsem mrzl: bylo slyšet, jak mi drkotají zuby!

Zoufalý Guadet nám konečně přišel povědět o nepochopitelném výsledku svého snažení; sotva jsem ho slyšel. Dál se ve mně strašný zvrát: pocení se úplně zastavilo, zmocnila se mě nadobro zimnice; ztrácel jsem vědomí. Přátelé mě chtěli vstoje opřít o strom; má slabost byla tak veliká, že jsem se na nohou neudržel: museli mě nechat natáhnout se na zem, to jest do vody. Guadet běžel znovu zabušit na dveře; neotevřeli je; dovolili mu mluvit klíčovou dírkou. „Pokoj a oheň,“ řekl, „jen na dvě hodiny! Jednomu z mých přátel je zle!“ Šli to oznámit paní, která vzkázala, že to je nemožné. „Aspoň trochu octa a sklenici vody!“ zvolal můj nešťastný přítel. Za okamžik dala paní znovu odpovědět, že to je nemožné!

Ta bídnic! Jmenovala se... Měl bych! Měl bych ji jmenovat! Měl bych ji předvést k obdivu ničemů, kteří dnes poskvřňují Francii. Přenechávám ji

16. Dozorčí výbory (comités de surveillance) byly od března 1793 zřizovány v každé obci a sekci; zákon o podezřelých ze 17. září 1793 jim svěřil sestavování seznamů podezřelých a jejich zatýkání. Kdo ukrýval psance, riskoval sám život.

jejím výčitkám svědomí, a kéž jí mstící spravedlnost nechystá jiný trest! Kéž uprostřed prvních úzkostí, které ji čekají, nepotká nějakou zrůdu lidskosti, jež by jí odepřela vodu a oheň!¹⁷

Nemohl jsem mluvit, ale slyšel jsem; slyšel jsem Guadeta, jak žaluje na lidskou přirozenost a oplakává svůj osud; to mi k navrácení sil posloužilo lépe než nejdráždivější lihoviny. Brzy jsem nabyl všech smyslů; planul jsem nejprudším rozhořčením. „Pojďme,“ řekl jsem jim; „prchněme, prchněme před lidmi, prchněme do hrobu.“

Sotva jsem se zvedal, už mi krev vřela jinými myšlenkami; poslouchal jsem je, jak se spolu radí, jakým způsobem se dostat zpět do své jeskyně, a v hlavě se mi rodil záměr docela jiného druhu. Já, a ještě se skrývat před tvory tak nízkými? Zvítězit nad nimi, nebo zemřít, nic třetího už není. Zatím jsme docházeli tu čtvrtmíli, kterou bylo třeba ujít zpět na hlavní silnici.

Když jsme tam došli, řekl jsem jim: „Přátelé, jak to uděláte, abyste se do svého smutného úkrytu dostali před svítáním? Jsem zoufalý, že vás v té tísní opouštím, ale nic s tím nezmohu, a co se mne týče, jsem rozhodnut. Stokrát jsem vám to řekl: myslím, že jsou krajnosti, za něž se život vléci nemá. Stokrát jsem vás upozorňoval, že až dospěji do toho bodu krajní tísně, kdy podle mého soudu smí statečný muž skončit, nevpálím si kulku do hlavy, nýbrž vydám se na cestu do Paříže¹⁸. Tisíc ku jedné, že nedojdu, to vím; ale mou povinností je pokusit se o to. Jen takto si smím vzít život; má rodina, přátelé dvaceti let mají nade mnou stále ještě tuto moc. A víte především, jaká žena na mne čeká! Je třeba, aby mí přátelé věděli, že jsem jim, opuštěn celým světem, podal ten důkaz úcty, že jsem nad nimi nezoufal a že jsem se pokusil o poslední úsilí, abych si šel odpočinout do jejich náruče. Je především třeba, aby má Lodoiska jasně viděla, že jsem, když jsem padl, měl tvář ještě obrácenou k ní; dojdu-li naopak přes tisíc nástrah k cíli, Guadete, řekni svým zbabělým přátelům, že jsem napříště v bezpečí, protože na zemi ještě zbývá několik přátel věrných a oddaných.“

17. Narážka na římský trest vyhnanství, „zákaz vody a ohně“ (*aquae et ignis interdictio*): psanci nesměl nikdo poskytnout přístřeší ani pomoc. Louvet její jméno neuvádí.

18. Z okolí Montpontu je to do Paříže po silnici přes Périgueux, Limoges a Orléans kolem pěti set kilometrů. Louvet tam skutečně došel, počátkem prosince 1793 (viz následující kapitoly).

Zdržuji mě, radí mi, prosí mě, ani je neposlouchám. Ve spěchu se zbavuji všeho, co by mi na dlouhé cestě mohlo překážet. Punčochy, kapesníky, kabát zůstávají na cestě; nechávám si svůj národní redingot; na vlasy si narážím malou jakobínskou paruku¹⁹, pečlivě schovávanou v záloze, která mě dosti dobře přestrojuje. Tisknu Guadeta a Salla k srdci; otvírám náprsní tašku a dělím se o několik asignátů²⁰ se Sallem, chudším, než jsem já; ještě jednou objímám své přátele a odcházím.

Nikdy jsem v sobě necítil pevnější odhodlání, vznícenější odvalu. Po několika krocích se však zastavuji, otáčím hlavu, vrhám neklidný pohled na ty poctivce, které opouštím. I oni se otočili, i oni se na mne dívali, a zatímco já se třásl o ně, oni se třáslí o mne. Vidím, že jsou hotovi vrhnout se za mnou, aby mě ještě zadrželi²¹; dávám jim naposled znamení rukou, vydávám se zase na cestu, vzdalují se; zahledím se do dálky té nesmírné silnice k Paříži pohledem plným naděje, do níž se mísí jakýsi úžas.

Odcházím; budete svědky podívané hodné jisté pozornosti; užití člověka, člověka samotného v zápase s osudem a tváří v tvář celému světu nepřátel. Ne, mýlím se, nebyl jsem sám. Nenávist k tyranům, pohrdání otroky, pohr-

19. Redingot byl dlouhý svrchní kabát; „národní“ znamená patrně modrý, v barvě stejnokroje národní gardy. „Jakobínská“ paruka – Louvet ji jinde popisuje jako paruku s krátkými, hladkými černými vlasy – byla roku 1793 znamením horlivého vlastence: jakobíni nenosili pudr ani cop.

20. Papírové peníze Revoluce, vydávané od konce roku 1789 a kryté znárodněnými statky; na podzim 1793 platily už hluboko pod jmenovitou hodnotou.

21. Poznámka Louvetova, kterou Aulardův text, pořízený podle rukopisu, neobsahuje; je přeložena podle vydání z roku 1823, kde je označena jako poznámka autorova (Louvet ji patrně připsal až pro tisk roku 1795): „Dnes vím, že se zakrátko pustili po mých stopách, aby na mne zavolali a ujali se mě. Šli za mnou dvě míle; šli za mnou, dokud mě neztratili z očí, když jsem vešel do Montpontu. Nepomyslili, že bych mohl déle než čtvrt hodiny setrvat při rozhodnutí, které se pro svou krajní opovážlivost zdálo šílené. Šli za mnou, aby mě dostihli, kdybych zvolnil velikou rychlost svého pochodu, nebo aby mě odvedli zpět, kdybych si to rozmyslel a obrátil se. Tak ušli ještě dvě dobré míle po silnici opačné, než byla jejich. Zestonásobili svá nebezpečí, už tak nesčetná! Nevím, zda mi osobní zájem nevnuká o tom činu úsudek příliš příznivý; zdá se mi však, že vynikne mezi těmi, které budou ke cti památce republikánů. Jaká oddanost! Kolik šlechetnosti! Jaké velkodušné obětování, jehož příklad lze snad najít jen mezi muži statečnými a dobrými, pronásledovanými za to, že spolu vytrvale hájili největší a nejspravedlivější z věcí!... Kdybych byl okamžik zaváhal, kdybych se byl otočil, kdybych je byl svýma špatnými očima dokázal zahlédnout, bylo by po všem, nevydržel bych to, vrátil bych se s nimi; s nimi bych nakonec vystoupil na ono popraviště, které ten hanebný Julien... Ó přátelé moji!“ Míněn je Marc-Antoine Jullien (1775–1848), mladý agent Výboru pro veřejné blaho, který roku 1794 v Bordeaux řídil pátrání po ukrytých girondistech.

dání smrti šly se mnou. Tvá nesmrtelná něha, tvůj velitelský duch mě k sobě táhly, ó Lodoïsko. A především, Bože spravedlnosti, neúnavná Prozřetelnosti, krok za krokem mě hned předcházela, hned následovala tvá ochrana, kterou nevinnosti ne vždy odpíráš.

Montpont, padělaný pas a dobří lidé u Mussidanu

Montpont²², sídlo distriktu dvě míle odtud, byl nebezpečný průchod; opatrnost radila projít jím před svítáním. Mé stále ještě ztuhlé údy však odmítaly jít rychle. Brzy pohyb rozvedl do všech částí těla onen oheň, který done dávna zapaloval jen mou hlavu a mé srdce. Rozehřátá krev obíhala bez překážky; pocení se obnovilo; šel jsem rychle, šel jsem dlouho, necítil jsem už únavu. Je pravděpodobné, že ta žena, když nás tak barbarsky odehnala, mě právě ušetřila nemoci. Slunce vycházelo, když jsem spatřil Montpont. Jeho obyvatelé, aby měli jistotu, že z Gironde²³ nevyjde nic, co by nebylo důkladně prohlédnuto, postavili na té straně u vjezdu do města stráž. Viděl jsem strážného dobře: opíral se o zeď pod jakýmsi přístřeškem; a tam, zcela nehybný, se zdál dívat, jak přicházím, a pozorně si mě prohlížel.

Abych nevzbudil podezření, zvolnil jsem svůj spěch, blížil jsem se opatrně a držel pohotově svůj chatrný pas²⁴, který jsem mu hodlal podat s lhotejnou tváří v naději, že na něj letmo pohlédne a řekne mi: „Projděte.“ Neřekl mi ani slovo, neboť spal; ústí hlavně se mu opíralo o břicho, pažba byla na zemi a zatarasovala mi cestu: překročil jsem ji. Abych nerušil šťastný spánek toho mladíka, šel jsem dál drobnými kroky, potichu. Na konci ulice jsem zase vykročil svým krokem; tu se probudil a zvolal: „Kdo tam?“ Vy-

22. Aulard: Montpont v departementu Dordogne je dnes (1889) hlavním místem kantonu v arrondissementu Ribérac. Městečko, nyní zvané Montpon-Ménéstérol, leží na řece Isle při silnici z Libourne do Périgueux. Distrikty byly v letech 1790–1795 správní obvody, na něž se dělily departementy.

23. Departement Gironde s hlavním městem Bordeaux se v červnu 1793 vzbouřil proti Konventu. V říjnu 1793 obsadili Bordeaux reprezentanti na misi Tallien a Ysabeau s revolučním vojskem a začalo stíhání „federalistů“; kdo přicházel z Gironde, byl proto všude podezřelý.

24. Od roku 1792 musel mít každý, kdo cestoval po Francii, pas vydaný obecní radou, s popisem osoby; úřady míst, jimiž procházel, do něj zapisovaly potvrzení (vízum). Louvetův pas byl padělek, jak sám hned vyloží.

křikl to dvakrát. Mohl to vykřiknout desetkrát, a přece by mě nepopadla chuť vrátit se a odpovědět mu.

Chtěl jsem dojít mnohem dál, ale po půl míli jsem pocítil kolem kotníku levé nohy prudkou bolest, která mě zasáhla jako blesk. Myslel jsem, že to nic nebude; chtěl jsem ji přemoci: zesílila a usadila se, sestupujíc až pod chodidlo. Byl to zřejmě zbytek usazeniny po zastaveném pocení, zánětlivá šťáva, která se vrhala na prsa ve chvíli, kdy jsem ztratil vědomí u dveří oné ženy, a kterou mé poslední námahy přiměly, aby se stáhla do končetin²⁵. Buď jak buď, další půlmíli jsem neušel bez námahy. Teprve ve vesnické hospodě jsem dostal pokoj, velký oheň a snídani, která byla zároveň obědem a kterou jsem velmi potřeboval.

Našel jsem tam dokonce kalamár a dobré pero, kterých mi bylo zapotřebí neméně. Můj pas byl z Rennes. V Gironde na něj přítel našeho faráře, pisář stejně ochotný jako obratný, vyhotovil touž rukou, a přece čtyřmi různými rukopisy, čtyři různá víza: jedno od úřadu námořních tříd v Lorientu²⁶, druhé od jednoho z tamních obecních úředníků, třetí od námořního úřadu v Bordeaux, poslední od nového starosty tohoto města. Všechna osvědčovala, že viděli procházet občana Larchera (to bylo mé nové jméno) a že jsem řádný sansculot²⁷. Výborně! Ale od Bordeaux dál jsem potřeboval také nějaká víza. Znal jsem jméno předsedy dozorčího výboru v Libourne; odvážil jsem se je tam připsat vlastní rukou, mnohem méně zběhlou v zastírání písma; přesto se mi to obstojně podařilo, a dobře jsem udělal: deset mil odtud bych byl bez tohoto opatření zatčen.

Vězte, že tento pas, takto obrněný podpisy, mohl obstát na vsích, ale pro města nestál za nic. Chybělo v něm ještě dost věcí, aby se jím měšťané nedali vždycky ošálit, chybělo v něm vízum distriktu a jeho pečeť; a pak, všechno, co prošlo Bordeaux, bylo v sídlech distriktů a v hlavních městech

25. Louvet si své potíže vykládá podle dobového lékařství tělesných šťáv: zadržžený pot se měl jako škodlivá „šťáva“ usadit v těle a stěhovat se z prsou do údů.

26. „Třidy“ (classes) byl starý francouzský systém evidence a odvodů námořníků pro válečné loďstvo; jeho úřady v přístavech potvrzovaly námořníkům cestovní doklady. Padělatel tedy vydával Louveta za člověka, který cestuje z Bretaně přes Lorient a Bordeaux. „Náš farář“ je kněz, který psance ukrýval v Gironde (viz předchozí kapitolu).

27. Sansculot (doslova „bez krátkých kalhot“, jaké nosili urození a zámožní): muž z lidu v dlouhých kalhotách, v letech 1793–1794 čestné označení přesvědčeného revolucionáře.

departementů velmi podezřelé; a na mé cestě bylo takových sídel snad dvacet a v každém několik komisařů výkonné moci, vesměs vyslanců pařížských jakobínů, jimž byla má tvář dobře známa, anebo, což je horší, montagnardi, kteří mě znali ještě lépe!²⁸ Musel jsem si to tedy zařídit tak, abych městy procházel vždy jen při východu slunce nebo za soumraku; nocovat bylo třeba jen ve vesnicích. I to mělo tu nevýhodu, že jsem tím byl někdy podezřelý, ale toto nebezpečí bylo menší než to, jemuž bych se vystavil, kdybych se zastavil byt' jen v městysi.

Toho odpoledne jsem tedy měl ujít tři míle, abych za šera prošel Mussidanem²⁹ a ulehl o míli dál. Vyšel jsem ve tři hodiny, trochu odpočatý, dobře usušený, ale neméně trápený svým revmatismem. Brzy bolesti tak zesílily, že se mi při každém kroku tělo zcela ohýbalo a narovnávalo se jen s velkým úsilím. Nemocná noha otékala, pálila a nabývala zdrcující váhy. Aby bylo trápení dovršeno, vlekl jsem se cestou hned přerušovanou hlubokými nánosy bláta, hned pokrytou ostrými oblázky, na něž jsem se odvažoval jen jako na žhavé uhlí. Námaha té chůze byla tak krutá, že jsem byl po pěti minutách zalit potem a že mi pak nezbylo než se nejméně na stejnou dobu zastavit a stát tu zamyšlen, neklidný, trpící, jednu nohu ve vzduchu, druhou notně unavenou, a tělem opřen o hůl. Snášela se noc a mé síly byly ostatně opravdu vyčerpány, když jsem se ocitl ve vsi půl míle před Mussidanem. Uviděl jsem krčmu a zastavil jsem se v ní.

Jací dobří lidé v ní bydleli! „Ach, pane, vypadáte velmi nemocně!“ Prohlédli mi nohu, horlivě mi připravili vlažnou koupel, po níž jsem toužil. Běželi shánět bezový květ, o který jsem požádal. Chtěli, abych večerel v malé oddělené světnici, protože chystali večeri pro tlupu velmi zuřivých, velmi povídavých revolucionářů a nemocný je přece rád v klidu. Nevím, zda tušili, že mám jisté důvody tu společnost nemilovat. Nakonec hostinská spala jinde, aby mi přenechala své lůžko. Bude prý lepší, a ostatně budu v pokoji sám. Byl jsem tak znaven, tolik jsem vytrpěl, strávil jsem

28. Komisaři výkonné moci byli agenti vysílání do departementů Výkonnou radou (ministery), zpravidla z řad pařížských jakobínů a kordeliérů. Montagnardy míní Louvet poslance Hory, které Konvent vysílal jako reprezentanty na misi; znali ho z lavic Konventu, kde proti nim vystupoval, a zvláště od jeho obžaloby Robespiera z 29. října 1792.

29. Aulard: Mussidan (Dordogne), hlavní místo kantonu v arrondissementu Ribérac. Městečko leží na řece Isle mezi Montpontem a Périgueux.

dvě tak zlé noci, má noha zřejmě tak naléhavě vyžadovala co nejdelší odpočinek; mí hostitelé byli tak pozorní a měli tak dobré tváře, a už jsem vám řekl, že věřím i tvářím; někdy trochu spoléhám na krásné a vždycky hodně na dobré. A konečně ti hodní lidé tak pečlivě ode mne vzdalovali každý důvod k neklidu a každý zvědavý pohled! Usoudil jsem, že nemohu udělat nic lepšího než si u nich odpočinout až do pozítří.

Jejich péče nepolevila ani na minutu; především mě neplašili tou spoustou otázek, jimiž vás hostinští vždycky zahrnují. Jen mi občas říkali: „Jdete jistě z Bordeaux, pane?“ A nečekajíce na mou odpověď, na nic dalšího se neptajíce a nic nedodávající, zvedali oči i ruce k nebi způsobem velmi výmluvným. Jednou mi však žena při pohledu na můj oděv, kterému mé poslední pochody nepřidaly na kráse, řekla: „Ach, pane, dělejte co dělejte, je dobře vidět, že jste stvořen nosit čistší šaty, než jsou tyhle!“ Ta poklona mě nijak zvlášť nepotěšila: byla mi výstrahou, že si ještě nedovedu dát docela vzezření špinavého jakobína; a umínil jsem si, že nic nezanedbám, abych je získal.

Teprve na sklonku druhého dne jsem se tedy se svými hostiteli rozloučil! S jakou lítostí jsem je opouštěl, ty výborné lidi, a jak mě tajně mrzelo, když jsem vyrovnával malý účet za svou útratu, že mi počítali příliš lacino!

Vydávám se k Mussidanu, vcházím do něho za šera; strážnice je uprostřed hlavní ulice vpravo, já se plížím vlevo, zatímco mezi námi projíždějí formani se svými vozy. A už jsem bez nehody za městem. Ale jak se vléci dál? Nadarmo jsem svůj revmatismus ošetřoval, zlo se zhoršilo; trocha pohybu, kterou jsem právě vykonal, otok značně zvětšila, sahá už do půli lýtky. Bolesti jsou nesmírné. Jaký zlý osud! Já, který jsem ještě nedávno tak dobře chodil, jsem teď připraven o nohy ve chvíli, kdy jsem pro svou zachranu spoléhal hlavně na ně. Ujdu-li jen dvě míle denně, jakou naději si mohu uchovat! Nebezpečí mého už tak odvážného podniku jsou tím zpětinásobena. Zastavit se ve více než šedesáti hospodách! Zůstat celé dva dlouhé měsíce na cestě! Jak nebýt odhalen? Kdyby mi aspoň bylo dopřáno ještě jednou přitisknout Lodoisku k srdci! Ale je až příliš pravda, že nás krutý osud konečně rozděluje! Tak jsem reptal proti Prozřetelnosti; a kéž odpustí lidským slabostem: člověk ji tak často obviňuje jen proto, že neproniká její záměry.

Zlá hospoda a pas, který nikdo nečetl

Ujišťuji vás, že jsem potřeboval opravdovou odvahu během těch úmorných dvou hodin, jež mi trvalo ujít tři malé čtvrtmíle. Když jsem konečně dorazil do první vsi, vzbudil jsem tam venkovany a prosil je, aby mi ukázali hospodu. Jeden z nich mě dovedl k domu nevábneho vzhledu, ostatně až příliš podobnému svému pánovi, který mi s bručením přišel otevřít dveře. Změřil si mě nedůvěřivě od hlavy k patě; potom ve svém nářečí, jemuž jsem naštěstí rozuměl³⁰, řekl mému průvodci: „Kdes ho našel?“ – „Na mou věru, na cestě,“ odpověděl ten; načež hrubián odvětil: „Dobrá, dobrá. Však my si ho obrátíme naruby.“

Vešel jsem. Ten člověk už zase držel svou dýmku, kouřil mlčky, plival mi skoro na nohy, rozložil se přímo před ohněm, který mi zakrýval, a zdálo se, že docela zapomněl, že tu někdo je. Jeho drobná žena se ke mně naopak hned obrátila tónem co nejlichotivějším; ale v jejích řečech bylo cosi nuceného, v jejích pohledech cosi falešného a v celém jejím pokryteckém vzezření výraz zlomyslné zloby, který mi nedovolil ani na okamžik se jí dát oklamat. Sotva jsem mohl padnout na horší, ale také jsem nemohl být lépe varován: okamžitě jsem upravil svou tvář, svá gesta i svá slova podle úlohy, kterou jsem byl tak nešťastně povolán hrát.

Zatímco mi připalovala omeletu, ubíjela mě ta věčná žvanilka svými otázkami, jež prokládala úskočnými úvahami. Jak je litovala, ty dobré pány, ty ubohé kněze, všechny ty řádné kupce, které gilotinuují po tuctech! To nezabralo. Obrátila se ke Corday, kterou velebila; k Maratovi³¹, o němž řekla všechno nejhorší. Popadl mě náramný vztek a nepohrozil jsem jí ničím menším než gilotinou, to vše v pravém slohu *Père Duchesne*³²; zkrátka udělal jsem ze sebe jakobína až ohavně věrného. Nepodivila se; nevzdala

30. Venkované v Périgordu mluvili okcitánským nářečím; francouzštinu tehdy na jihu země ovládala jen menšina venkovského obyvatelstva.

31. Jean-Paul Marat (1743–1793), lékař a vydavatel listu *L'Ami du peuple*, poslanec Konventu za Paříž a nejprudší odpůrce girondistů, po smrti uctíváný jako mučedník svobody. Dne 13. července 1793 ho ve vaně probodla Charlotte Corday (1768–1793), mladá šlechtice z Caen, kde se předtím setkala s uprchlými girondisty; 17. července byla popravena. Chválit ji a hanět Marata bylo na podzim 1793 životu nebezpečné – hostinská tedy Louveta zkoušela.

32. List Jacquese-Reného Héberta, psaný hrubou řečí smyšleného lidového kamnáře „otce Duchesna“, plný kleteb a výhrůžek gilotinou; byl hlasem nejradikálnějších pařížských sansculotů. Louvet píše „Père Duchêne“.

se: hrála dál svou ošklivou úlohu s vytrvalou proradností a já setrval ve své s úděsnou neohrožeností.

Přece však bylo nutno jít spát. Z opatrnosti jsem ulehl v kalhotách, v nichž jsem stále nosil své dvě dobré kapesní pistole. Svůj milý tromblon³³ jsem nastrožil pod polštář. Ostatně, jakkoli hrozivá byla tato zbraň, která ze svého širokého ústí jako z děla nabitého kartáčem chrllila čtyři kule a patnáct hrubých broků naráz a potom ještě vymrštila mocný bodák, nespolehal jsem nejvíc na ni. Co mi především dodávalo smělosti klidně hledět na každodenně se obnovující nebezpečí a procházet se vztyčenou hlavou nepřátelským davem, bylo několik pilulek výtečného opia³⁴, vzácný dar mého všestranného přítele z Finistère. Měl jsem je zabalené v kousku rukavice, ukryté přímo na kůži, a to tak dobře a na místě tak tajném, že nebylo možno nic najít, leda by mě svlékli donaha od hlavy k patě a ohmatali co nejneslušněji.

Pro případ nenadálého útoku, nějakého náhlého přepadení, které by mi nedovolilo ani se prorazit, ani skoncovat svůj osud pistolemi, zbývalo mi ještě poslední, zato jisté východisko. Z hloubi strašné kobky, do níž by mě jistě nejprve uvrhli, bych pomocí svého neviditelného omamného prostředku unikl jejich prokletému popravišti. Liboval jsem si v myšlence, že bych až do posledního dechu vzdoroval jejich zuřivosti a obelstil ji.

Nazítří mě trochu překvapilo, že jsem na témž místě strávil celou dobrou a dlouhou noc. Bylo už po deváté, když mě hostinská budila, aby se zeptala, zda neodcházím. Ujistil jsem ji, že se mi u ní velmi líbí a že u ní poobědvám; a ona udělala všechno pro to, aby to byl můj oběd poslední. Když jsem dojídal, vyšla ven a úlisně mi řekla, že jí zaplatím, až se vrátí, že je tu co nevidět zpátky. Je pravda, že se dlouho nezdržela, ale přiváděla tlustého sedláka, jehož jeho úřad ještě víc uváděl do rozpaků, než naplňoval pýchou. „To je občan náš starosta,“ řekla mi, „jde se podívat na váš pas.“ Předložil jsem jej se spokojenou tváří. Podle toho, jak jej četl, jsem skoro okamžitě poznal, že číst neumí. Ale chtěl vidět pečeť; pas měl razítko, kte-

33. V originále *espingle*: krátká palná zbraň s nálevkovitě rozšířeným ústím, nabíjená několika kulemi nebo broky. Louvet ji dostal od Lodoisky ještě v Paříži a nosil ji pod kabátem na prsou.

34. Opium ve větší dávce sloužilo jako jed. Řada psanců let 1793–1794 nosila jed při sobě, aby unikla popravišti; tak patrně skončil v březnu 1794 Condorcet.

ré jsem mu ukázal, a dodal jsem, že v mém kraji se jinak nepečetí, a zároveň jsem o tomto druhu pečeti spustil dlouhý a krásný příběh, často přerušovaný plnými sklenicemi nakyslého vína, jehož pintu jsem si právě dal přinést, aby mi občan starosta prokázal tu čest a připil si se mnou.

Udělal jsem velmi dobře a v průběhu vyprávění jsem zpozoroval, že vedlejší příhody podivuhodně pomáhají věci samé. Zlá hostinská to zpozorovala také: starosta shledával mé papíry až příliš dobrými, a to se jí nehodilo. „Dojdu,“ řekla, „pro občana prokurátora-syndika³⁵, ten vám čte všelijaké písmo jako když bičem mrská.“ Vstoupil skoro vzápětí, byl ode mne přijat jako muž, jehož skvělé zásluhy jsou mi známy, vzal si třetí sklenici a nejprve vyslechl jednu z mých posledních povídek, kterou mě starosta poprosil pro svého kolegu zopakovat. Na tu byla naroubována druhá a na druhou třetí, po níž následovalo ještě několik dalších, to vše za doprovodu cinkotu sklenic a burácení smíchu, do něhož se mí vesničané dávali z plna hrdla. K nim štedrý, k sobě skoupý, plnil jsem jim každou chvíli sklenice a svou vyprazdňoval co nejméně. Ponenáhlu jsem se nicméně rozehrál sám, měl jsem špičku a byl jsem tím jen lepší. Mé historky, stále zábavnější, je přiváděly k záchvatům veselí. Zapomínali na pas, který jsem jim ostatně velmi pečlivě neustále připomínal. Žena, která nepila, hořela netrpělivostí, aby se zase objevil; objevoval se skutečně, ale jen aby hned zase zmizel. Povinnost, úcta k úředníkům lidu mi jej každou chvíli vkládaly do ruky; ale Maratovy ctnosti, jež bylo třeba hlásat, veliké hrdinské činy Hory, jež bylo třeba líčit, tolik zajímavých nebo veselých příběhů, jež jsem měl vyprávět, mi nedovolovaly jej rozevřít; aniž jsem tomu věnoval sebemenší pozornost, padal zpátky do mé náprsní tašky. Zakrátko jsem jej z ní zase vytahoval, ale jen abych jej tam nechal znovu spadnout. Během hodiny vykonal tu cestu třicetkrát; třicetkrát jej zahlédl, ani jednou jej neviděl. Ostatně toho už nebylo třeba. Čím víc jsem mluvil, čím víc jsem křičel, čím víc jsem klel, čím víc jsem gilotinoval, čím víc jsem urážel veřejnou mravnost, spravedlnost a počestnost, tím menší měli chuť číst mé papíry; nebylo už pochyb, že jsem jedním z dobrých vlastenců Francie.

35. Každá obec měla od roku 1790 volenou obecní radu v čele se starostou a prokurátorem obce, který hájil její zájmy a dohlížel na provádění zákonů; „prokurátor-syndik“ byl správně titul obdobného úředníka distriktu. Od prosince 1793 se těmto úředníkům říkalo národní agenti.

Hostinská zuřila a šla pro posilu, pro jednoho člena obecní rady. Přiměl jsem ho pít a smát se, smát se a pít; ale pokud jde o pas, bylo mu stejně jako ostatním dovoleno zahlédnout jej jen zdálky. Přesto ta fíflena nechtěla povolit; už jen kvůli odbytu svého vína by došla pro celou obecní radu, kus po kusu! A nevedla mi už zase dva nováčky, a tak mocně urostlé, že by sami dva vypili sklep? Nakonec by mě v něm pohřbili. Jakmile jsem je spatřil, vstal jsem, abych zaplatil útratu. Ta poctivá žena, třebaže se spokojila s tím, že se dívala, jak se pije, viděla dvojmo; počítala o několik pint víc. Já, který jsem se už neměl čeho bát, jsem ji poslal ke všem čertům a nabídl jí na tu cestu svůj pas, o němž jsem nepřestával mluvit a s nímž, jak jsem nově příchozí ujišťoval, by člověk došel až na dno pekla. Tomuto tvrzení neodporoval žádný z dřívějších hostů. Starosta, který jej nečetl, ačkoli jsem mu k tomu dal možnost, přísahal, že se mu nedá nic vytknout, ale přísahal to méně hlasitě než jeho dva pomocníci, jimž jsem jej přechíst nedovolil. Uprostřed jejich poklon jsem zaplatil s dosavadní útratou ještě jednu pintu, kterou jsem dal přinést; a jakmile jsem z ní okusil na zdraví obou posledních posil, rozloučil jsem se k lítosti společnosti, rozmrzelé, že ztrácí tak dobrého kumpána, a zvláště k velké lítosti té zlé ženy, v duchu zoufalé, že jí nakonec nezbyvá než tentokrát přestat doufat ve sto franků odměny, jimiž se odměňovali všichni udavači³⁶.

U Périgueux: hostinský z Les Tavernes

Nazítří nic nového; teprve den nato jsem spatřil Périgueux³⁷, nebezpečný průchod, v jehož okolí se dal zatknout Valadyho přítel. Naštěstí silnice do Limoges obchází město předměstím, kde mě nikdo neznepokojoval; ale byla už hluboká noc, když jsem, k smrti unaven, dorazil do osady vzdálené jednu míli, zvané Les Tavernes; hostinský se chystal jít spát. Sotva jsem ho požádal o lůžko, požádal on mě o pas; jakmile zjistil, že na něm není ví-

³⁶. Frank je zde jen jiné slovo pro libru. Dekrety z roku 1793 slibovaly odměnu sto liber tomu, kdo udá nebo zadrží například ukrývaného kněze podléhajícího deportaci; Louvet ji vztahuje na udavače vůbec.

³⁷. Hlavní město departementu Dordogne a historického Périgordu. „Valadyho přítel“ je druh, kterého Louvet nejmenuje a který s psanci přišel do Gironde; vydal se napřed ke svému příbuznému v okolí Périgueux, jenž měl potom poslat i pro Valadyho, a byl cestou zatčen. Louvet ho tehdy chtěl doprovodit a dal si to stěžít rozmluvit (viz předchozí kapitolu).

zum hlavního města departementu, rozkřikl se: „Vidím dobře,“ říkal, „že jej máte potvrzený z Libourne, jinak bych vás dal na místě zatknout; ale vy jdete přes Périgueux a úřadům se nehlásíte; hned zítra vás tam, přísámbůh, dají odvést zpátky!“ Jak se nezachvět: věděl jsem dobře, že v Périgueux jsou dva nebo tři montagnardi a že tam ostatně byly všechny správní sbory, řečeno Hébertovým slohem, „obrozeny“³⁸. Přesto jsem zachoval klidnou tvář a prohlásil, že v tom návratu nevidím jinou nesnáz než tu, že se mi, ubožákovi už tak nemocnému, prodlouží cesta. Měl jsem ostatně za zbytečné, ba nemožné dávat si papíry potvrzovat všude, kudy jdu; na to hostinský odpovídal pořád až příliš stručně: „Ach, přísámbůh, odvedou vás tam.“

Konečně se mě proti hostinskému zastal jakýsi povozník, který vypadal upřímně, mírně a dobrácky, a přátelským, ale pevným tónem mu domlouval, „že ten ubohý člověk opravdu není povinen dávat si potvrzovat pas ve všech městech; že by bylo ukrutné nutit ho v tom stavu, v jakém je, vracet se zpátky; že když se pocestní pořád šikanují, znechutí se jim to, a že tak se nakonec docela zničí hostinští, obchod, Francie i povozníci“. Po této řeči náš hostitel, poněkud uklidněný, už svou strašnou větu neopakoval; ale ať jsem zkoušel cokoli, neřekl ani jediné slovo, které by mě mohlo upokojit; shledal jsem dokonce, že celé jeho chování nevěští nic dobrého. K večeri mi dal jen kus černého chleba a patoky. Můj dobrý spolustolovník se nad mým trápením ještě jednou slitoval; nabídl mi a přinutil mě přijmout poslední kousek drůbeže, kterou hltal, když jsem vešel. Potom se rozproudil hovor. Nevím, jak přišla řeč na rozvod³⁹; můj dobrák se tu rozzlobil a zapřísahal se, že ho nikdy nedonutí odloučit se od ženy a dětí. Viděl jsem, že je zbožňuje, a pár slov mi stačilo, abych poznal, že tento člověk, nevalného vychování, ale dobrého založení, veden jen svým prostým rozumem a přirozenou poctivostí, nenávidí výstřelky dneška; ne bez jisté radosti jsem se dověděl, že jede do Limoges s malou károu naloženou zbožím, a pevně

38. „Obrodit“ (régénérer) úřad znamenalo v jazyce roku II vyčistit jej: reprezentanti na misi sesazovali zvolené správy podezřelé z umírněnosti a dosazovali spolehlivé jakobíny. V Dordogni tak na podzim 1793 působili mimo jiné montagnardi Roux-Fazillac a Lakanal. Jacques-René Hébert (1757–1794), vydavatel listu *Père Duchesne* a zástupce prokurátora pařížské Komuny, byl 24. března 1794 sám popraven.

39. Zákon z 20. září 1792 zavedl ve Francii rozvod, i dohodu manželů nebo pro nesoulad povah. Vozka mu rozumí po svém – jako by úřady mohly manžele rozlučovat proti jejich vůli.

jsem si umínil, že vstanu dost časně, abych šel s ním, pokud ovšem hostinský nemá ještě tajný úmysl poslat mě zpátky na cestu do Périgueux.

Jeho žena, když jsem šel na půdu k bídnému lůžku, které mi ukázala, mi oznámila, že musím ihned zaplatit za svou mizernou večeři a za své ještě mizernější lože. Jak slabý a podivný bývá někdy i filosof! Tato okolnost, která mi ostatně dokazovala, že konečně hraji sansculota znamenitě a že zástupce lidu je dobře ukryt, tato okolnost se mě dotkla mnohem živěji než blízkost největších nebezpečí. Měl jsem opravdu slzy v očích, když jsem té ženě podával ubohý patnáctisouový assignát, na který mi ještě vrátila pěti-souový monneron⁴⁰; a jakmile se vzdálila, zvolal jsem: „Kolik strastí, kolik strastí je třeba snést! Kolik ponížení spolknout, běda! A to všechno proto, abych snad skončil na popravišti!“

Posuďte však, jaké neopatrnosti jsem se právě dopustil a jaká úzkost po ní následovala, když mi skoro vzápětí šramot několika pohybů, vycházející z jakéhosi dalšího lůžka, kterého jsem si na druhém konci svého brlohu nevšiml, dal na srozuměnou, že tam leží nějaký chudák, který mě, nespali-li hlubokým spánkem, musel slyšet. Od té chvíle bylo po mé noci; neklid přivedl nespavost; teprve na úsvitě, když mě horečka opustila, upadl jsem do dřímoty až příliš dlouhé. Když jsem zase otevřel oči, byl můj ochránce vozka už dobrou hodinu pryč; a mé opium, které se při pohybech mého bdění uvolnilo, bylo zřejmě ztraceno! Do jaké úzkosti mě uvrhlo hledání této pomoci, nezbytnější než kdy jindy! Jaká muka, dokud jsem je zase nenašel! Snad žádná z krutých příhod té smutné cesty mi nezpůsobila tolik utrpení!

Scházel jsem dolů, abych se vybelhal ven, když na mne z prahu hostinský, už v sedle, zavolal: „Šťastnou cestu! Jedu do Périgueux.“ Za okamžik, když jsem se zamyslel nad tím, s jakou podivnou pečlivostí mi řekl, kam jede, mně, který jsem se ho na to neptal, znepokojilo mě, zda se opravdu dal tou cestou, a rozhlížeje se na všechny strany, neviděl jsem na silnici k

40. Assignáty se od roku 1792 tiskly i v drobných hodnotách 10, 15, 25 a 50 sou (libra měla 20 sou). Monneron byla měděná „mince důvěry“ v hodnotě 2 nebo 5 sou, kterou v letech 1791–1792 dali razit pařížští obchodníci bratři Monneronové jako náhradu za chybějící drobné. Celá Louveta-va útrata tedy činila deset sou.

Périgueux nic, zato jezdce, který cválal směrem k Thiviers⁴¹. Od té chvíle jsem obětí nejprudších obav: jistě si chce získat náskok, aby mě udal a dal zatknout v prvním městysi; přesto se vydávám na cestu, pevně odhodlán vyptávat se kolemjdoucích. První, jehož se ptám, zda jezdec vpředu nemá černého koně, šedý plášť, asi padesát let, pět stop šest palců⁴², hnědé vlasy, mi odpovídá: „Ano.“ Totéž mi říká druhý. Třetí byl můj včerejší vozka; jel pomalu, protože cesta stále stoupala. Nasazuji usměvavou tvář a říkám mu: „Dobrý den. Tak náš hostinský je vpředu?“ Odpovídá mi prostě, že ne. Zaujat svými obavami nic nedodávám, jdu dál a o půl čtvrtmíle dál se vyptávám čtvrtého pocestného: „Je to právě ten člověk, jakého mi líčíte,“ říká; „ale nemůžete ho nedohonit: zrovna se zastavil dole pod kopcem, v té velké vsi, kterou odtud můžete vidět.“

Tato slova mi už nedovolují pochybovat o neštěstí, které mi chystal zrádce. Abych se mu, je-li to možné, vyhnul, udělám dobře, ať mě to stojí cokoli a ať je to jakkoli nebezpečné, když se obrátím, vrátím se do Périgueux a dám si tam pas potvrdit. Jistě je pořád lepší jít se sám od sebe ohlásit do toho obávaného města, kde můj zdánlivě dobrovolný krok vzbudí aspoň nějakou důvěru, než tam být ještě dnes večer odveden jakobíny toho městyse, kde na mne čeká udavač. A přece, jaká volba! Jak krutý je ten výběr! A jaká černá zloba mě k němu dohání! Konečně se rozhoduji a už se, velmi smuten, vracím cestou k městu. Potkávám zase vozku, který se mě ptá, zda jsem něco ztratil: „Běda, ano, svou námahu a svůj čas, vracím se do Périgueux. Ale vy, který jste ve mně vzbudil tolik důvěry, proč mě teď klamete i vy? Proč se spolčujete s tím člověkem, který mě zrazuje?“ – „S kým?“ říká mi. – „S hostinským. To on právě projel na tom černém koni, v šedém plášti. Požádal vás, abyste mi o tom nic neříkal; jel mě udat do Palissoux⁴³.“

41. Městečko na limogeské silnici asi třicet kilometrů severovýchodně od Périgueux. Louvet je níže nazývá sídlem distriktu; Thiviers však patřilo k distriktu, jehož sídlem bylo nedaleké Excideuil.

42. Francouzská stopa měřila asi 32,5 cm a palec 2,7 cm; jezdec byl tedy vysoký kolem 179 cm, na tehdejší dobu velmi mnoho.

43. Aulard: jde bezpochyby o osadu zvanou Les Palissoux, která patří k obci Sorges v departementu Dordogne. Leží na silnici z Périgueux do Thiviers.

„Ani slovo pravdy!“ volá můj vozka; „toho pocestného jsem dobře viděl; to není hostinský; kdyby byl něčeho takového schopen, nikdy bych se už u něho neubytoval.“ A tónem, jaký lež nenapodobí, s tím citlivým výrazem, jaký zlý člověk nikdy mít nebude, dodává: „Podívejte, ubohý příteli, je mi vás líto; v tom stavu, v jakém jste, s nohou oteklou až po koleno, byste se vracel do Périgueux! Věřte mi, vylezte si na mou káru, udělejte si důlek v mém zboží; pojed'te poobědvat do Palissoux; slibuji vám, že v mé společnosti vám tam nikdo neřekne ani slovo. Ostatně trvám na tom, co jsem řekl prve: nevypadáte na zloděje.“

Na káře dobrého vozky

Jaká šťastná změna v mém postavení! Ta kára mnou třese, až hrůza! A při každém kodrcnutí se musím pevně držet, nechci-li být svržen shora dolů! Ale má noha odpočívá. Jsem ušetřen hojného potu, kruté únavy, ostrých bolestí; a pak, zachová-li mi dobrý vozka svou ochranu!... Ještě se musím ujistit!... Uvidíme.

Poobědvali jsme spolu; jídlo bylo příliš krátké. Čím víc jsem s ním mluvil, tím víc důvěry ve mně vzbuzoval a tím víc se on zase ujišťoval, že nevypadám na zloděje. Tato podivná poklona, na niž omezoval své chvály, mě nemohla nezarazit. Zprvu jsem si ji vykládal v tom smyslu, že dobrý vozka, celý zabraný do svého řemesla, má to štěstí, že zná jen tento druh nepřátel: jeho naivní a prostý duch si zřejmě žádný jiný nepředstavoval; ale brzy jsem se dověděl, že hostinský z Les Tavernes se mě nebál ani jako aristokrata, ani jako girondisty⁴⁴; staral se jen o své věci a měl mě docela prostě za zloděje. Odtud plynulo, že mi jeho žena dala zaplatit předem; a zatímco jsem uléhal, můj vozka pudově rozmluvil hostinskému jeho úmysl, jinak by mě byl snad dal zatknout. Mé bolestné pochody po špatných cestách a v hrozném počasí mě už tolik změnily! Ostatně jsem do té hospody dorazil v nepatřičnou hodinu; buď jak buď, můj dobrák nelitoval, že se mě zastal: neustále opakoval, že nevypadám na zloděje.

44. Louvet zde užívá označení, které se pro jeho stranu vžilo podle poslanců departementu Gironde (Vergniaud, Guadet, Gensonné); sám o svých družích mluví zpravidla jako o „republikánech“.

„To proto, že jsem naopak jejich nepřítel,“ řekl jsem mu. Dali jsme se do vysvětlování; pokračoval jsem: „Zloději, to jsou maratisté, to jsou lidé, kteří gilotinují velkoobchodníky, aby se zmocnili jejich zboží, a kteří ničí obchod tím zákonem o maximu⁴⁵, stejně zhoubným jako neproveditelným, který není ničím jiným než povolením daným všem lupičům, aby vyplenili všechny sklady.“ – „Výborně!“ zvolal a uštědřil mi do prsou řádnou ránu dlaní. Navázal jsem: „Nuže, já patřím k bordeauxskému obchodnictvu. Vystoupil jsem proti zlodějům. Nahlas jsem je nazval pravým jménem. Přiměl jsem řadu svých druhů, aby jim vypověděli válku; vedl jsem ji proti nim dlouho a na život a na smrt. Nakonec jsou silnější; chtějí mou hlavu, a tak prchám.“ – „Na tvé zdraví!“ zvolal a přirazil svou sklenici k mé.

Nepil, hltal, dupal blahem. „Darebáci! Darebáci!“ řekl mi; „banda ničemů, kteří jakživi nic nedělali a ujídají majetek tomu, kdo pracuje! Mého krásného koně, copak mi ho ,nezrekvírovali‘⁴⁶, jak oni říkají! Naložili na ubohé zvíře tolik, že z toho onemocnělo a pošlo; zaplatil jsem za něj dvacet krásných louisdorů⁴⁷. A ten rozvod! To si taky vymysleli, aby mi zrekvírovali ženu; copak mi může někdo vzít ženu, no řekněte! Hrom do toho! Jak dobře jsem udělal, že jsem se vás zastal! A pojedete se mnou, to se ví! Na celé téhle silnici mě znají. Se mnou vám nikdo nic neřekne. Hrom do toho! Já to dobře viděl, že nevypadáte na zloděje!“

Aby si tím byl ještě jistější, zaplatil jsem celou hostinu, a požádal ho, aby napříště vedl mou útratu, přinutil jsem ho přijmout padesátilibrový assignát, který si neuložil do náprsní tašky, aniž mi pověděl o svém koni, o své ženě, o svém Bohu a aniž čtyřikrát nebo pětkrát zopakoval, že nejsem zloděj.

Z ohledu ke mně nejel přenocovat do Thiviers: tímto sídlem distriktu jsme projeli až za časného jitra; natažen v káře a leže na břiše pod plachtou, která kryla zboží, byl jsem neviditelný. Ve všech hospodách mého průvodce znali. Zvědavé otázky se obracely jen na něho; vydával mě za mladého přítele z Libourne a nikdy neopomněl tvrdit, že mám všechno v pořádku. Ve

45. Zákon o všeobecném maximu z 29. září 1793 stanovil nejvyšší přípustné ceny zboží denní potřeby i mezd. Ulevil městské chudíně, ale obchodníky a sedláky nutil prodávat se ztrátou a vedl ke skrytí zboží; Louvetův soud je soudem odpůrce.

46. Vozka slova komolí (v originále *requéri* místo *requis*, *cheveau* místo *cheval*). Od léta 1793 zabíraly úřady a armáda za úředně stanovené ceny koně, povozy, obilí i píci pro válečné potřeby.

47. Louisdor, zlatá mince v hodnotě 24 liber; kůň tedy stál 480 liber v kovové měně.

vsích, v malých městysech jsem si nedával zbytečnou práci schovávat se pod plachtu; jel jsem s odkrytou tváří, jen napůl leže na káře, nemocnou nohu zabalenou do haleny svého průvodce, s výrazem unaveným, trpícím, a přece hrdým a odhodlaným. Kdo by v tomto ústroji a s tímto vzezřením tušil jednoho z těch až příliš proslulých psanců, pronásledovaných po celé Francii? Vypadal jsem docela jako ubohý dobrovolník⁴⁸, který právě vyšel z lazaretu a vrací se domů s půlroční dovolenou.

Tato podoba a má duchapřítomnost mě na konci třetího dne vytáhly z velmi zlé šlamastyky. Bylo to v Aix⁴⁹, městečku dvě míle od Limoges. Můj průvodce mi řekl, že se tam nedrží stráž; nezalezl jsem tedy pod plachtu: znenadání, v zatáčce jedné ulice, vpadneme přímo na docela nově zřízenou stráž. Tentokrát bylo hezky, byl den, strážný nespál, a co horšího, dvacet jeho druhů, sedících venku vedle něho, si mě zvědavě prohlíželo. „Občane, tvůj pas!“ řekl mi strážný. Já bez váhání na něho křičím, s námahou zvedaje nohu: „Počkej, ty malý zatr... (byl to šestnáctiletý chlapec). Jdi si místo mne dát skolit od vendéských lotrů⁵⁰. A až se budeš vracet, projdi směle všude: tvá napůl přeražená noha ti poslouží za pas.“ Při těch slovech propukli nadšení sansculoti ve všeobecný smích; všichni tleskali a volali: „Dobře, dobře, kamaráde!“ A ubohý vojáček, celý zahanbený, se také raději dal do smíchu; můj průvodce pak, který spěchal, aby už byl dál, se náramně oháněl bičem. Bylo to poprvé, co jsem ho viděl bít koně; byl to také největší důkaz oddanosti, jaký mi mohl dát!

48. Dobrovolníci (volontaires) byli vojáci praporů, které od roku 1791 stavěly departementy vedle řadového vojska; „půlroční dovolená“ (congé de semestre) byla ve francouzském vojsku obvyklá delší dovolená domů.

49. Aulard: Aix-sur-Vienne, 13 kilometrů od Limoges. Z Limoges, hlavního města departementu Haute-Vienne a historického Limousinu, zbývalo Louvetovi do Paříže ještě téměř čtyři sta kilometrů.

50. Povstání katolického a královského venkova ve Vendée a sousedních krajích vypuklo v březnu 1793; republikáni povstalcům úředně říkali „lotři“ (brigands). Louvet se vydává za vojáka raněného v bojích s nimi.

X. Z Limoges k branám Paříže (listopad – prosinec 1793)

[Druhá polovina listopadu a první dny prosince 1793, silnice z Limoges přes Argenton, Châteauroux, Vierzon, Orléans a Étampes k Paříži. Louvet, kterého spolucestující mají za zběha, se dává vézt ukryt v těžkém povoze mezi sedmi horlivými jakobíny, přestává jednu prohlídku za druhou a cestou se dovídá o smrti paní Rolandové, Rolanda a dalších přátel. Aulardova kapitola X je velmi dlouhá, a české vydání ji proto dělí do tří kapitol (X, XI a XII), z nichž tato je první.]

U vozky v Limoges

Ještě téhož večera jsme dorazili do Limoges¹; můj průvodce² věděl, že se tu nemohu ubytovat v hostinci, a přijal mě u sebe. Nezůstával jsem tam bez jistého nebezpečí: jeho dům byl otevřen každému přichozímu. V zadní světnici jsem měl dobrou postel a nevycházel jsem z ní skoro jinak, než abych si namočil nohu³ do vědra plného vlažné vody, které mi nosili desetkrát za den. Tak uplynuly dva dny: žena pečovala o to, aby mi vrátila zdraví, a muž sháněl nějakého dobrého chlapíka, který by mě dovezl dál. A jak jsem tehdy děkoval Prozřetelnosti, která mi, jak se zdálo, svázala nohy jen proto, aby mě přinutila padnout do náruče tohoto výtečného ochránce!

Chýlil se ke konci třetí den; hodina, kdy se můj průvodce obvykle vracíval, už minula. Tu ke mně přišla jeho žena a tajemným tónem mi začala vykládat, že jí muž uložil, aby mě neprodleně zavedla do hostince na předměstí, kde prý najdu povozníky, kteří mě odvezou do Orléansu. „Ne, ne, mýlíte se,“ řekl jsem jí; „v tuhle hodinu povozníci nevyjíždějí a do hostince na předměstí jít nemám: za tím předměstím bych narazil na strážnici, které se

1. Hlavní město departementu Haute-Vienne. Louvet sem dorazil ve druhé polovině listopadu 1793 na cestě ze Saint-Émilionu do Paříže, kde doufal najít svou ženu.

2. Vozka z Limoges, který Louveta naložil na svou káru kousek za Périgueux a vezl ho tři dny. Louvet se mu vydával za bordeauxského obchodníka prchajícího před „maratisty“ (viz předchozí kapitolu).

3. Louvet šel ze Saint-Émilionu pěšky a cestou ho postihl revmatismus; noha mu otekla tak, že se sotva vlekl, a jen díky tomu se dal svézt vozkovi.

musím vyhnout. Můj dobrý přítel mě na ni upozornil; on, on sám mě chce tím nesnadným místem provést: dal mi na to slovo, spoléhám na ně a jsem si jist, že mě neopustí.“ Tu se dala do pláče, přiznala se mi, že na ni jde strach, a zapřísahala mě, abych jejího muže nermoutil vyprávěním o malé lsti, kterou si vymyslela, aby mě za jeho nepřítomnosti dostala z domu.

Malá lest, budiž, ubohá žena! Ale kdybych vám byl uvěřil, byl bych ztroskot v samém přístavu.

Její muž se vrátil skoro vzápětí. Oči mu jiskřily, nikdy se mi nezdál tak vzrušený; chtěl mluvit a nemohl. Konečně mi položil obě pěsti na ramena, vrazil mi do tváře své drsné vousy, a drtě mi ruku, o níž se domníval, že ji jen tiskne, zvolal: „Hrom do toho! Je to hotovo, zítra jedete, jeden dobrý chlapík vás doveze až do Paříže; ví už, že jste pašované zboží a že vás musí po celé cestě potají provázet. Hrom do toho, to mám radost!“

Ten dobrák! Oč větší radost by měl, kdyby byl věděl, kdo všechno jsem! Ale svěřit to jemu znamenalo říci to zároveň jeho ženě, před níž neuměl udržet žádné tajemství. A posuďte, jaké nové malé lsti by si snad ve svém smrtelném strachu vymyslela! Jistě by se jí z toho zatočila hlava a hned nazítří, ještě než bych urazil deset mil⁴, bychom byli nepochybně všichni ztraceni, její muž, já i ten dobrý chlapík. S lítostí jsem viděl, že musím tomu hodnému příteli něco zatajit.

Vzbudil mě před druhou hodinou ranní; bylo totiž třeba mít dost času, aby každý vyprázdnil svou láhev, abychom nakrojili klobásu a na to všechno si dali pár pořádných doušků kávy. Jak jsem mohl tak časnou snídani odmítnout? Zval mě k ní tak ze srdce! Měl takovou radost, že si se mnou může přituknout! A přece jsem viděl, že se do jeho radosti mísí jakýsi smutek. Nemohl to být jen zármutek z toho, že se se mnou loučí, vždyť za tu cenu byl mým osvoboditelem. Konečně jsem se dověděl, že jeho žena, stále vyděšenější, se za nic na světě nedala přimět, aby tu noc zůstala v domě. „Je mi to moc líto,“ říkal, „protože jakmile vás dovedu tam, kde na vás čeká odvoz, pojedu taky. Jedu do Périgueux, to je cesta na několik dní; to si člověk rád popovídá se ženou.“ Věřím mu to; zbožňoval ji jako v první den po svatbě. „Nu což,“ pokračoval, „co se vleče, neuteče: se ženou se zase shle-

4. Francouzská míle (lieue), asi 4 km.

dám, ale příležitost zachránit poctivého člověka bych už nenašel.“ Vy, kdo mě čtete, nevím, jste-li dojati tak, jako jsem byl já: poslouchal jsem ho, mlčky jsem se mu obdivoval a oči se mi zalévaly slzami.

Když jsme se dobře napili a dobře najedli, vyrazili jsme; předtím jsem však ještě musel strpět, aby mi nacpal kapsy chlebem, masem, ovocem a kaštany; nabídl mi k tomu pár vlněných rukavic a bavlněnou čepici, které jsem z celého srdce přijal a které dosud chovám.

Za prvního rozbřesku jsme udělali dosti dlouhou zacházku, jíž jsme se vyhnuli strážnici i všem vnějším hlídkám. Půl míle odtud, na hlavní silnici, jsme vešli do krčmy, kde na mě čekal nový průvodce. Když mě můj dobrý přítel odevzdal do jeho rukou a stokrát mu zopakoval, jak mu mě klade na srdce, stiskl mě v náručí, políbil mě, ba i zaplakal. I já jsem plakal; ale jak sladké jsou slzy vděčnosti!... Konečně jsme si dali sbohem.

Sbohem, dobrý muži, muži citlivý a šlechetný, dobrý sansculote⁵, takový, jací by měli být a jací by byli všichni, kdyby si ničemové nevzali za úkol je zkazit. Jistě jsi v mé nešťastné vlasti pronásledován, vždyť tvá venkovská a prostá duše je nadána všemi ctnostmi, k nimž i nejvyšší filosofie dospívá jen zřídka... Jistě je pronásledován!... Ó Bože, Bože spravedlivý, oplat' mu alespoň v jeho neštěstích všechnu pomoc, kterou poskytl mně.

Sedm jakobínů v jednom voze

Můj nový průvodce byl takový, jak mi ho ten dřívější vylíčil: dobrý chla-pík, totiž v tom smyslu, že měl odvalu a že mi projevoval tu nejlepší vůli. Ale první pohled na jeho vůz, zcela jiný než kára mého vozky, mi řekl, že v něm budu v postavení často velmi nebezpečném a skoro vždy velmi choulostivém. Předně byl ten vůz těžký a velmi těžce naložený; pojedeme tedy jen krátkými denními úseky. Dále jsem měl sedm spolucestujících, a jakých!... Všech sedm, povah navzájem velmi nespočetných, se shodovalo

5. Sansculoti (sans-culottes, „bez krátkých kalhot“, jaké nosili urození a zámožní) byli lidoví radikálové z řad řemeslníků a drobných živnostníků, opora Hory. Louvet tu slovo užívá v dobrém smyslu, pro poctivého muže z lidu.

v jediném: všech sedm si pokládalo za čest být jakobíny⁶ a byli zjakobínštění nemálo.

Takoví byli cestující, kteří byli povoláni, zprvu jen z ochoty udělat něco po vůli průvodci, kteří byli, povídám, povoláni střežit po celou cestu mé tajemství, ba při mnoha příležitostech za mě nasazovat vlastní osobu. Při vjezdu do města, u každé strážnice, u každé hlídky, všude, kde budou žádat pasy, budu muset ležet natažen ve voze jak dlouhý tak široký, jednu polovinu těla přikrytou kabáty, plášti, ba samými těly všech těch pravověrných montagnardů a druhou polovinu schovanou pod sukněmi jejich maratistických žen⁷. Takto mě hodlali všude provézt; jiný prostředek nebyl!

Vžijete-li se na okamžik do mé kůže, pochopíte všechny nesnáze mého postavení. Za prvé byly okolnosti nadmíru nebezpečné, za nichž jsem se přesto musel před svými druhy tvářit jako člověk, který se ničeho nebojí. Tak například jakmile byly někde pasy prohlédnuty, měli za to, že jsem tam už z nejhoršího venku; hostinec, kde se zastavovalo k obědu a zvláště na noc, býval obyčejně nejlepší v místě, a tudíž cestujícími nejnavštěvovanější. Právě tam jsem se musel obávat, že potkám některého poslance, některého komisaře, některého z těch kurýrů uhánějících v poštovním kočáře, z nichž většina byla ve službách vlády a znala mě⁸. A právě tam jsem přesto musel zachovávat zcela klidné čelo; kdybych byl dal prosáknout jen něco ze svých tisícových úzkostí, byli by si pošeptali: „Ten člověk je tedy hodně známý! Že by to byl emigrant⁹? Že by to byla nějaká významnější osoba?“ A brzy by se nebyli ostýchali říkat to nahlas.

6. Členové a stoupenci Jakobínského klubu a jeho poboček po celé Francii, od léta 1793 opora montagnardské vlády. Louvet sám v pařížském klubu začínal; koncem roku 1792 z něho byl s dalšími girondisty vyloučen.

7. Montagnardi byli poslanci Hory (la Montagne), radikální levice Konventu, a v širším smyslu jejich stoupenci. „Maratisté“ – přívrženci Jeana-Paula Marata, zavražděného 13. července 1793 Charlottou Corday; girondisté tak hanlivě říkali všem radikálům.

8. Poslanci Konventu vysílání do departementů a k armádám (reprezentanti na misi), komisaři Výkonné rady a vládní kurýři. Louveta, známého řečníka a vydavatele plakátového listu *Sentinelle*, mnozí z nich znali z Paříže od vidění.

9. Émigré – šlechtic nebo jiný odpůrce revoluce, který uprchl do ciziny; emigrantům, kteří se vrátili do Francie, hrozila podle zákona smrt.

Nesměl jsem tedy nikdy dbát jiné opatrnosti ani projevovat jiné obavy než ty, které slušely bezvýznamnému zběhovi¹⁰; nikdo mě za nic jiného neměl. Běda mi, kdyby mí druhové mohli uhodnout, kdo jsem! Jedni by zbledli hrůzou, druzí by mi chtěli vyškrábat oči; nevím ani, zda by průvodce, přes vnuadu odměny, kterou jsem mu slíbil, přes všechny přímluvy mého dobrého přítele, který byl i jeho přítelem, přes svou nenávist k tyranům dne, nevím, zda by se odvážil vytrvat.

Za druhé jsem se uprostřed malých stran, na něž se osazenstvo vozu štěpilo, musel stále vyhybat tomu, abych se k některé přidal; nesměl jsem žádnou popudit ani se s žádnou spojit, nýbrž naopak všech šetřit a zlehka se mezi nimi protahovat. Co říkám? Musel jsem uměním hlubším, než jaké má nejběžnější koketa, usilovat o to, abych k sobě obrátil všechnu péči, získal si všechnu přízeň a dobyl všech srdcí. Nemusel jsem se bát jen nepřítelů; k mé záhubě stačil jediný lhostejný. Má záchrana žádala, aby v té společnosti složené z tolika nesourodých podivínů nebylo nikoho, kdo by se s ostatními neshodl v tom, že je do mne celý pryč.

Byli do mne celí pryč všichni, a brzy. Kavaleristovi jsem při večerích stačil se sklenicí v ruce,¹¹; už druhého dne byli do mne celí pryč.

Odpusťte mi všechny tyto podrobnosti; ale ono se také nikdy žádný člověk neocítl v podobném postavení. A teď už bude vyprávění událostí rychle pokračovat.

První dva dny šlo všechno dobře, nikdo se o nás nestaral. V polovině třetího se opakovala nemilá příhoda z Aixe¹². Bylo to tuším v Bois-Rémontu¹³, ubohé více o pěti šesti chalupách. Kdo by tušil, že tam bude stát stráž! Mrzlo, byla velká zima; abych se zahřál, slezl jsem z vozu a šel jsem pěšky

10. Spolucestující měli Louveta za vojáka, který utekl od svého praporu. Ve skutečnosti byl dekretem z 28. července 1793 prohlášen za zrádce vlasti a postaven mimo zákon: stačilo zjistit jeho totožnost a mohl být popraven bez soudu.

11. Aulard: Zde je v textu prvního vydání několik slov vynecháno. – Louvet tu zjevně vypočítával, čím si získal ostatní spolucestující („le...“, „le...“); kdo ve voze seděl, vyplývá jen z pozdějších zmínek: kavalerista se ženou, kramářka a malé děvče.

12. Aulard: Aixe-sur-Vienne, 13 km od Limoges. – Louvet tam s vozkou nečekaně vjel do nově zřízené stráže; když po něm voják chtěl pas, ukázal na svou nemocnou nohu jako na zranění z bojů ve Vendée a stráž ho se smíchem nechala projet (viz předchozí kapitolu).

13. Aulard: Le Bois-Rémont, osada v obci Parnac (departement Indre).

s kavaleristou. Náhle se před námi objeví voják na stráž; jdu k němu: „Co tu děláš, kamaráde? Zdá se mi, že ti zrovna horko není?“ On se dá do smíchu: „Chceš-li, aby mi bylo tepleji,“ odpoví mi, „stačí, když mi přineseš sklenici vína.“ – „Z celého srdce! Jdu pro ni.“ Nedonesl jsem mu ji, poslal jsem mu ji. On zatím prohlížel pasy ostatních; na můj zapomněl.

„Pročpak je v téhle vísce stráž?“ ptal jsem se poštmistra, který tu měl krčmu a říkal jí hostinec. Pověděl nám, že k té ostrážitosti nutí Vendée¹⁴, která prý velmi sílí a postupuje tímto směrem. Na cestě dlouhé třicet mil najdeme strážnice ve všech místech, kudy pojedeme. Při těch slovech náš povozník svařstil čelo. Počítal, že po Limoges bude prohlížen jen jednou, v Châteauroux¹⁵, a potom z Orléansu do Paříže, kde je to velmi zlé, čtyřikrát nebo pětkrát. Provézt jeho pašované zboží bylo teď mnohem těžší! Při té příležitosti jsem měl možnost poznat, že ten muž má vedle velké odvahy víc obratnosti a bystrosti, než by se v jeho stavu dalo čekat. „S těmihle lidmi si vedete velmi dobře,“ řekl mi potichu a ukázal na osazenstvo vozu; „jen tak dál a nebojte se, že vás nechám na holičkách. I kdybyste byl sám d'ábel,“ dodal a stiskl mi ruku, „já vás provezu!“ Odpověděl jsem: „Výborně! Ale protože se překážky zdvojnásobily, zdvojnásobím odměnu.“ – „To si dám líbit!“ odvětil, „jste spravedlivý člověk a to mě těší. Ale nevydávajte se kvůli tomu z posledního: lidé se na světě zase sejdou, a pak se uvidí.“

Večer následujícího dne nás zastavili při vjezdu do Argentonu¹⁶; vůz však neprohledali, spokojili se s tím, že nahlédli do papírů, které každý předložil. Já, abych žádné předkládat nemusel, jsem byl, jak jsem už řekl, skrčen pod hromadou šatstva a sukní. Vyhrabal jsem se z ní, až když jsme vystupovali u hostince. Všechny mysli tam zaměstnávala odpolední událost. Nedali se pobízet a vypověděli nám ji. Včera kolem půlnoci byli v okolí Le Fay¹⁷ zastížení na vedlejší cestě dva dobrovolníci, kteří neměli místo pasu nic než propustku, a ta se nezdála být zcela v pořádku. Dnes je dvanáct ná-

14. Povstání katolických a royalistických venkovanů v západní Francii, které vypuklo v březnu 1793. Na podzim 1793 překročila hlavní povstalecká armáda Loiru a táhla Bretaní a Normandií; koncem listopadu a počátkem prosince se vracela k Loiré, a úřady proto střežily silnice i daleko ve vnitrozemí. V prosinci 1793 byla rozbíta u Le Mans a u Savenay.

15. Hlavní město departementu Indre.

16. Argenton-sur-Creuse (departement Indre), městečko na řece Creuse, asi 30 km jižně od Châteauroux.

17. Aulard: Jde nejspíš o osadu Le Fay v obci Parnac (Indre).

rodních gardistů vedlo do Argentonu, aby tam byli vyšetřeni důkladněji. Na několik dostřelů od města se jeden z obou podezřelých vymluvil na potřebu. Dovolili mu poodejít. Když došel na břeh řeky, jediným pohledem odhadl její hloubku, hodil svému druhovi nůž, zvolal: „Hleď ho použít!“ a vrhl se do vody. Marně se ho snažili zachránit; už dvě hodiny ho hledali pod hladinou. Jeho druh byl právě vsazen do městského vězení.

Při tom vyprávění jsem se zachvěl. Věděl jsem, že Guadet¹⁸ a Salle¹⁹ se už dlouho obírají odvážným záměrem projít celou Francií s propustkou, kterou si sami vyrobili, jako vojáci, kteří se vrací k Severní armádě. Až by dorazili na hranice, měli projít Nizozemím a v Amsterdamu si vyhledat nějakou loď, která by je dopravila do Ameriky²⁰. Chvěje se o své přátele, vyptával jsem se, jak ti dobrovolníci vypadali; vylíčili mi je přibližně takové, jaké jsem je znal. Běda! Bylo opravdu pravda, že je to Salle, kdo nedaleko ode mne úpí v žaláři, a že můj drahý Guadet našel hrob ve vodách Creuse? Od té doby jsem se o nich nemohl dovědět nic.²¹

Ač mě trýznila tato nová úzkost, musel jsem přece předstírat jakousi veselost. Nadešla hodina večeře. Stolovníci, kteří se zuřivě vrhli na první mísu, si nevšimli, že nemohu jíst; kavalérista by si však byl velmi brzy všiml, že nemohu pít. Mezi ním a mnou už začalo cinkání sklenic. Posuďte, co jsem vytrpěl!

18. Marguerite-Élie Guadet (1758–1794), advokát z Bordeaux, poslanec za departement Gironde a jeden z nejlepších řečníků girondistů. Pocházel ze Saint-Émilionu, kde se uprchlí poslanci na podzim 1793 u jeho příbuzných a přátel skrývali.

19. Jean-Baptiste Salle (1759–1794), lékař, poslanec za departement Meurthe, girondista; prchal s Louvetem z Caen přes Bretaň a v Gironde se s ním skrýval v Saint-Émilionu.

20. Severní armáda (armée du Nord) hájila severní hranici proti Rakušanům a jejich spojencům. Cesta do Amsterdamu vedla přes Rakouské Nizozemí (dnešní Belgie) do Spojených provincií, s nimiž byla Francie rovněž ve válce.

21. Poznámka Louvetova: Teď to vím až příliš dobře. Nezahynuli pod vodami Creuse, nýbrž přímo v Bordeaux, v tom městě, které jejich odvaha hájila a které jejich nadání proslavilo! Ó nešťastné město, kdy postavíš jejich sochy tam, kde jsi vidělo jejich popraviště? – Guadet a Salle byli v červnu 1794 dopadeni v Saint-Émilionu, v domě Guadetova otce, a v Bordeaux popraveni; oba dobrovolníci od Argentonu tedy byli někdo jiný.

Zprávy o mrtvých přátelích

Následujícího dne nám hrozilo nebezpečí v Châteauroux. Bylo to hlavní město departementu: pasy byly dlouho zkoumány. Potom se jeden z jakobínů, kteří měli stráž, vytáhl, nemohu říci ke dvířkům, musím říci k otvoru našeho vozu. Chtěl se přesvědčit, zda je cestujících opravdu jen šest, protože se stále bál, aby neunikl nějaký girondista²². (Tak to v té chvíli říkal on sám.) Naštěstí jsme učinili svá opatření. Kabáty, pláště, sukně, sláma, krabice, balíky, muži, ženy, děti, všechno mě skrývalo, přikrývalo, dusilo; nehýbal jsem se, nedýchal jsem, ale srdce mi silně bušilo. Konečně nás ten inkvizitor opustil s dosti nespokojenou tváří; a měl proč, neboť přes všechnu svou bdělost nechával uniknout girondistu jaksepatří.

Bylo psáno, že právě v tomto městě Châteauroux pro mne začnou zkoušky jiného druhu. V Gironde jsme se dověděli o události z 10. brumairu, totiž o justiční vraždě jedenadvaceti našich nešťastných přátel, z nichž většina byla zakladateli republiky²³. Zbývali jiní, kteří mohli uniknout; aspoň jsme v to ještě chtěli doufat. Toho večera si v Châteauroux přisedl k našemu stolu muž, který přijížděl z Paříže. Ptali se ho, co je nového. „Paní Rolandová²⁴ byla právě gilotinována,“ řekl nám. Jaká to byla pro mne rána! Odolal jsem jí, jak nejlépe jsem dovedl. Pařížané tedy strpěli, aby i ona padla na popravišti, ta statečná žena, která se jich jediná v prvních dnech září²⁵ ještě odvažovala hájit a ve svých nesmrtelných spisech hřímat proti vrahům!

Aspoň byla zaznamenána její poslední slova. Když vyslechla rozsudek, řekla lotrům z revolučního tribunálu: „Soudíte, že jsem hodna sdílet osud

22. Girondisté (podle departementu Gironde, odkud pocházeli jejich přední řečníci) – tak říkali straně, k níž Louvet patřil, její protivníci; on sám mluví o svých přátelích zpravidla jako o „republikánech“.

23. Aulard: Brissot, Vergniaud a jejich přátelé byli gilotinováni v Paříži 31. října 1793 (10. brumairu roku II). – Jedenadvacet girondistických poslanců odsoudil revoluční tribunál po několika-denním procesu; Valazé se po vyhlášení rozsudku probodl přímo v soudní síni.

24. Manon Rolandová (Marie-Jeanne Phlipon, 1754–1793), manželka ministra vnitra Rolanda a duše girondistického salonu. Od června 1793 byla vězněna, 8. listopadu 1793 ji revoluční tribunál odsoudil a téhož dne byla popravena; ve vězení napsala paměti. Její slova zná Louvet jen z doslechu; tradice jí připisuje jiný výrok, pronesený pod sochou Svobody: „Ó Svobodo, kolik zločinů se páchá tvým jménem!“

25. Záříjové masakry: ve dnech 2.–6. září 1792 pobily davy v pařížských věznicích přes tisíc vězňů. Rolandovi je tehdy veřejně odsoudili a vinu kladli hrstce vrahů, nikoli pařížskému lidu; ministrovy dopisy Shromáždění z těch dnů bývají připisovány peru jeho ženy.

velkých mužů, které jste zavraždili. Vynasnažím se přinést si na popraviště odvalu, jakou tam projeví oni.“ Když ji vlekli na nedůstojné káře, dav, pohnutý soucitem nebo jatý obdivem, ale ztuhlý hrůzou, dav mlčel. Jen tu a tam křičelo několik nastrčených ničemů: „Pod gilotinu!“ Ona jim se svou mírností smíšenou s hrdostí odpovídala: „Jdu tam, za chvíli tam budu; ale ti, kdo mě tam posílají, mě budou zanedlouho následovat. Já tam jdu nevinná, oni tam přijdou jako zločinci; a vy, kteří dnes tleskáte, budete tleskat i tehdy.“

Za druhu v neštěstí, či spíše ve slávě, jí dali jakéhosi občana Lamarche²⁶, slabého člověka. Vedle této ženy, která se usmívala blížící se smrti, byl zdrcen. Podpírala ho, těšila ho; a až u paty popraviště mu s posledním ohledem, hodným té velké duše, řekla: „Jděte první, ať vás ušetřím aspoň bolesti vidět téci mou krev.“ A přece už nebyla, ta žena, jejíž nejmenší zásluhou bylo, že ve své osobě spojovala všechnu půvab, všechna kouzla a všechny ctnosti svého pohlaví; ta žena, jejíž vzácné nadání a mužné ctnosti by byly ke cti největším mužům! Už nebyla. Má Lodoiska²⁷ právě ztratila přítelkyni, kterou si sama vyvolila, svou důvěrnou a důstojnou přítelkyni.

Na okamžik ozdobila svou vlast a pracovala na jejím osvobození jen proto, aby velkým příkladem znovu dosvědčila nevďek či zaslepenost lidí!... Už nebyla!... A když jsem o tom dostával tu strašnou zprávu, musel jsem zachovat klidné čelo. Co říkám? Byl bych musel sdílet krutou radost svých pobloudilých společníků! K té ohavné odvaze jsem v sobě sílu nenašel. Při jejím ctěném jménu má ústa zašeptala několik slov chvály a nářku. Bylo dost už to, že jsem zadržel slzy. Jaká muka, velcí bohové!

Čím víc jsme se blížili k Paříži, tím víc jsme potkávali lidi, kteří odtamtud přijížděli. Mé postavení se tím stávalo nebezpečnějším; především se však stávalo krutějším. Prohlídky, které bylo třeba přestát dvakrát třikrát denně, stále naléhavější nebezpečí, že budu poznán, to všechno bylo jen mým nejmenším zlem. Zprávy, zprávy, které nám vykládali, mi vnášely do srdce

26. Simon-François Lamarche, bývalý ředitel výroby asignátů, odsouzený téhož dne a popravený spolu s paní Rolandovou.

27. Tak Louvet říká své ženě Marguerite Denuelle, podle hrdinky svého románu *Faublas*; oženil se s ní v srpnu 1793 ve Vire, už jako psanec. Rozloučili se 20. září 1793 ve Finistère, když se Louvet nalodil do Gironde; ona se měla vrátit do Paříže.

zoufalství. Za dva dny, ve Vierzonu²⁸, jsem se dověděl, jak skončil Cussy²⁹; obětovali ho v Gironde. Nazítří, v Salbris, jak skončili Manuel³⁰ a Kersaint³¹; zavraždili je v Paříži. Za další dva dny, nedaleko La Ferté-Lowendal³², to byl Roland³³. Při zprávě o smrti své ženy nedokázal déle nést břímě života. Aby nevydal v nebezpečí přítele, který mu poskytoval útulek, odešel a probodl se na rouenské silnici. Mezi jinými písemnostmi u něho našli tuto řádku: „Kolemjdoucí, mějte v úctě ostatky ctnostného muže.“

Také tragický konec Lidonův³⁴ si zaslouží několik zvláštních podrobností. Unikl z Gironde, a to směrem k Brive, svému rodišti. Brzy už nemůže dál a píše jednomu příteli, aby mu poslal koně. Ten bídák se stal maratistou; a věru ukázal, že je hoden nikdy jím nepřestat být. Netvor! Zaneš list příliš důvěřivého Lidona dozorčímu výboru³⁵ své obce, jehož byl předsedou, a místo koně mu pošle dva oddíly četnictva. Lidon se bránil do poslední krajnosti: zabil tři nešťastníky a pak zabil sebe.

28. Vierzon (departement Cher) a Salbris (Loir-et-Cher) leží na silnici z Châteauroux do Orléansu, která prochází krajem Sologne.

29. Gabriel de Cussy (1739–1793), poslanec za Calvados, girondista; prchal s Louvetem z Caen přes Bretaň, do Gironde odplul dříve než on a byl zatčen v Bordeaux. Popraven byl 15. listopadu 1793 v Paříži, nikoli v Gironde, jak Louvet slyšel.

30. Pierre-Louis Manuel (1751–1793), roku 1792 prokurátor pařížské Komuny, poté poslanec Konventu za Paříž; v procesu s králem se postavil proti trestu smrti, složil mandát a odešel do ústraní. Popraven byl 14. listopadu 1793.

31. Armand de Kersaint (1742–1793), námořní důstojník, poslanec Konventu blízký girondistům; po odsouzení krále složil na protest mandát. Popraven byl v Paříži až 4. prosince 1793, pouhé dva dny před Louvetovým příjezdem; v Salbris tedy Louvet zprávu o jeho smrti sotva mohl slyšet a ve vzpomínce ji zřejmě spojil s ostatními.

32. Dnešní La Ferté-Saint-Aubin (departement Loiret), asi 20 km jižně od Orléansu; jméno Lowendal neslo městečko po maršálu Lowendalovi, kterému v 18. století patřil zdejší zámek.

33. Jean-Marie Roland de la Platière (1734–1793), ministr vnitra v roce 1792 a do ledna 1793. Po 2. červnu uprchl do Rouenu, kde ho skrývaly dvě přítelkyně; když se dověděl o popravě své ženy, odešel z města a v listopadu 1793 se u silnice z Rouenu do Paříže probodl. Lístek, který u něho našli, byl obšrnější, než jak ho Louvet cituje: žádal toho, kdo ho najde, aby měl v úctě ostatky muže, který zemřel, jak žil, ctnostný a počestný.

34. Bernard-François Lidon (1752–1793), obchodník z Brive (dnes Brive-la-Gaillarde), poslanec za departement Corrèze, girondista postavený mimo zákon. Dne 3. listopadu 1793 se v Cublacu nedaleko Brive zastřelil pistolí, aby nepadl do rukou pronásledovatelům; podrobnosti, zvláště počet zabitých, zná Louvet jen z doslechu.

35. Dozorčí (později revoluční) výbory se od března 1793 zřizovaly v obcích a sekcích; vedly seznamy podezřelých a od září 1793 je směly samy zatýkat.

Taková byla každodenní vyprávění, která jsem musel poslouchat, aniž jsem směl změnit tvář. Kdo podobná muka nezakusil, nemůže o nich mít správnou představu. Ó Lodoisko! Kdyby nebylo vzpomínky na tvou lásku, kdo by mi byl mohl zabránit, abych svým útrapám neučinil konec? A přece, když jsem polykal tolik běd, abych došel k tobě, kdo mi teď mohl zaručit, že mi bude dopřána útěcha znovu tě nalézt? Bylo ti možno vrátit se do té Paříže, k níž jsem se zvolna vlekl tak velikým utrpením? A i kdybys tam byla došla, což tě tam nelitostní nepřátelé všeho nadání a všech ctností nepronásledovali, nehledali, neobjevili? Bohové! Což jestli tě už svrhli do hrobu, vedle občanky Rolandové?

Už několik dní se má obraznost nedokázala od toho hrozného obrazu odpoutat. Byl jsem ze všech lidí nejtrýzněnější, nejnetrpělivější, břemenem života nejvíc zmožený. Snad to bylo ještě dobrodiní Prozřetelnosti. Snad uprostřed nesmírných nebezpečí, která mi zbývalo podstoupit, než se vrátím do rodného města, snad bylo dobře, že mi smrt, která se mi měla ještě víc přiblížit, ta smrt stále blízká a stále hrozící, připadala jako dobro.

Orléans: prohlídka u mostu

Právě jsem vjel do departementu³⁶, kde mě zvolil celý lid, svobodný ve své volbě; splnil jsem, snad s jistou odvahou, těžké povinnosti, které mi uložil: a přece jsem mezi něj přicházel jako uprchlík, v přestrojení, jako psanec, a mohl jsem být šťasten, nechá-li mě projet. Orléans, jeho hlavní město, už dlouho hostil mé nejnesmířitelnější nepřátele. Bylo to několik lotrů zaprodaných frakci ciziny³⁷, dlouho bez chleba a bez prostředků, nyní oděných mocí, zahrnutých bohatstvím a stále obtížených opovržením, nenávistí a zločiny. Znali mě dobře, neboť několik dní před 31. květnem³⁸ slyšeli mou poslední řeč ve shromáždění, které ještě mělo stín svobody. Viděli mě na

36. Departement Loiret s hlavním městem Orléansem; Louvet za něj byl v září 1792 zvolen do Konventu.

37. Louvet byl přesvědčen, že Hora a její místní stoupenci pracují za peníze cizích mocností a pro vévodu Orleánského; dnešní historici toto přesvědčení nesdílejí. V Orléansu vládli jakobíni tvrdou rukou od března 1793, kdy tam byl napaden poslanec Léonard Bourdon a Konvent prohlásil město za vzbouřené; v červenci 1793 bylo za to devět orléanských občanů popraveno.

38. Povstání pařížských sekcí 31. května – 2. června 1793 přinutilo Konvent, aby nařídil zatčení devětadvaceti girondistických poslanců, mezi nimi Louveta.

národní tribuně hřímat proti nim a jejich zločinům. Kdyby mě některý z nich jen zahlédl, byl bych poznán; a kdybych byl poznán, nežil bych ani čtyřiaadvacet hodin.

Brány města byly zavřeny z důvodu obecné bezpečnosti. Po domovních prohlídkách vykonaných předešlé noci přibýlo čtyřicet nových druhů v neštěstí k pěti stům nešťastníků, kteří už byli uschováni pro popraviště. Byli to zase „louvetovci“³⁹, shledaní hodnými co nejrychlejší smrti. V tomto ne snadném místě, jímž jsem musel projet, tedy už samo mé jméno znamenalo smrt pro každého, kdo byl podezřelý, že k němu chová nějakou náklonnost.

Když jsme přestáli obvyklou prohlídku, na jejíž nebezpečí jsem si už zvykal, dovolili nám vjet. Hořel jsem touhou být zase venku; ale nešťastný povozník tu měl balíky složit a jiné balíky naložit. Zůstali jsme beztrestně čtyři hodiny v městě, kde jsem bez opovážlivosti nemohl zůstat ani deset minut.

Konečně vyjíždíme; už máme projet mřížovou bránou mostu: tam nás zastaví. „Naše pasy už viděli všude,“ říká můj kavalérista. – „O to nejde,“ odpovídá důstojník stráže; „ať všichni vystoupí.“ – „A pročpak?“ volá kramářka. – „Ať všichni vystoupí!“ opakuje tónem ještě rozkazovačejším.

Je třeba poslechnout. Muži začínají. „To nestačí,“ křičí důstojník, „i ženy musí vystoupit; leckterý muž si přece obléká ženské šaty.“ – „Ručím vám za to, že jejich pasy viděli všude a že jsou v naprostém pořádku,“ říkal povozník; ale ten dobrák už měl hlas celý změněný. Jak jsem ho litoval! Jak jsem si vyčítal, že jsem ho do té věci zatahl! Důstojník právě odsekl: „Kdo vám mluví o pasech? Já pasy nechci; je třeba vidět tváře: my víme, co vy nevíte.“ A potřetí, ale tónem velmi výhružným: „Ať všichni vystoupí. Ať tam nahoře nikdo nezůstane,“ dodal po chvilce přemýšlení; „podívám se tam, na to vás upozorňuji. Tak ženy, ženy!“

Tentokrát jsem myslel, že mé strasti brzy skončí. Zřejmě mě někde poznali; udali mě; nepochybně mě tu čekali. Neudělal bych dobře, kdybych se

39. V originále *louvetins* – přezdívka utvořená od Louvetova jména po vzoru „brissotins“ (brissotovci); tak byli v Orléansu označováni lidé podezřelí ze sympatií k němu a ke girondistům. Počet vězňů zná Louvet jen z doslechu.

aspoň kvůli všem těm dobrým lidem ukázal? Ta myšlenka mi hlavou jen prolétla, neboť co by jim bylo platné, kdybych se odhalil? Byli by snad v očích mých pronásledovatelů méně vinni proto, že mě nemohli dovézt až do Paříže? Odvážný podnik pokročil příliš daleko; kvůli nim samým jsem musel trpělivě čekat na jeho konec.

Ženy, které právě vystoupily a odnesly s sebou své spásné sukně, zanechaly dobrou polovinu mého těla úplně odkrytou. Tiše, ale rychle jsem si rozprostřel po nohou a po břicho trochu slámy a velký plášť, který tam nechal můj kavalerista. Potom jsem si, jak nejlépe jsem uměl, přitáhl na prsa a na hlavu šatstvo a krabice, pod nimiž byly zprvu pohřbeny. Když to bylo hotovo, vytáhl jsem zlehka ze západní tromblon⁴⁰, který jsem tam stále nosil, natáhl jsem kohoutek a vložil si ústí do úst. Věnoval jsem vzdech své vlasti, stále tak drahé, slzu své zbožňované ženě, ještě jednu myšlenku Prozřetelnosti, která odměňuje, a čekal jsem na poslední okamžik. Ó, jak pomalu se blížil! Ó, jak dlouhá se tehdy zdá chvíle!

Půl čtvrt hodiny, půl století se namáhavě vleklo, zatímco ten krutý prohlížeč svědomitě zkoumal všechny tváře. Pak konečně zvolal: „Už ve voze nikdo není?“ A zároveň do něj vskočil. Slyšel jsem ho, cítil jsem, jak vstupuje! Špička jedné jeho nohy se opřela o mé stehno. Rukama prohmatával velké žoky navršené za zadním sedadlem; několikrát udeřil do lavic, u jejichž paty jsem ležel páté přes deváté s hromadou malých balíčků. Bože ochránce! Jeho nohy mě nedokázaly ucítit, jeho ruce se mě nedotkly, jeho oči, které mě hledaly, po mně nepochybně přejely, a neviděly mě! Kdyby se byl jen trochu sklonil, kdyby byl vrhl jediný pohled zdola nahoru, kdyby byl pohnul několika stébly slámy nebo nadzvedl cíp toho pláště, v tom okamžiku by bylo po všem: vypálil bych ze své zbraně, opustil bych svou zemi i Lodoïsku, zřítíl bych se do propastí věčnosti.

„Namouduši, z toho jsme vyvázli jen o vlásek!“ řekl mi povozník, ještě celý bledý a zdrcený, ačkoli jsme byli venku už déle než čtvrt hodiny. Kavalerista, jemuž se také chvěl hlas, se mě zeptal, proč jsem se neukázal, když přece nechtěli prohlížet pasy. Odpověděl jsem mu, že k mým uším

40. V originále *espingle* – krátká ručnice s nálevkovitě rozšířeným ústím. Louvetova podle jeho vlastního líčení vystřelovala naráz čtyři kule a patnáct broků a měla vyskakovací bodák; vedle ní nosil ještě dvě kapesní pistole.

sice dolehl jakýsi nejasný hluk, ale že jsem s hlavou zabalenou a zavalenou balíky neslyšel, co se říká. Je zřejmé, že tato lež byla nutná. Bylo by se zdálo velmi podivné, kdybych se byl vědomě odmítl ukázat. Nemohl jsem dát najevo, že si myslím, že byl rozeslán můj popis, popis pouhého zběha, a že se taková důležitost přikládá pátrání po nějakém ubožákovi. Čtenář si vzpomíná, že jsem se především musel vyvarovat toho, abych se osazenstvu vozu stal podezřelým.

Étampes a Arpajon: komisař Hory v patách

Málem jsem je opustil v Thoury. Dlouho jsem váhal, nemám-li se dát vpravo a přes Pithiviers dojít do Nemours⁴¹, kam se mohla uchýlit Lodoiška a kde jsem, jak jsem věřil, měl ještě mnoho přátel. Můj dobrý génius mě od toho odvrátil. Později jsem se dověděl, že část mých nešťastných přátel byla zatčena a druhá na útěku. Hnusný maratismus si nakonec po svém způsobu získal patnáct až dvacet darebáků v tomto městečku, kde jsem dlouho vídal vládnout toho nejlepššího ducha. Tam jako jinde panovala tato banda hrůzou. Protože jsem kdysi na tom půvabném místě nějaký čas pobýval, znalo několik jeho nových tyranů velmi dobře mou tvář: kdybych se tam byl objevil, byl bych zatčen.

Jak málo chybělo, a byl bych zatčen v Étampes⁴²! Předně tam byla prohlídka ostrá, méně strašná než v Orléansu, ale dosti podobná té v Châteauroux, jen přísnější. Stejně jako v Châteauroux se jeden příliš zvědavý jakobín vytáhl na stupátko a strčil hlavu do našeho vozu. V této poloze četl pasy; potom, bloudě pohledem a počítaje na prstech, dlouho zjišťoval, zda je tolik pasů jako cestujících. A ještě potom, když počítání dvakrát či třikrát začal znovu, se ptal, není-li tu nikdo další. Chraň bůh, aby mu někdo řekl, že jeden útlý človíček, který by byl mnoho dal za to, aby byl ještě útlejší, se téměř dusí pod osobami, které počítá, že mu dvě ženy drtí nohy a stehna, že mu malé děvče mačká prsa a že mu na hlavě leží vojenský tlumok. Ne-

41. Thoury, dnes Toury (departement Eure-et-Loir), leží na silnici z Orléansu do Paříže; odtud vede cesta na východ přes Pithiviers do Nemours (departement Seine-et-Marne). V Nemours žil Louvet před revolucí a v jejích počátcích s Lodoískou a dopisoval tam *Faublase*.

42. Sídlo distriktu v tehdejšímu departementu Seine-et-Oise, asi 50 km jižně od Paříže. Na téže silnici leží blíže k Paříži Étréchy, Arpajon a Longjumeau, o nichž je řeč dále.

říkali mu to, ale mohl si toho všimnout sám: několikrát totiž, aby znovu nabyl rovnováhy, položil na ten tlumok ruku.

Přesto jsme projeli, ale ve městě jsme našli značný ruch. Hlavní ulice byla ucpána vojáky; bubny vířily k poctě: jezdec, který právě přijal hold obecní rady, projížděl řadami a vojsko mu vzdávalo čest zbraní. K dovršení neštěstí dali právě našemu povozníkovi znamení, aby zastavil, dokud obřad neskončí; a kavaleristova žena, nadmíru zvědavá, umíněně držela naše záclonky rozhrnuté. Tiskl jsem se do kouta, jak jsem jen mohl, abych unikl pohledům toho množství, v němž stačil jediný člověk, aby mě zahubil.

Povozník se zatím vyptal, proč všechen ten hluk. Jakýsi komisař Hory po nějakém pobytu opouštěl toto sídlo distriktu, aby se ještě dnes večer odebral do Arpajonu a zítra do Paříže. Obec ho nechtěla nechat odjet, aniž mu projevila svou oddanost. Doufali, že ho ještě několik hodin zdrží, protože jistě neodmítne vyprázdnit s městskými jakobíny několik posledních lahví. A ten jakobín, to byl...? Nadto hubitel, a jeden z nejzbabělejších, nejkruťejších a nejběsilejších, jací kdy na té strašné Hoře seděli, a tudíž jeden z mých úhlavních nepřátel. Byl to... ...!⁴³ Oba jsme se po šesti měsících znovu ocitli v témž městě, na témž náměstí, takřka zase tváří v tvář.

Ale jaký protiklad! Já, protože jsem chtěl obětovat snad jisté nadání, všechny své tak prosté záliby, všechna svá milovaná zaměstnání, co říkám, všechny své nejsvětější svazky: své příbuzné, své přátele, i svou milou, svou Lodoïsku; ano, protože jsem chtěl všechno obětovat štěstí lidí, prchal jsem v šatě bídy, ponížen k posledním východiskům nouze, ohrožen smrtí zločinců. A on, podlý, nevzdělaný, zkažený, zbaběle ctižádostivý jako všichni z jeho opovrženíhodné frakce, se viděl obklopen poctami, úctou a všemi vnějšími známkami lásky svých voličů! Pošetilý lide! Nešťastný lide!

A kdyby se ten lotr, veden duchem zlé vůle, byl přiblížil jen o dva kroky k tomu otevřenému vozu, z něhož jsem nemohl slyšet zvuk jeho kroků, jaká kořist pro něho! Jaký sladký dar králům tam venku i králům Hory!

43. Jméno je v tisku vytečkováno a Aulard je nedoplňuje. Na podzim 1793 byl v distriktech Étam-pes a Dourdan na misi poslanec Jean-Pierre Couturier, montagnard z departementu Moselle, známý tu hlavně tažením proti církvi; mohlo by tedy jít o něho, s jistotou to však určit nelze.

Při té příležitosti jsem poznal, že v mém průvodci zanechala orléanská příhoda silný dojem a že, i když si tím nebyl jist, měl aspoň silné podezření, že musím být osobou jisté důležitosti. Když všechno přešlo, upřel na mě velmi významný pohled a řekl: „To je mi strašný rámus; což abychom jeli dál?“ Kvůli svým společníkům jsem předstíral lhostejnost a odpověděl jsem ledabyle: „To je jisté, že je tu hodně lidí; to všechno dnes jí po hostincích, ve vašem bychom možná ani oběd nedostali.“ – „To je ono,“ zvolal, „máte pravdu.“ A vzápětí, přes reptání vojákovy ženy, která by se byla docela ráda v té tlačnici ukázala, práskl bič k odjezdu.

Jeli jsme o dvě míle dál, do Étréchy, malé vsi, kde si nicméně k našemu společnému stolu přisedlo deset cestujících. Jedni přijížděli z Tours, druzí z Orléansu, několik z Toulouse, jeden pařížský dělostřelec od Východních Pyrenejí⁴⁴, kde nechal ruku. Všichni mířili do Paříže. Čím víc jsme se k tomu městu blížili, tím byla setkání tohoto druhu častější a početnější. Je vůbec jisté, že mě leckdo z nich nepoznal? Jak to, že jsem nebyl udán? Vy jste to nechtěla, nevyzpytatelná Prozřetelnosti: k čemu mě tedy uchováváte?

Sotva jsem začal jíst s dosti dobrou chutí, strhl se na ulici křik: „Ať žije reprezentant lidu⁴⁵! Ať žije...!“ Byli jsme v pokoji v patře, protože přízemí bylo plné. Bylo tam všechno sansculotstvo ze vsi, padesát až šedesát chlapků, kteří se sklenicí v ruce čekali, až jejich reprezentant pojede kolem. Ten, obratný v tom, jak se chopit příležitosti k nejpodlejšímu svádění, jistě neopomene zaplatit cestou několik set lahví a na nějaký čas se zastavit, aby si z nich vzal svůj díl. Snad také, jako někteří z jeho lidí, puzen pudem slídlivství ještě víc než touhou po oblibě, snad se bude chtít na chvíli ukázat u stolu cestujících. Pro ten případ jsem měl plán hotov. Napínal jsem sluch. Jakmile uslyším, že někdo hlučně stoupá po schodech, vzdálím se pod záminkou naléhavé potřeby od společnosti a zůstanu několik minut stranou. Takové náhlé zmizení bylo velmi nebezpečné, vzbudilo by podezření, to jsem cítil; ale také si ho nemuseli všimnout. A konečně, jaký jiný prostředek?

44. Armáda Východních Pyrenejí bojovala v Roussillonu proti Španělům, kteří tam roku 1793 vpadli.

45. Reprezentanty lidu se nazývali poslanci Konventu, zvláště ti, kteří byli s neomezenou plnou mocí vysíláni do departementů a k armádám (reprezentanti na misi).

I tentokrát to byl jen planý poplach. Za reprezentanta pokládali sluhu, kterého posílal napřed. Ale projížděl-li už kurýr, nedá tedy pán na sebe dlouho čekat: aspoň v hostinci tomu pevně věřili. Každou chvíli jsem slyšel: „Už je tu! Už je tu!“ Dovedete si představit, v jakých úzkostech jsem dojedl, či spíše nedojedl oběd, jehož všechna jídla, snad velmi dobrá, mi od té chvíle připadala odporná. K mé velké úlevě však přece skončil. O několik hodin později jsme vjeli do Arpajonu.

Hostinský, ač u něho náš průvodce obvykle nocoval, nás odmítl přijmout. Předěšly nás dva dostavníky; ostatně měl přijet na nocleh a na večeři reprezentant lidu s celým svým průvodem. „Dál jet nemohu,“ řekl mi potichu a smutně můj soused; „je noc, odtud do Longjumeau jsou tři míle a jeden z mých koní je zraněn; podívám se po ostatních hostincích.“

Všechny byly plné. „Budu naléhat tady,“ řekl mi; „ubytovat mě musí, jsou k tomu povinni; ale starosti mi děláte vy.“ Dlouze se na mě zadíval a pokračoval: „Ten pan poslanec vás možná zná?“ – „Možná že ano: aspoň vím jistě, že u mého praporu často konal přehlídku a já stál v řadě.“ – „Ano, ano,“ odvětil a potřásl hlavou, „rozumím dobře.“ Chvilku přemýšlel a pak: „Poslyšte, děláte dnes mnoho věcí, které jste, myslím, nikdy nedělal. Nuže, což abyste šel strávit noc na slámě do stáje?“ – „Dobrý nápad!... Ale nevypadalo by to strojeně?... Co by tomu řeklo osazenstvo vozu?... Ne. Jděte jen k hostinskému, vymozte, aby si nás tu nechal, a ostatní nechte na mně.“

Hostinský nakonec musel svolit, že si nás nechá, ale ne bez upozornění, že nás před půlnocí jistě vzbudí a že pak budeme muset postoupit své postele; večerť že budeme co nevidět u společného stolu se všemi cestujícími. Byli to zase lidé z Orléansu a z Tours, tentokrát však posílení lidmi z Anjou, z Poitou a třemi Pařížany. To bylo příliš mnoho lidí. Hned mě velmi rozbolela hlava; přes špatný polední oběd jsem se spokojil s topinkou, která byla brzy hotova, a pak jsem si šel v podkroví vybrat kumbál a ze všech nejhorších postelí tu nejhorší, jsa si jist, že reprezentant lidu a jeho průvod vyženou po příjezdu z postele kdekoho dřív, než vyženou mne. „Jsem unavený a nemocný,“ říkal jsem služce, „a raději si jakžtakž odpočinu na tomhle kavalcí, než abych musel za dvě hodiny vstávat a zbytek noci strávit na nohou.“ Služka shledávala, že mám pravdu, a můj ustaraný povozník, který

viděl, jak si počínám, mi tiskl ruku a říkal: „Když člověk pracuje s někým tak vynalézavým, jako jste vy, je ta práce radost.“

Zmožen rozčilením toho dne, vedl jsem jen sám se sebou a se svým polštářem několik pěkných úvah o strastech života a o slastech smrti; ty mi uniknout nemohly: právě jsem se přesvědčil, že opium⁴⁶ i tromblon jsou v dobrém stavu. Takto odevzdán jsem tvrdě usnul. Když jsem se probudil, nepídil jsem se po tom, zda reprezentant lidu a jeho průvod přijeli. Ještě nebyl den, když jsme vyjeli; můj nepřítel nepochybně na vstávání ani nepomýšlel.

Longjumeau⁴⁷, skrz naskrz zkažené lotrovstvím, nás podrobilo prohlídce hrozivější, než byla ta v Étampes. Dopadla nicméně stejně. Stále táž zlá vůle a táž neobratnost na jedné straně, táž smělost a totéž štěstí na druhé. Náš oběd v La Croix-de-Berny mi poskytl ještě důvody k živému znepokojení. U stolu nás bylo mnoho. Už nevím, v jaké souvislosti jeden ze stolovníků, který si mě hodně prohlížel, aspoň se mi to zdálo, řekl a několikrát opakoval hostinskému tónem, který mi připadal strojený: „Máte mě za romanopisce? Já romány nepíšu.“ Chtěl tím narážet na *Faublase*⁴⁸? Bud' jak bud', pošeptal několik slov do ucha příteli, a ten si za okamžik začal pobrukovat refrén jedné z mých velmi známých romancí:

Je to bázeň, je to lhostejnost?

Tak rád bych to uhodl.

Byla to tedy všechno jen hra náhody? Ostatně, i kdyby ti dva muži věděli, kdo jsem, nemusel jsem se tím příliš znepokojovat. Nepřítel by mi žerty nedával najevo, že mě poznává. Takto uklidněn svými úvahami jsem se odvážil vydat k Paříži.⁴⁹

46. Několik pilulek opia, které Louvet dostal od přítele ve Finistère a nosil ukryté na těle: kdyby byl zatčen a neměl čas sáhnout po zbrani, chtěl se jimi ve vězení otrávit a uniknout popravišti.

47. Longjumeau, městečko asi 20 km jižně od Paříže. La Croix-de-Berny, křižovatka a poštovní stanice u Antony, byla poslední zastávkou před pařížskými branami.

48. *Les Amours du chevalier de Faublas* (1787–1790), galantní román, který Louveta proslavil po celé Francii. Louvet skládal i texty romancí, tedy zpívaných písní; dvojverší je refrénem jedné z nich.

49. Aulard: Jak Louvet uvádí níže, vrátil se takto do Paříže 6. prosince 1793.

XI. Skrýš v Paříži (prosinec 1793 – únor 1794)

[Paříž, 6. prosince 1793 – 6. února 1794. Psanec Louvet se po cestě ze Saint-Émilionu vrací do Paříže, shledává se s Lodoïskou, a když ho staří přátelé ze strachu vyženou, žije dva měsíce ve skrýši, kterou mu žena vlastníma rukama postavila ve svém bytě; z novin se dovídá o popravách svých druhů a nakonec se s pomocí jediného věrného přítele chystá na útěk do Jury. V Aulardově vydání je tento text prostřední částí kapitoly X, kterou české vydání dělí do tří kapitol (X–XII).]

Návrat a vyhnání

Prohlídky u městských bran¹ jsme se děsili; učinili jsme proti ní spoustu opatření, a docela zbytečně: nechali nás projet a neřekli nám ani slovo. V ulici d'Enfer jsem svým spolucestujícím tisíckrát poděkoval a pod zdi kartuziánského kláštera,² v místě málo navštěvovaném, jsem sestoupil z vozu. „Dobrý muži,“ řekl jsem svému povozníkovi, „podstoupil jste nejedno nebezpečí, ale mezi Bohem a námi vám přísahám, že jste vykonal dobrý skutek. Proč mi není dopřáno odměnit vás tak, jak bych chtěl!“ Dal jsem mu sto franků v assignátech,³ které mi ještě zbývaly a které jsem mu slíbil; přidal jsem k nim zlaté hodinky, jež měly cenu šestkrát větší. „A ještě na shledanou,“ zvolal jsem, „bude-li to kdy možné.“ „Kvůli vám bych si to vskutku přál,“ odpověděl mi; „co se mne týče, i kdyby k tomu nedošlo, ba i kdybyste mi nebyl nechal nic, byl bych pořád velmi spokojen!“ Tiskl mi ruku, chystal se mě obejmout. Posunkem jsem mu dal na srozuměnou, že je to neopatrnost, kterou nedovolím; vzdálil jsem se.

1. Paříž obepínala od osmdesátých let 18. století celní zeď generálních nájemců s několika desítkami bran (barrières), u nichž se za revoluce prohlížely vozy a pasy. Louvet přijížděl od Orléansu a Longjumeau, tedy branou d'Enfer na jihu města (dnešní náměstí Denfert-Rochereau). Z Limoges cestoval těžkým povozem mezi dalšími cestujícími, před nimiž se vydával za vojáka zběha; při prohlídkách se skrýval pod zavazadly a sukněmi spolucestujících žen (viz předchozí kapitolu).

2. Ulice d'Enfer vedla od brány téhož jména k Lucemburské zahradě (zhruba dnešní avenue Denfert-Rochereau a bulvár Saint-Michel). Pařížská kartouza, rozlehlý klášter jižně od Lucemburské zahrady, byla roku 1790 zrušena a v dalších letech zbořena; její pozemky dnes zčásti zabírá jižní cíp zahrady.

3. Assignáty: revoluční papírové peníze, kryté původně zabaveným církevním majetkem; koncem roku 1793 měly sotva polovinu jmenovité hodnoty. „Frank“ se tehdy běžně říkalo libře.

Nedaleko odtud byla krčma; uchýlím se do ní, zatímco mi kavalerista⁴ jde shánět fiakr; brzy ho přivádí a já do něho skočím. A tak jsem sám, za bílého dne, ve dvě hodiny odpoledne 6. prosince,⁵ a projíždím z jednoho konce na druhý tím nevďěčným městem, kde jsem měl tolik slabých přívrženců a tolik krutých nepřátel.

Mohu však doufat, že tu najdu svou Lodoisku.⁶ A i kdyby tu nebyla, dovím se aspoň, kde žije a jaká poslední nebezpečí mi zbývá podstoupit, abych se k ní dostal. Jedu za jejími i svými přáteli, za našimi spolehlivými, oddanými přáteli, přáteli dvaceti let. Mají mě bezpochyby za navždy ztraceného; až mě znovu uvidí, budou plakat radostí. Proč se tedy mé srdce nemůže otevřít radosti? Co je to za bolestnou předtuchu, která mě tíží?

Největší nebezpečí na mne čekalo právě tam, kde jsem hodlal hledat útočiště. Můj důvěrný přítel tam už nebydlel. Já, který jsem nic takového netušil, propustím fiakr na rohu sousední ulice a jdu zaklepat na dveře, které tak dobře znám: otevře mi je dítě sedmi osmi let; poznávám syna jednoho poslance, který ho často vodil do Shromáždění. Zvolám: „Co to? Což tady nebydlí občan Brémont?“ (Budiž mi dovoleno zastříti takto jméno přítele, na něhož jsem se ptal).⁷ Dítě odpoví, že ne. „A kdo tu tedy bydlí?“ ptám se. „Můj tatínek, tamhle zrovna jde.“ Vskutku, z vedlejšího pokoje někdo přicházel. Na víc se neptám; řítím se na schody, na dvůr, doprostřed ulice. Do domu se však právě vracela služka; ptám se jí, kde teď bydlí občan Brémont, a ona mi to poví. Nezbyvá mi než se tam vydat pěšky, s nezakrytou tváří; naštěstí to není daleko, a já tam nejdu, já tam běžím.

4. Voják od jízdy, který s manželkou cestoval týměž vozem a netušil, kdo jeho spolucestující je.

5. 6. prosince 1793, podle revolučního kalendáře 16. frimairu roku II. Louvet opustil Paříž počátkem léta 1793; 28. července byl s ostatními uprchlými poslanci postaven mimo zákon, takže stačilo zjistit jeho totožnost a mohl být bez soudu popraven.

6. Tak Louvet říká své ženě Marguerite Denuelle podle polské hrdinky svého románu *Faublas*. Mílovali se od mládí; provdali ji však za bohatého klenotníka Choleta z Palais-Royal, od něhož roku 1789 odešla k Louvetovi a s nímž se koncem roku 1792 rozvedla. Rozloučili se v září 1793 v Bretani, když se Louvet s druhý plavil do Gironde; ona se vrátila do Paříže.

7. Krycí jméno; kdo se za ním skrývá, vydavatel neuvádí. Je to přítel z mládí Louvetova otce (podle Aularda obchodníka s papírem v ulici Saint-Denis), u něhož se Louvet čtrnáct dní skrýval už v červnu 1793, než odjel do Caen. Louvet jemu i jeho synovi opatřil místa v úřadech; v domácnosti žili také tři synovci a neteř, jejichž otec předčasně zemřel a jimž Louvet a Lodoiska pomáhali (viz kapitulu III).

Jsem v označeném domě a u dveří označeného bytu. První hlas, jediný, který mi padne do ucha, je hlas Lodoisky: vejdu, vrhnu se k ní; ona vykřikne, padne mi k nohám, objímá má kolena, vstane, tiskne mě k srdci, pláče a klesá mi do náruče. Ničeho se neobávám: to jsou slzy, to je třetění radosti; je to táž radost, která zmítá i mnou, která mě naplňuje stejně jako ji, v níž už splývají naše vzdechy a naše vzlyky. Ó Bože, to je plná náhrada za všechna má utrpení! To je důstojná odměna za všechny mé strasti!

Paní domu, synovci, neteř, všichni se sběhli. Všichni vykřikují, všichni mě objímají, všichni pláčou jako my. Ten výjev, tak sladký mému srdci, se protahuje; konečně si všimneme, že potřebuji prádlo, šaty, odpočinek; že na mne doléhají potřeby všeho druhu. Odvedou mě do nejdlejšího pokoje v bytě: je to pokoj Lodoisky; vejdemo tam, ona a já. Nikdo za námi nejde; je to patrně jemná pozornost přátelství, jež nás přenechává lásce. Ó má choti, má zbožňovaná choti, kdo vylicí mé vytržení a kouzlo tvých něžností? Tu péči odkazují milencům, jimž bude dopřáno hořet všemi plameny pravé lásky.

Avšak tolik pochodů, únavy a nebezpečí, ba i ta sladká radost, to prudké štěstí, jež po nich přišlo, vyčerpaly tělo příliš slabé na tolik vzrušení. Přijme mě lůžko, ale jaké lůžko! Lůžko mé choti. Tam konečně s rozkoší složím tuto hlavu, vyrvanou tolika nebezpečím. Žena mě na okamžik opustila, aby mi dala rychleji přinést nejnnutnější věci; za chvíli se vrací a tváří se dost smutně. „Jsme v domě skoro sami,“ říká mi; „mladí lidé odešli, neteř také; vzala si přede mnou plášť a neřekla mi sbohem. Jistě šla jen pár kroků odtud; vrátí se; ale nemohla to chvíli odložit?“ A já, bez nedůvěry, opakuji po své ženě: „Jistě se vrátí.“

Ne, ne! Mýlili jsme se oba: neměla se vrátit, ta tak milá mladá osoba, která mi byla tak drahá, která vyrostla před mýma očima, k níž má žena přilnula nejněžnější náklonností a o níž jsme v šťastnějších dobách mluvili, že ji přijmeme za vlastní. Zbabělý strach začínal kolem nás mrazit všechny duše; už nás opouštěla ta, z níž jsme chtěli učinit svou dceru; neměla se vrátit!... Má žena ji viděla už jen jednou; já jsem ji neviděl už nikdy! A ať se stane cokoli, nemám ji už nikdy spatřit! Ó nevděčnice! To ona především, to ona napříště zavřela mé srdce přátelství!

Bylo půl jedenácté, spal jsem hlubokým spánkem. „Ó můj příteli, seber všechny síly,“ řekla mi žena, „nikdy jsi jich nepotřeboval tolik; oznamuji ti neštěstí snad nejkrutější ze všech a nejméně čekané. Brémont, který se právě vrátil, ti dává půl hodiny, abys odešel z jeho domu; neměním jeho slova. Druh dětství tvého otce, ten, který tě viděl přijít na svět, náš přítel v každé době, tě odmítá přijmout, bojí se tě byt' jen zahlédnout a posílá nás na náměstí Revoluce.⁸ Seber síly.“

Je možné, že jsem vzhůru? Netrýzní mě hrozný sen? Snažím se sebrat myšlenky, všechny své schopnosti. Nemohu uvěřit prvnímu svědectví svých uší a očí; desetkrát kolem sebe hmatám a rozhlížím se. Konečně je až příliš jisté, že nemám to štěstí, abych snil; je to opravdu má žena, kdo tu stojí, a zajisté řekla ty kruté věci, které jsem právě slyšel, neboť ji vidím stát, bolestí nehybnou, s upřeným pohledem, příliš zasaženou, než aby urolila slzu, a přemáhající se, aby zadržela sténání. Po nevýslovném úžasu přišlo téměř vzápětí prudké rozhořčení, které se dralo ven. Má Lodoiska to dobře viděla. „V této chvíli už nedoufám v nic než v tvou statečnost,“ říkala mi svým tak něžným hlasem; „aspoň nějaká útěcha mi zbývá. Nejsi už v Gironde,⁹ naprosto opuštěný, docela sám. Nezakusíš muka skonat daleko ode mne a já nezakusím muka tě přežít; zemřeme spolu.“ Její sladký hlas, její statečná slova tišily mé zmatené rozčilení. „Ach ano,“ myslel jsem si už, „několik vyvolených bytostí přece ještě žije, věrných, šlechtných, velkodušných.“ Už jsem v sobě klidněji choval rozhořčení, jež ve mně budila lidská zbabělost.

Kdo chce plně pochopit všechnu krutost toho rozkazu odejít do půl hodiny, musí vědět, že po odbubnování večerky, a zvláště když odbije desátá, se v pařížských ulicích neukáže nikdo, aby ho hned nezavedli na strážnici, kde musí předložit svůj občanský průkaz,¹⁰ na němž je vedle jména a názvu sekce uvedeno jeho bydliště a popis osoby. Můj starý průkaz s mým jmé-

8. Dnešní náměstí Svornosti (place de la Concorde); od května 1793 do června 1794 tu stála gilotina.

9. Departement kolem Bordeaux. Louvet se tam od konce září do poloviny listopadu 1793 skrýval s Guadetem, Sallem, Barbarouxem, Pétionem, Buzotem a Valady v Saint-Émilionu a okolí, naposled u paní Bouquey; odtud se vydal sám pěšky do Paříže.

10. Carte de sûreté, doslova „průkaz bezpečnosti“, který od roku 1792 vydávaly pařížské sekce každému dospělému obyvateli mužského pohlaví; bez něho se nedalo projít kolem hlídek národní gardy ani opustit město.

nem mi nemohl být k ničemu; jiný, který by mi pomohl, jsem neměl, a to se dobře vědělo. Poslat mě takto pryč tedy znamenalo, jak říkala má žena, hnát mě na popraviště.

„Příteli, co teď počít?“ pokračovala Lodoiška. Řekl jsem jí klidně a rozhodně: „Odpověz mu ode mne, že by si zasloužil, abych se v tu chvíli dovlekl na práh jeho dveří a tam si prohnal hlavu kulí. Ať se však upokojí, bude mít to štěstí dovědět se, že jsem skončil, aniž jsem ho kompromitoval. Myslím však, že jsem si nebezpečími, jež jsem podstoupil, abych se mu znovu vrhl do náruče, získal právo žádat několik hodin odkladu a dopřát si, než dovrším svůj smutný osud, čas, abych se vzpamatoval. Prohlas mu tedy rozhodně, že žádná moc mě v tuto hodinu z jeho domu živého nevyrvе, stejně jako mi nic nezabrání, abych z něho s náležitou opatrností neodešel zítra v sedm hodin večer. A jestli mu strach docela pomátl hlavu, ať přespí jinde; některý přítel, s nímž se zná třicet let, ho na jednu noc jistě přijme: on psancem není. Bude nepochybně naléhat, křičet, hrozit. Dodej pak, že mu přece jen zbývá prostředek, ale prostředek jediný, jak mě uvidět odtud odejít před dobou, kterou stanovím, a že po lekci, kterou mi dává, čekám ještě jinou: totiž aby mě šel hned udat; aby mi mé vrahy, místo aby mě k nim posílal, přivedl sám.“

Aspoň dobře věděl, že svá rozhodnutí dovedu dodržet; když je uslyšel z úst mé ženy, zbledl, hned odešel a vrátil se až pozítří.

Lodoiška se však k mému lůžku nevracela sama. Přiběhla mě těšit paní Brémont a obviňovala svého muže z nelidskosti. Že mě musí z poslušnosti k němu opustit, to prý ji přivádí k zoufalství. Co se mnou bude? Smácela mě slzami; divl jsem se, když jsem viděl, že Lodoiška zůstává zcela netečná k ujišťováním o oddanosti, jimiž jsem byl zahrnován. Jakmile jsme osaměli, musela mi má nešťastná choť objasnit i toto další bolestné tajemství. Až příliš spolehlivé známky ji nutily k domněnce, že to byla občanka Brémont – jejíž moc nad duchem manžela, ještě přístupnějšího jejím radám, když měl strach, jsme ostatně znali –, že to byla ona, kdo toho muže, slabého ve všem, přiměl, aby projevil aspoň trochu síly a vyhodil mě ze dveří. Zatím to však byly jen silné domněnky; později jsme o tom dostali důkaz. Jaká ohavná směs krutosti, lže a zbabělé zrady! „Ó Guadete,“ zvolal

jsem, „můj ubohý Guadete, ty sis naříkal na své přátele! Kdybys viděl ty moje!“¹¹

Skrýš, kterou postavila Lodoiška

Uprostřed tolika hrůz však Hymén dopřál lásce jednu noc. Ano, Hymén. Ach, která smlouva je světější než ta, kterou jsme sepsali a odpřísáhli před svými nešťastnými přáteli!¹² Před kterým občanským úřadem bych byl mohl já, nešťastný psanec, předstoupit a dát uznat svou zákonitou manželku? V jakých časech spojila svůj osud s mým! V lůně naší kruté vlasti jsme už nemohli mít jiné oltáře než popraviště.

Běda! Bude po ní následovat aspoň několik podobných nocí, po té tak šťastné noci? Nebyl už na dosah ten den, ten osudný den, kdy naše sladká pouta, sotva uzavřená, budou zpřetrhána jediným způsobem, jakým zpřetrhána být mohou? „Poslyš,“ říkala mi má milá, „zbývá nám aspoň jedna útěcha, kterou nám nikdo nemůže vzít: zemřít spolu. Zde je můj plán: hned zítra si v této zapadlé čtvrti najdu byt; najmu jej na své dívčí jméno a přijmu tě v něm. Víím, že se lidé brzy začnou vyptávat, kdo je ta nově přichozí; víím, že mě zakrátko odhalí a že pak, i kdyby mě vůbec nepodezírali, že ti poskytují útočiště, jim postačí najít ve mně tvou přítelkyni, tvou milenkou, družku tvých prací, aby mi hned chystali popravu. Nedovlečou mě k ní však; s tebou a jako ty dokážu jejich popravišti uniknout. Povšimni si ale, že tak získáme týden, snad čtrnáct dní, snad měsíc. Ó příteli, oč víc toho můžeme v té krátké době prožít než leckdo, kdo padne teprve stářím! Jako Saint-Preux mi budeš moci říci: „Neopustíme život, aniž jsme poznali štěstí.““¹³

11. Marguerite-Élie Guadet (1758–1794), advokát z Bordeaux, jeden z nejlepších řečníků Girondy. Odvedl psance do rodného Saint-Émilionu v naději, že je tam ukryjí jeho přátelé a příbuzní; téměř všichni jim však zavřeli dveře. V červnu 1794 byl v otcovském domě dopaden a v Bordeaux popraven.

12. Louvet pojal Lodoišku za ženu na útěku, ve Vire v Normandii, kam za ním po porážce federalistického povstání přijela z Paříže (podle Aularda v srpnu 1793): manželskou smlouvu odpřísáhli před svědky, jimiž byli Pétion, Buzot, Salle a Guadet. Žádný úřad u toho být nemohl, neboť ženich byl postaven mimo zákon.

13. Saint-Preux je hrdina Rousseauova románu v dopisech *Julie aneb Nová Heloisa* (1761), chudý vychovatel zamilovaný do své urozené žačky; Lodoiška se dovolává jeho dopisů Julii, patrně zpa-měti.

Tiskl jsem ji v náručí, k srdci; zasypával jsem ji polibky; z očí mi tekly slastné slzy. „Kdyby však,“ řekl jsem jí, „nebylo nemožné, že by ti jednou byl život beze mne méně na obtíž; že by časem...“ „Proč ta urážka?“ přerušila mě. „Čím jsem si ji zasloužila?“ Vymkla se mi, sepjala ruce, pozvedla oči k nebi: „Ne, přísahám, že bez tebe je mi život mukou, nesnesitelnou mukou. Sama bych brzy zahynula, zahynula bych v zoufalství. Ach, dovol, dovol, abychom zemřeli spolu.“

Nedokázal jsem se odhodlat tyto podrobnosti vynechat; snad se budou zdát dlouhé; budiž mi to odpuštěno: ty chvíle byly zároveň nejsladší i nejkrutější v mém životě.

Druhého dne před sedmou hodinou večer si pro mne přišel onen hodný mladý muž, který se mě už ujal nějaký čas před mým odjezdem do Caen;¹⁴ mohl si mě nechat jen tři dny. Na jeho chodbě teď bydleli maratisté;¹⁵ zeď oddělující oba byty byla tak tenká, že nebylo pohybu, který by si navzájem neslyšeli. Přijala mě pak jedna přítelkyně mé ženy, ale hned druhý den dostala strach. Žena se viděla nucena přijít si pro mne, ačkoli skryš, kterou mi chystala ve svém novém bytě, nebyla ještě dokončena.

Hezké ruce mé Lodoisky, její jemné ruce nikdy, jak si jistě myslíte, nevládly hoblíkem, hřebíky ani sádrou; přesto za dalších pět dní dokončila sama, bez mé pomoci – neboť má krátkozrakost mě k tomu učení činila naprosto nezpůsobilým –, dokončila dílo truhlářské i zednické, podle plánu tak dokonale promyšleného a tak důmyslně vynalezeného, že by takový první pokus mohl platit za mistrovský kus mistra. Ledaže by někdo věděl, že v té bedně, která vypadala jako zeď, a to zeď, na níž nebylo vidět jedinou škvíru, někdo je – ledaže by to věděl, troufal jsem si tvrdit, že mě tam nenajde ani ten nejdůvtipnější.

14. V červnu 1793, po převratu 2. června, strávil Louvet u tohoto mladíka tři týdny, než odjel za ostatními girondisty do normandského Caen, střediska federalistického odporu. Jméno neuvádí, aby ho neohrozil.

15. Tak girondisté říkali nejhorlivějším přívržencům Hory a Komuny – podle Jeana-Paula Marata, zavražděného 13. července 1793.

Napříště jsme byli dokonale zabezpečeni proti všeobecným prohlídkám, k nimž se čas od času odhodlávaly sekce, každá ve svém obvodu.¹⁶ Ty se konaly ve dne a neměřily na žádnou určitou osobu; omezovaly se na několik slídivých pohledů do každého bytu. V takovém případě byla má skryš spolehlivou hradbou; letěl jsem do ní při prvním zahvízdnutí domovníka. Zaklepal-li někdo u nás, aniž nás hvízd upozornil, má žena, schválně pomalá a těžkopádná v chůzi, nikdy neotevřela první z našich tří dveří dřív, než mi dopřála čas dojít až na konec čtvrté místnosti a tiše se spustit do svého útulku, kam jsem se dostával velmi rychle a mnohem pohodlněji, než jsem z něho mohl ven; spočítala si, že na tento druhý úkon budu mít času vždycky dost.

Byl-li to nějaký dotěra – ale těch jsme v našem neštěstí mnoho neměli –, nějaký mluvk – ti se najdou v každé době –, například sousedka a často domovnice, která tam, ať z dlouhé chvíle, ať ze zvědavosti, vydržela někdy i dvě hodiny, zařídil jsem se tam jaksi k delšímu pobytu. Ó Lodoisko, dvě hodiny tě nevidět! To bylo opravdové vyhnanství! Snažil jsem se zmírnit jeho tvrdost. Měl jsem ve svém dosti prostorném opevnění sedátko, rohožku pod nohama, malé fosforové křesadlo,¹⁷ jímž jsem si rozsvěcel svíčku; noviny toho dne a v dosti nápadném protikladu k nim Vergiliova *Georgica*, Delillovy *Zahrady* a Gessnerovy *Idylly*;¹⁸ měl jsem tam ještě inkoust, papír, pera a pro všechny případy nějaké zásoby. Jakási záklopka mi dodávala vzduch, když jsem cítil, že ho potřebuji. Kolik lidí postavených mimo zákon by se za takovou skryš zavázalo, že z ní nikdy nevyjdou!¹⁹ Vycházel jsem z ní, jen když mi žena sama přiběhla dát smluvené znamení, a tehdy jsme se objímali jako po dlouhém odloučení.

16. Paříž byla od roku 1790 rozdělena na 48 sekcí, jejichž shromáždění a výbory měly za jakobínské diktatury rozsáhlou policejní moc. Domovní prohlídky (*visites domiciliaires*), při nichž se pátralo po zbraních, zásobách a podezřelých, patřily od léta 1792 k běžným prostředkům revoluční policie.

17. Briquet phosphorique: lahvička s fosforem, do níž se namočila sirná zápalka, která pak na vzduchu vzplanula – předchůdce zápalek, rozšířený v osmdesátých letech 18. století.

18. Samá četba o venkově a míru: Vergiliova báseň o rolnictví (jejíž slavný francouzský překlad pořídil právě Delille), popisná báseň *Les Jardins* (1782) abbého Jacquesa Delilla (1738–1813) a prozaické selanky curyšského básníka a malíře Salomona Gessnera (1730–1788), tehdy čtené po celé Evropě.

19. Poznámka Louvetova: Závažné důvody mi brání, abych ji dnes popsal. Už v ní nejsem; ale ten vynález nezůstal bez užitku.

Měli jsme sousedy vedle sebe i pod sebou. Podlahy i zdi byly tenké; abychom je ztlumili, pokryli jsme zdi silným čalounem a podlahy tlustým kobercem, a abych se mohl pohybovat, procházet, ba i běhat, aniž mě kdo slyšel, ušila mi Lodoiška, vždy vynalézavá a vždy šikovná, dobré bačkory z hrubé vlny se silnou žíněnou podrážkou; to byly mé střevíce. Učinili jsme tisíc dalších drobných opatření a nikdy jsme je nezanedbali.

Avšak tato výborná skryš a všechna ta ochranná opatření nezmohly nic proti prohlídce z rozkazu Výboru všeobecné bezpečnosti²⁰ nebo Komuny; takové se konaly v určitém bytě a proti určitým podezřelým osobám, které měly být zatčeny. I kdyby katům nikdy nic neprozradilo, že navzdory vši jejich zuřivosti tu dosud žije kořist tak vášnivě žádaná, zdálo se přece jisté, že má žena bude brzy poznána, a ještě dřív že upadne v podezření. Dříve či později na ni Hébert z Komuny²¹ nebo Amar z Konventu,²² oba její osobní a zapřisáhlí nepřátelé, pošlou své vrahy. Naštěstí se tito lidé jako všichni lupiči báli světla a podnikali své výpravy vždy jen za tmy. Až u nás někdo uprostřed noci zabuší, co jsme se rozhodli udělat? Vrhout se oba do mého opevnění by bylo znamenalo naši zkázu. Ať se cítíte ukryti sebelépe, ve skutečnosti už ukryti nejste v malém bytě, kam přijdou inkvizitoři s jistotou, že v něm někde vězíte. Obyčejný oheň z mokré slámy vás ve vašem útulku vyudí, a příroda, která se udušení bezděčně vzpírá, vás vydá gilotině. Hluk vašich křečí vás prozradí: padnete živí do rukou svých katů.

„Ne, ne,“ řekla mi Lodoiška, má důstojná družka. „Zabuší-li někdo uprostřed noci, chraňme se jít otevřít; a hlavně se chraňme upírat smrti byt' jediný okamžik. Ať vyrazí první dveře; zbývají ještě dvoje, plné, silné, každé se svým zámkem a závorami. Tvé pistole a tromblon²³ jsou pod polštářem.

20. Výbor Konventu, který řídil politickou policii, vydával zatykače a posílal podezřelé před revoluční tribunál.

21. Jacques-René Hébert (1757–1794), zástupce prokurátora pařížské Komuny a vydavatel hrubozrného listu *Père Duchesne*, v němž neúnavně štvál proti girondistům. Sám skončil pod gilotinou 24. března 1794, šest týdnů po Louvetově odjezdu.

22. Jean-Pierre-André Amar (1755–1816), poslanec za Isère a člen Výboru všeobecné bezpečnosti; 3. října 1793 přednesl v Konventu obžalobu girondistů. Louvet jinde vypráví, že se Amar roku 1792 vtrhl do jeho domu a dvořil se Lodoišce, aby ji i jeho odvrátil od Rolanda a Brissota; odtud „osobní nepřítel“.

23. V originále *espingle*: krátká palná zbraň s nálevkovitě rozšířeným ústím, nabíjená mnoha kulemi najednou; Louvetovi ji darovala Lodoiška. Měl ji u sebe po celou cestu z Gironde – spolu s pilulkami opia –, aby nepadl nepřítelům do rukou živý.

Ne pro vrahy: proč bychom si smáčeli ruce v krvi tak podlé? Sestupme do hrobu bez poskvrny. Budeme mít aspoň dost času, abychom ukončili život; a hlavně, zapřísahám tě, nezačíněj. Nech mě zemřít o vteřinu, jen o jedinou vteřinu dříve než mého choťe.“

Kolikrát jsme usínali téměř jisti, že skoro vzápětí otevřeme oči, abychom je zavřeli navždy! Kolikrát, když opozdilý nájemník přišel po půlnoci a silně tloukl klepadlem, probuzení tím hlukem ze spánku a slyšíce pak, jak vrata skřípou ve stěžích, kolikrát se nám stalo, že jsme se objali a chopili se zbraní!

Ale jaká radost, když nám vracející se slunce přineslo sladkou jistotu, že nám zbývá ještě jeden den; že máme, dobře počítáno, aspoň šestnáct hodin, které strávíme spolu! Kolik času získaného pro lásku! Vstávala, má Lodoiška; vstávala den ode dne půvabnější. A také stále pozornější k mé bezpečnosti, stále víc zaměstnaná mými potřebami; její péče o mne začínala znovu s jitřenkou. Děvče spolehlivé a věrné, běda, věrnější než všichni naši přátelé, jí chodilo pomáhat s drobnou domácí prací, za necelou hodinu hotovou. Dobrá služka nám šla nakoupit nějaké zásoby; i má žena je musela shánět, neboť v těch dobách nouze nemohl jediný člověk ani za asignáty dostat dvojí přiděl.²⁴ Odcházela tedy, má milá! Běda, ano, opouštěli jsme se na několik okamžiků, na celá staletí! Odcházela a zanechávala zamčený, pod dvojí ochranou svých tří klíčů a mého opevnění, svůj drahocenný poklad, o který se stále ještě třásla, že ho už nenajde. A já, jak jsem byl neklidný, dokud se nevrátila!

Konečně je zpátky, a to na celý den. Jak lahodné bude jídlo, které chystá svýma půvabnýma rukama! Aspoň prostírám já! Já mám obsluhovat u stolu, třebaže to dělám hodně neobratně, protože nevidím ani na krok. Mám však své důvody, proč na tom trvám: ze strachu, aby mi nezbylo málo, dala by mi všechno, kdybych ji nechal a kdybych se někdy nerozzlobil. Po obědě mi nahlas předčítá ona, potom usedá ke klavíru; pak partie šachu; a mezi tím vším sladké rozhovory hlasem hodně tichým. Nakonec ještě povečeříme sami dva, neboť málokdo je zvědav rušit naše nebezpečné ústra-

24. V zimě 1793–1794 se v Paříži nedostávalo chleba, masa, mýdla ani svíček; platily úředně stanovené nejvyšší ceny (maximum), chléb se vydával na lístky a před krámy se od noci stály fronty. Kdo kupoval pro dva, budil pozornost.

ní; a uléháme s vroucím přáním, aby nám barbaři nepřišli uloupit nádherný zítřejší den.

Zprávy o mrtvých přátelích

Ne, nic by nebylo zkhalilo sladkost těch příliš krátkých dní; nic, kdybych se byl dokázal přimět a vyhověl starostlivosti své ženy, která se stále snažila, abych zapomněl na noviny; ale jak v nich neustále nehledat zprávy o mých nešťastných přátelích! Kolikrát jsem je našel neblahé! Jeden po druhém byli nešťastně odhalováni a nemilosrdně vražděni.

Byl to Lebrun,²⁵ bývalý ministr zahraničních věcí, překvapený na půdě, v dělnických šatech, sotva vyslechnutý a ihned vedený na smrt.

Bougon,²⁶ člen správy departementu Calvados, který se v době, kdy jeho departement odpadl, uchýlil do Fougères, kde ho tyrani dokázali najít. Než ho zabili, rozhlásili, věrni svému zvyku pomlouvat ty, které vraždili, že ho chytili mezi vendéjskými povstalci. Je to týž, jehož Charlotte Corday zvěčnila, když o něm mluvila ve svém dopise Barbarouxovi.²⁷

Clavière,²⁸ ministr veřejných dávek; šťastnější než oba předchozí, mohl si, než stanul před vrahův z revolučního tribunálu, sám vzít život; jeho ctnostná

25. Pierre Lebrun, zvaný Lebrun-Tondu (1754–1793; Louvet píše Le Brun), novinář, od srpna 1792 do června 1793 ministr zahraničních věcí v girondistické Výkonné radě. Po 2. červnu byl zatčen, v září uprchl a skrýval se v Paříži; koncem prosince 1793 byl dopaden, 27. prosince odsouzen a téhož nebo následujícího dne popraven.

26. Hippolyte Bougon-Longrais (1765–1794), generální prokurátor-syndik departementu Calvados a jeden z vůdců federalistického povstání v Caen; departement se Konventu podrobil koncem července 1793. Bougon na podzim 1793 u Fougères zajala vendéjská hlídka; před zastřelením ho prý zachránil princ de Talmont a Bougon pak zůstal u vendéjského vojska. Padl do rukou republikánů a počátkem ledna 1794 byl popraven v Rennes. Louvetova slova o pomluvě tedy obstojí na nejvyšší zčásti.

27. Charlotte Corday (1768–1793) z Caen probodla 13. července 1793 Marata a čtyři dny nato byla popravena. Z vězení psala dlouhý dopis Charlesi Barbarouxovi (1767–1794), poslanci za Marseille, jehož znala z Caen; vzpomíná v něm s úctou i Bougona, svého přítele. Barbaroux, Louvetův druh na útěku, byl v červnu 1794 popraven v Bordeaux.

28. Étienne Clavière (1735–1793), ženevský bankéř a publicista, přítel Brissotův, na jaře 1792 a znovu od 10. srpna 1792 do 2. června 1793 ministr veřejných dávek, tedy financí. V předvečer procesu, 8. prosince 1793, se ve vězení probodl nožem; jeho žena se dva dny nato otrávila.

žena ho následovala. Prudký jed, který prý dostala z přátelství od C...,²⁹ ji právě spojil s jejím chotěm. Téměř všichni tito republikáni měli důstojné družky, které činili šťastnými a které je zbožňovaly. A to je vítězná odpověď, kterou přátelé jejich památky dají oněm podlým pamfletistům, kteří se nespokojili s tím, že je pomlouvali v jejich veřejném životě, a odvážili se napadat je i v životě soukromém.

Rabaut Saint-Étienne,³⁰ dobře ukrytý v Paříži, ale zaprodaný prý hanebnou hrabivostí důvěrné služby, která mu sloužila už dlouho. Rabautova žena učinila totéž co žena Clavièrova, ale zahynula tragičtěji. Šla si sednout na okraj studny tak, aby ji rána z pistole, kterou do sebe vypálila, srazila na dno. Zemřela tak dvojí smrtí zároveň.

Boisguyon,³¹ šlechtná oběť, kterou zavraždili spolu s Girey-Duprém.³² S jakou statečností skončil ten důstojný Girey! Tygři z tribunálu mu chtěli z jeho oddanosti k Brissotovi učinit bod obžaloby. „Nebyl jste jeho přítelem?“ ptali se ho. Odpověděl: „Ano, měl jsem ho rád. Ano, ctím ho a obdivuji. Žil jako Aristeidés, zemřel jako Sidney.³³ netoužím po ničem než sdílet jeho osud.“ Cestou na popraviště vesele zpíval svůj hymnus smrti, který sám složil. Když projížděl kolem rohu ulice Saint-Florentin, uviděl v oknech Robespierrova bytu jeho milenku, její sestry a několik jeho krutých

29. Aulard: jde zjevně o Cabanise. – Pierre-Jean-Georges Cabanis (1757–1808), lékař a filosof, přítel Mirabeauův a Condorcetův; také Condorcet prý měl od něho jed, jímž se roku 1794 ve vězení usmrtil.

30. Jean-Paul Rabaut Saint-Étienne (1743–1793), protestantský pastor z Nîmes, poslanec Ústavodárného shromáždění a Konventu, člen Komise dvanácti. Skrýval se s bratrem u přátel v Paříži; 4. prosince 1793 byl objeven a nazítří jako psanec bez soudu popraven. O tom, kdo skryš prozradil, se vyprávělo různě; Louvet sám říká „prý“.

31. Gabriel-Nicolas-François de Boisguyon, důstojník (generální pobočník) a přesvědčený republikán, roku 1792 Louvetův spolupracovník v korespondenčním výboru Jakobínského klubu. Popraven v Paříži 21. listopadu 1793, tedy ještě před Louvetovým návratem; Louvet tu shrnuje i to, co se dověděl dodatečně.

32. Joseph-Marie Girey-Dupré (1769–1793), novinář, redaktor Brissotova listu *Patriote français*. Prošel s Louvetem a ostatními psanci Bretaní, odlul do Bordeaux a tam byl v říjnu 1793 zatčen; popraven 21. listopadu 1793.

33. Jacques-Pierre Brissot, vůdčí hlava girondistů, byl popraven 31. října 1793 s dvaceti druhy. Aristeidés zvaný Spravedlivý, athénský státník 5. století př. n. l., byl příslovečným vzorem nezištnosti; Algernon Sidney (1623–1683), anglický republikán popravený za Karla II., platil v 18. století za mučedníka svobody.

spoluviníků.³⁴ „Pryč s tyrany a diktátory!“ křikl na ně; a opakoval jim to prorocké přání, dokud je neztratil z očí. Zemřel zkrátka, jak žil, pln statečnosti a občanské ctnosti. Jeho poslední přání patřilo republice.³⁵

Custine,³⁶ syn generálův, zavražděný jako jeho otec za to, že příliš dobře sloužil této republice, nyní zničené. Byl to mladý muž, do něhož se vkláda-

34. Robespierre bydlel u truhláře Duplaye v ulici Saint-Honoré, nedaleko rohu ulice Saint-Florentin; tudy jezdily káry s odsouzenými na náměstí Revoluce. „Milenkou“ míní Louvet, po způsobu Robespierrových nepřátel, Duplayovu dceru Éléonore, která platila za Robespierrovu snoubenku; sestrami jsou nejspíš další Duplayovy dcery (francouzské *ses sœurs* lze číst i „jeho sestry“). Louvet výjev zná jen z doslechu.

35. Poznámka Louvetova: Tito dva republikáni byli zatčeni v Bordeaux spolu se zástupci lidu Duchastelem a Cussy. Všechny čtyři udal jistý Mahon, pobočník Wimpffenův, který se do téhož města uchýlil s manželkou onoho Puisaye, o němž jsem již mluvil. Nevím, kde ten Mahon vleče svůj život, ale ať se skrývá kdekoli, hlodají ho výčitky svědomí a hanba ho dostihne. Podlý udavač, dal zavraždit čtyři poctivé muže. Jak je možné, že v jeho věku (je ještě docela mladý) spojuje někdo tolik nízkosti s takovou krutostí! Ale je se čemu divit? Je to žák Wimpffenův.

Ten bídník nám chtěl způsobit ještě další nenahraditelné ztráty; se čtyřmi psanci, které jsem právě jmenoval, byli zatčeni Marchena a Riouffe: oba živořili čtrnáct měsíců v Robespierrových vězeních. Jak to, že nebyli zabiti? Nadání, ctnosti, vzdělání, neochvějná statečnost, vroucí občanské smýšlení – kolik nároků na popraviště! Ale v tom nesmírném zástupu je veřejný vrah, jinak řečený žalobce, ztratil z očí. Táž náhoda zachránila několik důstojných republikánů; lidožrouti nemohli spolykat všechno, na jejich masakry se nedostávalo času.

Za povšimnutí stojí, že Marchena, důstojný přítel Brissotův, několikrát psal Fouquierovi: „Zapomínáte na mne; jsem tu proto, abych byl gilotinován, a přeji si to.“ Marně se namáhal, pořád na něj zapomínali; nejspíš ho měli za blázna. Pohrdání smrtí a nadšení pro ctnost: jak by tomu lidé z tribunálu mohli rozumět?

Riouffe pak užil své nedávno znovunabyté svobody důstojně. Je autorem *Pamětí vězně*; je to brožura, kterou nelze číst dost často. Nemluvím jen o vzácném talentu, jímž se skví; kolik je v ní znamenáno faktů pro dějiny!

[K tomu: Gaspard-Séverin Duchastel, poslanec za Deux-Sèvres, byl popraven 31. října 1793 s Brissotem; Gabriel de Cussy, poslanec za Calvados, 15. listopadu 1793. Generál Félix de Wimpffen (1744–1814) velel federalistickému vojsku v Normandii a Joseph de Puisaye (1755–1827), pozdější vůdce royalistických šuanů, byl náčelníkem jeho štábu; Louvet oba viní ze zrahy. José Marchena (1768–1821), španělský spisovatel a emigrant, byl Brissotovým spolupracovníkem. Honoré Riouffe (1764–1813) vydal své *Mémoires d'un détenu, pour servir à l'histoire de la tyrannie de Robespierre* po Thermidoru, v roce III republiky (1794–1795), a za Napoleona byl prefektem. Antoine Fouquier-Tinville, veřejný žalobce revolučního tribunálu, byl sám popraven 7. května 1795.]

36. Armand-Louis-Philippe-François de Custine (1768–1794), syn generála Adama-Philippa de Custine, dobyvatele Mohuče, který byl po ztrátě města 28. srpna 1793 popraven. Mladý Custine sloužil revoluci jako diplomat (roku 1792 byl vyslán do Berlína) a zastával se uvězněného otce; popraven byl počátkem ledna 1794. Jeho syn Astolphe de Custine proslul knihou *Rusko v roce 1839*. – Mirabeauovou „tajnou korespondencí“ jsou míněny *Tajné dějiny berlínského dvora* (*Histoire secrète de la cour de Berlin*, 1789), dopisy z jeho pruské mise v letech 1786–1787.

ly největší naděje, týž, jehož chválí Mirabeau ve své tajné korespondenci o Prusku. Zemřel s úsměvem, jak měl zemřít muž, kterého pochválil Mirabeau.

Masuyer,³⁷ vinný tím, že trpkým žertem na okamžik vyvedl z míry ničemné pokrytectví starosty Pacha.³⁸ Ano, Masuyer přišel o hlavu pro vtip.

A konečně Valady,³⁹ kterého jsem zanechal v Gironde a kterého nejspíš brzy opustil příbuzný, na něhož spoléhal. Četl jsem, že ten nešťastník prošel několik týdnů po mně Périgueux,⁴⁰ že byl zatčen v jeho okolí, kde jsem byl vystaven témuž nebezpečí, přiveden zpět do tohoto města, kam chtěli přivést i mne, že tam byl prohlížen, vyslýchán, zbaven svého přestrojení, posléze předveden před Roux-Fazillaca⁴¹ a odtud veden na popraviště. Běda! Ačkoli byl, jak myslím, ze všech sedmi⁴² nejméně hoden účasti, stál jistě mnoho žalu onoho anděla s nebes, ženu, která v Gironde, zdrcena tím, že opouštíme její dům, říkala: „Zahyne-li jediný z vás, neutěším se.“⁴³

37. Claude-Louis (podle jiných pramenů Claude-Laurent) Masuyer (1759–1794), poslanec za Saône-et-Loire. Protestoval proti 2. červnu, byl obviněn, že napomáhal Pétionovu útěku, a postaven mimo zákon; popraven byl až 19. března 1794, tedy po Louvetově odjezdu z Paříže – Louvet do výčtu pojal i to, co se dověděl později. O jaký žert šlo, neuvádí.

38. Jean-Nicolas Pache (1746–1823), původně chráněnc Rolandův, pak ministr války a od února 1793 do května 1794 starosta Paříže, spojenec Hory a Komuny; girondisté ho měli za pokrytce a zrádce.

39. Godefroy d'Izarn de Freissinet, markýz de Valady (1766–1793), bývalý gardový důstojník, poslanec za Aveyron, blouznivý citel antiky. Byl jedním z psanců ukrytých v Saint-Émilionu; rozešli se s ním v polovině listopadu 1793, když hledal útočiště u příbuzného. Počátkem prosince 1793 byl v Périgueux popraven.

40. Hlavní město departementu Dordogne, asi 90 km severovýchodně od Saint-Émilionu. Louvet jím prošel na cestě do Paříže a v okolí jen o vlas unikl zatčení (viz kapitolu IX).

41. Aulard: Pierre Roux-Fazillac, poslanec za Dordogne v Konventu, tehdy na misi v tomto departementu. – Roux-Fazillac (1746–1833), bývalý důstojník, patřil k Hoře; jako reprezentant na misi mohl psance dát popravit po pouhém ověření totožnosti.

42. Sedm psanců, které na podzim 1793 ukrývala paní Bouquey: Guadet, Salle, Barbaroux, Pétion, Buzot, Valady a Louvet. Přežil jediný Louvet: Guadet, Salle a Barbaroux byli v červnu 1794 popraveni v Bordeaux, Pétion a Buzot si tehdy vzali život v polích u Saint-Émilionu.

43. Paní Bouquey, Guadetova švagrová, která psance ukrývala ve svém domě v Saint-Émilionu, zčásti v podzemí přístupném studnou. V červenci 1794 byla s manželem a s Guadetovým otcem popravena v Bordeaux; Louvet se to dověděl až po Thermidoru.

Falešní přátelé a přítel opravdový

To byla přítelkyně! Ale ti moji, ti pařížští přátelé, na které jsem tolik spoléhal, ti moji – jakou útěchou mě zahrnovali uprostřed zármutku, který mi působilo tolik tak velkých ztrát? Jakou pomocí přispívali mé Lodoisce?

Občanka Brémont nás aspoň několikrát navštívila, a je mi útěchou, že mohu prohlásit, že její manžel, kterého rozvaha vrátila sobě samému, jeho od přírody šlechetnému a dobrému srdci, se zakrátko vydával většímu nebezpečí, aby nám mimo svůj dům zajistil jakés takés bezpečí, než jaké by byl podstoupil, kdyby si nás nechal u sebe. Druh mého dětství⁴⁴ pak za mnou přišel až čtrnáct dní po mém příjezdu! Za celé dva měsíce přišel jen třikrát! Zbývali nám jiní přátelé, pokládání za důvěrné, jimž bych byl podle svého mínění ukřivdil, kdybych jim zatajil, že jsem v Paříži, a kteří dobře chápali, že v době, kdy všechno zavdávalo podnět k podezření, se brzy stane podezřelou slečna téměř neznámá, čerstvě nastěhovaná, která spadla zčistajasna neví se odkud a která, ač se dovolává dosti početného příbuzenstva, přece nikdy nechodí jíst mimo dům a také nikdy nikoho nepřijímá. Sousedka, domovník, všichni zvědavci a všichni špehové si řeknou: „Že by to byla dobrodružka, emigrantka, nebo jen podezřelá osoba, s níž nikdo nechce mít nic společného?“ To stačilo, aby byla co nevidět zapsána u revolučního výboru své sekce⁴⁵ a dříve či později zatčena.

Dobře to chápali; nedbali toho. Nikdo z nich se u nás neukázal! Ani jednou, ani jedinkrát! Takže lze po pravdě říci, že až na udání udělali naprosto všechno, čeho bylo třeba, aby nás zahubili. Ostatně, odpírali-li si potěšení nás vidět, neodpírali si potěšení o nás hovořit. Naše postavení se stalo ustavičným předmětem jejich rozhovorů a jejich obav. Já že jsem velmi nešťastný a že jsem si to nezasloužil; to uznávali. Ale potichu mě litovali, že nemám dost odvahy, abych svá trápení ukončil, že nejsem dost přítelem svých přátel, abych je tím, že jednou provždy zemřu, zbavil strachu, v němž stále žili, že mě uvidí umírat.

44. Brémontův syn, Louvetův vrstevník a společník všech jeho mladických zábav; Louvet mu za svého vlivu opatřil místo v úřadě.

45. Revoluční (dozorčí) výbory sekcí, zřízené v březnu 1793, vedly podle zákona o podezřelých ze 17. září 1793 seznamy podezřelých osob a směly je dát zatknout.

Mou ženu shledávali velmi zvláštní. Budiž, to připouštím. Ale dodávali: velmi sobeckou, nadmíru sobeckou. A to ne snad proto, že nasazovala život, aby zachránila můj, nýbrž proto, že svou umíněnou snahou zachránit mě proti vši pravděpodobnosti nakonec kompromituje všechny mé přátele i všechny přátele své. Dobrý Bože, jací přátelé! Jak mě naučili nedůvěřovat tomu jménu!

Naštěstí žil muž, který se za mých literárních a politických úspěchů nikdy nehonosil titulem mého přítele, ale přihlásil se o všechna jeho práva, jakmile mě uviděl v neštěstí. Před deseti lety, kdy jsem ho sotva znal, jsem mu prokázal jen službu samu o sobě nepatrnou, jíž dodávalo trochu ceny jen to, že přišla vhod. Jakmile se vrátil do Paříže a dověděl se, že jsem tu zpátky, přispěchal. Chodil každý den. Marně jsme ho zapřísahali, aby se u nás neukazoval tak často. Hned pod jednou, hned pod jinou záminkou, dnes proto, že šel naší čtvrtí, zítra aby nám pověděl nějakou novinu, která nás mohla uklidnit, jindy aby nám přinesl nějaké zásoby, o nichž dobře viděl, že je postrádáme, přicházel a přicházel zas; myslel jen na to, jak mě vyvést z mého krutého postavení, a kdyby se naskytla příležitost, při níž by mi mohl posloužit, pokládal by se za nejšťastnějšího člověka na světě.

Když člověk, který klesl na samé dno propasti, pozná, že se z ní může pokusit vyjít jen s nebezpečím, že do ní strhne věrného přítele, jenž na něj z jejího okraje volá a podává mu ruku, odvrací oči, bojí se cokoli vymýšlet, hrozil by se o cokoli požádat; ale pro druhého, pro milovanou bytost – kolik schopnosti v sobě cítíme pomoc vynalézt a kolik výmluvnosti ji vyprosit! Má Lodoiska, od té doby, co už nesměla upírat zrak k Americe,⁴⁶ viděla pro mne útočiště jen v Juře.⁴⁷ Tolik o tom přemýšlela, až objevila, že F... (dávám mu jméno, které dnes nosím já: vydobyl si je!),⁴⁸ že F..., nemluvě o jeho dobře známé dobré vůli, má zřejmě vzácnou shodou okolností a nejpodivnějšími náhodami v rukou všechny prostředky, jak mě dopra-

46. Už v létě 1793 ve Vire nalehala Lodoiska na Louveta, aby se v nejbližším přístavu nalodili na první loď do Ameriky. Ted', kdy byly přístavy střeženy a Francie byla ve válce s námořními mocnostmi, na to nebylo pomýšlení.

47. Zalesněné vápencové pohoří při švýcarské hranici, s odlehlými samotami a jeskyněmi; odtud bylo možno při poplachu přeběhnout na neutrální půdu. O Louvetově pobytu tam vypráví následující kapitola.

48. Louvet tedy přítele označuje jménem – přesněji jeho počátečním písmenem –, pod nímž se v době psaní sám skrýval. Kdo to byl, neprozrazuje a vydavatel to nedoplňuje.

vit do té zaslíbené země, prostředky, o nichž neuvádím podrobnosti ze strachu, abych ho nekompromitoval, ale takové, že se zdálo, jako by nám Prozřetelnost toho přítele schválně zachovala, schválně přivedla zpět.

To byl přítel! Byl to přítel opravdový. Jsou tedy takoví! A já, který o tom zdánlivě pochybuji, já, který si trpce stěžuji na lidi, nejsem snad i já jen nevděčník? Neboť ať je počet těch vyvolených bytostí, které jsou ke cti lidskému rodu, sebemenší, scházely mi snad někdy? Nenaskytl se mi vždy v pravou chvíli některý z těch dobrotivých tvorů, mírných, šlechetných, neoohrožených stejně jako...? Nuže, zapomeňme na sobecký dav a pamatujme jen na hrdiny.

Má žena svůj záměr promýšlela, dala mu uzrát. Jakmile F... znovu přišel, to jest hned druhý den, svěřila se mu s ním. Chopil se ho dychtivě. Od té chvíle neměl klidu. Jeho tělo bylo stejně jako jeho duch v ustavičné práci. Žádná pochůzka mu nebyla zatěžko, žádná námaha, aby ji vesele nepodstoupil, žádná překážka ho nedokázala zastavit, žádné nebezpečí zarazit. Jaká horlivost! Jaká oddanost! Kolik velikosti ducha! Mé srdce na to uchová věčnou vzpomínku.

Za necelých čtrnáct dní zmizely nesnáze před jeho nepřemožitelnou činností. Dne 6. února 1794, den na den dva měsíce po mém návratu do Paříže, bylo všechno připraveno: přestrojení, pas, vůz. Odjížděli jsme nazítří za úsvitu. Říkám odjížděli jsme, neboť mě doprovázel až do hor; chtěl mě tam vidět usazeného, nebo zahynout se mnou. Statečnost Lodoisky za příprav neochabla; když však byly překážky překonány a blížila se hodina našeho rozloučení a hodina mých nebezpečí, něha milující ženy se polekala. Několikrát za ten den mi řekla: „Co když tě už nemám spatřit! Co když ve snaze zachránit tě způsobím tvou zkázu! Hleď, třesu se. Ne, neodjížděj, nepouštěj mě, zůstaň. Běda, vždyť jsme se rozhodli zemřít spolu!“

Dopis z předvečera odjezdu

Večer mě právě zamkla; nechávala mě na chvíli samotného; šla mi opatřit několik posledních nezbytných zpráv. Využil jsem té chvíle, abych jí napsal. Aby si čtenář udělal úplnou a správnou představu o postavení, v jakém jsme byli v Paříži, a o našich marných plánech do budoucna, podávám

mu zde přesný opis svého dopisu. Zakrátko se doví, jak se mi originál vrátil.

Ze své skryše v Paříži, 6. února 1794, sedm hodin večer.

Mé ženě

Zítřka tedy, má milovaná, odjízďím do chýše. Jakou to cestou nás osud dovedl k tomuto cíli všech našich přání? Bylo tedy třeba, abych se předtím, dobrodinec a oběť svých krajanů, zbaběle opuštěný všemi svými falešnými přáteli, ocitl sám na dně propasti, do níž mě svrhli ničemové utlačující mou zemi. Ale ne, ne, nebyl jsem sám. Zbývalo mi něco, co těší víc, co pomáhá víc a co je silnější než má statečnost, než má láska, ba i než má nevina: zbývala jsi mi ty, má milovaná... A každý den jsi mě s nasazením života bránila, zachraňovala... Jaké podivné štěstí! Každý den, každou noc, obklopeni bezprostředním nebezpečím, se zbraněmi stále připravenými pod hlavou, takřka jednou nohou v hrobě, ale s duší prostou jakékoli výčitky, ale se srdcem plným naší lásky, okoušeli jsme ustavičně, v lůně onoho neochvějného klidu, který náleží jen muži statečnému a poctivému – neboť ty, má milovaná, má důstojná choti, ty, nejlíbeznější z žen, jsi zároveň mužem statečným a poctivým –, okoušeli jsme úchvatných rozkoší, jaké pozná málokterý smrtelník.

Svým štěstím jsme vzdorovali svým tyranům, trestali jsme je. Stále připraveni na smrt, vypili jsme číši života do dna. Ve svém opojení bychom byli vyčerpali i samu lásku, kdyby nebylo pravda, že vašeň jako naše, odolná proti času i mukám, je nevyčerpatelná. A našli jsme – budiž ti za to vzdán dík, modlo mého srdce, tobě, jež jsi jí snad stejně jako má zbožňovaná žena, Svobodo –, našli jsme v tajném útulku, v hlubokém tajemství, v němž nás utlačovatelé drželi pohřbené, našli jsme způsob, jak zůstat svobodní!

Ale ten stav nemohl trvat. Z tisíce opatření, která nás zachraňovala, stačilo zapomenout na jediné, a mohlo nás to zahubit... Prozřetelnost, ó ano, Prozřetelnost mi přišla na pomoc. Ó má milovaná! To jsi zase ty... to jsi byla ty, to byla moc tvé hvězdy, to byl tvůj velitelský duch, kdo mě z hloubi oné Gironde, kde mě obklopovalo tolik smrtel-

ných nástrah, volal a volal bez ustání. Nuže, s odkrytou tváří, se vztyčeným čelem, s paží stále ozbrojenou, s myslí stále u tebe, uprostřed jejich výborů, jejich komisí, jejich pochopů, tím zástupem vrahů jsem prošel. Bez tebe bych byl zahynul tam, bez tebe bych zahynul zde. To ty, to tvá trpělivost, která neochabuje, jde-li o tvého milence, to tvá statečnost, kterou nic nezarazí, je-li třeba vzdorovat útlaku, to tvá sladká výmluvnost mi získává osvoboditele.

Ó má milovaná! Kdyby se stalo, že by tento podnik, započatý pod tak příznivými znameními, měl nešťastný konec, zapřísahám tě, nedopustí se té hrozný nespravedlnosti, nepůsob mi tu krutou bolest, že bys obviňovala sebe. Opakuj si, opakuj si bez ustání, že zde bych byl neodvratně zahynul. Ano, zachráním-li se, bude to tebou; podlehnou-li, je to osud, je to vina sudby. Obviňuj jen... ale ne, neobviňuj... s klidem nevinnosti pospěš, aby ses spojila se svým chotěm. Kéž se ještě i v hrobě shledáme spolu!... Hleď, to tvé obavy o mne mě strhují k takovým představám. Nikdy jsem neměl tolik důvěry. Doufej, věř mi; ničeho se neboj: jsem zachráněn. Jsem; Nebe je tím snad povinno obětem, které jsem přinesl pro štěstí lidí, ale především tvé šlechetné stálosti, tvé nešťastné lásce, tvé velkodušné oddanosti.

Má milovaná, říkám ti: dlouho jsem pracoval, abych chýši založil;⁴⁹ teď si ji jdu vybrat. Za šest týdnů tě v ní budu mít u sebe. Konečně okusíme ten domácí život, po němž jsem vždy vroucně toužil; vychutnám ty slasti ústraní, kde budu celý tvůj; to kouzlo samoty, které jsem tak dlouho obětoval své nevděčné vlasti. Přítelkyně má, slyš prosbu, kterou ti přednáším na kolenou: bdi nad sebou. Zanechávám za sebou dražší polovinu sebe sama, ty to víš. Bdi nad sebou. Nech své záležitosti být, má-li tě starost o ně stát nějakou neopatrnost. Buďme ještě chudší a buďme dříve spolu. Pomysli na smrtelný nepokoj, v němž budu chřadnout... Už jsi zpátky. Kolik bych ti toho měl ještě říci!... Sbohem, zbožňuji tě, opatruj se; odjíždím první, čekám tě.

49. Poznámka Louvetova: Tak jsme nazývali ústraní, kam jsme už deset let toužili uniknout víru světa, abychom se nerušeně oddali lásce. A dnes mě ujišťovali, že to ústraní najdu v Jiře.

XII. Jeskyně v pohoří Jura (únor – červenec 1794); dopis Konventu

[Poslední třetina Aulardovy kapitoly X, kterou české vydání dělí do tří kapitol (X, XI a XII). Louvet 7. února 1794 opouští Paříž, v přestrojení za sansculota dojde a dojde do pohoří Jura a ukryje se v jeskyni těsně u švýcarské hranice; tam v zoufalství čeká na Lodoïsku, 21. května se s ní shledá a 22. července 1794, pět dní před Robespierrovým pádem, paměti dokončí. Připojen je dopis z 10. prosince 1794, jímž se dožadoval návratu do Konventu.]

Z Paříže do Jury

Dne 7. února¹, už v šest hodin ráno, jsem se znovu vydal na svou dobrodružnou pouť. Na konci ulice Charenton jsem zanechal svou ženu ve fiakru, v němž mě chtěla doprovodit. Zanechal jsem ji tam. Byl jsem k politování, ona ještě víc: nejnešťastnější je ten, kdo zůstává. Opatrnost žádala, abychom se rozloučili kus před branou²; bylo třeba projít jí sám a pěšky, aby si mě tolik neprohliželi. Z předního okénka vozu mě Lodoïska³ sledovala pohledem plným úzkosti; třásla se, abych neztroskotal hned na prvním úskalí. Viděla až příliš dobře, že mě stráž zastavuje; viděla však také, že s jistou tváří předkládám průkaz, který nebyl můj, a že s přátelskou tváří procházím. Jak živě jsem v tu chvíli cítil tvou radost, má Lodoïsko! Ale jak jsem trpěl pro nové úzkosti, které ji měly vzápětí vystřídat! Zbývalo mi překonat mnoho nebezpečnějších míst, a tam mě tvé pohledy už doprová-

1. 7. února 1794, tj. 19. pluviôsu roku II. Louvet se od 6. prosince 1793 skrýval v Paříži u své ženy, která mu v bytě zbudovala tajnou skrýš (viz předchozí kapitolu).

2. V předloze *barrière* – jedna z bran celní zdi (zdi generálních nájemců), která od osmdesátých let 18. století obepínala Paříž; za Hružovlády tu stráže kontrolovaly každého, kdo z města odcházel. Ulice Charenton vede z předměstí Saint-Antoine k jihovýchodu, k silnici na Melun. „Průkaz“, o němž je dále řeč, je občanský průkaz (*carte de sûreté*), jaký Pařížanům vydávaly sekce; Louvet měl cizí.

3. Tak Louvet říká své ženě Marguerite Denuelle, podle polské hrdinky svého románu *Faublas*. Aulard: byla to láska jeho mládí, kterou rodina přinutila k sňatku z rozumu s bohatým klenotníkem z Palais-Royal jménem Cholet; na jaře 1789 manžela opustila a odešla k Louvetovi, koncem roku 1792 se rozvedla a v srpnu 1793, už za proskripce, si ji Louvet ve Vire vzal.

zet nemohly. Jak jsem trpěl pro tebe! A k tomu začínalo odloučení, kruté odloučení. Ach, alespoň nezanedbej nic, čím bys je zkrátila! Za šest neděl jsi na řadě ty, slíbilas mi to! Nejpozději za šest neděl přijď k téže bráně; vydej se na tuto cestu, po níž tě předcházím. Pospěš si, opusť to město, v němž jsme tak dlouho mysli, že najdeme svůj hrob. Přijď za mnou do konce března do onoho kraje, o němž nám řekli, že je bezpečný, klidný, pohostinný... Běda!

V městečku Charenton jsem našel svého statečného přítele, který tam na mne čekal. Společně jsme vešli do Villeneuve-Saint-Georges. Šťastnou předvídavostí jsem přiměl svou ženu, aby svolila, že vyrazím o den dřív, předejdu vůz, v němž jsem měl zamluvené místo z Paříže do Dôle⁴, a ujdou deset mil⁵ pěšky, abych na něj počkal v Melunu. Byl to spolehlivý způsob, jak zmenšit nebezpečí při odchodu z Paříže a jak být mnohem méně obtěžován v jejím obávaném okolí. Tomuto opatření jsme ve Villeneuve-Saint-Georges vděčili za záchranu. Stál tam komisař výkonné moci⁶, aby prohlížel všechny projíždějící veřejné vozy a všechny cestující, kteří jeli vozem. Řekli mi jeho jméno, ale zapomněl jsem je; utkvělo mi jen, že to byl jakobín, který by mě velmi pravděpodobně poznal; nám však, poctivým pěším, urážlivou čest komisařské prohlídky neprokázali. Zavedli nás jen k důstojníkovi stráže, který si naše papíry prohlédl jen velmi zběžně a dva vojáky bez nesnází propustil. Dva vojáky, neboť F...⁷ měl jejich obvyklý stejnokroj; já jsem měl široké kalhoty z černé vlny, stejnou krátkou kazajku, trojbarevnou vestu, jakobínskou paruku s krátkými, hladkými černými vlasy, zcela nedávno zhotovenou zvlášť pro mne, která mi seděla tak dobře, že by

4. Dôle (dnes psáno Dole) – město na řece Doubs v departementu Jura, na úpatí pohoří, přes tři sta kilometrů jihovýchodně od Paříže. Charenton, Villeneuve-Saint-Georges a Melun leží na téže silnici: první hned za pařížskou branou, druhé necelých dvacet a třetí asi pětáctýřicet kilometrů od města.

5. Francouzská míle (*lieue*), asi 4 km; deset mil je tedy kolem čtyřiceti kilometrů.

6. Komisaři Výkonné rady (tj. vlády) byli vysíláni do departementů a k armádám jako pozorovatelé a vykonavatelé vládních nařízení; vybírali se většinou z pařížských jakobínů a kordeliérů, takže Louveta, v letech 1791–1792 známého řečníka Jakobínského klubu, mohl takový muž snadno znát od vidění.

7. Louvet svého zachránce nejmeneje, aby ho neohrozil; v předchozí kapitole mu „propůjčil“ začáteční písmeno jména, které sám nosil v době, kdy paměti psal. Kdo to byl, text neprozrazuje.

člověk přísahal, že jsou to mé vlastní vlasy; a konečně červenou čapku⁸, ohromnou šavli a dva hrozné kníry, které jsem si nechal narůst, dokud jsem žil zavřen. Představoval-li jsem v té výstroji ještě vůbec něco, žádný muscadin to jistě nebyl; to všechno bylo tehdy slavnostním oděvem velkých vlastenců a říkalo se tomu úplná karmaňola⁹.

Tento pochod deseti mil jsem mohl podniknout a velmi dobře jsem jej dokončil, protože dva měsíce oddechu a náležité péče vyhnaly můj revmatismus.

Nazítří byli všichni cestující veřejného vozu, k němuž jsem se právě připojil v...¹⁰, odvedeni k obecní radě. Pasy potvrzoval člen dozorčího výboru¹¹. Podal jsem mu svůj; pozorně jej přečetl, dlouho si mě prohlížel, a aniž mi jej vrátil, požádal o pasy mých spolucestujících. Prohlížel je jeden po druhém, vracel jim je, a můj si stále nechával; držel jej stranou v levé ruce, a ta ucukla pokaždé, když jsem po něm natáhl svou. „Okamžik,“ říkal mi pořád. Začínalo mi být všelijak. Všichni moji druhové z cesty už byli propuštěni, zůstal jsem s mužem z dozorčího výboru sám. „Jdeš k armádě?“ zeptal se mě. – „Ale ne! Vždyť jsi četl dost dlouho! Jedu za obchodem.“ Znovu pohlédl do pasu. „Ach, za obchodem!“ – „Ano! Tak už to dej sem!“ zvolal jsem. Natáhl jsem ruku. Opět ucukl stejným pohybem dozadu. „Ty máš ale naspěch!“ řekl. – „A ty zase vůbec ne! Nevidíš, žeš odbavil všechny cestující a že vůz odjede beze mne?“ – „A nemáš mi co říci?“ – „Ne,“

8. Krátké, hladké, nepudrované vlasy (nebo paruka toho vzhledu, „po jakobínsku“) byly v roce II znamením horlivého vlastence, na rozdíl od pudrovaných paruk a copů starého režimu. Červená (frygická) čapka, pokládána za antický odznak propuštěných otroků, byla od roku 1792 symbolem svobody a sansculotů.

9. Karmaňola (*carmagnole*) – krátká kazajka, jakou nosili sansculoti, a také název revoluční písně a tance; „úplnou karmaňolu“ tvořila kazajka, dlouhé široké kalhoty (místo krátkých kalhot, *culottes*, urozených a zámožných), červená čapka a šavle. *Muscadin* (doslova „pižmem navoněný“) byla naopak posměšná přezdívka elegantních mladíků z majetných vrstev, podezříváných z royalismu.

10. Jména míst na cestě a v Juře Louvet zamlčuje a nahrazuje tečkami, aby neprozradil ty, kdo mu pomáhali; psal ještě za Robespierovy vlády a paměti vydal v době, kdy se poměry mohly znovu obrátit. Zde jde podle souvislosti patrně o Melun, kde měl na vůz čekat.

11. Dozorčí (revoluční) výbory byly zákonem z 21. března 1793 zřízeny v každé obci a v každé sekci velkých měst; zprvu měly dohlížet na cizince, po zákonu o podezřelých ze 17. září 1793 se stavovaly seznamy podezřelých, zatýkaly a potvrzovaly pasy.

odsekl jsem stroze, ve slohu doby a svého ústroje¹². Odpověděl: „Nuže, já ti tedy něco říci mám.“ – „Hrom do toho! Tak to řekni hned.“ – „Chci ti říci,“ pokračoval, uchopil mě za jednu ruku a stiskl ji, a do druhé mi vložil pas, „chci ti říci, že ti z celého srdce přeji, abys svou cestu dokončil bez nehody. Sbohem.“ Opakoval jsem: „Sbohem,“ na víc jsem se neptal – a běžím dodnes.

Vděčil jsem za tu zdvořilost jen svému oděvu? Pokládal mě za někoho ze svých známých? Anebo spíše, ačkoli já jsem ho neznal, neznal on velmi dobře mne? To si čtenář položí za otázku, na to jsem se stokrát ptal sám sebe, a nikdy jsem to nedokázal rozhodnout.

Nemohl bych věrně vylíčit všechna podivná dobrodružství té cesty, aniž bych riskoval, že uvedu do nesnází šlechtného druha svých nebezpečí. Přeskočím tedy rovnou do...; a o tom, co nás na tomto posledním místě potkalo, řeknu jen tolik, že vůz tam končil, my se však nedopustili té chyby, abychom se tam zdrželi třeba jen dvě minuty. Věděl jsem, že tam pobývá jeden montagnardský reprezentant¹³; obratně jsme se vyhnuli strážnici, která by nás možná byla odvedla k obecní radě, ta k dozorčímu výboru a některý z inkvizitorů k reprezentantovi.

Odtud do... to bylo šest mil, které jsme ušli pěšky za strašlivého počasí. K dovršení všech svízelnů nám vydatný déšť, který nás v rovině promáčel skrz naskrz, sliboval ještě vydatnější sněh v horách. Právě za... se začíná stoupat do Jury. Řekli nám, že na silnici leží i v místech nejméně zavátých tři stopy¹⁴ sněhu. Už v pět hodin ráno jsme se do něho zabořili.

Než ten namáhavý den skončil, objal jsem šlechtného F... Šťasten, že své dílo dokončil, chystal se donést radostnou zprávu mé netrpělivé ženě. Ach, kéž se v Paříži těší stálému štěstí! Kéž jeho ctnosti zůstanou uprostřed zločinů, které vládou v mé vlasti, nepoznány, aby za ně nebyl potrestán! Jedna odměna ho alespoň minout nemůže: ona vnitřní radost, onen slastný po-

12. Hrubost a tykání patřily v roce II k „republikánským mravům“; vykání se pokládalo za přežitek starého režimu a dělalo člověka podezřelým.

13. Reprezentanti na misi – poslanci Konventu vysílání s neomezenou mocí do departementů a k armádám; od léta 1793 to byli téměř výhradně montagnardi. Takový muž Louveta z Konventu osobně znal. O kterého reprezentanta šlo, se z textu určit nedá, protože Louvet místo nejmenuje; podle souvislosti to mohlo být Dôle, kam měl ve voze zamluvené místo a kde vůz končil.

14. Stopa (*pied*) měřila asi 32,5 cm; tři stopy sněhu jsou tedy bezmála metr.

cit, který následuje po krásných činech statečně vykonaných, bude žít v jeho srdci. V mém neumře vděčnost. Sbohem, příteli.

V jeskyni na švýcarské hranici

Udělal jsem několik kroků a vešel do svého útulku. Ráčí-li na mně na okamžik spočinout pohledem, musí se i sám Bůh těšit z jednoho ze svých děl. Jeho spravedlnosti nemůže být lhostejná podívaná na svobodného člověka, na poctivého muže, konečně vyrvaného meči diktátorů a lupičů. Ale bude se jeho ochrana vztahovat jen na mne? Bude chtít ponechat nesmírný národ pod jhem nejohavnějších utlačovatelů? Anebo strpí, aby pro potrestání svedeného množství tyto tyrany vystřídali tyrani jiní? Sotva jsem byl zbaven nejnaléhavějších nebezpečí, obracel jsem takto ke své zemi zraky plné neklidu; takto jsem za její osvobození vysílal marná přání.¹⁵

Z neproniknutelného útočiště, z hluboké jeskyně, do níž jsem se uchýlil na drsných horách, jež z této strany ohraničují Francii, jsem viděl starou Helvécii¹⁶ a takřka jsem se jí dotýkal. Při prvním hluku, při sebemenším poplachu jsem se mohl vrhnout na neutrální území, a pak, až by nepřítel přešel, vystoupit zase do svého úkrytu a vrátit se tím zároveň do vlasti.

Co všechno jsem v těch úkrytech vytrpěl, čeho všeho jsem v nich užil, to si nedovedete představit. Aspoň jsem tam živil svou nezávislost. Všechny dobré city svého srdce, jeho nejchvalitebnější hnutí jsem směl nechat volně plynout. Mohl jsem to činit uprostřed onoho osamělého lesa, kde jsem zůstal celé dny a kde jsem nezůstával dost dlouho. Tam, hned natažen pod černými jedlemi a v myšlenkách na rodinu, kterou jsem navždy opustil, vzdychám; hned zas, když si připomenu celou svou vlast, slávu, která jí byla slíbena, i potupu, kterou ji oni poskvvrňují, blahobyt, jehož měla požívat, i trosky, jež ji pokrývají, její jednodenní svobodu i její věčné otroctví, pláču. A tam také, volaje na pomoc lásku, lásku a naději, její nerozlučnou

15. Poznámka Louvetova: Pamatujte, že Robespierre tehdy ještě žil.

16. Helvécie – starý (latinský) název Švýcarska. Švýcarské spříazenstvo zachovávalo ve válce mezi Francií a koalicí neutralitu; hřeby Jury tvořily a dosud tvoří francouzsko-švýcarskou hranici. Kde přesně se Louvet skrýval, z textu vyčíst nelze, protože místní jména zamlčel. Aulard v předmluvě zdůrazňuje, že zůstal „dva kroky od hranice, ale ještě ve Francii“ a pokládal si za čest, že neemigroval.

družku, ryji do měkké kůry buku¹⁷ monogram své milenky, která mi snad zítra bude vrácena.

A potom, abych oklamal svůj prudký neklid, šlapu netrpělivýma nohama tu divokou zem, rychle probíhám tichá bludiště těch zákoutí, s námahou zlézám ohromné skály, bez ladu pohozené, kolmo seřiznuté, obtížené nesmírnými duby; brzy, jako bych visel na nejvyšším okraji té propasti, na jejímž dně s velkým hřmotem valí své předpotopní vlny nesplavná bystřina, nalézám zase sám sebe, přemýšlím, dávám křídla svým nejsmělejším myšlenkám: „Který smrtelník by sem ke mně došel? Zde, daleko od lidí a před tváří Boží, navzdory všem převratům, natruc všem tyranům jsem ještě sám sebou, jsem svoboden!“

Ale ó muka! Ukáže-li se v dálce několik lidí, není vyloučeno, že mě některý z nich zahlédne; musím rázem opustit ty výšiny, zabořit se do nejhustšího lesa, vyhledat své poslední útočiště – jinak běda mi!... Tehdy si připomínám, že to byl i tvůj osud, ó můj mistře, ó má oporo, vznešený a ctnostný Rousseau¹⁸! I ty jsi byl za to, že ses zasloužil o lidské pokolení, od něho pronásledován. I ty, protože jsi byl přítelem lidu... Nebesa! Kolik úsilí bylo vynaloženo, aby bylo zošklivěno to jméno¹⁹, které přes tolik zločinů zůstane vždycky ctěno! I ty, protože jsi byl přítelem lidu, byl jsi jím zneuznán, nenáviděn, týrán. V sousedních krajích, nějakých dvacet mil odtud, v Neuchâtelu, po tobě házeli kamením! A přece jsi mi v takových krajnostech dal příklad, jak dál nést břímě života; kdo ti to však ukládal za povinnost? Ty jsi měl jen Thérèse²⁰, kdežto já čekám Lodoïsku.

Běda, nepřijížděla! Uplynulo víc než šest neděl; zprávu jsem o ní dostal jen jednou. Naděje začínala opouštět mé srdce. Ztratil jsem tedy jediný sta-

17. V předloze *fayard* – nářeční výraz pro buk, běžný ve východní Francii a v Juře; Louvet si ho osvojil na místě.

18. Jean-Jacques Rousseau (1712–1778), ženevský rodák, autor *Společenské smlouvy*, *Emila a Nové Heloisy*, byl pro Louvetovu generaci revolucionářů učitelem a téměř světcem. Po odsouzení *Emila* (1762) v Paříži i v Ženevě se uchýlil do Môtiers v knížectví Neuchâtel, které tehdy patřilo pruskému králi; v září 1765 tam lidé, popuzení místním pastorem, kamenovali jeho dům a Rousseau musel odejít. Louvet tedy říká „v Neuchâtelu“ nepřesně: míní knížectví, nikoli město.

19. Narážka na Marata, jehož list se jmenoval *L'Ami du peuple* (Přítel lidu) a jemuž se tak i říkalo; Louvet mu to čestné jméno upírá.

20. Thérèse Levasseur (1721–1801), služka z pařížského hostince, Rousseauova družka od roku 1745 a od roku 1768 jeho žena; Rousseauovi obdivovatelé o ní smýšleli nevalně, a stejně i Louvet.

tek, který mě napříště poutal k životu a pro který jsem jej ještě mohl mít rád. Ztratil jsem jej! A jak? Protože mě chtěla zachránit, úpěla ve vězení, hynula na popravišti. Který člověk je dost nešťastně citlivý, aby si představil můj neklid, mé úzkosti, všechnu mou touhu po pomstě a po smrti? S jitřenkou jsem se vrhal do těch lesů, ještě nedávno jen záдумčivých, nyní smutných, temných, plných hrůz. Na těch skalách, kde jsem se donedávna spokojoval s tím, že prchám před lidmi, hledal jsem dnes obrazy chaosu, propastí, zkázy.

Kolikrát jsem závistivým okem měřil těch dvě stě stop výšky, odkud jsem se mohl vrhnout, kutálet se z kamene na kámen, a už tisíckrát roztržštěn, zmizet v těch prudkých, bouřlivých, pěnou zbělených vodách, ostatně příliš mělkých, než aby zabránily, abych se celou svou vahou, pádem zestonásobenou, nadobro nerozbil o ostré hrany živé skály, jež tvořila jejich řečiště! Ale k čemu by takový konec byl? Hned se můj duch povznášel k jiným myšlenkám. Nebylo mezi nimi tak bláznivé a tak zběsilé, abych se jí zprvu vášnivě nechopil. Chtěl jsem se v novém přestrojení vrátit do Paříže, proniknout až do Robespierrova²¹ kabinetu a s pistolí na hrdle ho přinutit, aby mi podepsal rozkaz, který by mé Lodoïsce vrátil svobodu. Potom, donucen přiznat si nepřekonatelné obtíže takového podniku, uvažoval jsem už jen o tom, kterého z utlačovatelů své země mám jít obětovat na hrobě své choti. Konečně, když si má hlava trochu odpočinula, ustálil jsem se na tomto záměru:

Vzkážu diktátorovi, že jeden z psanců 31. května²², ten, kterého bezpochyby nenávidí nejvíc, dýchá na hranici Francie, mimo dosah jeho pátrání, mimo dosah jeho ruky. Nabídnou mu však hlavu tohoto nepřítele, pod jedinou podmínkou, že má žena bude živá a zdravá přivedena do mých skal.

21. Maximilien Robespierre (1758–1794), poslanec za Paříž, od července 1793 člen Výboru pro veřejné blaho a nejvlivnější muž revoluční vlády. Louvet ho 29. října 1792 v Konventu obvinil, že usiluje o diktaturu (řeč je v úplném překladu otištěna jako Příloha I); odtud jeho jistota, že ho Robespierre nenávidí víc než kohokoli jiného. Diktátorem ve vlastním smyslu Robespierre nebyl – rozhodoval s jedenácti dalšími členy výboru –, girondisté a po nich thermidoriáni mu však tak říkali.

22. Povstání pařížských sekcí 31. května – 2. června 1793 donutilo Konvent, obklíčený národní gardou, aby dal zatknout devěťadvacet girondistických poslanců a dva ministry; Louvet byl mezi nimi, uprchl a 28. července 1793 byl s dalšími postaven mimo zákon.

Ve chvíli, kdy na ně vkročí, sestoupím já do roviny a sám se vydám pod sekeru liktorů.

Každý pocítí, co bylo v tom plánu riskantního. Mou poslední nadějí bylo, že má žena, která nosila pod srdcem jediný plod naší lásky²³, svolí žít, aby vychovala syna svého milence a snad i mstitele vlasti. A kdyby zrádný Robespierre zařídil věci tak, aby přilákal druhou obět' a přitom si podržel i první, nezemřela by Lodoiška alespoň sama; šli bychom na popravu spolu a já bych skončil způsobem pro ni méně smutným a mne důstojnějším.

Lodoiška přijíždí; Bois d'Élinens

Pět neděl uplynulo v mukách té horečky, v níž mé vyčerpané tělo ztrácelo zbytek sil, má duše se však stále víc cvičila ve velkodušných rozhodnutích. Jednoho dne – ten den musí v mém životě znamenat předěl –, bylo to kolem poledne 21. května²⁴, mě muž, který byl jako já obětí tyranie, přítel, jehož jsem si v těch samotách získal, zavlekl, už nevím pod jakou záminkou, na cestu, kde jsem nikdy nebyl, na spojkou z... do... „Dáváte se zdolat zármutkem,“ řekl mi; „a proč? Vaše neštěstí není jisté; ba vsadil bych se, že svou choť uvidíte co nevidět...“ – „Nikdy, občane, všechno mi to říká: nikdy.“ Zastavil se; upíral pozorný pohled na místo několik set kroků před námi. „To je vozík s lavicemi²⁵,“ pokračoval, „rozeznávám v něm jen jednu občanku a vozku. Hleďte, třeba je to vaše žena!“ – „Ach, občane, pro smilování, varujte se stavět mi před oči takové obrazy.“ Pokračoval: „Na mou věru, vidím tam jen ženu v cestovních šatech, a má s sebou kufry.“ Zvolal jsem: „Příteli, nezahrávejte si s mým zoufalstvím; upozorňuji vás, že by to stačilo, abych zešílel.“ Ukazoval rukou na místo silnice, kde tu cestovatelku viděl; odstrkoval jsem jeho ruku, odvracel hlavu, zavíral oči.

Vozka zatím práskal bičem. Lehký vůz se k nám blížil, co koním síly stačily. Záhy jakýsi hlas – jaký hlas, veliký Bože! ani hlas oněch nebeských du-

23. Lodoiška byla těhotná; proto Louvet v závěru pamětí mluví o „třech psancích“.

24. 21. května 1794, tj. 2. prairialu roku II; Louvet byl tehdy v horách přes tři měsíce.

25. V předloze *char à bancs* – lehký otevřený vůz s příčnými lavicemi, obvyklý v Jiře a ve Švýcarsku.

chů, jež líčí Milton²⁶, nezanechává v okouzleném sluchu úchvatnější dojem –, jakýsi hlas řekl: „Zastavte!“ Jeho sladký zvuk mnou zachvěl. Letím, vrhám se k vozu. Je to Lodoiška, která z něho vyskakuje, je to ona, kterou zvedám do náruče. Jaké břímě! Jaký okamžik!

Mé štěstí trvalo jen tři dny. Bylo třeba znovu se odhodlat k odloučení, k jeho mukám, k jeho nebezpečím; má žena to musela chtít, já to musel strpět. Odjela, vrátila se... Jakže? Do Paříže? Do toho nepřátelského města?... Ano, vrátila se tam. Nemohu v této chvíli říci, jak a proč to nepřemohitelná nutnost žádá; ostatně tolik záruk zabezpečuje úspěch! Jsem klidný. Dvanáct dní je už v Paříži; dorazila tam bez nehody, bez znepokojení; mám o tom zprávu. Pozitíí odtamtud odjíždí... Čekám ji za devět dní; za devět dní se shledáme.²⁷ Shledáme se, abychom se pokusili prorazit si novými nebezpečími cestu do nějakých šťastnějších krajů, ale ať se stane cokoli, abychom se už nerozloučili.

Bois d'Élinens²⁸, od toho dne, ode dne jejího příjezdu, jsi znovu nabyl všech svých přirozených krás. Tvé svěží trávníky, tvé tiché háje, tvé rozmanité průhledy, tvá romantická zákoutí už nevnukají nic než sladké snění, něžná pohnutí, naděje, radost, štěstí. Zavedl jsem ji pod tvá usměvavá loubí, svou choť: prošla se tam se všemi svými půvaby; se vším svým kouzlem spočinula na ohromném kolosu, který nedávno vyvrátil strašný uragán. Teď, když je daleko, nalézám ji zase zde; zapamatoval jsem si to místo, zapamatoval jsem si, kde seděla; každý den je přicházím vyhledat; každý den přicházím zaujmout to, na němž jsem seděl těsně vedle ní; její místo jí chovám, chovám jí je celé a ve vsí úctě.

Ne, nikdy se v tvých zákoutích neobjevila šťastná dvojice, tak sladce zmítaná vášní zároveň prudkou i něžnou, svatou i trvalou, nikdy! Ledaže sem z Clarens, nepříliš vzdáleného tvým samotám, z onoho Clarens, jež oslavil

26. John Milton (1608–1674), anglický básník; v eposu *Ztracený ráj* (1667) líčí zpěvy a hlasy andělů.

27. Odtud Louvet nepíše vzpomínky, nýbrž téměř deník: Lodoiška přijela 21. května, po třech dnech odjela zpět do Paříže a tyto řádky vznikly asi v polovině června 1794, kdy čekal na její druhý příjezd. Proč se musela vrátit, neřekne ani dál.

28. Bois = les, háj. Místní jméno ponecháváme v podobě předlohy (stejně je má i vydání z roku 1823); s dnešním názvem je ztotožnit nedokážeme. Z Louvetových slov plyne jen tolik, že les ležel u švýcarské hranice a nedaleko Ženevského jezera.

vznešený spisovatel, přišla Julie d'Étange²⁹, krásná svým mládím, svými půvaby, zvláště pak svou láskou, ba i svými výčitkami po oné tak šťastné noci; ledaže sem přišla a přivedla s sebou důstojného přítele svého srdce, onoho Saint-Preuxe, povolaného k tisícerým slastem zpět z vyhnanství v Meillerie³⁰, z té napříště nesmrtelné skály, které jsem se nedotkl, ale kterou jsem viděl. Navštívili-li i oni tvé stíny, Bois d'Élinens, můžeš se chlubit vzácným zázrakem: za méně než půl století jsi viděl dvě dvojice milenců.

Od té doby, co procházím jeho rozlehlý obvod a hledám v něm nejlíbeznější zákoutí, Lodoisko, objevil jsem – mezi tím hustým lesem, který se k západu rozkládá jako amfiteátr, tisícerými oklikami zvolna stoupá k planině, celou ji pokrývá a nepozorovatelným svahem se táhne až k údolí; mezi těmi skalami, které na východní straně uzavírají ty širé procházky a zvedají, takřka kolmo seříznutou, svou nepřístupnou hradbu obtíženou věčnými hvozdy; poblíž těch vod, které se opodál, sevřeny, řítí jako prudká bystřina, zde však, volné v širém prostoru, plynou jako pokojný potok; uprostřed těch nenapodobitelných zahrad, do nichž příroda ve své divoké nádheře rozhodila vzory pro Kentova³¹ génia a k zoufalství jeho příliš slabých nástupců; mezi tolika kouzelnými útulky objevil jsem ten pravý kouzelný útulek.

Staleté duby a jedle, které s nimi zestály, proplétají svých sto paží stem různých způsobů; kolem nich, v jejich stínu, odsouzeny vyrůst teprve po jejich pádu, tísní se a mísí mladé buky, několik ojedinelých platanů a zastup planých růží a v rozmanitých tvarech, jichž nabývají, ponechávají uprostřed zelený salon, odkud plameny začínajícího léta nikdy nevyženou perly jitra, stíny večera, svěžest, přítelkyni Venušinu, a temnoty, služebnice

29. Julie d'Étange a její učitel a milenec Saint-Preux jsou hrdinové Rousseauova románu v dopisech *Julie aneb Nová Heloisa* (1761), jednoho z nejčtenějších románů 18. století; odehrává se v Clarens u Vevey na břehu Ženevského jezera. „Vznešený spisovatel“ je Rousseau; „ona šťastná noc“ je noc, kterou milenci stráví spolu. Aulard v předmluvě poznamenává, že Louvet v jurských jeskyních viděl svou Lodoisku neustále v podobě Rousseauovy Julie.

30. Meillerie – ves pod skalami na savojském (jižním) břehu Ženevského jezera, naproti Clarens; odtud píše Saint-Preux, kterého Julie od sebe na čas vzdálila, své zoufalé dopisy. Kdy a odkud ji Louvet viděl, neříká; z hřebenů Jury je za jasného počasí přes jezero vidět až na savojský břeh. Od vydání románu tehdy uplynulo třiadvacet let.

31. Poznámka Louvetova: Platí za vynálezce anglických zahrad. – William Kent (asi 1685–1748), anglický malíř, architekt a zahradní tvůrce, průkopník krajinářského parku napodobujícího volnou přírodu.

lásky; tam slyším, jak zamilovaná vlna zmírá na svém břehu, jak zefýr laská louku, jak u paty těch keřů něžná a plachá Filoméla³² lká o své lásce, zatímco pěvec lesů, pyšný na tu svou, na vrcholu onoho hrdého dubu vyluzuje své básnivé nápěvy; a konečně jak tisíc ptáků zdraví svými koncerty zářivou jitřenku a všechny rozkoše, jež přivádí.

Čeho mi však je dopřáno tam už neslyšet, to jsou tvorové mého druhu; nikdy mě tam neznepokojuje hluk jejich kroků a zvuk jejich hlasů; nevím, které ochranné božstvo bdí nad těmi vyvolenými místy a žárlivou péčí od nich odhání každého nehodného smrtelníka; strávil jsem tam celé dny, aniž tam kdo nezasvěcený přišel rušit mé vzpomínky a mé naděje, aniž mě kdo svým příchodem donutil zahalit tvůj obraz. Oklamala nás báje? Že by to bylo právě zde, kde Endymion dostal polibek od Diany? Anebo si spíše představuji, že takový byl háj, kde něžná Heloisa dostávala od svého šťastného učitele lekce lásky.³³ Zavedu ji tam, do toho háje, Lodoisku; spleťtými zákruhy bludiště, které jej zakrývá, budu tvým průvodcem; ochranné božstvo tě přivítá; tvé jméno se mu líbí: stokrát tvé jméno opakovalo. Hleď, dlouho jsme bloudili; právě jsem odhrnul několik větví, podívej se: tady je ten nesnadný vchod; ještě nic nevidíš? Pojď dál, přístup, sehní se. Projdi skloněna pod těmi těžkými ratolestmi, které nadzvedám, pod tím vítězným obloukem, který pro tebe podpírá má paže.

Nyní, ó má zbožňovaná choti, vyryji do těchto keřů tvůj monogram, už tisíckrát vyrytý v těchto samotách; a jestliže jednou svobodní lidé a milenci – bezpochyby se v těchto republikánských krajích zase nějakí najdou –, jestliže si milenci zaslouží, aby se jim tento rozkošný útulek otevřel, ucítí při pohledu na ten starý památník našeho šťastného spojení, jak jejich srdce proniká sladší pohnutí; pak obrátí své smutné myšlenky k příhodám našeho života a dojati věnují několik nářků našim nevšedním neštěstím; ať oplakávají pracný plod našich probdělých nocí, vzácný zbytek našich přá-

32. Filoméla – básnické jméno slavíka (podle athénské princezny z řecké báje, proměněné v ptáka). Celý odstavec je psán antikizujícím slohem dobové pastorální poezie: Venuše, zefýr (mírný západní vítr), „pěvec lesů“.

33. Endymion – krásný pastýř z řecké báje, jehož ve spánku líbala bohyně Měsíce (Seléné, u Římanů ztotožněná s Dianou). Heloisa († 1164) byla žačka a tajná manželka pařížského filozofa Petra Abélarda (1079–1142); jejich milostný příběh a dopisy daly jméno i Rousseauově „Nové Heloise“. Po předchozích narážkách tu však Louvet patrně míní spíše Rousseauovu Julii, „novou Heloisu“, a háj v Clarens, kde dala svému učiteli Saint-Preuxovi první polibek.

tel, tak drahou vlast, to vše ztracené v jaru našeho života, a ztracené nenávratně; ať pláčou, dovolujeme jim to. Ale ať se brzy poradí se svým srdcem, ať je zachváti ono nadšení, jež je vlastní jen pravým milencům, a ať brzy ve své radosti zvolají: „Zástup smrtelníků jim přesto musel závidět; zůstala jim láska.“

Poslední řádky pamětí

Bože ochránce, díky ti bud'těž vzdány: vrátila se. Před jejíma očima vrhám na papír tyto poslední řádky. Je tedy jisté, že existuje Prozřetelnost, která odplácí. Chaumette, Delacroix³⁴, Marat³⁵, všichni jejich nejpodlejší spoluviníci, všichni moji nejkřutější pronásledovatelé už nejsou. Co jsem to řekl? Ten nejkřutější ještě dýchá: vládne, vládne jako tyran; pochybuji však, že se mu uprostřed jeho pomíjivé velikosti někdy podaří zachytit třeba jen stín opravdové radosti; já zatím žiju pro Lodoïsku.

Voláš mě; okamžik, prosím tě! Dovol, abych připojil pár slov; tato práce je mi sladká, vždyť budu mluvit o tobě.

Pozorný čtenář si mohl povšimnout, že v těchto pamětech je důležitá mezera: nevyličil jsem překážky, které má žena překonala, aby se vrátila z Finistère³⁶ do Paříže a z Paříže přijela do Jury; neučinil jsem to, dobře jsem se toho vystříhal. Napíše to ona; napíše to oním kouzelným slohem, který jí diktoval dopisy, jež mi psala v prvních deseti letech naší tehdy nešťastné lásky³⁷. Kéž se celá její i má korespondence, vzácný poklad, zanechaný ve

34. Pierre-Gaspard Chaumette (1763–1794), prokurátor pařížské Komuny, přední muž Komuny ve dnech 31. května – 2. června 1793 a mluvčí odkřesťanšťovacího hnutí; popraven 13. dubna 1794. Jean-François Delacroix (též Lacroix, 1753–1794), poslanec Konventu za Eure-et-Loir, Dantonův přítel, s nímž byl 5. dubna 1794 popraven. Oba ovšem nepadli rukou girondistů, nýbrž revoluční vlády, v níž měl hlavní slovo Robespierre.

35. Jean-Paul Marat (1743–1793), novinář a poslanec Konventu za Paříž, nejhlasitější žalobce girondistů; 13. července 1793 ho v Paříži zavraždila Charlotte Corday, která přijela z Caen, kde se tehdy zdržoval i Louvet.

36. Lodoïska přijela za Louvetem v létě 1793 do Normandie a doprovázela ho i na útěku do Bretaně; skrývali se spolu v Penhars u Quimperu v departementu Finistère. Když se 20. září 1793 vydal na loď s přáteli do Gironde, vrátila se sama do Paříže (viz předchozí kapitoly).

37. Marguerite Denuelle byla jako velmi mladá provdána za jiného; „deset let nešťastné lásky“ skončilo roku 1789, kdy manžela opustila (viz výše). Slíbené Lodoïsčino vyprávění, pokud víme, nikdy nevyšlo. Z nevydané Louvetovy korespondence, kterou rozebral Étienne Charavay, čerpá Aulard v předmluvě údaje o Louvetově mládí.

Francii v rukou věrného přítele, zachová a jednou je vydána! V ní by se našlo mé úplné ospravedlnění; hrdý na svou milenkou, jsem zároveň tak pyšný, že věřím, že by se památník, v němž by bylo vidět naše duše, nezdál nehodným svých původců. Ostatně mi dost málo záleží na tom, zda se povrchní čtenář, až tu sbírku prolistuje, zeptá, neměl-li muž, jenž získal srdce ženy obdařené takovým duchem, tak vybranou citlivostí, tak velikou odvahou a spoustou vzácných vloh, sám jich o něco víc než mnozí jiní. Rád si však myslím, že něžný milenec a citlivý filozof by tu dojemnou četbu nedočetli, aniž by si nejednou řekli: „Poněvadž si zasloužil, aby ho milovala, byl ctnostný.“

Proč má žena podnikla tuto poslední cestu do Paříže, jak dokázala znovu vyjít z toho strašného města a přijet podruhé do mých skal, to poví také má žena, ale až jindy. Ani já bych dnes nemohl vydat počet z odvážných plánů, které spřádáme, z dalekých nadějí, které nám zbývají. Bože ochránce, neodnímej paži, o kterou se opíráme, veď nás, kráčeť před přáteli národů; snad nejsou všechny národy nevděčné. Má-li však z těch tří psanců, které se chystám znovu svěřit událostem, jeden v tom dobrodružném podniku zahynout, ach, zapřísahám tě, ať jsem to já! Dej Lodoisce sílu, aby mě přežila, a zachraň naše dítě.

Ó Bože, kéž bys chtěl především zachránit mou zemi!

*Dokončeno v našich jeskyních dne 22. července 1794, několik dní před pádem Robespierrovým.*³⁸

Louvetův dopis Konventu (20. frimaire roku III, 10. prosince 1794)

*Dne 20. frimairu roku III Republiky jedné a nedílné (10. prosince 1794).*³⁹

38. 22. července 1794 = 4. thermidor roku II. Robespierre byl svržen 9. thermidoru (27. července) a den nato popraven. Dovětek o jeho pádu připsal Louvet zjevně až dodatečně, když paměti roku 1795 chystal k vydání.

39. Dopis je psán čtyři a půl měsíce po 9. thermidoru; Louvet se podle Aularda po Robespierrově pádu vrátil do Paříže a žádal, aby směl znovu zasedit v Konventu. Dva dny předtím, 18. frimairu (8. prosince 1794), povolal Konvent zpět třiasedmdesát poslanců, kteří byli od října 1793 vězněni za protest proti 2. červnu; poslanců postavených mimo zákon se to netýkalo.

Zástupci lidu, na hlas osvoboditelů z 9. thermidoru pootvívají republikáni své hroby; i já žádám, abyste mi vrátili oheň a vodu⁴⁰.

Hébert⁴¹ na mne poštal všechny své krvežíznivce; Pache⁴² mě přišel udat; Hanriot⁴³ se proti vám ozbrojil, aby se mne zmocnil; Couthon⁴⁴ dal odhlasovat dekret, že mám být zatčen; Saint-Just⁴⁵ vymyslel mé zločiny; Amar⁴⁶ sepsal mou proskripční listinu; Barère⁴⁷ mě postavil mimo zákon.

První, kdo před vámi odhalil tyrana, zločiny, které spáchal, i větší zločiny, které spáchat chtěl, jsem byl já. Odepřeli byste mi možnost odrazit před vámi tyranovu pomluvu? Upřeli byste mi formy, jež chránily i samého Carrier⁴⁸? Ne, ne, jste spravedliví, neboť jste svobodní.

Amar a Barère jsou mezi vámi: donuťte je, aby poprvé pohlédli své oběti do tváře; přinuťte je konečně, aby mě obžalovali v mé přítomnosti, ne před

40. Narážka na římské právo: vyhnanci se „odpíral oheň a voda“ (*aquae et ignis interdictio*), tj. byl vyloučen z obce a nikdo mu nesměl poskytnout přístřeší. Louvet žádá, aby bylo zrušeno jeho postavení mimo zákon.

41. Jacques-René Hébert (1757–1794), zástupce prokurátora pařížské Komuny a vydavatel sansculotského listu *Père Duchesne*, v němž štal proti girondistům; popraven 24. března 1794.

42. Jean-Nicolas Pache (1746–1823), původně Rolandův chránělec, ministr války a od února 1793 starosta Paříže; 15. dubna 1793 přednesl v Konventu petici pařížských sekcí, která žádala vyloučení dvaadvaceti girondistických poslanců, mezi nimi Louveta. Hrzovládu přežil.

43. François Hanriot († 1794), velitel pařížské národní gardy, který 2. června 1793 obklíčil Konvent vojskem a děly; popraven s Robespierrem 28. července 1794.

44. Georges Couthon (1755–1794), poslanec za Puy-de-Dôme, člen Výboru pro veřejné blaho; právě on 2. června 1793 navrhl dekret o zatčení girondistických poslanců. Popraven s Robespierrem.

45. Louis-Antoine de Saint-Just (1767–1794), člen Výboru pro veřejné blaho; 8. července 1793 přednesl v Konventu zprávu o poslancích zatčených 2. června, která uprchlé – mezi nimi Louveta – označila za zrádce. Popraven s Robespierrem.

46. Jean-Pierre-André Amar (1755–1816), člen Výboru všeobecné bezpečnosti; 3. října 1793 přednesl v Konventu obžalovací zprávu proti girondistům, po níž revoluční tribunál – „tlupa vrahů“, o níž Louvet mluví níže – poslal jednadvacet z nich na smrt (31. října 1793). O 9. thermidoru se Amar postavil proti Robespierrovi a v Konventu zasedal dál.

47. Bertrand Barère (1755–1841), člen a obvyklý zpravodaj Výboru pro veřejné blaho; podle Louveta právě on prosadil dekret z 28. července 1793, jímž byli uprchlí poslanci prohlášeni za zrádce vlasti a postaveni mimo zákon. Také on se o 9. thermidoru přidal k Robespierrovým odpůrcům; na jaře 1795 byl odsouzen k deportaci.

48. Jean-Baptiste Carrier (1756–1794), reprezentant na misi v Nantes, odpovědný za hromadné topení vězňů v Loíře. Konvent ho po Thermidoru dal nejprve vyslechnout zvláštní Komisí jedenaadvaceti a teprve pak (23. listopadu 1794) na něj vydal obžalovací dekret; v den, kdy Louvet psal, stál Carrier před revolučním tribunálem a 16. prosince 1794 byl popraven.

tlupou vrahů, které říkali tribunál, nýbrž před soudci nestrannými, bezúhonnými, takovými, jež nelze odmítnout, před vámi; ať dekret nařídí mezi nimi a mnou tuto slavnostní konfrontaci, a příběhnu.

Nemluvím vám o tisícerých nebezpečích, o nesčetných útrapách, které mě provázely: tolik jiných jich vytrpělo víc než já! Já, hned v hloubi podzemních skrýší, hned na drsných horách, bloudící, opuštěný, psanec, ale aspoň sám a svobodný, mohl jsem často nahlas protestovat proti tyranii. Víc než já bezpochyby trpěli oni důstojní vyslanci lidu, z nichž jedni z lásky ke svobodě přijali okovy⁴⁹ a druzí, kteří zůstali tváří v tvář utlačovateli, pod jeho stále hrozící paží trpělivě připravovali a velkodušně vyčkávali okamžik, kdy povstanou a svrhnou ho. Neděkuji vám tedy za to, že ukončíte mé strasti, nýbrž děkuji vám s celou Francií za to, že jste zachránili vlast. Přesťasten každý, kdo byl jako vy pro ni utlačován a může se znovu chopit naděje, že jí bude s vámi ještě sloužit.

Jean-Baptiste Louvet, jeden ze zástupců lidu proskribovaných roku 1793.⁵⁰

49. „Okovy přijalo“ třiasedmdesát poslanců uvězněných za protest proti 2. červnu (viz výše); „druzí“ jsou thermidoriáni, kteří za Robespiera mlčeli a 9. thermidoru ho svrhli. Louvet jim tu z pochopitelných důvodů lichotí: mnozí z nich byli montagnardi, kteří sami hlasovali pro proskripci girondistů.

50. Dopis svého cíle hned nedosáhl. Konvent nejprve jen zajistil Louveta, Isnarda, Lanjuinaise a další psance před soudním stíháním, návrat do svých řad jim však nepovolil (dekretem z 27. frimairu roku III, tj. ze 17. prosince 1794; Aulard v předmluvě tiskne „17. frimairu“, což by bylo tři dny před tímto dopisem – jde o tiskovou chybu nebo o záměnu s gregoriánským datem). Louvet si mezitím otevřel knihkupectví v Palais-Royal. Teprve dekretem z 18. ventôsu roku III (8. března 1795) byli proskribovaní girondisté povoláni zpět do Konventu. Louvet mu pak v létě 1795 předsedal, zasedal ve Výboru pro veřejné blaho a po rozchodu Konventu v Radě pěti set; zemřel 25. srpna 1797 v Paříži.

Příloha I. Obžaloba Maximiliena Robespierra (řeč v Konventu 29. října 1792)

[Řeč, kterou Louvet pronesl v Národním konventu 29. října 1792. Ministr vnitra Roland toho dne předložil zprávu o stavu Paříže; Robespierre, jehož se zpráva dotýkala, vystoupil na tribunu a vyzval, ať ho někdo obviní tváří v tvář – a Louvet se přihlásil: „Já! Ano, Robespierre, já tě obviňuji.“ Konvent dal řeč vytisknout; brožura nese titul Obžaloba Maximiliena Robespierra, kterou přednesl Jean-Baptiste Louvet v Národním konventu na zasedání 29. října 1792. Vytištěno z nařízení Národního konventu a Aulard ji řadí do oddílu „Louvetovy pamflety“. Robespierre si vyžádal odklad, odpověděl 5. listopadu a Konvent poté přešel k dennímu pořádku.]

Veliké veřejné spiknutí na okamžik hrozilo, že dolehne na celou Francii, a příliš dlouho tížilo Paříž. Přišli jste¹; věřili jsme, že vaše přítomnost učiní konec běsnění ctižádostivců a zastraší spiklence. Mýlili jsme se: stav, v němž jsme, ukazuje, že úklady byly přerušeny jen na chvíli.

Když jste přišli, byla národní moc, představovaná Zákonodárným shromážděním, neuznávána, ponižována, šlapána. Dnes se stejně usilovně hanobí toto shromáždění; užívá se podobných prostředků, aby bylo poníženo. Na veřejných prostranstvích, v paláci Revoluce² i jinde, rozumíte mi: co pravím! až na terase Feuillantů³, až u bran tohoto chrámu zákonů se káže povstání proti vám, proti zástupcům lidu shromážděným v Konventu!

Je čas zvědět, zda frakci tvoří sedm či osm členů tohoto shromáždění, anebo těch sedm set třicet ostatních, kteří proti ní bojují. Z tohoto drzého zápasu musíte vyjít buď jako vítězové, nebo ponížení. Musíte Francii složit účty z důvodů, pro něž ve svém středu trpíte muže, o němž se veřejně mí-

1. Národní konvent, zvolený po pádu monarchie, se sešel 20. září 1792 a hned 21. září zrušil království. Louvet v něm zasedal za departement Loiret.

2. Patně Palais-Royal, pařížské sídlo vévody Orleánského s arkádami, kavárnami a zahradou, od roku 1789 oblíbené shromaždiště řečníků a agitátorů; v letech 1792–1793 dostával revoluční jména (Palais-Égalité).

3. Terasa na severním okraji tuilerijské zahrady, podél bývalého kláštera feuillantů a Jízdárny (Manège), v níž Konvent tehdy zasedal; scházeli se tu zvědavci i agitátoři. „Chrámem zákonů“ je míněna jednací síň.

nění vyslovuje s hrůzou⁴. Musíte – a nebojím se to říci – buď nás zbavit jeho přítomnosti, anebo slavnostním dekretem urazit veřejný rozum a prohlásit ho za nevinného.

Neméně naléhavé je, abyste učinili opatření jak proti této rozvratné Komuně, která prodlužuje uchvácenou moc⁵, tak proti buřičům, kteří svými řečmi a plakáty rozsévají nepokoj. Marně byste plýtvali dílčími opatřeními, nenapadnete-li zlo v samém zlu, to jest v lidech, kteří jsou jeho původci; a právě zde je cítit, jak falešná je zásada, kterou kdosi prozíravě předem vhořdíl do této rozpravy. Bylo vám řečeno, že je třeba zabývat se věcmi, a nikoli osobami; jenže ve veřejném spiknutí jsou věci a lidé těsně spjati, a rád bych viděl toho, kdo dokáže udat spiknutí a neudat spiklence. Nastal též okamžik vyvrátit politickou nehoráznost, velmi neobratně vyslovenou: že totiž v republice nemůže být rozvratníků, ačkoli zkušenost staletí dosvědčuje, že frakce jsou téměř pravidelně se vracející nemocí republik. Bylo vám řečeno, že se nemá obviňovat město Paříž. Mne vede cit zcela opačný. Pařížský lid pomluvili ti, kdo mu přičetli hrůzy spáchané několika osobami, které se zakryly jeho maskou a jeho jménem. Jejich masku strhnu; jejich jméno vyslovím: každému vrátím, co mu patří.

Na jednom z vašich prvních zasedání⁶ vám byly udány zločinné pokusy několika ctižádostivců o změnu vlády; a přešli-li jste k dennímu pořádku, nebylo to proto, že byste neměli počátek důkazů, ani proto, že by se vám obvinění nezdálo velmi vážné, nýbrž proto, že jste chtěli zavřít oči nad minulým nebezpečím a zahalit závojem zmařené úklady, jimž vaše přítomnost, jak se zdálo, měla zabránit, aby znovu ožily. I já sám jsem se dal strhnout těmito lichotivými nadějemi. Jinak by mě byli spíše rozsekali na kusy,

4. Míněn je patrně Jean-Paul Marat (1743–1793), lékař a novinář, vydavatel listu *L'Ami du peuple* (Přítel lidu) – odtud Louvetovy narážky na „domnělé přátele lidu“ –, poslanec Konventu za Paříž. Vyzýval k lidové spravedlnosti nad „zrádci“ a girondisté ho vinili ze zářijových masakrů. Dne 13. července 1793 ho zavraždila Charlotte Corday.

5. Povstalecká Komuna, která v noci na 10. srpna 1792 vytlačila zákonnou pařížskou obecní radu. Měla být nahrazena řádně zvolenou radou, volby se však protahovaly až do prosince 1792.

6. Dne 25. září 1792 obvinili girondisté Lasource, Rebecqui a Barbaroux pařížskou deputaci a jmenovitě Robespiera z úsilí o diktaturu; Marat tehdy z tribuny přiznal, že myšlenku diktátora či tribuna navrhoval on sám. Konvent přešel k dennímu pořádku a prohlásil republiku za jednu a nedílnou.

než by mě přiměli svolit, abych tato zcela připravená udání odložil do desek.

Dnes je tedy odhalím, jejich úklady; dokážu je nikoli listinami, nýbrž skutky. Listiny jsou v dozorčím výboru; jsou všude; mým svědkem bude celá Paříž. Udám záměry rozvratu, anarchie, uchvácení moci a zničení národního zastupitelstva, které několik mužů pojalo a které se ještě odvažují živit. Vynasnažím se být stručný. Podpořte mě svou pozorností; a vy, občane předsedo, hleďte, aby mě nepřerušovali: neboť jakmile se dotknu zla, strhne se křik. Musím říci pravdy, které se některým budou na smrt nelíbit.

Ještě krátká úvaha. Mohl bych se nejprve podívat, že se Danton⁷, na kterého nikdo neútočil, vrhl na tuto tribunu, aby prohlásil, že je nenapadnutelný; že se tu kdosi znenadání a předem zřekl kolegy, jako by ho nebyl k něčemu použil v onom rozsáhlém soukolí velikého spiknutí, které tu bylo; a podotýkám, že udělal-li kdo zkušenost se špatnou povahou toho člověka, nemůže se z toho docela vyvléci tím, že nyní prohlásí, že se ho zříká. Byly vám připomenuty úvahy jednoho ministra o událostech z počátku září. Myslím vskutku, že v nich kdosi shledal velikou zásluhu; já však, který již rok pozoruji tato hnutí pařížského lidu i ty, kdo jím hýbají, se nedám svést příliš důmyslnou výmluvností. Výmluvnost nového ministra spravedlnosti⁸ ho strhla; ministr činil srovnání spíše duchaplná než pevná: skutky to ukáží.

Srovnám s revolucí 10. srpna revoluci 2. září⁹.

7. Georges-Jacques Danton (1759–1794), advokát, řečník kordeliérů, po 10. srpnu 1792 ministr spravedlnosti, poté poslanec Konventu za Paříž; popraven 5. dubna 1794. Od Marata se distancoval už v rozpravě 25. září 1792: prohlásil, že „individuum Marat“ nemá rád a že udělal zkušenost s jeho povahou, sopečnou, svárlivou a nespolečenskou. V rozpravě 29. října, která Louvetově řeči předcházela, vystoupil znovu, prohlásil, že ho nikdo nemůže napadnout, a Marata se opět zřekl. Na to Louvet naráží.

8. Aulard: Jde o Dominiquea-Josepha Garata, který byl 9. října 1792 zvolen ministrem spravedlnosti místo odstoupivšího Dantona. – Garat (1749–1833), spisovatel a pozdější ministr vnitra, vykládal zářijové události jako neblahé, ale od revolucí neoddelitelné pokračování povstání z 10. srpna; v rozpravě se na jeho slova Louvetovi odpůrci odvolávali. Proto Louvet hned nato staví 10. srpna a 2. září proti sobě.

9. Dne 10. srpna 1792 dobyli pařížské sekce a federovaní z departementů Tuilerie; Zákonodárne shromáždění suspendovalo Ludvíka XVI. a svolalo Národní konvent. – Zářijové masakry: ve dnech 2.–6. září 1792, pod dojmem pruského vpádu a pádu Verdunu, povraždily hloučky ozbrojenců v pařížských věznicích asi 1 100 až 1 400 vězňů, zčásti po výsledcích před improvizovanými „lidovými soudy“.

Robespierre, obžaloba vzejde z úhrnu vašich činů a vašeho chování.

U jakobínů od ledna 1792

Bylo to již letos v lednu, kdy na místě, kde se scházelo tisíc až patnáct set mužů pokládaných za nejlepší či nejhodlivější pařížské vlastence; na místě, které – pro úctu, jíž je mu třeba za nesmírné služby dříve vlasti prokázané – prosím, abyste mi dovolili nejmenovat¹⁰. Bylo to letos v lednu, kdy bylo možno u jakobínů¹¹ zpozorovat stranu slabou počtem i prostředky, silnou smělostí a nemravností všeho druhu; stranu, která se vrhla mezi nás¹², aby naším slavným jménem zakryla své jméno právem podezřelé, aby se zmocnila dobra, které jsme vykonali, a přisvojila si je, aby v našich prostorách, pohodlnějších než její, šířila svou nauku, o níž tvrdila, že je naše; aby naši instituci zvrátila ve svůj prospěch a proti nám samým; aby všemi prostředky nejpodlejší taktiky znepokojovala, unavovala a odháněla každého, kdo by se pokusil vrátit původní čistotu tomuto zařízení, dnes tak k nepoznání změněnému, že mu vpravdě nezbývá než jeho název, jehož uchvatitelé zneužívají, aby k sobě přivábili a mezi sebou udrželi několik poctivých mužů, které hanebně klamou.

Již v lednu bylo vidět, jak po hlubokých či skvělých rozpravách, které nám v Evropě dělaly čest a sloužily nám, nastupují ony ubohé hádky, které nás tam mohly zničit. Tehdy se mezi nanejvýš spravedlivá obvinění, jimiž si zrádný dvůr zasloužil být stíhán, pečlivě a nepřímou vkládala proti výtečné levici Zákonodárného shromáždění¹³ ta nejpodivnější nařčení, jejichž zárodek se měl hrozivě rozvinout, až nadejde den pomluv přímých. Tehdy bylo vidět několik osob, zajisté výsadních, jak chtějí mluvit, bez ustání mluvit,

10. Poznámka Louvetova: Zde velická většina trvala na tom, že není dovoleno užívat takových drobných ohledů, nehodných republikána: jmenoval jsem tedy jakobíny.

11. Společnost přátel ústavy, zvaná podle svého sídla v bývalém klášteře dominikánů (jakobínů) v ulici Saint-Honoré. Louvet byl jejím členem a na přelomu let 1791 a 1792 se tam ve velkém sporu o válku postavil na stranu Brissotovu proti Robespierrovi, který válku odmítal; odtud se datuje jejich nepřítelství.

12. Louvet míní Robespierrovy a Maratovy stoupence; zmínka o jejich méně pohodlném sídle ukazuje patrně na kordeliéry, radikální klub z levého břehu Seiny, jehož přední muži (Danton, Camille Desmoulins, Fabre d'Églantine) vystupovali i u jakobínů.

13. Levici Zákonodárného shromáždění vedli Brissot, Vergniaud, Guadet, Gensonné a Condorcet – pozdější girondisté. Louvet její počet níže odhaduje na „dvě stě a několik“ poslanců.

výhradně jen ony mluvit, ne aby osvítily členy spolku, nýbrž aby mezi ně zasévaly stále znovu vzcházející sémě sváru; především však proto, aby je slyšelo několik set diváků, jejichž potlesk, jak se ukázalo, měl být získán za každou cenu; tehdy bylo vidět, že je zřejmě umluveno, že se důvěrníci budou střídat, aby ten či onen dekret, toho či onoho muže z levice Shromáždění vydávali nelibosti těchto lehkověrných diváků, a naopak jejich obdivu, na tisícový způsob podněcovanému, jistého člena Ústavodárného shromáždění¹⁴, jehož vášniví stoupenci na něj ustavičně pěli tu nejokázalejší chválu, pokud si ji nepěl sám.

My však, kteří jsme pro ústrky, jimiž nás obklopovali, zůstali v malém počtu; my, vytrvalí pozorovatelé navzdory rodícímu se pronásledování, cítili jsme se stísněni mnohem spíše údivem než znepokojením. Oči se nám ještě docela neotevřely; spokojovali jsme se tím, že jsme bědovali nad lidskou slabostí několika osob, jichž jsme si ještě chtěli vážít natolik, abychom věřili, že je šířá pouze prudká žárlivost na druhé a nezřízená úcta k sobě samým.

Když však po proslulém dni 10. března byl Delessart postaven pod obžalobu a otěží vlády se chopili vlastenci¹⁵, jaké bylo naše překvapení, když jsme slyšeli ty, v nichž jsme tehdy poznali buřiče, brojit proti jakobínskému ministerstvu se stokrát větším zápalem, než s jakým předtím dohlíželi na ministerstvo spiklenecké! V té době se nebáli odhodit první masku, která se stala příliš nepohodlnou: řečnit směl jen ten, kdo hanobil nejlepších dekrety prosazené odvahou levice Shromáždění; jen ten, kdo pomlouval toho či onoho vlasteneckého filosofa, spisovatele, řečníka¹⁶; jen ten, kdo nejnestoudněji prohlašoval, že ten a ten je ve Francii jediný ctnostný muž, jedi-

14. Aulard: Jde o Robespierra, který byl členem Ústavodárného shromáždění. – Jeho členové nesměli být zvoleni do Zákonodárného shromáždění; Robespierrovou tribunou byl proto v letech 1791–1792 Jakobínský klub.

15. Dne 10. března 1792 prosadil Brissot v Zákonodárném shromáždění obžalobu ministra zahraničí Valdeca de Lessart (Delessart, 1741–1792) pro povolnost vůči Rakousku. De Lessart byl poslán před Nejvyšší národní soud v Orléansu a 9. září 1792 zavražděn ve Versailles při převozu orléanských vězňů. Po něm nastoupilo takzvané jakobínské (girondistické) ministerstvo: Roland (vnitro), Clavière (finance), Dumouriez (zahraničí), od května Servan (válka). Rolanda, Clavièra a Servana král 13. června 1792 propustil; po 10. srpnu se do úřadů vrátili.

16. Louvet nikoho nejmenuje a osoby nelze s jistotou určit; Robespierre a jeho přátelé útočili u jakobínů na jaře 1792 především na Brissota, Condorceta a girondistické řečníky Zákonodárného shromáždění.

ný, komu lze svěřit péči o záchranu vlasti; jen ten, kdo zahrnoval nejnižším lichocením několik set občanů, nazývaných nejprve pařížským lidem, potom prostě lidem a nakonec suverénem; jen ten, kdo mužům pokládaným za svobodné předváděl modlu.

A především směla řečnit jen modla sama, jen onen zpupný uchvatitel, o němž jeho frakce již bezmála říkala, že je bůh, a který sám, opakuje věčný výčet zásluh, dokonalostí a nesčetných ctností, jimiž se podle vlastního uznání honosil, nikdy neopomněl – když se byl dvacetkrát dovolával síly, velikosti, dobroty a svrchovanosti lidu – ujistit, že i on je lid: lest stejně hrubá jako zločinná, jíž se modla, její ctitelé i domnělý suverén směšovali vjedno, a tak se stávali takřka nenapadnutelnými; takže každý, kdo měl ještě dost odvahy upřít zbožňovanému vůdci, neříkám tu nejmenší z jeho zásluh, ale třeba jen nejnesmyslnější či nejpomlouvačnější z jeho názorů, byl hned stíhán jako ten, kdo urazil lid; lest hrubá, kterou však, jakkoli je opovrženímhodná, nelze odbýt pouhým opovržením: neboť je až příliš známo, že právě ona se zdařila všem uchvatitelům, všem, od Caesara po Cromwella, od Sully po Masaniella¹⁷.

Tehdy, zástupci lidu, museli prohlédnout všichni, kdo nechtěli setrvat v zalepenosti. Stávalo se nepopiratelným, že mezi těmito muži, stále jednotnějšími, nesnášenlivějšími, smělejšími ve svém pomlouvačném pronásledování, plazivějšími ve svém lůzovském podlízání, nestoudnějšími ve svých směšných apoteózách, čím nevyhnutelněji a posvátněji se blížilo ono povstání, k němuž podněcovali i jiní, avšak s úmysly zcela odlišnými – stávalo se nepopiratelným, že mezi těmito muži je tajná úmluva, jejímž cílem muselo být, poněvadž všude pronásledovali nadání a ctnosti, obrátit chystanou revoluci ku prospěchu vlastní ctižádosti; utlačit lid, poněvadž předstírajíce, že jednu jeho část osvěcují, usilovali jen o to, aby svedli všechny; zničit národní zastupitelstvo, poněvadž hanobili všechny jeho činy, aby je ponížili; a konečně, poněvadž chtěli, aby jejich vůdce byl zbožňován, ustavit se pod ním, s ním a brzy snad bez něho, ve chvíli, kdy měl padnout

17. Lucius Cornelius Sulla (138–78 př. Kr.), římský diktátor proslulý proskripce; Oliver Cromwell (1599–1658), lord protektor Anglie; Masaniello (Tommaso Aniello, 1620–1647), rybář, který stanul v čele lidového povstání v Neapoli roku 1647 a po několika dnech neomezené moci byl zavražděn. Louvet píše „Masaniello“.

zrádný král, ustavit se sami králi – králi, nebo tribuny, nebo diktátory, nebo triumviry, co záleží na jméně?¹⁸

My však, staří členové spolku téměř zničeného, my, kteří jsme vždy zůstali věrni zásadám přísné rovnosti, přesvědčení o zlých úmyslech této hordy spiklých falešných bratří, znepokojeni cestou, kterou se hodlali dát, a tážící se, jaké mají prostředky, kráčeli jsme ze své strany po revoluční dráze; kráčeli jsme a bili zároveň do zrádného dvora i do zrádných agentů¹⁹; a především jsme zdvojnásobovali úsilí, aby vážnost, náležející stejnou měrou povaze i jednání oněch dvou set a několika poslanců, v nichž jsme viděli důstojné zástupce národa, jim nemohla být uloupena; aby jí zůstali obklopeni za onoho prudkého otřesu, kdy bylo tak nutné zachovat středisko jednoty, kolem něhož by se mohli poznat a shromáždit všichni opravdoví přátelé svobody; kráčeli jsme, pevně odhodláni, ať se stane cokoli, nikdy nesvolit, aby svatou lásku k vlasti vystřídalo svatokrádežné modlářství vůči jednomu muži; pevně rozhodnutí sklonit pokorné čelo jen před majestátem celého lidu, zákonně zastoupeného; a kojíce se ostatně nadějí, že až bude svržen starý tyran, dokáže národní všemohoucnost srazit i tyrany nové.

Zajisté – a proč bych to popíral? – 10. srpna něčím přispěli k pádu toho, jehož hodlali nahradit. Stačila by však užitečnost jejich pomoci, aby smazala její poskvrnu? Buď mám o republikánských mravech jen falešnou představu, anebo svoboda, čistá jako ctnost, její nerozlučná družka, zavrhuje ty, kdo jí sloužili z pohnutek jí nehodných! A ostatně, jak netrestat jejich úklady, když znovu navazují jejich ohavné předevo?

18. Girondisté tvrdili, že se chystá „triumvirát“ Robespiera, Dantona a Marata. Dnešní historici takový plán za prokázany nepokládají; o diktátorovi či „vojenském tribunovi“ psal veřejně jen Marat.

19. Poznámka Louvetova: Pod dýkami dvora a pařížského štábu jsem psal *Sentinelles*, kde jsem s jistou rázností pranýřoval La Fayettea a Ludvíka XVI.; zároveň jsem však svým slabým úsilím podpíral vážnost levice Shromáždění, na kterou modla a její modloslužebníci ustavičně útočili. To byl v jejich očích můj zločin; neodvažovali se mě z něho obvinít, ale neodpouštěli mi ho. – *La Sentinelle* (Stráž), Louvetův plakátový list vylepovaný na pařížských zdech, vycházela od jara 1792 s peněžní podporou girondistického ministerstva. „Pařížským štábem“ je míněn štáb národní gardy, oddaný La Fayetteovi.

Desátý srpen a generální rada Komuny

Zástupci lidu, den navěky slavný, 10. srpen, právě zachránil Francii. Uplynuly ještě dva dny; jako člen oné prozatímní generální rady²⁰ jsem konal svou povinnost; vejde muž a ve shromáždění náhle nastane veliký rozruch. Pohlédnu a sotva věřím svým očím: byl to on, on sám! Přicházel usednout mezi nás... Mýlím se, šel se již posadit k předsednickému stolu: pro něho již dávno nebylo rovnosti... A já se v hlubokém úžasu ptám sám sebe, co tato událost znamená – přiznávám, nečekaná. Jakže! Robespierre, pyšný Robespierre, který ve dnech nebezpečí opustil důležité místo, na něž ho povolala důvěra spoluobčanů²¹; který se od té doby dvacetkrát slavnostně zavázal, že nepřijme žádný veřejný úřad; který se jen jednoho večera před patnácti sty svědky ráčil uvolit, že se stane rádcem lidu, projeví-li lid po tom živě přání: rádcem lidu! zvažte ten výraz, prosím vás; Robespierre se snižuje k tomu, aby se stal jako my obecním úředníkem! Od té chvíle mi bylo jasné, že generální rada má patrně vykonat veliké věci a že několik jejích členů je povoláno k vysokým osudům.

Spočíňme však na okamžik u této revoluce 10. srpna. Víte, zástupci, že si její čest přivlastňují; a věru se divím, že právě ti, kdo se bez ustání vydávají za obránce lidu a zdá se, že si libují jen ve vychvalování jeho rozvahy a síly, mu dnes chtějí upírat slávu tohoto dne a nebojí se tvrdit, že bez jejich slabé opory by se byl zřítíl do propasti. Revoluce 10. srpna je dílem všech: náleží našim předměstím, která povstala celá, oněm statečným federovaným²², kteří – kdyby bylo záleželo na vůdcích buřičů – by do našich zdí

20. Poznámka Louvetova: Ozvalo se reptání a já uhodl jeho příčinu; řekl jsem Shromáždění, že jsem v této generální radě nezůstal déle než deset či dvanáct dní, neboť jsem byl přesvědčen, že blahodárné křechy i té nejnutnější revoluce se stávají zhoubnými, jakmile se protáhnou za svou mez. Řekl jsem, že mi můj rychlý odchod vynesl pomluvy a pronásledování. Při té příležitosti chtěli popudit pařížský lid proti sekci Lombards, k níž jsem – a pokládám si to za čest – vždy náležel. – Aulard: Prozatímní generální rada, o níž tu Louvet mluví, je revoluční Komuna z 10. srpna.

21. Robespierre byl v červnu 1791 zvolen veřejným žalobcem u pařížského trestního soudu; v dubnu 1792 se úřadu vzdal. Do generální rady Komuny ho 11. srpna 1792 vyslala sekce Place-Vendôme, v níž bydlel.

22. Federovaní (*fédérés*): dobrovolníci z národních gard departementů, kteří v červenci 1792 přitáhli do Paříže cestou k frontě a zůstali tam; prapory z Marseille a z Brestu (departement Finistère v Bretani) šly 10. srpna v čele útoku na Tuilerie.

nebyli vpuštěni²³. Náleží oněm dvěma stům odvážných poslanců, kteří právě zde, za hřmění dělostřeleckých salv, vydali dekret o suspendování Ludvíka XVI. a několik dalších, které měla tolik pomlouvaná Komise jedenadvaceti²⁴ zcela připraveny; náleží – a díky jim za to – chrabrosti šlechtetných bojovníků z Finistère, neohroženosti důstojných dětí hrdé Marseille; náleží všem, revoluce 10. srpna.

Ale revoluce 2. září! barbarští spiklenci, ta je vaše; ta je jen vaše! a vy sami jste se jí honosili. Oni sami nás s krutým opovržením nazývali jen vlastenci 10. srpna; s krutou pýchou si říkali vlastenci 2. září. Ach, ať jim zůstane to vyznamenání, hodné toho druhu odvahy, který je jim vlastní; ať jim zůstane k našemu trvalému ospravedlnění a k jejich dlouhé hanbě!

Záříjové dny

Pánové, jsme tedy u osudné doby: dokážu zadržet své rozhořčení? Domnělí přátelé lidu chtěli svalit na pařížský lid hrůzy, jimiž byl poskvrněn první záříjový týden; způsobili mu nejsmrtečnější urážku; hanebně jej pomluvíli. Znáám jej, pařížský lid, neboť jsem se mezi ním narodil a žil: je statečný; ale jako všichni stateční je dobrý; je netrpělivý, ale velkodušný; živě cítí urážku, ale po vítězství je šlechetný. Nemluví o té či oné části, kterou kdosi svádí, nýbrž o nesmírné většině, je-li ponechána své šťastné povaze.

Umí bojovat, pařížský lid; neumí vraždit. Je pravda, že byl 10. srpna vidět celý před tuilerijským zámkem; je lež, že byl 2. září vidět před vězeními. Kolik bylo katů uvnitř? Dvě stě, snad ani dvě stě; a kolik bylo venku možno napočítat diváků, přilákaných zvědavostí vskutku nepochopitelnou? Nanejvýš dvakrát tolik²⁵.

23. Poznámka Louvetova: Zde kdosi zvolal: „To není pravda.“ Odpověděl jsem: „Je to tak pravda, že po dvě zasedání za sebou u jakobínů horlil proti táboru 20 000 mužů: slyšel jsem ho.“ – Tábor 20 000 federovaných u Paříže navrhl 4. června 1792 ministr války Servan a Shromáždění jej 8. června schválilo; Ludvík XVI. dekret vetoval. Robespierre proti táboru u jakobínů skutečně vystoupil, protože v něm viděl nástroj girondistů proti Paříži.

24. Aulard: Jde o mimořádnou komisi, zřízenou Zákonodárným shromážděním a složenou nejprve z dvanácti, poté z jedenadvaceti členů. – Převahu v ní měli girondisté (Vergniaud, Brissot, Condorcet, Guadet).

25. Poznámka Louvetova: Přerušili mě a já řekl: „Popíráte to? Nuže, ať je dotázána sama ctnost; to, co tvrdím, vím od Pétiona, řekl mi to Pétion.“

Ale, bylo řečeno, neúčastnil-li se lid těchto vražd, proč jim nezabránil? Proč? Protože ochranná moc Pétionova²⁶ byla spoutána; protože Roland²⁷ mluvil nadarmo; protože ministr spravedlnosti²⁸ nemluvil; protože předsedové osmačtyřiceti sekcí, připravených potlačit tolik strašných výtržností, čekali na výzvy, které vrchní velitel²⁹ nevydal; protože těmto ukrutným popravám předsedali obecní úředníci přepásaní svými šerpami. Ale Zákonomádné shromáždění? Zákonomádné shromáždění! Zástupci lidu, vy je pomstíte. Bezmoc, k níž byli vaši předchůdci odsouzeni, je mezi tolika zločiny největším z těch, za něž je třeba potrestat zběsilce, které vám udávám.

Zákonomádné shromáždění! Denně je trýznil, neuznával a ponižoval drzý demagog, který přicházel před jeho zábradlí nařizovat mu dekrety³⁰; který se do generální rady vracel jen proto, aby je udával; který se vracel až do

26. Jérôme Pétion de Villeneuve (1756–1794), od listopadu 1791 starosta Paříže, v září 1792 první předseda Konventu; girondista, po 2. červnu 1793 psanec a Louvetův druh na útěku, zahynul v červnu 1794 u Saint-Émilionu. Za záříjových dnů zůstal jako starosta bez moci.

27. Jean-Marie Roland de la Platière (1734–1793), ministr vnitra v girondistickém ministerstvu v jara 1792 a znovu po 10. srpnu, manžel paní Rolandové. Dne 3. září 1792 žádal Shromáždění dopisem o obnovení pořádku a v dalších týdnech před Konventem opakovaně žaloval na Komunu; v listopadu 1793 si jako psanec vzal život.

28. Danton, který proti vraždění ve věznicích nezakročil; girondisté mu to nepřestali vyčítat.

29. Paříž se od roku 1790 dělila na 48 sekcí, jejichž shromáždění byla základem obecní samosprávy i lidového hnutí. Každá měla svůj prapor národní gardy, který se směl dát do pohybu jen na výzvu (rekvizici) velitele. Vrchním velitelem byl Antoine-Joseph Santerre (1752–1809), sládek z předměstí Saint-Antoine, jmenovaný po 10. srpnu 1792.

30. Robespierre vedl v srpnu 1792 několik deputací Komuny k zábradlí Shromáždění; 15. srpna tam žádal zřízení mimořádného soudu nad „spiklenci 10. srpna“, který byl ustaven 17. srpna.

Komise jedenadvaceti hrozit zvoněním na poplach³¹; který, s urážkou, lží a proskripce stále na rtech, obviňoval nejdůstojnější zástupce lidu, že prodali Francii Brunšvikovi³², a obviňoval je v předvečer dne, kdy měl být tasen meč vrahů; který, nemoha vynutit všechny dekrety, vydával je sám a proti výslovnému zákonu držel městské brány zavřené a ponechával v úřadě svou generální radu, marně rozpuštěnou dekretem³³.

Tak se již tento despota blížil vytčenému cíli: pokořit před mocí obecní správy, jejíž byl skutečnou hlavou, moc národní, než ji bude moci zničit; ano, zničit: neboť zároveň prostřednictvím onoho příliš proslulého dozorcího výboru města zaplavovali spiklenci celou Francii oním dopisem³⁴, v němž byly všechny obce vyzývány k vraždění jednotlivců, a – co je ještě strašnější!... věnujte zde všechnu pozornost úhrnu jejich zločinů; a – co je

31. Poznámka Louvetova: Zde několik členů zareptalo, jako by uvedená skutečnost byla nepravdivá. „Přihlásil jsem se o slovo,“ řekl Delacroix, „abych dosvědčil skutečnost, kterou uvedl Louvet. Jednoho večera, za svého předsednictví v Zákonodárném shromáždění, jsem přenechal křeslo místopředsedovi Héraultovi. Robespierre, v čele deputace generální rady Komuny, přišel Národní shromáždění žádat, aby potvrdilo již provedené zrušení této Komuny a direktoria departementu. Měl jsem odvahu tento návrh potírat a navrhnout přechod k dennímu pořádku, což bylo odhlasováno. Když jsem sestoupil z tribuny, uchýlil jsem se na samý kraj levice, a tam mi Robespierre řekl, že neučiní-li Národní shromáždění po dobrém, co žádá, však je k tomu dokážou přimět zvoněním na poplach. Po této hrozbě, kterou opakovalo několik členů rady Komuny a kterou slyšelo několik mých kolegů, jsem opustil své místo, vystoupil na tribunu, věc oznámil a odpověděl: ‚Komuna nás může dát povraždit, ale přimět nás, abychom se zpronevěřili své povinnosti, nikdy.‘ Několik mých kolegů je mezi námi, mohou mi dát za pravdu.“ Několik členů povstalo a potvrdilo pravdivost té věci. Delacroix dodal: „A jsem Národnímu shromáždění dlužen spravedlnost a musím říci, že přes tuto opakovanou hrozbu poplašným zvonem přešlo znovu k dennímu pořádku. Tehdy šli členové Komuny Národní shromáždění udat a kolegové mě prosili, abych nechodil domů přes Feuillant, protože tam na mě čekají, aby mě zavraždili.“ – Jean-François Delacroix (v pamětech Lacroix, 1753–1794), poslanec za Eure-et-Loir, předsedal Zákonodárnému shromáždění od 19. srpna 1792; později Dantonův přítel, popravený spolu s ním a s Héraultem de Séchelles 5. dubna 1794. „Zrušenou Komunou“ je patrně míněna stará, zákonná obecní rada odstraněná 10. srpna.

32. Karel Vilém Ferdinand, vévoda brunšvický (1735–1806), velitel pruské a rakouské armády, která v srpnu 1792 vtrhla do Francie; jeho manifest z 25. července hrozil Paříži zničením. Robespierre v generální radě Komuny 1. a 2. září obvinil Brissota a jeho přátele ze spiknutí ve prospěch Brunšvika – právě ve chvíli, kdy takové obvinění mohlo znamenat smrt.

33. Dekretem z 30. srpna 1792 rozpustilo Zákonodárné shromáždění na návrh girondistů generální radu Komuny a nařídilo nové volby; Komuna se nepodrobila a Shromáždění 2. září dekret fakticky odvolalo.

34. Oběžník dozorcího výboru Komuny z 3. září 1792, který podepsali mimo jiné Marat, Panis a Sergent a který byl rozeslán do departementů; oznamoval, že „část zuřivých spiklenců“ ve věznících byla lidem pobita, a vyzýval ostatní obce, aby tento „prostředek veřejného blaha“ přijaly také.

ještě strašnější! – k vraždě svobody, poněvadž nešlo o nic menšího než dosáhnout spolčení všech obecních rad mezi sebou a jejich spojení s radou pařížskou, která by se tak stala střediskem společného zastoupení a od základu vyvrátila formu vaší vlády. Taková byla zajisté soustava jejich spiknutí, kterou, jak vidíte, sledují ještě i nyní; takový byl jejich ohavný plán; a může-li zbývat nějaká pochybnost, vězte nebo si vzpomeňte, že tehdy byly naše zdi zneuctěny plakáty³⁵ takového druhu, jaký dějiny nejkrutějších národů neznají. Tam bylo lze číst, že je třeba plenit a bez ustání vraždit; tam se nacházely strašlivé pomluky proti nejčistším vlastencům, zřejmě určeným k násilné smrti; tam byl Pétion, hodný sebe, zcela hodný své obliby u lidu, o kterou se ho ostatně tisíckrát snažili připravit, tam byl Pétion, jehož neoblomná ctnost začínala příliš překážet, denně napadán; tam byli jako zrádci, které má spravedlnost lidu spěšně obětovat, označování noví ministři, s jedinou výjimkou, jedinou, a vždy touž... A kéž se, Dantone, před potomstvem z této výjimky ospravedlníš! Tam se konečně kdosi odvažoval připravovat veřejné mínění na ony veliké změny, po nichž tak horoucně toužili, na zřízení diktatury, anebo – na čemž by se noví despotové snáze shodli – na zřízení triumvirátu.

A nedoufejte, že nás zmatete, když se dnes zříkáte tohoto harcovníka vraždění. Kdyby nepatřil k vaší frakci, kdo mu tedy náhle dodal smělost vyjít živ z hrobu, k němuž se sám odsoudil? Kdybyste ho neměli přijmout a chránit, kdo mu vnukl tu důvěru – jemu, o němž jste nás několik týdnů předtím nechávali věřit, že jeho existence je záhadou? Kdyby nebyl z vašich, kdo mu tedy v krajní bídě, k níž se právě přiznal³⁶, kdo mu opatřil peníze potřebné k tolika přemrštěným výdajům? Kdyby nebyl zasvěcen do všech vašich utlačovatelských záměrů; kdyby si svou oddaností v jejich službě nezasloužil nějakou odměnu, proč jste ho prosazovali v onom vo-

35. Maratovy plakáty, vylepované od srpna 1792 po Paříži; útočily na Rolanda, Brissota a jejich přátele; Marat v té době veřejně žádal „diktátora“, „tribuna“ či „triumvirát“, který by revoluci dovedl do konce.

36. Poznámka Louvetova: Zde jsem citoval jeho dopis Rolandovi, v němž žádal 15 000 liber pro chudého vlastence Marata. – Marat se před stíháním opakovaně skrýval ve sklepích a po celé týdny nevycházel (odtud „hrob“); po 10. srpnu vystoupil veřejně a stal se členem dozorčího výboru Komuny. U ministra vnitra se domáhal peněz na vydání svých spisů; Roland odmítl.

lebním shromáždění, které jste ovládali pletichami a hrůzou...³⁷, jemuž jste nařídili, aby mu dalo své hlasy, a z jehož lůna jste ho vrhli mezi nás, kde dosud je, kde však, je-li na zemi nějaká spravedlnost, nezůstane?

Vraťme se k jeho pánům. Jakou cestou doufali naplnit své vrcholné určení? Tou, po níž již postupovali, krutě zpyšněli: novými masakry. Bylo jich třeba ještě, aby hrůza byla úplná a aby byl odstraněn každý, kdo se v oněch dnech smutku a rozvratu, lpěje na svobodě víc než na životě, pokoušel klást jejich proklínáním triumfům nějaký odpor. A tak jsme brzy slyšeli, až na veřejných prostranstvích, bezbožné hlasy dožadující se nesmírného seznamu, na němž se tísnily tisíce podpisů³⁸, většinou vylákaných na slepé lehkověrnosti; bezbožné hlasy, které se již domáhaly statků a krve nesčetného zástupu psanců. Tehdy bylo zděšení všeobecné. Po osmačtyřicet hodin – a 30 000 zoufalých rodin mi bude svědky – se každý třásl o to, co mu bylo nejdražší: plačící manželky a děti nás přicházely zapřísahat, abychom ušetřili život jejich otců a manželů. Běda! skrze marnou prosbu jsme cítili drásavou výčitku: žádat nás, abychom zabránili vraždám, které se měly stát, znamenalo vinit nás z vražd již spáchaných. Zabránit jim! Jak bychom byli mohli? Sami jsme byli pod dýkami. Všichni, kdo hájili práva lidu vytrvale, odvážně a nezištně, byli pomlouváni, stíháni, ohrožováni. Velcí bohové! kde jsme to byli?

37. Poznámka Louvetova: Zde další přerušení. Byl jsem nucen se vysvětlit a řekl jsem: „Ano. Robespierre v jedné a téže řeči ve volebním shromáždění zhanobil Priestleyho a navrhl Marata, ne sice jménem, ale označil ho tak, že nebylo možno ho nepoznat. Občané, o kandidátech se mělo rokovat, zvláště o těch, proti nimž se mohly ozvat výtky. Nuže, několik lidí žádalo o slovo proti tomuto podivnému kandidátovi; i já jsem o ně žádal, nikdo je nedostal; a když jsem odcházel, obstoupili mě oni muži s tlustou holí a šavlí, jimiž byl budoucí diktátor vždy obklopen: Robespierrovi tělesní strážci. Vyhrožovali mi; řekli mi (a všimněte si, že to bylo ve dnech vraždění), řekli mi doslova: ‚Zanedlouho na tebe dojde.‘ Tak svobodní tedy byli lidé v tomto shromáždění, kde se pod dýkami hlasovalo nahlas! Ne že bych chtěl napadat všechny volby volebního shromáždění: několik jich je jistě dobrých; ty však byly frakci vyrvány znenadání, a ta ostatně svou nelibost nad nimi neskryvala.“ – Pařížské volební shromáždění zasedalo od 2. září 1792, tedy za masakrů, převážně v sále Jakobínského klubu a hlasovalo veřejně; prvním poslancem zvolilo Robespierra, po něm mimo jiné Dantona a Marata. Joseph Priestley (1733–1804), anglický chemik a teolog, přítel revoluce a čestný francouzský občan, byl zvolen do Konventu ve dvou departementech, mandát však nepřijal.

38. Seznamy podpisů pod dvěma peticemi z června 1792: „peticí osmi tisíc“ (proti táboru federovaných) a „peticí dvaceti tisíc“ (proti vpádu lidu do Tuilerii 20. června). Po 10. srpnu byli signatáři stíháni jako royalisté a vylučováni z úřadů i z voleb. Na ně patrně míří Louvetových „osmadvacet tisíc mrtvol“ níže.

Když jsem se rozhlédl kolem sebe a viděl nejčistší vlastence pronásledované, urážlivou a nanejvýš zlověstnou prohlídku u rázného republikána³⁹, z jehož jména chtěli buřičtší pisálkové, jako nedávno pisálkové Ludvíka XVI., učinit nadávku; příkazy k předvedení připravené na ty, kdo v Zákonnodárném shromáždění suspendovali despotu svrženého z Tuilerií do Templu, a k dovršení hrůzy zatykač na Rolanda⁴⁰, na tohoto muže!... jeho ctnostná odvaha je povznesena nad chválu jednoho člověka; když jsem viděl tolik zvěstev vraždících svobodu, ptal jsem se sám sebe, zda se mi naše vítězství 10. srpna jen nezdálo, anebo zda již Brunšvik a jeho kontrarevoluční kohorty nejsou v našich zdech. Ne; ale divocí spiklenci právě krví stmelili svou rodící se moc, a aby ji upevnili, potřebovali ještě osmdvacet tisíc mrtvol!

Tehdy jsem si vzpomněl na Sullu, který začal tím, že v Římě pobíjel občany nenáviděné, a brzy dal na veřejná prostranství a na řečniště přinášet hlavy občanů nejváženějších pro ctnosti a nadání. Tak rozvratná frakce, provázená hrůzou a vždy předcházená plakáty muže krve, rychle postupovala k svému cíli; tak se spiklenci chystali na troskách všech úřadů a všech pověstí započít svou vládu; tak jsi, Robespierre, kráčel mílovými kroky k oné diktátorské moci, po níž tě stravovala žízeň, kde však na tebe konečně čekalo několik mužů nemalého odhodlání a kterou – nepochybuji o tom, přísahal jsem to při Brutovi – bys nebyl podržel déle než den.

Kdo je však zastavil? Bylo to několik odvážných občanů, kteří semkli řady; byla to síla nehybnosti, kterou jim postavil do cesty Pétion; byla to síla činnosti, kterou jim postavil do cesty Roland, jenž k tomu, aby je udal před celou Francií, osvědčil více neohroženosti, než kolik jí potřeboval, aby odhalil nejlstivějšího z králů; byl to dále nezdar onoho dopisu dozorcího výboru, jehož anarchické výzvy s hrůzou odmítla osvícenost či zdravý rozum všech obcí, a onen výkřik rozhořčení, který vyšel ze všech končin

39. Jacques-Pierre Brissot (1754–1793), novinář, vydavatel listu *Le Patriote français* a vůdce strany, již odpůrci posměšně říkali „brissotovci“; popraven s girondisty 31. října 1793. Komisaři Komuny u něho v prvních záříjových dnech 1792 provedli domovní prohlídku.

40. Dozorčí výbor Komuny vydal v prvních záříjových dnech 1792 z Maratova podnětu zatykač na ministra Rolanda a chystal se i na Brissota a další girondistické poslance; podle dobových svědectví jeho provedení zmařil Danton.

říše a dolehl až do jejího středu; a první naděje, které vzbudil Dumouriez⁴¹, ještě příliš slabý, aby nepřítele zastavil, ale již dost šťastný, aby ho znepokojoval; byl to především onen ochranný génius Francie, který nad ní, jak se zdá, bděl po tři léta revolucí jdoucích jedna za druhou, který v nejzuřivějších bouřích jako by až dosud vždy bral pod svou zvláštní záštitu tuto Paříž, střed a ohnisko všech prudkých otřesů, tuto Paříž, kterou má za okolností, v nichž jsme, zachránit ještě jednou, jen když mu trochu pomůžete.

Obžaloba

Robespierre, obviňuji tě⁴², že jsi dlouho pomlouval nejčistší, nejlepší vlastence; obviňuji tě z toho, neboť soudím, že čest dobrých občanů a zástupců lidu ti nepatří.

Obviňuji tě, že jsi tytéž muže pomlouval ještě zuřivěji v prvních zářijových dnech, to jest v době, kdy tvé pomluvy byly proskripce.

Obviňuji tě, že jsi, pokud bylo v tvé moci, neuznával, pronásledoval a ponižoval národní zastupitelstvo a působil, aby bylo neuznáváno, pronásledováno a ponižováno.

Obviňuji tě, že ses ustavičně předváděl jako předmět modlářství; že jsi trpěl, aby se před tebou říkalo, že jsi jediný ctnostný muž ve Francii, jediný, kdo může zachránit vlast, a že jsi to sám dvacetkrát dával na srozuměnou.

Obviňuji tě, že jsi tyranizoval pařížské volební shromáždění všemi prostředky pletich a hrůzy.

Obviňuji tě, že jsi zjevně směřoval k nejvyšší moci.

Zákonodárci, je mezi vámi ještě jiný muž, jehož jméno nepošpiní má ústa, muž, kterého nemusím obviňovat, neboť se obvinil sám. Sám vám řekl, že

41. Charles-François Dumouriez (1739–1823), roku 1792 ministr zahraničí, poté velitel Severní armády; v září 1792 zadržel Prusy v Argonách a u Valmy (20. září), v listopadu zvítězil u Jemapes. V dubnu 1793 přeběhl k Rakušanům.

42. Louvetova obžaloba je stranická. Robespierre v létě 1792 skutečně útočil na girondisty a měl velký vliv v Komuně i ve volebním shromáždění; že by však zářijové masakry řídil nebo že by tehdy usiloval o diktaturu, dnešní historici za prokázané nepokládají. Odpovědnost za výzvy k vraždění nese především dozorcí výbor Komuny s Maratem.

je podle jeho mínění třeba srazit dvě stě šedesát tisíc hlav⁴³; sám se vám přiznal – což ostatně nemohl popřít –, že radil k rozvrácení vlády, že vybízel k zřízení tribunátu, diktatury, triumvirátu; když však před vámi toto doznání učinil, neznali jste snad ještě všechny okolnosti, jež z tohoto provinění činily zločin vskutku proti celému národu; a ten muž je mezi vámi! a Francie se nad tím pohoršuje a Evropa se tomu diví. Čekají, že rozhodnete.

Žádám, abyste pověřili výbor, aby prozkoumal Robespierrovo jednání.

A aby se příště, pokud možno, předešlo spiknutím podobným tomu, které vám udávám, žádám, abyste dali svému ústavnímu výboru prozkoumat otázku, zda pro zachování veřejné svobody, před nímž musí ustoupit každý soukromý zájem, nevydáte, jako ve starém Řecku, zákon⁴⁴, který odsoudí k vyhnanství každého, kdo ze svého jména učiní předmět rozbroje mezi občany.

Trvám zvláště na tom, abyste ihned rozhodli o muži krve, jehož zločiny jsou prokázány; a má-li někdo odvahu ho hájit, ať vystoupí na tribunu; a věřte mi, pro naši slávu, pro čest vlasti, nerozcházejme se, dokud nad ním nevyneseme soud. Žádám, aby byl ihned vydán obžalovací dekret na Marata...⁴⁵ Bohové! vyslovil jsem jeho jméno!

43. Výrok o statisících hlav, které musí padnout, Marat opakoval ve svém listě i v hovorách a v Konventu jej nepopřel; jeho odpůrci obvykle uváděli číslo 270 000. K návrhu diktátora, tribuna či triumvirů se před Konventem přiznal 25. září 1792.

44. Athénský ostrakismus (střepinový soud): občan, jehož vliv se zdál nebezpečný svobodě obce, mohl být hlasováním vypovězen na deset let, aniž byl z čehokoli obviněn.

45. Konvent Louvetovým návrhům nevyhověl. Robespierre odpověděl 5. listopadu 1792 obratnou obhajobou a shromáždění poté na Barèrův návrh přešlo k dennímu pořádku; Louvet, jemuž nebylo dovoleno replikovat, vydal svou odpověď tiskem (*A Maximilien Robespierre et à ses royalistes*, Maximilien Robespierrovi a jeho royalistům). Obžalovací dekret na Marata prosadili girondisté až 13. dubna 1793; revoluční tribunál ho 24. dubna osvobodil.

Příloha II. Louvetovy polemické spisy z let 1792–1793 (shrnutí)

[Příloha shrnuje tři Louvetovy polemické spisy z let 1792–1793, které F.-A. Aulard otiskl ve druhém svazku svého vydání *Pamětí* hned za obžalobou Robespiera z 29. října 1792 a které toto české vydání nepřekládá celé: odpověď Robespierrovi z konce roku 1792, spis o spiknutí z 10. března 1793 a krátký výpad proti dvěma montagnardským pomlouvačům. Jde o redakční shrnutí, nikoli o překlad; doslovně jsou přeloženy jen odsazené pasáže, u nichž je vždy v hranaté závorce uvedena strana Aulardova vydání, a celý třetí, nejkratší text. Úplné francouzské znění najde čtenář u Aularda ve sv. II na s. 109–212, 213–268 a 269–271. Soudy, které Louvet vynáší o svých protivnících, jsou soudy stranického polemika a shrnutí je jako takové reprodukuje, nikoli přejímá.]

1. Maximilienu Robespierrovi a jeho royalistům (*À Maximilien Robespierre et à ses royalistes*), listopad–prosinec 1792

Okolnosti vzniku. Dne 29. října 1792 obvinil Louvet v Konventu Robespiera z úsilí o diktaturu (viz Přílohu I). Robespierre si vyžádal týden na odpověď a přednesl ji 5. listopadu;¹ Konvent pak přešel k dennímu pořádku a Louvetovi, který se hlásil o slovo k replice, je neudělil. Louvet proto repliku rozšířil a vydal jako brožuru o 55 stranách v tiskárně Cercle social² s vročením 1792. Den vydání Aulard neuvádí. Louvetovy poznámky se zmiňují o zasedání Konventu z pondělí 26. listopadu a o čísle Maratova listu z téhož dne, které autor při psaní ještě neznal; brožura tedy vyšla nejdříve na samém konci listopadu, spíše v prosinci 1792. V *Pamětech* kla-

1. Aulard: Robespierrova řeč z 5. listopadu 1792 je otištěna v *Moniteuru* (v novém vydání sv. XIV, s. 390). Louvetovy odkazy na strany se vztahují k jejímu samostatnému otisku, pořízenému z rozhodnutí Konventu pod názvem *Réponse de Maximilien Robespierre* (Odpověď Maximilienu Robespiera na Louvetovu obžalobu, Paříž 1792); jiné vydání vyšlo nákladem jakobínů.

2. Cercle social („Společenský kruh“) – společnost a nakladatelství, které v Paříži vedl spisovatel Nicolas de Bonneville; jeho tiskárna vydávala spisy girondistů a tiskla i Louvetův plakátový list *Sentinelles*. Bibliografický údaj (Paříž, Impr. du Cercle social, 1792, osmerka, 55 stran) přebíráme z Aulardovy předmluvy.

de Louvet její vydání „ke konci téhož roku nebo na začátek roku 1793“ a dodává, že ji ministr vnitra Roland dal ve velkém počtu výtisků rozeslat do departementů.

Titulní list nese anglické motto – ve Francii jsou v politice už jen dvě strany, první tvoří filozofové, druhou zloději, lupiči a vrazi – a pod ním jeho stručnější francouzské znění: „Ve Francii jsou už jen dvě strany: strana filozofů a strana zlodějů.“ V krátkém „Upozornění“ Louvet vysvětluje, že v obžalobě podal jen celkový obraz a podrobnosti si šetřil pro repliku, a ohrazuje se proti jediné pomluvě, kterou má za hodnou odpovědi: vždy prý chtěl „Republiku jedinou“ a nikdo z těch, jimž se říká „naši“, mu nikdy nedal najevo, že by pomýšlel na republiku federativní.

Stavba a hlavní teze. Po úvodním vylíčení zasedání z 5. listopadu se spis obrací přímo k Robespierrovi, tyká mu a prochází jeho tištěnou odpověď bod po bodu: uvede větu, připíše číslo strany a vyvrací ji. Pořadí námitek se přitom neřídí Robespierrovým textem, nýbrž body Louvetovy vlastní obžaloby: osobní pohnutky žalobce, ponižování Zákonodárského shromáždění, Robespierrova vláda v Jakobínském klubu, pařížské volební shromáždění, generální rada Komuny, zářijové masakry. Teprve potom Louvet předlohu opouští a sám sestavuje den po dni „soubor faktů“ od 27. srpna do 20. září 1792. Z něho vyvozuje hlavní tezi: zářijové vraždy nebyly lidovým hnutím, nýbrž prvním dějstvím spiknutí, které mělo Francii dát triumvirát – Robespierra, Marata a Dantona – a za ním nového krále. Odtud „royalisté“ v názvu: kdo chce diktátora nebo triumvira, chce podle Louveta krále pod skromnějším jménem.

Zasedání z 5. listopadu. Louvet vypočítává, kdo byl zapsán do rozpravy: pro Robespierra jen Saint-Just, Garnier a snad Manuel, proti němu Chénier, Faure, Birotteau, Buzot a Barbaroux, „o něm“ mimo jiné Barère a Pétion – dávný Robespierrovův přítel, který ohlásil, že pro něho mluvit nebude. Barbaroux sestoupil k zábradlí Konventu, aby své udání mohl podepsat jako prostý občan. Rozhodl Barère, jehož řeč Louvet doslova cituje: nestavme prý „podstavce trpaslíkům“; „lidé jednoho dne, drobní podnikatelé v revoluci“ nestojí za drahocenný čas zákonodárců. Louvet namítá, že tak-

to zdůvodněný přechod k dennímu pořádku je pouhé *hors de cour*,³ které se rovná odsouzení, a že nevinný by byl sám prosil, aby jeho žalobce směl domluvit. Robespierre je podle něho sám o sobě nicotný, ne však ti, kdo se za ním skrývají; a kdo zaručí, že se v rodící se Republice, v jejímž „senátu“ sedí bývalý princ a v jejíž vítězné armádě slouží jeho synové,⁴ nechystá nějaký smělý „protektor“?

Osobní pohnutky. Robespierre naznačil, že Louvet je jeho nepřítel; někteří jeho stoupenci zase opakují, že je povolným nástrojem cizí zášti. Louvet odpovídá:

„Řeknu víc: Robespierre, těžko jsem se zbavoval svého klamu a těžko jsem se odhodlával s tebou bojovat. Dlouho jsem tě měl rád, dlouho jsem si tě chtěl vážit. V posledních dnech Ústavodárného shromáždění jsi byl jedním ze sedmi či osmi mužů, za které bych byl ručil. Ukrutníku, jak jsi mě oklamal! Jak velice ses musel provinít, abys mě přinutil tě nenávidět! Co to říkám? Nechovám nenávist k tobě: nenávidím tvé zločiny. Nestíhám Robespierra, stíhám jeho domýšlivou ctižádost, jeho zpupné panování; stíhám všechny záměry jeho tyranie.“ [Aulard II, s. 119]

Obžalobu prý měl připravenou dávno, ale Robespierra šetřil; mlčel i v den, kdy ho obvinil právě přijedší Barbaroux, a vystoupil teprve tehdy, když Robespierre znovu navázal své pletichy a sám vyzval, ať se žalobce ukáže.

Zákonodárné shromáždění. Proti Robespierrovu tvrzení, že Shromáždění ponížít nelze, staví Louvet Cambonovo svědectví z 10. listopadu o mužích potřísněných krví, kteří přivedli poslance Jouneaua⁵ a poručili Shromáždění, aby ho soudilo ještě ten den, jinak že „svrchovaný lid“ zjedná spravedlnost sám; připomíná také brány, které zůstaly zavřeny proti vůli Shromáždění, a výhrůžky zvoněním na poplach.

3. *Hors de cour* – výraz starého soudnictví: soud strany „propustil“, aniž rozhodl ve věci samé; obviněný nebyl odsouzen, ale ani očištěn.

4. Aulard: narážka na vévodu Orleánského (Philippa Égalité), poslance Konventu za Paříž, a na jeho syny, vévodu z Chartres (pozdějšího krále Ludvíka Filipa) a vévodu z Montpensier, kteří sloužili v Dumouriezově armádě.

5. Aulard: Jouneau, poslanec Zákonodárného shromáždění za departement Charente-Inférieure, byl 16. srpna 1792 uvězněn v Abbaye, protože fyzicky napadl svého kolegu Grangeneuvea. Dne 3. září unikl masakru a před Shromážděním prohlásil, že lid v něm ctil důstojnost poslance.

Jakobínský klub. Nejživější část spisu. Robespierre se ptal, co má být „despotismus mínění“ ve společnosti patnácti set občanů. Louvet odpovídá popisem: Robespierrovi lidé, kteří nebyli poslanci a mohli se věnovat jen klubu, přicházeli první a odcházeli poslední, rozsazovali se v hloučcích po celém sále, upravovali zápis, zapisovali se první do rozpravy a nemluvili o věcech, nýbrž o osobách – o dobrých ministrech, aby je hanili, o dobrých poslancích, aby je udávali.

„Ty pak, Robespierre, zprvu pod tisícerými záminkami a brzy už jen z moci své svrchované vůle, mluvil jsi každý den, a každý den víc než všichni členové Společnosti dohromady. O čem jsi mluvil? Proti komu? Proti dvoru? Občas. Proti La Fayettevi? Dosti často. Ale bez oddechu a bez jakékoli míry proti filozofii a filozofům, proti levé straně Shromáždění, proti všem republikánům, které doporučovaly ctnosti a nadání. [...] Když jsi však dospěl k té zajímavé kapitole, na kterou jsi nezapomínal nikdy, k věčné kapitole o svých zásluhách, o svých dokonalostech, o svých ctnostech, když jsi celé hodiny pěl sám na sebe chválu tak okázalou, žeš – dost nešikovně – nenechal skoro nic tomu, kdo měl po tobě vystoupit na tribunu s tímž úkolem, tehdy to už nebyl potlesk, to bylo křečovitě dupání, to bylo náboženské nadšení, to byla svatá zuřivost.“ [Aulard II, s. 125–126]

Kdo k frakci nepatřil, byl umlčován šepotem, okřikováním a nakonec pěsti a holemi s ukrytou čepelí. Kdo žádal, aby se jednalo o věcech, byl „feuilleillant“, kdo hájil levici Shromáždění, „pletichář“, kdo řekl „nedělejme si z člověka modlu“, „nepřítel lidu“.

„Ty však, Robespierre, ve chvílích oddechu, kdy tvůj jazyk odpočíval, dával jsi představení svým tělem. [...] I když jsi nebyl předsedou ani tajemníkem, zůstával jsi všem na očích, usazen u předsednického stolu. Se zalíbením jsi tam zůstával vystaven nazírání svého lidu. Odtud ses oddával tisícerým pohybům, kterým se v upřímné řeči republikánů musí říkat kroucení a šklebení, které by nějaký švihák nazval pózami, ale kterým modloslužebníci jistě říkali tvé půvaby. [...] Odtud ses dožadoval pozornosti, pomoci a holdu galerií; odtud jsi odměňoval ctitele pohledem a ctitelky pohledem přes lorňon.“ [Aulard II, s. 127–128]

Jako příklady uvádí Louvet útok na Millina de Grandmaison,⁶ který si v *Chronique* dovolil žertovat o malichernostech „velkého muže“ a byl z klubu vystrkán; vlastní příhodu, kdy chtěl Robespierrea, vzývajícího na tribuně Boha a Prozřetelnost, „přivolat z nebe k jeho svědomí“ a při odchodu se musel vytratit před zástupem ctitelek, které ho chtěly věšet na lucernu; a zasedání z 26. dubna,⁷ kdy byl překřikován Brissot a Robespierre hrozil pěstí předsedajícímu Lasourceovi, protože nechtěl odejmout slovo Guadeti. Když se většina členů kolem deváté večer rozešla, přijímala prý frakce usnesení předem smlouvaná a rozesílala je departementům jako usnesení celé Společnosti.

Skutečným předmětem sporu byla totiž podle Louveta válka.⁸ „Čistí jakobíni“ ji chtěli, protože mír by Republiku zabil a vedl by nanejvýš k výměně tyrana; Robespierre jí „čtrnáctkrát“ bránil stejně jako aristokraté, jen z jiného důvodu: počítal prý s tím, že vleklá úzkost dá dříve či později příležitost svrhnout domácího despota a dát národu pod jiným jménem jednoho či několik nástupců. Právě tak se postavil proti táboru dvaceti tisíc federovaných.⁹ S tím souvisí rozlišení, které Louvet vyslovuje už předtím: jakobíni chtěli nezištně založit svobodu, kordeliéři¹⁰ chtěli svrhnout jen panujícího krále a jeho moc si присвоjit. Robespierre byl jakobínem do konce roku 1791, od roku 1792 je „kordeliérem“ – „nejprve z hlouposti a ješitnosti, potom z ješitnosti a ctižádosti“. Na diktátora sám nestačí; obratnější ničemové, kteří ho strkají před sebou, by tento „druh kněze“ potom rozbili snáze než nejkřehčí sklo. Jakobínský klub Louvet zrušit nechce: chce jej „obrodit“ tím, že z něho budou vyhnáni uchvatitelé.

6. Aubin-Louis Millin de Grandmaison (1759–1818), přírodovědec a archeolog, za revoluce spolekdaktor deníku *Chronique de Paris*; o něm je řeč v textu („článek v *Chronique*“).

7. Datum čteme podle Aulardova tisku (s. 129); rok Louvet neuvádí, jde o jaro 1792. Střetnutí Brissota a Guadeta s Robespierrem u jakobínů, k němuž se zmínka vztahuje, se obvykle klade na 25. dubna 1792; Robespierre na ně odpovídal dlouhou řečí o dva dny později.

8. Rozprava o válce se u jakobínů vedla od prosince 1791 do jara 1792: Brissot a jeho přátelé žádali útok na Rakousko, Robespierre před válkou varoval. Louvet v ní vystoupil na straně Brissotově (viz I. a II. kapitolu Paměti). Válka byla vyhlášena 20. dubna 1792.

9. Dekret z června 1792, navržený ministrem války Servanem, povolával k Paříži dvacet tisíc národních gardistů z departementů; král jej vetoval. Federovaní, kteří do Paříže přesto přišli (mezi nimi marseillský prapor), rozhodli 10. srpna o pádu trůnu.

10. Klub kordeliérů na levém břehu Seiny, radikálnější než jakobíni; jeho známými členy byli Danton, Marat, Desmoulins a později Hébert. Louvet tu slovem „kordeliér“ označuje všechny své protivníky uvnitř Jakobínského klubu.

„**Mojí**“ a **já**. Robespierre mluvil o Louvetovi a „jeho lidech“, kteří prý byli příliš moudří, než aby se namočili do spiknutí proti trůnu. Louvet je vyjmenuje – od Rolanda a Servana po Barbarouxe – a ke každému připojí, čím k pádu monarchie přispěl. O sobě říká, že osmnáct měsíců seděl v klubu mlčky, pak proti Robespierrovi dokazoval nutnost války, „pod dýkami dvora“ psal *Sentinelle*, v noci na 10. srpen předsedal své sekci Lombards, s jejím praporem stál před sedmou ráno na Carrouselu a 11. srpna přinesl své pověření do generální rady Komuny. „A ty ses tam objevil až dvanáctého nebo třináctého; a odkud jsi přicházel?“

Volební shromáždění. Pařížští volitelé byli podle Louveta ovládáni pletichou a strachem: první poslanec byl zvolen až 3. nebo 4. září, „pod záštitou vašich už započatých masakrů“, a nebyl jím Pétion, nýbrž Robespierre. Hlasovalo se nahlas, a právě proto nebyl nikdo svoboděn. Louvet, který se hlásil o slovo proti Maratově kandidatuře, slyšel od Robespierrových „tělesných strážců“: „Zanedlouho na tebe dojde“; Tallien byl vypískán, když řekl „nejsem ani Robespierre“. Když volitelé váhali mezi Priestleym¹¹ a Maratem, promluvil Robespierre proti „koalici filozofů“ a „mužům, kteří psali jen knihy“ a doporučil toho, kdo se, aby mohl bojovat proti La Fayettevi a dvoru, „rok skrýval ve sklepě“. Na tvrzení, že volby potvrdily sekce, odpovídá Louvet: „Lžeš, lžeš, třikrát lžeš,“ a dovolává se Condorceta, Gorsase a tištěné řeči Pétionovy.¹² Nakonec se ptá, kdo dal jako čtyřiašedesátiho a posledního pařížského poslance zvolit vévodu Orleánského – několik dní poté, co Marat na plakátě napsal, že by mu vévoda měl dát patnáct tisíc liber na tisk, které mu Roland odepřel, že by tím dokázal své přátelství k revoluci a že by to mohlo volitele přimět, aby ho poslali do Konventu. Následuje oslovení vévody, které Louvet v dubnu 1793 sám znovu otiskl jako doklad, že orleánskou frakci odhaloval od počátku:

11. Joseph Priestley (1733–1804), anglický chemik a teolog, stoupenec Francouzské revoluce; v červenci 1791 mu dav v Birminghamu vyplnil dům a laboratoř. Zákonodárné shromáždění mu v srpnu 1792 udělilo francouzské občanství; mandát v Konventu, do něhož byl zvolen v departementech, nepřijal.

12. Aulard: Pétionovu řeč o Louvetově obžalobě, která v Konventu nezazněla a kterou autor vydal tiskem, se mu v původním vydání nepodařilo opatřit; četl ji ve čtvrtém svazku (*Œuvres de Jérôme Pétion* (s. 323), kde lze pasáže citované Louvetem snadno nalézt. – Jérôme Pétion (1756–1794), starosta Paříže v roce 1792, kdysi Robespierrovův blízký přítel, se v Konventu přidal ke girondistům; jeho konec líčí Louvet v Pamětech.

„Philippe, přes tvé služby revoluci roku 1789, a možná i právě kvůli nim, nemohu k tobě mít důvěru; nemohu zapomenout, že ses narodil v lůně vznešenosti, že se ti dostalo zpupného vychování vyhrazeného lidem tvého druhu, že tvé mládí dýchal otrávený vzduch dvorů [...]. Philippe, Philippe, říkám ti to a říkám to nahlas: ačkoli navzdory tvým přátelům vešlo do Konventu mnoho pravých republikánů, stále mě překvapuje, že uprostřed těchto prvních zplnomocněnců mé vlasti, konečně zcela plebejské – stále mě překvapuje, říkám, a někdy i znepokojuje –, vidím nedaleko sebe sedět muže, který byl princem. Philippe, Dantone, Robespierre a Marate, vy všichni i všichni vaši kordeliéři, mějte se na pozoru: budeme proti vám, doufám, jednotni; budeme vás sledovat; až do svého pádu, i kdyby byl rychlý, nevyhnutelný a násilný – jisti, že by aspoň zrodil Republice mstitele –, budeme s vámi bojovat [...].“ [Aulard II, s. 157–158]

Mezi obojím Louvet pochybuje, zda mohla vévodovy syny vychovat k republikánské přísnosti jejich vychovatelka, autorka knih prodchnutých „šlechtickou pověrou“ a nenávisť k Voltairovi a Rousseauovi.¹³

Komuna. Počinání generální rady v prvních dnech po 10. srpnu Louvet nenapadá – sám byl tehdy jejím členem. Potom prý pod Robespierrovým vedením odstavila starostu, urážela Shromáždění a překážela Výkonné radě. Sekce Lombards jí kolem 25. srpna odňala své komisaře; Tallien, Laveaux, Lulier a sám Robespierre za to Louveta napadli a pod okny radnice se žádala jeho hlava. „Pleticháři“, které Robespierre v radě připouští, byli podle Pétionova svědectví její nejméně živelní členové, rozeslaní tehdy s různým posláním po zemi; Louvet k tomu dodává, že jeli jako komisaři výkonné moci, že je však nevybrala Výkonná rada, nýbrž sám ministr spravedlnosti Danton, který prý na výtku jednoho poslance odpověděl: „Myslíte si snad, že vám tam pošlou slečinky?“

Září. Robespierre nazval masakry „lidovým hnutím“. Louvet cituje Pétionovo vylíčení toho, co starosta viděl ve věznici La Force – dva radní v šerpách, tři muže u stolu s rozevřenými vězeňskými knihami, tucet katů s ob-

13. Aulard: míněna je paní de Genlis. Stéphanie-Félicité de Genlis (1746–1830), spisovatelka a vychovatelka dětí vévody Orleánského; Louvet jmenuje její výchovný román *Adèle et Théodore* a spis o náboženství jako jediném základu štěstí a pravé filozofie.

naženými pažemi, potřísněných krví –, a z knížky Saint-Méardovy¹⁴ později, v „souboru faktů“, vybírá doklady, že se vraždy chystaly předem: už 26. srpna o půlnoci přišel radní zapsat jména vězňů, 2. září dostali vězni oběd dřív než jindy a po něm jim byly odebrány nože. Přidává příhodu z ministerstva vnitra: čtyři muži se zkrvavenými píkami a smutečním kordem přišli k Faipoultovi, jednomu z přednostů kancelářů, pro mzdu za „práci“ a jeden z nich se večer vrátil s poukázkou na městského pokladníka, znějící na dvanáct liber pro každého „za vyřízení kněží u Saint-Firmin“, tedy v semináři proměněném ve vězení pro kněze, kteří odmítli přísahu.

Robespierre Louvetovi vytkl, že jeho *Sentinelles* tehdy sama volala „Čest generální radě Komuny“. Louvet odpovídá, že Robespierre citát zkomolil, a vysvětluje: v sobotu 1. září napsal číslo, v němž Pařížany varoval před těmi, kdo jim navrhnou triumvirát („to je spojení tří králů“), a tuto nevydanou část nyní otiskuje; v neděli dopoledne však slyšel deputaci Komuny slibovat Shromáždění poslušnost a šedesát tisíc mužů proti nepříteli, uvěřil, že se rada vzpamatovala, a v tiskárně s Bonnevilem ponechal jen úvodní výzvu k tažení na pomoc Verdunu a všechno ostatní přepsal. O vraždách se dověděl až příštího rána.

„Bylo mi stále jasnější, že začíná jiná revoluce, podobná revoluci Mariů a Sullů; že nám ji dávají triumvirové a pro sebe; že zneuctívají Paříž, aby si ji podrobili; že ji budou utlačovat, aby utlačili Francii; a chvála jejich zločinů stála na zdech, napsána mou rukou! A já sám jsem pomáhal jejich tyranským záměrům!... Ta chvíle byla jednou z nejkrutějších v mém životě! Byl jsem zoufalý! Prolil jsem slzy bolesti!“ [Aulard II, s. 177]

„Soubor faktů“. Spiknutí, říká Louvet, nelze dokázat, dovolí-li se každému spiklenci odpovídat jen za sebe; je třeba „přiblížit k sobě události a osoby“. Radí je tedy po dnech. Dne 27. srpna žádá Shromáždění od Paříže

14. François Jourgniac de Saint-Méard, royalistický důstojník, přežil záříjový masakr ve vězení a ještě roku 1792 jej vylíčil ve spisku *Mon agonie de trente-huit heures* (Má osmatřicetihodinová agonie). Louvet jeho svědectví vztahuje k věznici La Force; Saint-Méard byl vězněn v Abbaye. Datum 26. srpna uvádíme podle s. 198 Aulardova vydání; na s. 185 je v tisku, zřejmě chybou, „16.“.

třicet tisíc mužů; Marat hned nazítří vylepuje, že je to zrada. Dne 28. srpna prosazuje Danton domovní prohlídky; Komuna je provede za jedinou noc a hledá při nich méně zbraně než lidi, jimiž naplní vězení. Dne 30. srpna Shromáždění generální radu rozpouští, ale 1. září pod nátlakem ustupuje. Dne 31. srpna zapečetí Panis¹⁵ místnost dozorčího výboru Komuny, zbaví se mírnějších kolegů a o své vůli do výboru přibere Marata, jehož nezvolila žádná sekce. Večer 1. září obviní Robespierre v generální radě „svobodovraha Brissota, girondskou frakci“ a Komisi jedenadvaceti, že prodali Francii Brunšvikovi, a důkazy slíbí na zítřek. Dne 2. září se zvon na poplach rozezněl až o půl třetí, o hodinu později nebylo na Martově poli ani sto lidí, a přece se ve čtyři v La Force už vraždilo; dvě stě mužů by prý vrahy rozehnal. Večer vydává Maratův výbor zatykače na Brissota a girondské poslance; v pondělí 3. září v šest ráno přicházejí komisaři k Brissotovi s listinou, v níž jsou slova „nařizujeme zatknout“ jen lehce přeškrtnuta, a prohledají mu papíry. Téhož dne rozesílá výbor departementům oběžník,¹⁶ který vraždy vydává za nezbytnou „spravedlnost“ a doporučuje celému národu, aby ten prostředek přijal – a rozesílá ho, jak Louvet zdůrazňuje, s kontrasignací ministra spravedlnosti. Dne 4. září je vydán zatykač na Rolanda; odvolán je, až když se Danton před Robespierrem rozhorlí. O Dantonovi samém Louvet tvrdí, že se komisi, která ho prosila, aby vraždy zastavil, smál, a že Brissotovi na otázku, co bude s nevinnými, odpověděl: „Dal jsem si přinést seznamy vězňů a ti, které se slušelo pustit, byli vyškrtnuti.“

Triumvirát. Z toho všeho skládá Louvet plán. Komuna se měla stát středem národního zastoupení; kdyby se to nezdařilo, měli být její vůdci „vrženi“ do Konventu, aby jej ovládli – proto byli v Paříži zvoleni po řadě Robespierre, Danton, Billaud-Varenne, Panis, Marat a nakonec Philippe. Kdo však měl být třetím z triumvirů?

15. Étienne-Jean Panis a rytec Antoine-François Sergent, členové dozorčího výboru Komuny a oba poté poslanci Konventu za Paříž. Louvet připomíná, že Panis byl švagrem Santerra, velitele pařížské národní gardy.

16. Oběžník dozorčího výboru Komuny z 3. září 1792, který Louvet otiskuje celý i s podpisy (mezi nimi Panis, Sergent a „Marat, přítel lidu“), je pravý a patří k nejznámějším dokumentům zářijových dnů. Sporné zůstává, nakolik o jeho rozeslání pod kontrasignací ministerstva spravedlnosti věděl sám Danton.

„Marat už dlouho pomýšlí na triumvirát; Robespierre už nějaký čas kráčí k diktatuře. Ti dva mají, každý sám, jakousi moc nad jakousi částí lidu. Oddělení zůstávají příliš slabí; sblížení se navzájem posilují. Kdo se toho sblížení ujme? Patrně onen další muž, kterému jeho revoluční hlas a atletická postava rovněž získaly několik přívrženců v zástupu, jenž miluje sílu [...]. Ale kdo bude ten třetí? Pěkná otázka! Ten, kdo ty dva smířil. A to je všechno? To jistě ne. Jakmile společně dojdou k cíli, nejohravnější z těch tří – a už vidíte, že je to ten poslední – prohlásí, že vyzkoušel povahu obou ostatních a shledal, že za nic nestojí; a v tu chvíli je svrhne. Ale jak to dokáže? Protože za ním stojí, snad už tři roky, kterýsi bývalý velmož, který se hodlá ukázat až v rozhodné chvíli.“ [Aulard II, s. 204–205]

Aulard k poslední větě poznamenává, že jde o narážku na vévodu Orleánského. Druhé dějství, chystané na 20. září, kdy měl lid žádat hlavy čtyř set poslanců, zmařily podle Louveta dva „zázraky“: Konvent se sešel včas a téhož dne zastavil Kellermann Prusy;¹⁷ „když hnali Brunšvikovy Prusy, zaháněli také Dantonovy kordeliéry“.

Závěr. Spiknutí podle Louveta trvá: v hloučcích i u jakobínů se dál vynášejí Robespierrovy ctnosti a štve se proti Konventu, Marat píše, že „ubohému lidu“ nezbude než si dát nového pána. Louvet vyzývá Konvent, aby rozehnal „lupiče“, zasáhl vůdce a zachránil Paříž; „anarchie je jediný nebezpečný nepřítel, který vám zbývá“. Spis končí slovy:

„A mám-li já, slabý jednotlivec, za to, že jsem je odhalil, zemřít pod jejich ranami, nezemřu docela. I v okamžiku svého pádu budu moci pocítit jakousi radost, neboť po sobě zanechám tyto odvážné pravdy, které dříve či později, a více či méně, podle toho, jací lidé budou povoláni je sebrat, prospějí svobodě. Zaplatím tak dluh své vlasti.“ [Aulard II, s. 212]

Vztah k Pamětem. Brožura je podrobným protějškem I. a II. kapitoly Pamětí, kde Louvet o svém působení u jakobínů, o sporu o válku, o *Sentinelle*, o 10. srpnu a o obžalobě Robespiera vypráví zkratkou a dva-

17. Bitva u Valmy, 20. září 1792, v níž francouzská armáda pod Kellermannem a Dumouriezem zastavila pruský postup na Paříž. Téhož dne se Konvent ustavil a 21. září zrušil království.

krát na ni sám odkazuje. Navíc přináší popis poměrů v klubu a ve volebním shromáždění, příběh čísla *Sentinelles* z 2. září a „kalendář“ zářijových dnů. Paměti naopak doplňují to, co v brožuře není: Louvetovu hořkost nad tím, že ho Pétion, Guadet a Vergniaud nepodpořili a že pro přechod k dennímu pořádku hlasovali i girondisté. V Pamětech také Louvet svou předpověď opravuje: skoro vše, co ohlašoval, se prý splnilo, až na to, že „proti mému očekávání a proti vši pravděpodobnosti velmi prostřední Robespierre zvítězil nad Dantonem“.

Zhodnocení. Jako svědectví má spis cenu: zachycuje ovzduší Jakobínského klubu a pařížských voleb očima poraženého a uvádí dokumenty a události, z nichž některé – oběžník z 3. září, Robespierrovo vystoupení proti Brissotovi v generální radě Komuny, prohlídka u Brissota a zatykač na Rolanda – znají dějiny revoluce i z jiných pramenů. Jako výklad jej dnešní historiografie nepřijímá. Plán triumvirátu, jež Louvet skládá „přibližováním“ dat a osob, je dohad, nikoli zjištění; že by Robespierre masakry řídil, doloženo není, a o podílu Dantona a dozorcího výboru se historici přou dodnes. Robespierrovu odpor k válce vysvětlují jeho obavou, že válka posílí dvůr a generály, nikoli shodou s Rakouskem, a „kordeliér“ je v Louvetových ústech polemická nálepka. Především však nic nepotvrdilo představu, na které celý spis stojí – že za Horou stál vévoda Orleánský a že její vůdci chtěli obnovit trůn. Už o samotné obžalobě z 29. října napsal Aulard v předmluvě, že řečník „víc spílá, než dokazuje“; o replice to platí stejně.

2. Národnímu konventu a mým voličům o spiknutí z 10. března a o orleánské frakci (*À la Convention nationale et à mes commettants, sur la conspiration du 10 mars et la faction d'Orléans*), duben 1793

Okolnosti vzniku. Na počátku dubna 1793 přešel generál Dumouriez¹⁸ k nepříteli a Hora obvinila girondisty, s nimiž se generál kdysi stýkal, že byli

18. Charles-François Dumouriez (1739–1823), vítěz od Valmy a Jemappes. Po porážce u Neerwindenu (18. března 1793) se dohodl s Rakušany, vydal jim komisaře Konventu i ministra války Beurnonvilla, a když armáda odmítla táhnout s ním na Paříž, uprchl 5. dubna k nepříteli; s ním odešli vévoda z Chartres, syn Philippa Égalité, a generál Valence, zeť paní de Genlis. O Louvetově poměru k Dumouriezovi viz III. kapitolu Pamětí.

jeho spoluviníky. Louvet odpovídá protiobžalobou. V Pamětech vypráví, že ho sepsáním pověřili přátelé scházející se u Valazého, nespokojení s tím, jak o 10. březnu promluvil v Konventu Vergniaud: ten hnutí přičetl „aristokracii“ a pravé původce nejmenoval, aby, jak Louvetovi řekl, nedráždil „násilníky už tak náchylné ke všem výstřelkům“. Řeč byla psána pro tribunu a Konvent oslovuje („Zástupci!“); hned první poznámka však oznamuje, že se autor osm dní marně hlásil o slovo a že Konvent mezitím rozhodl žádná další udání na tribuně neposlouchat: „Volím tedy tisk.“ Brožura o 30 stranách vyšla bez data u Gorsase.¹⁹ Hlavní text se zmiňuje o zasedání z 1. dubna a o „novém ministru spravedlnosti“, doslov o noci ze soboty 13. [dubna] a o petici proti dvaadvaceti poslancům; spis byl tedy psán v první polovině dubna a vyšel nejdříve v polovině dubna 1793.²⁰ Podle Pamětí byl přetištěn v několika departementech, v Paříži se ho vytisklo šest tisíc kusů a část zásilek zadrželi na poštách reprezentanti na misi. Louvet ho nazývá svým posledním spisem v Konventu a „v jistém smyslu svou politickou závětí“.

Stavba a hlavní teze. Spis má tři díly a doslov. První je řada řečnických otázek („Byli jsme to my, kdo...?“), jež mají dokázat, že orleánskou frakcí není Gironda, nýbrž Hora. Druhý, nejdelší, vypráví den po dni a místy hodinu po hodině dny 8. až 13. března. Třetí vypočítává, co následovalo, odmítá smír a končí návrhy. Teze je táž jako roku 1792, jen rozšířená: zářijové masakry, únorové plenění krámů, noc 10. března i Dumouriezova zrada jsou díly jednoho spiknutí, jehož cílem je rozehnat Konvent a pod „loutkovým králem“ vládnout.

„Dumouriezovi spoluviníci nás obviňují, že jsme jeho spoluviníky; jsme jim povinni díky: naše hlasy, tak dlouho dušené, mohou být slyšeny; dostalo se nám nejúplnější svobody mínění; naši žalobci budou

19. Antoine-Joseph Gorsas (1752–1793), novinář, vydavatel listu *Courrier des départements* a poslanec Konventu; večer 9. března 1793 mu dav rozbil tiskárnu. Po 2. červnu postaven mimo zákon, popraven 7. října 1793. Bibliografický údaj ((Paříž), impr. Gorsas, bez data, osmerka, 30 stran) přebíráme z Aulardovy předmluvy.

20. Petici, která žádala vyloučení dvaadvaceti girondistických poslanců z Konventu, předložila Konventu 15. dubna 1793 deputace pětaticeti z osmačtyřiceti pařížských sekcí v čele se starostou Pachem; Louvet byl mezi jmenovanými. V nočním zasedání z 13. na 14. dubna, o němž mluví doslov, prosadili girondisté jmenovitým hlasováním obžalovací dekret proti Maratovi; revoluční tribunál ho 24. dubna osvobodil.

obžalování. Dumouriez žádá krále, žádá ho spolu s jedním ze synů bývalého prince královské krve a s jeho spojencem Valencem. I nejnedůvěřivější tedy uznávají, že v našich armádách existovala royalistická strana pracující pro Philippa, a řečnění našich udavačů dokazuje přinejmenším tolik, že sami dobře cítí, že už nikdo nepochybuje, že ten Monseigneur měl své spiklence i ve vnitrozemí. Abychom tedy zjistili, zda jsme Dumouriezovými spoluvíníky, zbývá jen prozkoumat, zda patříme k orleánské frakci.“ [Aulard II, s. 213–214]

Kdo je orleánská frakce. Otázky sledují vévodu od voleb. Kdo ovládal pařížské volební shromáždění a nechal si Orléanse na čtyřiaadvacátého poslance? Kdo se na plakátě nabídl, že ho dá zvolit, dostane-li patnáct tisíc liber (pod čarou: „Byl to Marat“)? V Konventu usedl vévoda „na nejvyšším místě Hory“ a odtud se tleskalo, kdykoli Dumouriezova hlášení velebila jeho syna. Dumouriez se po tažení v Argonnách ukazoval v pařížských divadlech s Fabrem d'Églantine, Santerrem a Dantonem, nikoli s Louvetem. Když Buzot žádal trest smrti pro každého, kdo navrhne obnovu království, zkoušela Hora vymínit výhradu ve prospěch primárních shromáždění a při hlasování na ní někteří nepovstali (pod čarou: „Basire a Robespierre“); když pak Buzot s Louvetem 16. prosince 1792 žádali vypovězení Bourbonů,²¹ vynutila si Hora po hodinách vřavy výjimku pro Philippa; Louvetovi, tehdy tajemníku Konventu, se vyčítalo, že dekret odeslal armádám příliš rychle. Odvolání k lidu v králově procesu odůvodňovali girondisté právě nedůvěrou k Bourbonům – a jak je lze zároveň vinit, že chtěli zachovat korunu Ludvíku XVI. i dát ji Orléansovi? Thuriot z tribuny ručil, že orleánská frakce je „přelud“; Robespierre přišel s požadavkem vyhnat Bourbony až „o čtyři měsíce pozdě“, a i to byla podle Louveta jen „drzá komedie“.

Právě tak je tomu s Dumouriezem. Chválili ho v úředních dopisech Carra, Prieur a Sillery;²² komisaři v Belgii – Louvet je tu nejmenuje, míří však na

21. Dekret z 4. prosince 1792 stanovil trest smrti pro každého, kdo by navrhl obnovení královské moci. Dne 16. prosince navrhl Buzot vypovědět z Francie všechny Bourbony; dekret byl přijat s výhradou pro Philippa Égalité, o němž se mělo rozhodnout zvlášť, a po několika dnech byl jeho výkon odložen. Louvet návrh podpořil řečí, o níž se zmiňuje Aulard v předmluvě.

22. Jean-Louis Carra, Pierre-Louis Prieur (z departementu Marne) a markýz de Sillery byli na podzim 1792 komisaři Konventu u Dumouriezovy armády. Sillery, manžel paní de Genlis, byl důvěrníkem vévody Orleánského; novinář Carra měl blízko ke girondistům. Oba byli 31. října 1793 popraveni spolu s nimi.

Dantona a Delacroixe – podávali nejdůležitější zprávy jen ústně a po posledním návratu nechali uplynout hodiny, než zrádce udali. Danton řekl 8. března, že Dumouriez sám vydá za armádu (Aulard opravuje: podle *Moniteuru* to řekl jinak, totiž že generál spojuje nadání vojevůdce s uměním povzbudit vojáka); Delacroix odbyl řečníka sekce Poissonnière, že obžalovat generála může žádat jen kontrarevolucionář; Marat po emigraci mladého Orléanse hájil otce, protože prý proti němu nejsou „zákonné důkazy“. Hora nechce sesadit Birona a La Touche, vévodova bývalého kancléře v čele loďstva,²³ a Marat už 26. října psal, že si národ nakonec vezme pána (v odpovědi Robespierrovi cituje Louvet týž výrok z Maratova čísla z 26. listopadu). Dlouhá poznámka opakuje oslovení „Philippe...“ z odpovědi Robespierrovi s dovětkem: „To jsem psal už loni v listopadu, všimněte si.“

Od 8. března k noci desátého. Aby se zvedl trůn, pokračuje Louvet, bylo třeba připravit porážky – o to se postaral ministr války Pache – a rozpustit Konvent. Louvet udává vedle veřejného žalobce i ministra spravedlnosti Garata,²⁴ jenž Konventu ohlásil, že existence „povstaleckého výboru“ je velmi pochybná: ten výbor se přece schází veřejně každý druhý den nedaleko ministrova bytu. Louvet tak nazývá Jakobínský klub; jeho řečníci jsou prý „otroci 10. srpna, kati 2. září, zloději 25. února“.²⁵ Dne 8. března zazněly v Konventu i v klubu „děsivé návrhy“ a řeči o zradě generálů, ministrů a většiny poslanců.

„Devátý březen byl pro Republiku prvním dnem smutku; devátý březen dosvědčil, že existuje povstalecký výbor, který se usadil kolem vás; devátého března bylo národní zastoupení morálně zavražděno. Nechtělo se už, aby Konvent, rozhodčí osudů světa, zůstal pánem osudů vlastních; nechť se už, aby toto vznešené Shromáždění, strážce svobody všech, bylo svobodné. Veřejnost vašich zasedání

23. Armand-Louis de Gontaut, vévoda de Biron (dříve de Lauzun), generál Republiky a přítel vévody Orleánského; popraven 31. prosince 1793. – Aulard: La Touche je kontradmirál La Touche-Tréville, který v prosinci 1792 velel výpravě proti Neapoli.

24. Dominique-Joseph Garat (1749–1833), ministr spravedlnosti od října 1792, od března 1793 ministr vnitra. Konvent mu po 10. březnu uložil stíhat původce hnutí; „novým ministrem spravedlnosti“, jemuž Louvet adresuje své návrhy, byl od 20. března Gohier.

25. Aulard: 25. února 1793 lid vyplenil několik kupeckých krámů. Šlo o pařížské nepokoje vyvolané drahotou cukru, mýdla a svíček; Marat byl obviněn, že k nim svým listem vybízel, a Louvet mu to v tomto spise připomíná.

byla zpučně porušena; ozbrojení muži zatarasili východy z vašeho sálu i jeho chodby a sami se nazvali ,rotou z Glacière‘.²⁶ Ozbrojení muži prolomili stráž, zmocnili se vašich galerií a vyvedli z nich ženy, které by prý mohly rušit jejich výpravu. Jejich výpravu! To bylo také heslo zářijových vrahů!“ [Aulard II, s. 226]

Téhož dne byl Pétion cestou do Konventu vypískán, kdežto Marat – „netvor s dvěma sty šedesáti tisíci hlavami“ – nesen v triumfu; večer vtrhli ozbrojenci do tiskáren republikánských novinářů a jeden poslanec jim unikl jen díky své odvaze. Dopoledne 10. března mluvil Danton: není „pijákem krve“, ať je konec hádek, „uveďme Francii do chodu“; nakonec řekl, že Francie vlastně nemá ministerstvo a že bude třeba „nějakého mocného regulátora“. Pak Lindet „medovým hlasem“ předložil návrh tribunálu²⁷ – podle Louveta „svaté politické inkvizice“ o devíti soudcích bez poroty; Vergniaud, Lépeaux, Buzot, Cambon, Barère a Fonfrède se postavili proti a Konvent nakonec rozhodl, že tribunál bude mít porotu vybranou ze všech departementů. V šest večer se Konvent rozcházel, ale Danton přiběhl k tribuně a prosadil, aby se zasedalo bez přerušení i v noci.

„Dantone, lupiči obyčejně zasazují své rány ve stínu; pokusit se zabít Paříž musí, dokud spí. Jen uprostřed husté tmy mohou nepřátelé Konventu udeřit. Je-li ta hrozná kontrarevoluce možná, je možná jen v noci!... zvláště v této, kterou předcházelo tolik zlověstných znamení!... [...] Už žádné rozpravy, už žádné hádky, říkalo se ráno. To věřím! Naše rozpravy už neměly být dlouhé; naše hádky měly být navždy skončeny. Ještě jeden večer, a kdo odmítal sklonit pokorné čelo před zpupnými uchvatiteli, ten, i kdyby unikl jejich povstalcům, nemohl uniknout jejich soudcům! Ještě jeden večer, a kdo nechtěl vidět svou vlast v otroctví, tomu nezbývalo než zemřít.“ [Aulard II, s. 236–237]

26. Narážka na avignonský masakr z října 1791, při němž byly desítky vězňů povražděny a naházeny do věže papežského paláce zvané Glacière (Lednice).

27. Revoluční tribunál (zprvu „mimořádný trestní tribunál“) zřídil Konvent dekretem z 10. března 1793 po zprávách o porážkách v Belgii. První návrh, který přednesl Robert Lindet, s porotou nepočítal; Konvent ji do dekretu vložil.

V devět večer se podle Louveta hloučky z terasy Feuillantů hrnou do klubu; vstoupí tam ozbrojený oddíl, „muži 10. srpna“, kteří přísahají vyhladit „tyrany uvnitř“. Mají jít ke kordeliérům a odtud ke Konventu žádat zatčení „apelantů“, jak se říká poslancům, kteří hlasovali pro odvolání k lidu; jiní chtějí „lidovou spravedlnost“ hned. Řečník volá, že nedotknutelnost šlape nohama a že „je třeba udeřit“; zhasne se část světel; dav odchází ke kordeliérům a zbytek Společnosti se prohlásí za trvale zasedající. Louvet jmenovitě oslovuje montagnardy, kteří v klubu byli nebo o všem museli vědět – Thiriona, Lejeuna, Garniera, Monestiera, Collota, Robespiera, Duhema, Bentabola, Duboise-Crancé, který tu noc Konventu předsedal, a Bourdona de l'Oise, který hlasitě počítal prázdná místa girondistů: „Co se stalo s Gensonném? Co dělají Buzot, Guadet, Louvet, Barbaroux? Co dělá Brissot? Kde je Pétion? Jistě konspirují!“

„Ano, barbari, konspirovali jsme, ale za slušné lidi proti lupičům; ale za republikány proti orleanistům; ale za zástupce lidu proti vrahům. Ano, chodili jsme skoro sami hustou tmou, tichem té noci – smutným tichem, strašným tichem, které jste rušili jen vy svým zuřivým křikem; chodili jsme a trásli se o své přátele, o vlast, o svobodu, o to, co je našim srdcím nejdražší; chodili jsme ode dveří ke dveřím a varovali psance; vytahovali jsme je z jejich bytů; bránili jsme jim vejít do zasedání; bránili jsme jim vejít do hrobu. Kervélégan, námi upozorněn, běžel varovat své věrné Brestské [...]. Ano, v noci 10. března jsme nepochybně přispěli k záchraně svobody.“ [Aulard II, s. 243–244]

Kordeliéři mezitím přijali usnesení, aby departement Paříž „vykonal svrchovanost, která mu náleží“, a dal volebnímu shromáždění odvolat „nevěrné mandataře“; v sekci Quatre-Nations se osmnáct lidí prohlásilo za valné shromáždění a přidalo se. Spiklenců nebylo podle Louveta víc než tři tisíce, ve dvou tlupách: jedna šla na Výkonnou radu, druhá na Konvent. Proč neudeřili, říká opatrně („říká se, ale neručím za to“): vůdcům chyběla odvaha i oběti, přeli se o kořist a jejich lidé předem ohlásili obecní radě, že zazní poplach a zavrou se brány, takže generální rada vše udala Konventu.

Ministr války Beurnonville²⁸ přelezl zeď své zahrady a postavil se v čelo praporů z Finistère a z Nantes. Velitel národní gardy pak Konventu hlásil, že dva nebo tři buřiči ten den obcházeli hloučky a žádali, aby byl Orléans králem a jeho syn generalissimem.

„Philippe, věřím tomu! Věřím, že nejméně nebezpečný není ten, kdo se skoro neukazuje; že toho, kdo by se povznesl anarchií, by mohl svrhnout despotismus; že leckdo by si myslel, že pracuje jen pro sebe, a pracoval by jen pro tebe. Ale i ty se měj na pozoru: není vyloučeno, že by ses zakrátko ocitl jen jako nejkřehčí z loutek v rukou ctižádostivce podnikavějšího a silnějšího, než jste vy všichni.“ [Aulard II, s. 249]

Po 10. březnu. Druhého dne navrhl Danton brát ministry z Konventu; odpověděl mu Lépeaux,²⁹ že by pak smělý ctižádostivec držel v rukou moc zákonodárnou i výkonnou a k tomu tribunál bez odvolání, a Danton couvl: nepodal prý návrh, jen vyslovil mínění. Dne 12. března bránili Delacroix i Marat Dumourieze proti řečníkovi sekce Poissonnière; Marat dodal, že by při masakru poslance „kryl vlastním tělem“, což Louvet pokládá za nejhorší potupu. Vergniaud pak sice povstalecký výbor udal a jmenoval Desfieux a Lazowského, zapomněl však na Varleta, Héberta³⁰ a hlavně na „první vůdce“. Spiknutí proto pokračuje: 18. března Hora tleskala petici, která před Konventem hanobila většinu jeho členů; z Marseille přišla adresa vyzývající poslance, aby opustili svá místa; 1. dubna „nejsmělejší ze spiklenců“ znovu proskriboval z tribuny čtyři až pět set poslanců; a spiklenci prý „povolali proti Konventu armádu“, která je už na pochodu.

Žádný smír. Těm, kdo vyzývají k jednotě, Louvet odpovídá, že nelze spojit zákonodárce s anarchisty a vrahy s jejich oběťmi.

28. Pierre Riel de Beurnonville, ministr války od února 1793. Brestští jsou prapor federovaných z departementu Finistère, který tehdy pobýval v Paříži a o němž Louvet mluví i v Pamětech; poslanec Kervélégan byl z téhož departementu.

29. Louis-Marie de La Révellière-Lépeaux (1753–1824), poslanec za departement Maine-et-Loire, blízký girondistům, později člen Direktoría. Louvet jeho odpověď Dantonovi z 11. března 1793 otiskuje v poznámce.

30. François Desfieux, obchodník z Bordeaux a horlivý jakobín, a Claude Lazowski, velitel dělostřelců z předměstí Saint-Marceau, byli z přípravy hnutí obviněni už v Konventu. Jean Varlet patřil k „zběsilým“, řečníkům pařížských ulic; Jacques-René Hébert, vydavatel listu *Père Duchesne*, byl zástupcem prokurátora Komuny.

„A my bychom se s nimi měli dohodnout, my! Nikdy! Nikdy! Žádné příměří není možné mezi hrdými republikány oddanými svobodě a proradnými royalisty odhodlanými k tyranii! Mezi ctností a zločinem válka nesmiřitelná, válka věčná! V posledních krásných dnech římského senátu nikdo neviděl, a ani vidět nemohl, že by Cato vyjednával s Catilinou nebo že by Brutus objímal Caesara.“ [Aulard II, s. 262]

Navrhuje, aby nový ministr spravedlnosti stíhal ty, kdo 10. března vyzývali ke vzpouře – jmenovitě Héberta, Varleta, Desfieuxa a Lazowského, předsedy a tajemníky obou klubů z toho večera a signatáře adresy „obráců Republiky“ –, aby věc vyšetřoval jiný soud než revoluční tribunál, v jehož porotě jsou „orleanisté“, a aby byla svolána primární shromáždění: mezi žalobci a obžalovanými ať rozhodne národ. Doslov tento požadavek stupňuje. Jakobíni, jejichž vůdci jsou prý jen „kordeliéři zaprodání Orléansovi“, se ustavili svrchovanou komorou, mimořádnými kurýry svolávají proti Konventu ozbrojenou sílu, vynutili si na sekcích petici proti dvaadvaceti zástupcům a v noci ze soboty 13. dubna galerie – „lid vévody Orleánského“ – křičely „Na popraviště!“. Louvet, sám jeden z dvaadvaceti, se od pětatřiceti pařížských shromáždění odvolává ke všem primárním shromážděním Republiky. Končí osobně: je vyčerpán a nemocen a přeje si jen sílu udání dokončit.

„Ostatně člověk jistě žil dost, když si v květu věku vysloužil nenávisť a proskripce tyranů všeho druhu. Ať ho k životu poutají city sebesladší, může jej opustit bez lítosti, neopouští-li jej pro svou vlast nadarmo.“ [Aulard II, s. 267–268]

Vztah k Pamětem. Spis je dobovým protějškem III. kapitoly Pamětí. Tam Louvet o rok později dopovídá, co roku 1793 říci nemohl nebo nechtěl: že o chystaném útoku věděl od Lodoisky, která z jejich bytu v ulici Saint-Honoré zaslechla hluk u jakobínů, vešla na galerii a viděla zhasínat svíce a tasisť šavle; že pak běžel k Pétionovi a ode dveří ke dveřím varoval přátele; že Pétion vyhlédl z okna a řekl: „Prší, nic nebude.“ Paměti také vyslovují to, co spis jen naznačuje – že noc 10. března byla předem smluvena v Belgii mezi Dumouriezem a muži Hory (jmenuje Delacroix a Marata) –, a přidávají přesvědčení, že Hora sloužila nejen Orléansovi, ale i cizím mocnos-

tem. Dumourieze samého soudí Paměti mírněji: do zrady ho prý dohnala „frakce“.

Zhodnocení. Události 9. a 10. března 1793 se staly: tiskárny girondistických novinářů byly rozbity, v klubech se volalo po očistě Konventu a skupina pařížských radikálů se pokusila o povstání. Dnešní historici v něm však vidí nezdařený podnik několika agitátorů, k němuž se Komuna, velitel národní gardy ani vedení jakobínů nepřipojili, nikoli akci řízenou Dantonem, Robespierrem a Maratem; sám Louvet ostatně přiznává, že o příčinách nezdaru jen opakuje, co „se říká“. Revoluční tribunál a mimořádná opatření z března 1793 se vykládají vojenskou krizí a povstáním ve Vendée, ne úmyslem zavést diktaturu. Pro „orléánskou frakci“ na Hoře chybějí doklady: Konvent dal Philippa Égalité už v dubnu 1793 zatknout a v listopadu byl popraven; Dantonovy styky s Dumouriezem zůstávají předmětem sporů, úmysl Hory dosadit Orléanse na trůn však prokázán nebyl. Louveto va nesmiřitelnost a volání po primárních shromážděních patří k tomu, co spor obou stran vyhrotilo; v jednom se nemýlil – očista Konventu, které se bál, přišla 2. června 1793.

3. Několik slov dvěma podřadným pomlouvačům (*Quelques mots pour deux calomniateurs subalternes*), nedatováno [jaro 1793]

Krátký text následuje u Aularda (sv. II, s. 269–271) bezprostředně za spisem o 10. březnu; Aulardův soupis jej samostatně neuvádí, byl tedy nejspíše otištěn jako dodatek téže brožury. Louvet v něm odpovídá dvěma poslancům Hory, kteří ho v tisku napadli, a hájí se proti výtce, že se dal za *Sentinelle* platit z ministerských peněz. Překládáme jej celý.

*Každý ví, že pomluva je každodenní zbraní Hory. Jeden z jejích mnichů – neboť Hora má notný počet šlechticů a kněží –, mnich dom Poultier,³¹ cožpak nevytiskl, že mi plakát *Sentinelle* vynesl šestnáct tisíc liber? Pomlouvač přitom ve vyúčtování ministra vnitra velmi dobře viděl, že těch šestnáct tisíc liber bylo vyplaceno tiskaři na tis-*

31. Aulard: François-Martin Poultier, poslanec Konventu za departement Nord, benediktinský mnich. – Po Thermidoru vydával Poultier list *L'Ami des lois*.

kové náklady. Já však nejsem tiskař a náklady na tisk nejsou náklady na redakci. Kdyby byl mnich z Hory přesto usoudil, že je třeba nějakeho vysvětlení, a kdyby si je byl chtěl opatřit, byl by se dověděl, že některé číslo *Sentinelles* se uznalo za užitečné vytisknout ve 4 000, jiné v 6 000, jiné v 10 000 výtiscích a že takové výdaje, které mé velmi skrovné jmění nedovolovalo, nesl republikánský ministr, před 10. srpnem i po něm.³² Byl by se dověděl, že jsem se do příjmů a výdajů *Sentinelles* vůbec nepletl; že mě ovšem vedl zájem velmi živý, totiž vysvobodit svou vlast od tehdejšího tyrana a uchránit ji před tyranem novým; že jsem, postaven mezi bodáky Ludvíka Capeta, tehdy všemocného, a dýky Filipa Orleánského, už tehdy nebezpečného, myslel jen na to, abych psal pro Republiku proti každému druhu krále. Co však v té době dělali naši hrozní muži z Hory? Dějiny jejich revolučního života by byly zajímavým čtením. Říká se, že je kterýsi šibal chystá. Kéž dobře označí všechny ty masky mezi jejich erby či sutanami! Zvláště mu doporučuji kapuci doma Poultiera.

Jiný arcivlastenec mě poctil několika pomluvami, ale tak nesmyslnými, tak plochými, tak hloupými, že v nich člověk hned pozná prokurátora. Chudák pan Guffroy,³³ je třeba ho omluvit; jistě neví, že mám v rukou několik dost zajímavých dopisů, které psal jistě dámě, aby je dala přečíst jistému ministrovi, a tyto dopisy dokazují, že řečený pán, sotva dorazil ze svého departementu Nord do Konventu, špatně odhadl, odkud vane vítr štěstěny, pocítoval jakousi náklonnost k rolandismu a hořel touhou věnovat svůj sloh, své vědomosti a své nadání veřejnému poučování, vůbec však neměl v úmyslu věnovat je zadarmo. Když nepřišlo nic, vyšplhal se řečený pán na Horu, patrně aby zkusil, zda nezíská něco tam; a možná tam získal aspoň tajemníka, po kterém toužil, neboť napsal – slohem o něco méně plochým, než je sloh jeho dopisů – napsal proti onomu ministrovi, který mu za psaní

32. Ministr je Roland. O tom, že tisk *Sentinelles* platilo ministerstvo vnitra, mluví Louvet stejně otevřeně v II. kapitole Pamětí; tam uvádí, že některá čísla vyšla ve více než dvaceti tisících výtiscích.

33. Armand-Benoît-Joseph Guffroy (1742–1801), právník z Arrasu, poslanec Konventu – ve skutečnosti za departement Pas-de-Calais, nikoli Nord –, montagnard, později člen Výboru všeobecné bezpečnosti a vydavatel listu *Rougyff*. „Prokurátor“ (*procureur*) byl za starého režimu právní zástupce stran před soudem.

*nechtěl nic dát. Ó Horo! Horo! Vy, která máte zároveň mnicha Poul-
tier, prokurátora Guffroye, Châlese Timanta, spiklence Orléanse³⁴
a tolik jiných, vy se přesto chlubíte, že v sobě chováte všechny ctnos-
ti. Zajisté je třeba klanět se a věřit; račte mi však vysvětlit, jakým zá-
zrakem se stává, že se z tolika jednotlivých nečistot skládá celek tak
vznešený. Svatá Horo, vysvětlete mi to, a padnu před vámi na tvář!*
[Aulard II, s. 269–271]

„Jistá dáma“ a „jistý ministr“ jsou zjevně paní Rolandová a Roland, který z prostředků ministerstva vnitra podporoval tisk republikánských spisů. Text nepřináší nic, co by Paměti neříkaly jinde; ukazuje však, jak citlivě Louvet nesl výtku, že psal za peníze, a jak samozřejmě i zde spojuje Horu s Orléansem.

34. Pierre-Jacques-Michel Châles (Chasles), bývalý kněz, poslanec za departement Eure-et-Loir, montagnard; ve spise o 10. březnu mu Louvet říká „kněz Châles“. Přídomek „Timante“ nedovedeme bezpečně vysvětlit; snad míří na Timanta z Molièrova *Misanropa*, tajnůstkáře, který je „od hlavy k patě samé tajemství“. Slova *le conspirateur d'Orléans* vztahujeme k vévodovi Orleánskému, který rovněž seděl na Hoře; tisk však dovoluje číst je i jako další přístavek k Châlesovi.

Tiráž

Jean-Baptiste Louvet de Couvray

Paměti

Úplný český překlad s vysvětlivkami

Autor: Jean-Baptiste Louvet de Couvray (1760–1797)

Původní název a vydání: *Mémoires de Louvet de Couvrai sur la Révolution française. Première édition complète, avec préface, notes et tables, par F.-A. Aulard*, 2 svazky, Paris, Librairie des bibliophiles (tisk D. Jouaust), 1889. První úplné vydání; text i ediční poznámky jsou volným dílem.

Předloha: digitální kopie Francouzské národní knihovny (Source gallica.bnf.fr / BnF), srovnávaná s vydáním *Mémoires de Louvet de Couvray*, Paris, Baudouin frères, 1823 (digitální kopie Internet Archive).

Překlad, redakční přílohy a vysvětlivky: Staré texty. Překlad vznikl s pomocí umělé inteligence a byl větu po větě srovnán s originálem.

Obálka: François Bonneville, *J. B. Louvet, député au Conseil des Cinq-Cents par le département de la Haute-Vienne*, tečkovaná rytina a lept, Paříž, kolem 1796–1797; Musée Carnavalet – Histoire de Paris, inv. č. G. 42469. Volné dílo (CC0 Paris Musées; reprodukce: Wikimedia Commons).

Ilustrace: portrét v Poznámce k tomuto vydání: táž Bonnevillova rytina v jiném otisku; podpis na titulní straně: autograf autora (podpis „J. B. Louvet“) podle faksimile v knize Léonarda Galloise *Histoire des journaux et des journalistes de la Révolution française* (Paříž 1846); v úvodní studii titulní list románu *Les Amours du chevalier de Faublas* (Paříž, Ambroise Tardieu, 1821) a rytina ke třetímu svazku téhož románu z vydání 19. století (foto Flx147, CC0). Vše volné dílo; reprodukce: Wikimedia Commons.

Vydal: JUDr. Libor Petříček (Staré texty), Březenská 2466/4, 182 00 Praha 8, www.stare-texty.cz

Výroba: Staré texty; elektronická publikace ve formátech EPUB a PDF

Vydání: první, elektronické

Rok vydání: 2026

Autorská práva: © Libor Petříček (Staré texty), 2026, k redakčnímu zpracování. Šíření podle licence CC BY-NC 4.0 (viz níže).

O Starých textech

Staré texty jsou digitální knihovna českých překladů historických pramenů z volného díla – pamětí, cestopisů, kronik a dalších svědectví lidí, kteří u událostí sami byli. Knihy jsou zdarma ke stažení ve formátech EPUB a PDF na www.stare-texty.cz. Překlady vznikají s pomocí umělé inteligence; u každé knihy je uvedeno, z jakého vydání se překládalo, co je přeloženo celé a co zkráceno.

O zakladateli

Staré texty založil a provozuje JUDr. Libor Petříček, advokát a milovník historie. Cílem projektu je zpřístupnit českým čtenářům původní historické prameny, tedy svědectví očitých svědků, zdarma a v češtině.

Volné šíření

Tuto knihu můžete volně šířit, kopírovat, tisknout, upravovat i dále publikovat, avšak nikoli komerčně (licence Creative Commons Uveďte původ – Neužívejte komerčně 4.0, CC BY-NC 4.0). Podmínkou je uvést jako původní zdroj Staré texty s odkazem na www.stare-texty.cz, například: „Zdroj: Staré texty, www.stare-texty.cz“.

Komerční užití (prodej, placený obsah, reklama apod.) je možné jen s předchozím souhlasem provozovatele Starých textů. O souhlas lze požádat e-mailem na liborpetricek@gmail.com.